

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Romańskiej

Patrycja Paskart

***Saint comme un Polonais* (Święty jak Polak), *plombier polonais* (polski hydraulik),
La Pologne, fille ingrate de l'Europe (Polska, córa marnotrawna Europy)
Dyskurs prasowy jako miejsce nadawania znaczeń**

Praca doktorska napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. Elżbiety Biardzkiej (promotor)
dr Agaty Rębkowskiej-Kieseler (promotor pomocniczy)

Wrocław 2022

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
1. Przedmiot i cel pracy	7
2. Perspektywa badawcza	8
3. Najważniejsze rozstrzygnięcia terminologiczne	10
I RAMY TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE	13
1. Językoznawstwo wypowiedzenia (<i>linguistique de l'énonciation</i>)	13
1.1. Wypowiedzenie (<i>énonciation</i>) versus wypowiedzenie (<i>énoncé</i>)	14
1.2. Zdanie (<i>phrase</i>) versus wypowiedzenie (<i>énoncé</i>)	18
1.3. Znaczenie (<i>signification</i>) versus znaczenie kontekstowe (<i>sens</i>)	19
1.4. Składniki i funkcje aktu wypowiedzenia	21
2. Lingwistyczna analiza dyskursu (<i>analyse linguistique du discours</i>)	23
2.1. Początki francuskiej analizy dyskursu	23
2.2. Nowa francuska analiza dyskursu	24
2.3. Semantyka dyskursywna	25
2.4. Pojęcie dyskursu (<i>discours</i>)	25
2.5. Interaktywna natura powstawania znaczeń	29
2.6. Wytwarzanie znaczenia społecznego (<i>sens social</i>)	29
3. Zagadnienie znaczenia	31
3.1. Znak językowy	31
3.2. Znaczenie nazw własnych	34
4. Nazwy krajów i narodowości w różnych podejściach badawczych	41
4.1. Badania leksykograficzne	41
4.2. Etnolingwistyczne badania ankietowe	42
4.3. Badania podręczników szkolnych	43
4.4. Badania dyskursu prasowego	44
5. Założenia badawcze	46
5.1. Inspiracje metodologiczne	46
5.2. Ukierunkowanie analizy	49
5.2.1. Wydarzenie rzeczywiste (<i>événement réel</i>)	50
5.2.2. Okres dyskursywny (<i>moment discursif</i>)	51
5.2.3. Aktywność nominacyjna (<i>nomination</i>)	53
5.2.4. Substytucyjność słów w dyskursie: paradygmat desygnacyjny (<i>paradigme désignationnel</i>)	53

5.3. Etapy pracy	55
5.3.1. Dobór korpusu tekstów	55
5.3.2. Ekscerpcja korpusu przykładów	55
5.3.3. Ustalenie narzędzi nadawania znaczeń	55
5.3.4. Sporządzenie listy paradygmatu desygnacyjnego	56
5.3.5. Ustalenie znaczenia społecznego nazwy <i>Pologne</i>	56
5.4. Charakterystyka korpusu	56
5.4.1. Korpus tekstów	57
5.4.2. Korpus przykładów	60
II NARZĘDZIA NADAWANIA ZNACZEŃ	62
1. Aktualizacja potencjału semantyczno-referencyjnego toponimu	64
1.1. Aktualizacja w obrębie zdania	64
1.2. Aktualizacja w obrębie grupy rzeczownikowej	65
1.3. Podsumowanie	68
2. Kategoryzacja w wyniku aktywności nominacyjnej	70
2.1. Zdania definicyjne (<i>phrases définitionnelles</i>)	70
2.2. Głosa (<i>glose</i>)	72
2.3. Typografia jako wskaźnik aktywności nominacyjnej	76
2.3.1. Użycie przecinka	76
2.3.2. Użycie dwukropka	80
2.3.3. Użycie nawiasu i myślnika	82
2.4. Sieć diaforyczna (<i>réseau diaphorique</i>)	84
2.4.1. Diafora zaimkowa i znaczenie wykonawcze (<i>sens actanciel</i>)	85
2.4.2. Diafora przysłóvkowa i znaczenie przestrzenne (<i>sens locatif</i>)	88
2.4.3. Diafora nominalna	89
2.5. Podsumowanie	92
3. Wzmacnianie znaczenia nadawanego w aktywności nominacyjnej	94
3.1. Predykacja wtórna (<i>prédication seconde</i>)	94
3.2. Reklasyfikacja kategorii gramatycznych	96
3.3. Współrzędność składniowa	99
3.4. Prepozycja przymiotnika	100
3.5. Figuratywność	101
3.6. Dialogiczność	102

3.6.1. Mowa przytoczona (<i>discours rapporté</i>).....	103
3.6.2. Aluzja.....	104
3.7. Formuła (<i>formule</i>).....	107
3.8. Podsumowanie.....	111
III ZNACZENIE SPOŁECZNE <i>POLOGNE</i>	113
1. Komponent geograficzny	114
2. Komponent społeczny	117
3. Komponent polityczny	121
4. Komponent ekonomiczno-gospodarczy	130
KONKLUZJA	138
Bibliografia.....	141
Indeks skrótów	162
Streszczenie	163
Summary	166

WSTĘP

Przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne 1989 roku, przystąpienie do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, wejście do Unii Europejskiej, a następnie Strefy Schengen bezpośrednio przyczyniły się do uzyskania przez Polskę statusu podmiotu na arenach europejskiej i światowej. Tym samym Polska znacząco rozszerzyła swoje kontakty międzynarodowe, czego przejawem – na szczeblu państwowym – jest członkostwo w takich organizacjach jak Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski, G6 czy Trójmorze. W wymiarze społecznym przemiany lat 80. zaowocowały rozwojem turystyki, a także intensywną wymianą studentów i pracowników. Naturalną konsekwencją tego stanu rzeczy jest wzmożone zainteresowanie instytucji i mieszkańców innych krajów, w tym Francji, sytuacją społeczno-polityczną Polski. Dostęp do istotnych politycznie i społecznie wydarzeń gwarantują wielkonakładowe media, które niemal natychmiast po zaistnieniu zdarzenia przekazują informacje swoim odbiorcom. Przekaz medialny nie jest jednak nigdy dokładnym odzwierciedleniem rzeczywistości. Selekcja wiadomości, a następnie sposób ich przedstawienia, nieuchronnie intencjonalny, powodują, że rzeczywistość w mediach jest w pewien sposób „przefiltrowana”. Jednemu i temu samemu obiektowi, zjawisku lub wydarzeniu świata rzeczywistego można nadać różne nazwy, a przez to inne znaczenia, w zależności od profilu adresata, do którego skierowany jest komunikat. Problem takiego właśnie znaczenia nazwy własnej *Pologne* (Polska), zapośredniczonego i ukształtowanego przez francuskie media i adresowanego do francuskich odbiorców, został podjęty w niniejszej rozprawie.

1. Przedmiot i cel pracy

Przedmiotem pracy są francuskie teksty prasowe zawierające nazwę *Pologne* i opublikowane w trzech wysokonakładowych, opiniotwórczych dziennikach głównego nurtu (*Le Monde*, *Le Figaro*, *Libération*) w ciągu piętnastu lat od momentu przystąpienia przez Polskę do Unii Europejskiej, to jest pomiędzy 1 maja 2004 a 30 kwietnia 2019.

Celem badania jest ustalenie, w jaki sposób francuska prasa nadaje znaczenie nazwie własnej *Pologne*. W tym zakresie interesują nas heterogeniczne mechanizmy sytuujące się wielu poziomach: syntagmatycznym, tekstowym, wypowiedawczym, dyskursywnym i interdyskursywnym, które zamierzamy scharakteryzować pod kątem sposobu funkcjonowania oraz wytwarzanego efektu semantycznego. Jako cel badania stawiamy również

odtworzenie aktualnego znaczenia społecznego, nadanego nazwie *Pologne* oraz tym jej pochodnym, które nazwa ta motywuje w dyskursie francuskiej prasy wielkonakładowej.

Podjęcie takiego problemu wydaje się interesujące z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, niniejsza praca udowadnia, że nazwy własne mają swoje znaczenie, a *Pologne* i *Polska* to w istocie fałszywe internacjonalizmy. Nie są to zwykłe wymienne etykiety nazwy tego samego kraju, różniące się wyłącznie tym, że pierwsza jest po francusku, a druga po polsku. *Pologne* ma odrębne, swoiste, charakterystyczne dla francuskiej wspólnoty znaczenie, odmienne od znaczenia nazwy *Polska*, funkcjonującej w obrębie innej wspólnoty (co było przedmiotem badań i omówień na przykład w pracach pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego 2006a, 2006b, 2007, 2014). Antycypując nieco wyniki niniejszych badań, można powiedzieć, że znaczenie nazwy *Pologne* właściwie francuskiej prasie (a zatem także mieszkańcom Francji) jest silnie nacechowane negatywnie.

Po drugie, praca ta przyczyni się do rozpowszechnienia założeń francuskiej analizy dyskursu na gruncie językoznawstwa polskojęzycznego.

Po trzecie, wyniki przeprowadzonej analizy mogą stanowić istotny wkład do badań porównawczych, poświęconych znaczeniu nazwy *Pologne* wytworzonemu w innych gatunkach dyskursu, np. w podręcznikach do nauki historii, języka obcego czy znaczeniu nazwy *Pologne* odtworzonemu w badaniach ankietowych. Takie badania mogłyby zweryfikować wyniki analizy przeprowadzonej w niniejszej rozprawie.

2. Perspektywa badawcza

W najszerszej perspektywie niniejsza praca wpisuje się w konstruktywistyczny paradygmat badań. Zgodnie z tym nurtem przyjmujemy, że media nie są zwierciadłem rzeczywistości, gdyż ta jest kognitywnie niedostępna. Media stanowią raczej narzędzie konstrukcji rzeczywistości (medialnej), która może przystawać do rzeczywistości lub nie, jednak nie sposób o tym orzekać (Fleischer 2005: 13). Zakładamy zatem, że obiektywność – powszechnie rozumiana jako postawa polegająca na przedstawianiu lub ocenianiu czegoś zgodnie z faktami, niezależnie od własnych poglądów lub emocji (WSJP) – nie istnieje. Według myśli konstruktywistycznej, obiektywność to jedynie pewna społeczna umowa na temat sposobu konstrukcji rzeczywistości, a kryteriami ją determinującymi nie są „prawda” czy „przystawanie do rzeczywistości”, lecz „przydatność” i „wiarygodność” (Fleischer 2005: 15). Komunikacja, również medialna, nie jest więc ukierunkowana na przekazywanie informacji. Bazując na znaczeniach, które nie są zjawiskami informacyjnymi, wymiana komunikatu nieodłącznie wiąże się z pewnym przystosowaniem, negocjowaniem i rewidowaniem konstruktów uwarunkowanych społecznie

i kulturowo (Fleischer 2005: 10). Choć na poziomie rzeczywistości komunikaty wytwarzane są przez jednostki indywidualnie, konstrukty kształtują się zawsze na tle zinternalizowanego dyskursu, są intersubiektywne. Konstrukty mają charakter kolektywny również w tym sensie, że – powstając w obrębie pewnej społeczności – stanowią one dla tejże społeczności punkt orientacyjny, od którego nie sposób odbiec, chcąc skutecznie komunikować (Fleischer 2005: 12).

W bardziej ścisłym ujęciu metodologicznym analiza sytuuje się w nurcie językoznawstwa wypowiedzenia (*linguistique de l'énonciation*) czy też, innymi słowy, francuskiej pragmatyki. W zależności od przyjętej perspektywy badawczej, kierunek ten stawia w centrum swojego zainteresowania różne aspekty praktyk wypowiedawczych, to jest języka w użyciu. W pierwszym chronologicznie ujęciu, zapoczątkowanym myślą Émile'a Benveniste'a, językoznawstwo wypowiedzenia uprzywilejowuje badanie form języka w konkretnej sytuacji komunikacyjnej. Analizie zostają poddane „ślady” (*traces*), które akt wypowiedzenia (*énonciation*) pozostawia w wytworzonym wypowiedzeniu (*énoncé*). Badacze skupiają się zatem przede wszystkim na wyrażeniach deiktycznych (takich jak zaimki osobowe, morfemy czasów gramatycznych, przysłówki czaso-przestrzenne), a także modalnościach wypowiedzenia i wypowiedzenia (*modalités de l'énonciation, modalités de l'énoncé*) czy użyciu niektórych konektorów logicznych. W kolejnych pracach, o wymiarze bardziej pragmatycznym, językoznawstwo wypowiedzenia kieruje swoją uwagę w stronę aktywnego i interaktywnego charakteru dyskursu, a badane wypowiedzenia osadzone są w szerszym kontekście społeczno-politycznym. Zgodnie z propozycjami francuskich pragmatyków wszelki akt użycia języka odbywa się w ramach pewnego zinstytucjonalizowanego kontraktu komunikacyjnego, który determinuje status odbiorcy i nadawcy, a także narzuca ramy samego komunikatu (jego cel i treść). Inne będą na przykład parametry medialnej sytuacji komunikacyjnej, a inne tej pomiędzy nauczycielem a uczniem w szkole (*cf.* Charaudeau 1993, 1997). Czerpiąc z myśli Michaiła Bachtina, przedstawiciele językoznawstwa wypowiedzenia przyjmują zatem, że wypowiadający nie jest w swoim wypowiedzeniu całkowicie wolny. W przeciwieństwie do teorii Ferdinanda de Saussure'a, dla którego mowa (*parole*) miała charakter indywidualny, we francuskiej pragmatyce zakłada się istnienie społecznego obowiązku dotyczącego wyboru konkretnej formy wypowiedzenia, to jest gatunku mowy (*genre du discours*) adekwatnego dla danej sytuacji komunikacyjnej.

Najbardziej bezpośrednie ramy teoretyczno-metodologiczne pracy wyznacza natomiast francuska lingwistyczna analiza dyskursu (*analyse linguistique du discours*), a zwłaszcza jeden z jej nurtów – semantyka dyskursywna (*sémantique discursive*). Zgodnie z założeniami tego

nurtu przyjmujemy dynamiczną koncepcję znaczenia (*sens*), które powstaje w wyniku obiegu słów (*circulation des dres*), a szczególnym miejscem jego kształtowania jest dyskurs medialny. Zdaniem francuskich dyskursyistów ostatnich lat, to właśnie mediom przypada w udziale nadawanie znaczenia istotnym społecznie zdarzeniom, zjawiskom czy obiektom świata rzeczywistego, a następnie rozpowszechnianie tego znaczenia na szeroką skalę. Taka konfiguracja semantyczna jest zwykle konsekwencją pewnych *wydarzeń rzeczywistych* (*événement réel*), dających impuls do wzmożonej produkcji dyskursywnej, trwającej w trakcie tak zwanego *okresu dyskursywnego* (*moment discursif*) i charakteryzującej się wielokrotnym i różnorodnym nazywaniem jednego desygnatu w ramach aktywności nominacyjnej (*nomination*). W konsekwencji w dyskursie wytwarza się *paradygmat desygnacyjny* (*paradigme désignationnel*), to jest lista syntagm występujących w koreferencji do słowa wyjściowego, której analiza prowadzi do odtworzenia znaczenia społecznego (*sens social*). Charakterystyczne dla francuskiej analizy dyskursu jest zatem podejście onomazjologiczne, determinujące ukierunkowanie badań: wyjście od obiektów świata rzeczywistego i dotarcie do odpowiadających im znaków językowych.

W przedłożonej rozprawie metoda francuskiej analizy dyskursu zostaje zaadaptowana do przyjętego przedmiotu i celów badania. Analiza wychodzi od znaku językowego – nazwy *Pologne* – i jest zorientowana na dotarcie do jego znaczenia, ma więc naturę semazjologiczną.

3. Najważniejsze rozstrzygnięcia terminologiczne

Wpisanie pracy w nurt właściwy myśli francuskiej niesie za sobą konsekwencje w postaci różnorodnych wyborów terminologicznych. Ugruntowane wśród francuskich badaczy terminy, takie jak na przykład *énonciation*, *énoncé*, *sens*, *signification*, nie znajdują swoich jednoznacznych odpowiedników w polskojęzycznej tradycji badań. Zdarza się, że jeden termin zostaje, w zależności od pracy, przetłumaczony na kilka sposobów – i tak francuskie *énonciation* funkcjonuje na gruncie polskim jako *wypowiadanie*, *wypowiedzenie*, *wypowiedź* czy *powiadomienie* (cf. Gostkowska 2012, 2014) lub – wręcz przeciwnie – terminy odmienne w języku francuskim znajdują jeden ekwiwalent w języku polskim. Przykładem tego mogą być przytoczone powyżej *parole* i *discours*, które w polskim piśmiennictwie bywają oba tłumaczone jako *mowa*. Sytuację dodatkowo komplikuje fakt, że w wielu przypadkach użyte w tłumaczeniu terminy posiadają w językoznawstwie polskim wcześniej już zdefiniowane znaczenie. Znaczenie terminu *wypowiedzenie*, wprowadzonego do polskich badań nad językiem przez Zenona Klemensiewicza (Polański 1999: 645), nie pokrywa się ze znaczeniem nadanym mu w badaniach francuskich przez Émile'a Benveniste'a.

Trudności terminologiczne, wynikające z nieprzystawalności tradycji badań francusko- i polskojęzycznych, pojawiły się także w toku pisania niniejszej pracy. Pierwszy, a jednocześnie kluczowy wybór terminologiczny był związany z francuskim pojęciem *sens*, stojącym w opozycji do *signification*. Oba terminy można przetłumaczyć na język polski jako *znaczenie*, odróżniają je jednak elementy składające się na owo znaczenie i jemu właściwe. *Signification* to znaczenie systemowe, leksykalne czy, innymi słowy, znaczenie potencjalne. Takie znaczenie powstaje na płaszczyźnie języka (*langue*), jest stabilne i niezależne od sytuacji komunikacyjnej. Tworzy je suma wszystkich możliwych znaczeń (dosłownych i przenośnych) danego leksemu. *Signification* stanowi więc, niezbędną w komunikacji, podstawę do utworzenia *sens*, czyli znaczenia kontekstowego, zaktualizowanego w ramach praktyk wypowiedawczych. Poza systemową wartością semantyczną jednostki, *sens* determinują także różnorodne parametry sytuacji komunikacyjnej, punkt widzenia wypowiedającego i jego stosunek do współwypowiedającego.

Dyskurs prasowy, który jest przedmiotem naszego szczególnego zainteresowania, cechuje się wymianą komunikatów pomiędzy pewnymi zbiorowościami. Głos nadawcy nie jest zwykle głosem jednego dziennikarza, lecz całej gazety czy koncernu wydawniczego. Sytuacja wygląda podobnie w przypadku adresata – treści opublikowane w wielkonakładowych dziennikach ogólnokrajowych skierowane są nie do pojedynczego czytelnika, a całego społeczeństwa. Zauważając tę specyfikę, francuska lingwistyczna analiza dyskursu zwykła znaczenia utworzone w dyskursie medialnym określać jako *znaczenia społeczne (sens social)*, wskazując na ich ponadindywidualny charakter. Znaczenie społeczne jest więc znaczeniem wytworzonym w ramach pewnej wspólnoty i na jej potrzeby.

Wybierając podtytuł pracy – *Dyskurs prasowy jako miejsce nadawania znaczeń* – chcieliśmy przede wszystkim położyć nacisk na niesystemowy i zmienny wymiar znaczenia, a także na procesualny aspekt jego wytwarzania. Znaczenie społeczne (*sens social*) nadane nazwie *Pologne* zawiera z jednej strony pewne stałe komponenty właściwe nazwom krajów, z drugiej jednak – jest rezultatem specyficznych praktyk językowych. Wynika ono bezpośrednio z aktualnej sytuacji społeczno-politycznej i sposobu interpretacji bieżących zdarzeń.

Rozstrzygnięcie już we wstępie tego ważnego wyboru terminologicznego wydało nam się właściwe ze względu na przedmiot i metodę rozprawy, która traktuje właśnie o *znaczeniach* i która wpisuje się w semantykę dyskursywną. Wszelkie pozostałe ustalenia terminologiczne pojawiają się w toku wywodu. Jednocześnie należy podkreślić, że niniejsza praca nie stanowi w żadnej mierze próby porównania polskiej i francuskiej terminologii ani założeń badawczych.

Zgodnie z myślą Thomasa Kuhna (1962) przyjmujemy, że każde badanie jest silnie zakorzenione w społeczeństwie i kulturze, w której zostało przeprowadzone. Naukę jako przedsięwzięcie wspólne wielu jednostkom determinują liczne czynniki społeczne (relacje interpersonalne i międzyinstytucjonalne), ale także językowe. Funkcjonowanie w konkretnych przestrzeniach językowych (*espaces linguistiques*) niesie za sobą dokonywanie względnie stałych i jednolitych wyborów terminologicznych i/lub metodologicznych, utrwalonych w danej grupie badaczy (Neveu, Lauwers 2007: 22). Wybory te z kolei przekładają się na podejmowane problemy badawcze, przyjęte perspektywy, a w konsekwencji także wyniki badań. Polska (czy szerzej: polskojęzyczna) i francuska (frankofońska) wspólnota naukowa nie podzielają tych samych pojęć czy typowych pytań badawczych, a wyniki analiz przedstawicieli obu grup nie są identyczne. Jak pokazały liczne opracowania (*cf.* Gostkowska 2012, 2014, 2015a, 2015b, Biardzka 2018), jakakolwiek próba zestawienia pojęć właściwych odmiennym wspólnotom językowym jest zadaniem niezwykle trudnym lub wręcz niemożliwym. Z uwagi na tę nieprzystawalność polskiej i francuskiej tradycji badań w niniejszej pracy każdemu terminowi francuskiemu towarzyszy szerszy opis. Mamy nadzieję, że takie rozwiązanie pozwoli na przybliżenie polskojęzycznemu odbiorcy propozycji francuskiej analizy dyskursu.

I RAMY TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE

1. Językoznawstwo wypowiedzania (*linguistique de l'énonciation*)

Niniejsza praca wpisuje się w ramy teoretyczne rozwijającego się od lat 70. XX wieku kierunku badań nazywanego językoznawstwem wypowiedzania (*linguistique de l'énonciation*) lub francuską pragmatyką¹. Odchodząc od strukturalnych założeń dotyczących autonomii systemu języka², przedstawiciele tego nurtu postulują badanie faktów mówienia, pewnych praktyk wypowiedawczych, to jest wypowiedzi powstających w rzeczywistości komunikacyjnej (Benveniste 1966: 130). Przedmiotem ich zainteresowania jest wypowiedzanie (*énonciation*), akt uruchomienia języka, i ślady, które ono pozostawia w wypowiedzeniu (*énoncé*) – rezultacie tego aktu. W wąskiej perspektywie chodzi o oznaki tzw. formalnego aparatu wypowiedzania (*appareil formel de l'énonciation*) (Benveniste 1970), na które składają się wyrażenia deiktyczne osobowe (zaimki osobowe) i czasoprzestrzenne (morfemy gramatyczne, zaimki wskazujące, przysłówki i wyrażenia przysłówkowe, przymiotniki ustanawiające relacje przestrzenne), modalności wypowiedzania i wypowiedzenia oraz subiektywne jednostki leksykalne (subiektywne rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki; *cf.* Kerbrat-Orecchioni 1980). W szerszej perspektywie językoznawstwo wypowiedzania stawia sobie również za cel opisanie aktu wypowiedzania uwzględniając kontekst społeczny jego powstawania (Kerbrat-Orecchioni 1980: 30), w tym: miejsce (zinstytucjonalizowane lub nie), pozycje społeczne nadawcy i odbiorcy oraz relacje między nimi. To drugie, szersze, podejście powoduje, że językoznawstwo wypowiedzania bywa często utożsamiane z analizą dyskursu (*analyse du discours*) (Charaudeau, Maingueneau 2002: 230).

¹ Nurt ten jest również czasem określany jako językoznawstwo dyskursu (*linguistique du discours*) (Biardzka 2014: 15), a terminy *énoncé* (wypowiedzenie), *discours* (dyskurs), *texte* (tekst) bywają we francuskich badaniach używane zamiennie (Maingueneau 2009: 55). Choć oba kierunki są ze sobą ściśle powiązane, w pracy rozgraniczamy *językoznawstwo wypowiedzania* i właściwe mu pojęcie *énoncé* (*cf.* rozdział 1.1.) oraz *analizę dyskursu*, której przedmiotem rozważań jest *dyskurs* (*cf.* rozdział 2.4.).

² Tezy strukturalizmu zostają streszczone i jednocześnie zakwestionowane w pięciu punktach opracowanych przez Catherine Kerbrat-Orecchioni (1980). Jak pisze badaczka, po pierwsze, strukturalne językoznawstwo języka jest językoznawstwem *kodu*, do którego muszą sprowadzać się wszystkie fakty mówienia. Przekłada się to na analizę języka w odizolowaniu od rzeczywistości empirycznej. Po drugie, w perspektywie strukturalistycznej górną jednostką analizy jest zdanie. Istnieją tymczasem reguły kombinatoryki transfrastycznej umożliwiające opis funkcjonowania jednostek wyższych niż zdanie. Po trzecie, według strukturalistów mechanizm wytwarzania znaczeń opiera się wyłącznie o leksykalną stronę znaczącą (*signifiant*) i niektóre konstrukcje składniowe. Nurt ten nie uwzględnia jednostek innego typu, w tym: jednostek fonetycznych, graficznych, rytmicznych czy tekstowych. Po czwarte, problem mówienia, to jest kodu w działaniu, jest przez strukturalistów zawsze rozpatrywany w ramach schematu komunikacyjnego Romana Jakobsona (1963), który zakłada przejrzystą wymianę komunikatu pomiędzy interlokutorami posługującymi się tym samym kodem. Ta idealistyczna koncepcja nie uwzględnia niepowodzeń komunikacji. Po piąte, strukturalizm postuluje immanentność języka, który należy badać w sobie i dla siebie, usuwając wszelkie elementy pozajęzykowe. Niemożliwe jest jednak całkowite usunięcie desygnatu ani kontekstów aktów mówienia (Kerbrat-Orecchioni 1980: 6-8).

Badanie form języka, które są aktualizowane w konkretnych sytuacjach komunikacyjnych, pokazuje, jak kształtują się ich znaczenia (*sens*), często nieprzewidywalne systemowo³. Zgodnie z postulatami językoznawstwa wypowiedzenia na mechanizm konstrukcji znaczeń składa się nie tylko znaczenie leksykalne (*signification*) i niektóre konstrukcje składniowe (elementy uwzględniane przez strukturalistów), ale także szerszy kontekst i inne jednostki językowe – fonetyczne, graficzne, rytmiczne, tekstowe (Paveau, Sarfati 2011: 167).

Nurt językoznawstwa wypowiedzenia odchodzi również od strukturalistycznego założenia, w którym podstawową jednostką analizy gramatycznej jest zdanie (*phrase*). Badanie praktyk językowych pozwala dostrzec funkcjonowanie jednostek ponadzdaniowych, na przykład całych wypowiedzi, zatem zespołu zdań, tekstów. Również w niniejszej pracy przyjmujemy, że znaczenie społeczne nazwy własnej *Pologne* może być kształtowane w obrębie jednego zdania, ale częściej odbywa się ono poprzez sieć relacji diaforycznych na osi paradygmatycznej w tekstach poszczególnych artykułów lub nawet w ramach pewnej konstelacji tekstów, której nadrzędnym tematem jest *Pologne* (Polska).

Założenia językoznawstwa wypowiedzenia można zatem opisać dzięki szeregowi opozycji kluczowych dla tego nurtu pojęć – wypowiedzenie (*énonciation*) / wypowiedzenie (*énoncé*), zdanie (*phrase*) / wypowiedzenie (*énoncé*) oraz znaczenie (*signification*) / znaczenie kontekstowe (*sens*). Rozważania te prowadzą prostą drogą do podważenia strukturalnych przekonań badawczych o składnikach i funkcjach komunikacji zawartych w szeroko cytowanym schemacie Romana Jakobsona (1963). Nowy wymiar zyskują pozostający w interakcji nadawca i odbiorca, a zamiast prostego odczytania („zdekodowania”) zawartości komunikatu pojawia się interpretacja znaczeń w określonej sytuacji komunikacyjnej oraz prawa rządzące dyskursem (*lois du discours*). Kolejne rozdziały pracy odnoszą się do tych nowych, zrywających z tradycją strukturalną, założeń.

1.1. Wypowiedzenie (*énonciation*) versus wypowiedzenie (*énoncé*)

Kluczowa opozycja terminologiczna, jaka pojawia się wraz z rozwojem teorii wypowiedzenia, zestawia ze sobą wypowiedzenie (*énonciation*) – akt użycia języka – i wypowiedzenie (*énoncé*)⁴ – rezultat tego aktu.

³ Ilustruje to cytowany w różnych pracach przykład, w którym odpowiedzią na banalne pytanie *Która godzina?* (*Quelle heure est-il ?*) może być wypowiedzenie *Listonosz był tu przed chwilą* (*Le facteur vient de passer*) (Moeschler 2000: 14, Moeschler 2001: 317, Riegel 2001: 135, Biardzka 2014: 15).

⁴ W polskojęzycznych opracowaniach dotyczących francuskiej teorii wypowiedzenia istnieją różne sposoby tłumaczenia terminów *énonciation* i *énoncé*, na przykład: wypowiedzenie / wypowiedź (Skibińska, Kaufman 1991), wypowiedzenie / wypowiedź (Izert, Pachocińska 1998). Na potrzeby niniejszej pracy decydujemy się na

Choć wzrost zainteresowania wypowiedzianiem i wypowiedzeniem odnotowuje się w latach 60. i 70. XX wieku, oba pojęcia funkcjonują w badaniach nad językiem od dawna. Do językoznawstwa francuskiego zostały wprowadzone (bez proponowania modeli teoretycznych czy definicji) w latach 30. XX wieku za sprawą Charlesa Bally'ego⁵, który w swojej pracy porusza takie kwestie jak: zwrotność aktu wypowiedziania (wypowiedzenie odzwierciedla akt wypowiedziania, podczas którego zostało ono wytworzone) czy złożoność i dynamika każdego wypowiedzenia (będąca wypadkową czynników pojęciowych, percepcyjnych, emocjonalnych i językowych). Bally wskazuje także potrzebę ukierunkowania metodologicznego w stronę badania śladów aktu wypowiedziania w wypowiedzeniu (1944 [1932], za: Neveu 2004: 119). Z kolei poza granicami Francji pojęcia wypowiedziania i wypowiedzenia były wykorzystane w interakcyjnej koncepcji języka zaproponowanej przez Michaiła Bachtina. Według badacza znak językowy istnieje zawsze w funkcjonowaniu społecznym:

„W rzeczywistości, akt mowy czy – ściślej mówiąc – jego produkt, wypowiedzianie, nigdy nie może być postrzegany jako indywidualny w ścisłym tego słowa znaczeniu; nie może on zostać wyjaśniony poprzez odwołanie się do psychofizycznej kondycji podmiotu [mówiącego]. Wypowiedzianie jest z natury społeczne” (Bahktine/Volochinov 1977: 119)⁶.

Dla Bachtina pojęcie *énonciation* posiada podwójne znaczenie. Z jednej strony jest to proces wytworzenia aktu mowy, z drugiej – rezultat tego aktu. Bachtin nie rozróżnia wypowiedziania i wypowiedzenia, w jego teorii chodzi o jedną daną „wypowiedzenie-wypowiedzianie”, będące „formą-sensem” (Paveau, Sarfati 2009: 197)⁷.

Definicja terminu *énonciation*, która dla językoznawstwa wypowiedziania stała się kanoniczna, została jednak zaproponowana dopiero w latach 70. przez Émile'a Benveniste'a, który określa wypowiedzianie jako „uruchomienie języka poprzez indywidualny akt użycia”

ekwiwalenty zaproponowane w polskim tłumaczeniu *Wielkich teorii językoznawczych* autorstwa Marie-Anne Paveau i Georges-a Elii Sarfatiego (2009), tj. *wypowiedzianie (énonciation)* i *wypowiedzenie (énoncé)*.

⁵ W akapicie zostaje przedstawiona problematyka wypowiedziania (*énonciation*), w której jest ono rozumiane zgodnie z późniejszymi propozycjami francuskiego językoznawstwa wypowiedziania. Samo pojęcie *énonciation* pojawiało się również wcześniej w innych metodologiach badawczych, w tym w teoriach strukturalnych czy gramatyce generatywno-transformacyjnej (Dubois 1969: 102-103), jednak szybko zostało odsunięte poza obszar zainteresowania językoznawców (Todorov 1970: 3). Przed zwrotem pragmatycznym nieliczne badania nad wypowiedzianiem były rozproszone, prowadzone niezależnie od siebie i często wchodziły w zakres badań innych niż językoznawstwo dyscyplin, takich jak: filozofia, etnologia czy psychoanaliza (Todorov 1970: 3-4).

⁶ „En réalité, l'acte de parole, ou, plus exactement son produit, l'énonciation, ne peut nullement être considéré comme individuel au sens étroit du terme ; il ne peut être expliqué par référence aux conditions psychophysiologiques du sujet parlant. L'énonciation est de nature sociale” (Bahktine/Volochinov 1977 [1929]: 119).

⁷ Dwuznaczność terminu *wypowiedzianie* w teorii bachtinowskiej wynika prawdopodobnie z ograniczeń języka rosyjskiego, w którym termin *высказывание* może oznaczać zarówno *wypowiedzianie*, proces użycia języka, jak i *wypowiedzenie*, wynik tego użycia. Nie istnieje leksykalna możliwość rozróżnienia tych dwóch pojęć (Sériot 2007).

(1974: 80)⁸. W tak rozumianym akcie wypowiedzenia można wyróżnić co najmniej trzy jego wymiary. Po pierwsze, jest to akt materialny, polegający na dźwiękowym lub graficznym wytworzeniu *signifiant*. Po drugie, indywidualny akt użycia języka implikuje jego aktualizację⁹ semantyczną w konkretnej sytuacji mówienia. Po trzecie, wypowiedzenie stanowi – zgodnie z terminologią Johna L. Austina – akt illokucyjny, tj. działanie podmiotu mówiącego, ściśle związane z jego intencjami (Todorov 1970: 5).

Inne aspekty wypowiedzenia oraz propozycje jego analizy zostają uwypuklone w nowszych definicjach pojęcia. Jak pisze Oswald Ducrot, *énonciation* jest wydarzeniem o naturze historycznej (istniejącym i zanikającym w czasie) powstałym poprzez realizację zdania. Można je badać w dwojaki sposób: przyglądając się warunkom społecznym i psychologicznym, które zdeterminowały to wydarzenie lub obserwując aluzje, które wypowiedzenie czyni względem wypowiedzenia. To drugie badanie miałoby polegać na analizie słów i struktur, będących częścią wypowiedzenia, których interpretacja wymaga odwołania się do aktu wypowiedzenia, to jest do konkretnej sytuacji komunikacyjnej, w której doszło do wytworzenia wypowiedzenia (Ducrot, Schaeffer 1995: 603). Dwie propozycje Ducrota zdają się odpowiadać koncepcji Catherine Kerbrat-Orecchioni, która wyróżnia językoznawstwo wypowiedzenia w sensie szerokim (teorie uwzględniające wpływ szeroko pojmowanego kontekstu sytuacyjnego – chodzi np. o społeczne, historyczne, polityczne czy kulturowe czynniki warunkujące powstanie wypowiedzenia) oraz w sensie wąskim (językoznawstwo skoncentrowane na poszukiwaniach śladów wypowiedzenia w wypowiedzeniu, to jest w konkretnej sytuacji komunikacyjnej obejmującej nadawcę, odbiorcę...) (1980: 30-31). Rozróżnienie to wydaje się interesujące przede wszystkim dlatego, że umożliwia opis odmiennego rozłożenia akcentów w takich podejściach badawczych jak na przykład anglo-amerykańska krytyczna analiza dyskursu (*CAD = Critical Discourse Analysis*) i francuska analiza dyskursu, w której ramach sytuujemy metodologicznie tę rozprawę. O ile *CAD* skupia się na uwarunkowaniach społeczno-politycznych wytwarzania dyskursu, to francuskie podejście uprzywilejowuje badania nad formami języka i ich rozmaitymi konfiguracjami użytymi intencjonalnie w różnych gatunkach dyskursu (politycznym, prasowym, naukowym).

⁸ „La mise en fonctionnement de la langue au moyen d'un acte individuel d'utilisation” (Benveniste 1974: 80).

⁹ Wywodzące się z myśli Charlesa Bally’ego i Gustave’a Guillaume’a pojęcie aktualizacji (*actualisation*) określa konwersję elementów systemu języka w konkretną wypowiedź wytworzoną w sytuacji komunikacyjnej. W szerokim rozumieniu aktualizacja jest bliska wypowiedzianiu (*énonciation*) – czynności pozwalającej na przejście z wirtualnego i abstrakcyjnego systemu do rzeczywistej realizacji. W sensie wąskim aktualizacja to jedynie ślady tej czynności, obserwowane na przykład w formie afiksów fleksyjnych wskazujących na osobę, czas, liczbę, rodzaj czy określników rzeczownika (rodzajniki, zaimki przymiotne) (Charaudeau, Maingueneau 2002: 27).

W kolejnych próbach ujęcia problemu teoretycy wypowiedzenia zwracają także uwagę na pewne ograniczenia dotychczasowych koncepcji aktu wypowiedzenia. Dominique Maingueneau podkreśla, że wypowiedzenie nie może być rozumiane jako wykorzystanie systemu języka przez człowieka, ponieważ ten nie jest w wypowiedzeniu całkowicie wolny (2009: 56-57). Wypowiedzenie jest w rzeczywistości determinowane przez wielorakie ograniczenia gatunków dyskursu¹⁰. Ponadto nie opiera się ono wyłącznie na wypowiedzującym. Fundamentalnym czynnikiem, który warunkuje wypowiedzenie jest interakcja (Maingueneau 2009: 56). Wypowiedzenie jest więc w rzeczywistości współ-wypowiedzeniem (*co-énonciation*) i ma wymiar społeczny, komunikacyjny, bez względu na to, czy współwypowiedzający jest obecny fizycznie, czy istnieje tylko jako wyobrażenie, jest wyimaginowany (Détrie *et al.* 2017: 130).

Materialnym efektem wypowiedzenia jest wypowiedzenie (*énoncé*), wyraz indywidualnego aktu użycia języka, ustrukturyzowany i zaktualizowany w określonej sytuacji komunikacyjnej (Neveu 2004: 119), w ramach pewnego gatunku dyskursu (Charaudeau, Maingueneau 2002: 222). Wypowiedzenie zawiera w sobie ślady wypowiedzenia, które można odczytać za pomocą kilku typów danych. Jednym ze sposobów osadzenia wypowiedzenia w wypowiedzeniu są wyrażane przez deiktyki parametry osobowe (np. zaimki osobowe) i przestrzenno-czasowe (np. przysłówki, czasy gramatyczne, przymyki). Wskazują one na uczestników, czas i miejsce wypowiedzenia, a ich interpretacja jest możliwa wyłącznie w odniesieniu do sytuacji komunikacyjnej. Kto nie ma dostępu do danych sytuacji komunikacyjnej nie jest w stanie skutecznie zinterpretować zaimka osobowego *je* (ja), przysłówka *hier* (wczoraj) czy też użycia czasu gramatycznego.

Innym, niezwiązanym z wyrażeniami deiktycznymi, rodzajem śladów pozostawionych przez wypowiedzenie w wypowiedzeniu są punkty widzenia wypowiedzającego, przejawiające się w doborze słów (aksjologicznych lub nieaksjologicznych) oraz modalnościach, to jest sposobie, w jaki rozważana jest treść wypowiedzi (Détrie *et al.* 2017: 128). Opierając się na myśli Bally'ego (1942), który omówił pojęcie modalności, francuscy pragmatycy rozróżniają w każdym wypowiedzeniu *dictum* (to, co jest powiedziane) oraz *modus* (sposób mówienia).

¹⁰ Podobna myśl została przedstawiona przez Bachtina w jego teorii gatunków mowy (*genres du discours*). Bachtin sprzeciwia się saussurowskiej koncepcji, zgodnie z którą mowa (*parole*) miałaby być indywidualna, przynależna każdemu użytkownikowi języka (w opozycji do języka – *langue* – który ma charakter społeczny). Według Bachtina istnieje pewien społeczny obowiązek wybrania formy wypowiedzenia w danym kontekście sytuacyjnym. Te stałe wzorce komunikacyjne pozwalają nie tylko nadawać formę gatunkową własnym wypowiedziom, ale także od samego początku identyfikować gatunek cudzej wypowiedzi, przewidzieć jej długość, kompozycję i zakończenie (Bakhtine 1984). Również Todorov podkreśla, że użycie mowy (*parole*) nie jest aktywnością całkowicie indywidualną i chaotyczną, ponieważ podlega pewnym regułom i konwencjom (Todorov 1970: 3).

Modalność to zatem stosunek podmiotu mówiącego względem zarówno jego współmówcy, jak i samego wypowiedzenia. Pozycjonując się względem współwypowiadającego, wypowiadający dysponuje modalnościami wypowiedzenia (*modalités de l'énonciation*), takimi jak: modalność asertoryczna, pytająca, wykrzyknieniowa oraz nakazująca.

Modalności wypowiedzenia (*modalités de l'énoncé*) dotyczą natomiast *dictum*, czyli treści komunikatu. Na ogół wyróżnia się pięć typów modalności wypowiedzenia, to jest: modalności aletyczne (dotyczące konieczności i możliwości), temporalne (odnoszące się do przedstawienia przyszłości i przeszłości), deontyczne (sygnalizujące pozwolenie i zobowiązanie), wolitywne (wyrażające żal i pragnienie) oraz epistemiczne (dotyczące poznania i wiary) (Paveau, Sarfati (2009: 206).

Sformułowanie w przedstawiony powyżej sposób definicji wypowiedzenia (procesu dynamicznego) i wypowiedzenia (statycznego rezultatu) determinuje przedmiot badań językoznawstwa wypowiedzenia. Spośród dwóch opisanych pojęć może nim być wyłącznie zrealizowane wypowiedzenie (*énoncé*), ponieważ tylko ono stanowi materialną daną podlegającą analizie. Wypowiadanie, jak pisze Todorov, jest wręcz archetypem rzeczy niepoznawalnych (1970: 3).

1.2. Zdanie (*phrase*) versus wypowiedzenie (*énoncé*)

Różnica pomiędzy zdaniem (*phrase*) a wypowiedzeniem (*énoncé*) wynika z odmiennych założeń metodologicznych nurtów, dla których te pojęcia są właściwe: językoznawstwa strukturalistycznego i językoznawstwa wypowiedzenia.

Jako przedmiot badań językoznawstwa strukturalistycznego (systemowego), zdanie (*phrase*) jest jednostką języka abstrakcyjną i czysto teoretyczną (Ducrot 1980: 7), a nade wszystko autonomiczną, to jest niezależną od kontekstu, stanowi „wirtualny łańcuch syntagmatyczny” (Paveau, Sarfati 2011: 201), na który składa się kombinacja słów uszeregowanych zgodnie z regułami gramatycznymi danego języka. Sens zdania ogranicza się do sumy sensów poszczególnych elementów, które je tworzą. W analizie zdania nie uwzględnia się czynnika kontekstowego. Jedno i to samo zdanie może zatem zostać zaktualizowane w wielu różnorodnych sytuacjach komunikacyjnych, w konsekwencji przekształcając się w wypowiedzenie (*énoncé*). W rzeczywistości to, co wytwarza nadawca i co dociera do odbiorcy, nie jest zdaniem, lecz wypowiedzeniem (Ducrot 1980: 7).

W przeciwieństwie do zdania, wypowiedzenie (*énoncé*) – będące przedmiotem zainteresowania językoznawstwa wypowiedzenia – zawsze wpisuje się w określony kontekst. Wypowiedzenie jest realizacją zdania w sytuacji komunikacyjnej, która determinuje jego

znaczenie. Na znaczenie wypowiedzenia składa się semantyka użytych słów, ale także okoliczności i inne elementy schematu komunikacyjnego: kompetencje nadawcy i odbiorcy (w tym kompetencje językowe, pozajęzykowe, ideologiczne i kulturowe), determinacje psychologiczne, ograniczenia świata dyskursu oraz model wytwarzania i interpretacji komunikatu (Kerbrat-Orecchioni 1980: 19) (cf. rozdział 1.4.). Znaczenie leksykalne słów stanowi jedynie punkt wyjścia i wskazówkę do interpretacji znaczenia całego wypowiedzenia (Ducrot, Schaeffer 1995: 250). Różne wypowiedzenia tego samego zdania mogą więc nieść za sobą różne znaczenia (cf. rozdział 1.3.).

Różnica pomiędzy zdaniem a wypowiedzeniem opiera się również o ich budowę formalną. Zdanie jest strukturą opartą o reguły składniowe. W języku francuskim zdanie składa się z grupy rzeczownikowej oraz grupy czasownikowej. Takim regułom nie podlega wypowiedzenie. Struktura wypowiedzenia może odpowiadać strukturze zdania, jednak może się ono również składać z jednego tylko elementu lub z zestawienia słów niezgodnego z zasadami gramatyki. Spośród takich sekwencji jak *Léon est malade* (Léon jest chory), *Oh !*, *Quelle fille !* (Oh! Co za dziewczyna!), *Paul !*¹¹ wszystkie będą wypowiedzeniami, jednak tylko pierwsze będzie zdaniem.

1.3. Znaczenie (*signification*) versus znaczenie kontekstowe (*sens*)

Bezpośrednią konsekwencją rozróżnienia zdania (*phrase*) i wypowiedzenia (*énoncé*) jest wprowadzenie rozgraniczenia pomiędzy znaczeniem (*signification*) – właściwym zdaniu i znaczeniem kontekstowym (*sens*) – właściwym wypowiedzeniu¹² (Ducrot 1969, 1972, 1979, 1980, 1984, Charaudeau, Maingueneau 2002) lub, inaczej mówiąc, między znaczeniem leksykalnym (*signification lexicale*) i znaczeniem dyskursywnym (*sens discursif*) (Galatanu 1999, 2000, 2002, 2003, 2009).

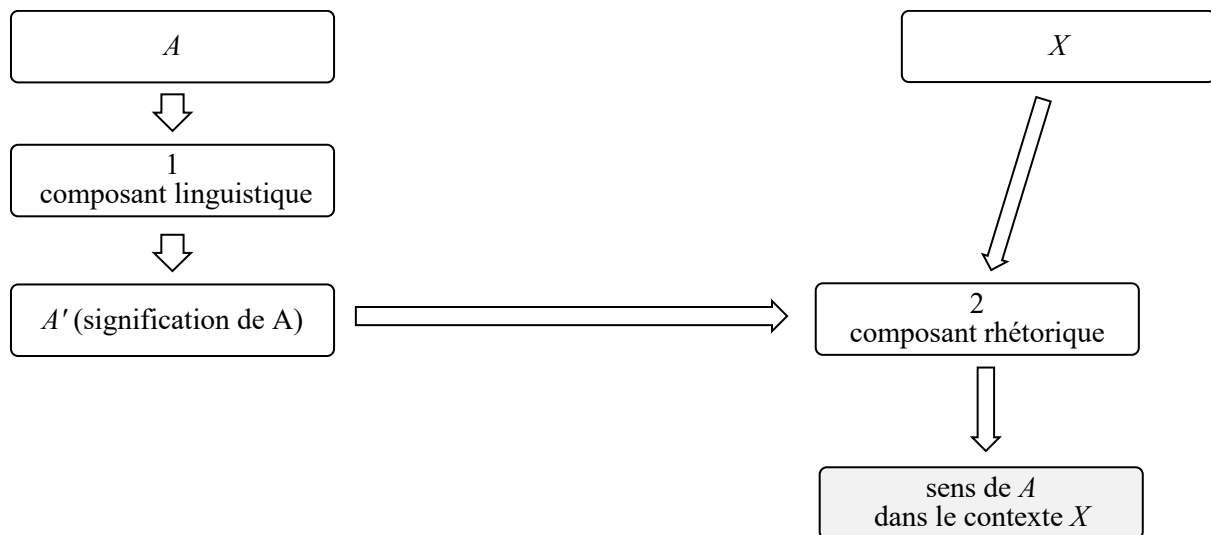
Jak zaznaczyliśmy we wstępie, znaczenie (*signification*) – jako wartość semantyczna zdania – jest wypadkową czynników natury systemowej, na którą składa się zbiór reguł logiczno-gramatycznej konstrukcji zdania oraz treść leksykalna każdej jednostki, która tworzy zdanie. Znaczenie zdania powstaje i jest rozpatrywane niezależnie od kontekstu, w którym zdanie zostało zaktualizowane. W konsekwencji charakteryzuje się ono stabilnością i pozwala

¹¹ Przykłady zostały zaczerpnięte z *Dictionnaire d'analyse du discours* (Charaudeau, Maingueneau 2002: 222).

¹² Wykorzystywana przez francuskich pragmatyków opozycja między *znaczeniem* i *znaczeniem kontekstowym* została wprowadzona do językoznawstwa w XVIII wieku przez Nicolasa Beauzée. Autor opisuje znaczenie (*signification*) jako pierwotną wartość semantyczną słowa, z kolei znaczenie kontekstowe (*sens*) jako pochodną tego podstawowego znaczenia (Neveu 2004: 265).

ukierunkować tworzenie i rozumienie konstruowanych na jego podstawie znaczeń kontekstowych (Ducrot 1997: 11).

Aktualizowane w momencie wypowiedzania znaczenie kontekstowe (*sens*) wypowiedzenia ma wymiar pragmatyczny (Ducrot 1997: 9)¹³, bywa nieprzewidywalne systemowo, a jego zrozumienie wymaga wzięcia pod uwagę nie tylko struktury językowej języka, ale także ściśle określonej sytuacji komunikacyjnej. Zostaje to przedstawione w zaproponowanym przez Ducrota (1969: 31-32, 1972: 111) schemacie produkcji znaczeń (Wykres 1), w którym znaczenie kontekstowe (*sens*) wypowiedzenia *A* to wypadkowa czynnika językowego (*composant linguistique*), niosącego za sobą znaczenie leksykalne (*signification*) wypowiedzenia *A*, oraz czynnika retorycznego (*composant rhétorique*) wprowadzonego na potrzeby danej sytuacji komunikacyjnej, tj. kontekstu *X*:



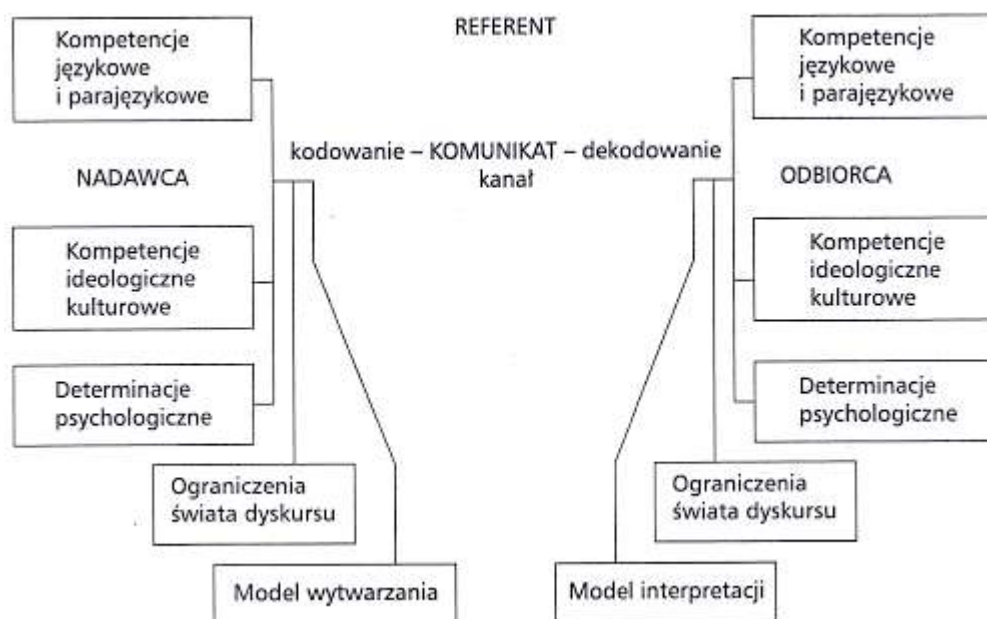
Wykres 1. Schemat powstawania znaczeń (*sens*) (Ducrot 1969: 32; 1972: 111).

Schemat Ducrota w pewien sposób porządkuje semantyczny opis języka, pokazując, że jedno zdanie może przyjmować, wraz z kolejnym jego wypowiedzeniem, różne znaczenia, jednak ich liczba będzie zawsze ograniczona poprzez wspólną podstawę w postaci zakodowanego w systemie języka *signification*.

¹³ Wymiar pragmatyczny znaczenia można rozumieć dwojako. Po pierwsze, przymiotnik *pragmatyczny* oddaje kontekstową naturę znaczenia. Po drugie, wpisuje on pojęcie znaczenia w nurt językoznawstwa wypowiedzenia (francuskiej pragmatyki) (Ducrot 1997: 11-12).

1.4. Składniki i funkcje aktu wypowiedzania

W założeniach teoretycznych językoznawstwa wypowiedzania nadawca i odbiorca komunikatu zyskują nowe role. Francuscy pragmatycy proponują w tym względzie modyfikację słynnego schematu komunikacyjnego Jakobsona (1963)¹⁴. Chodzi w szczególności o uzupełnienie różnorodnych czynników determinujących profile uczestników komunikacji, ujętych w przedstawionym poniżej schemacie Kerbrat-Orecchioni (1980: 19).



Wykres 2. Schemat komunikacyjny (Kerbrat-Orecchioni 1980: 19, tłumaczenie za: Paveau, Sarfati 2009: 199).

W tym nowym ujęciu aktu wypowiedzania komunikacja odbywa się wielotorowo: do przekazania komunikatu służy nie tylko język, ale także kanały niewerbalne: prozodia, mimika, gesty, proksemika (kompetencje parajęzykowe). Profile nadawcy i odbiorcy nie są nigdy symetryczne. Każdy z interlokutorów cechuje się odmiennymi zasobami w zakresie: wiedzy ogólnej o świecie (kompetencje kulturowe), sposobów interpretacji i ewaluacji obiektów świata rzeczywistego (kompetencje ideologiczne) czy determinacji psychologicznych (odgrywających rolę w wytwarzaniu i interpretacji komunikatu). Dodatkowo, nadawca i odbiorca podlegają pewnym ograniczeniom świata dyskursu, nie będąc całkowicie wolnymi w wyborze

¹⁴ Zdaniem przedstawicieli francuskiej pragmatyki schemat Jakobsona przedstawia komunikację jako jednolitą i linearną, polegającą na prostym przekazaniu odbiorcy pewnej informacji, którą ten wcześniej nie dysponował. Takie założenie wydaje się zbyt uproszczone. Ze względu na różnorodne ograniczenia zrozumienie pomiędzy nadawcą i odbiorcą zwykle jest jedynie częściowe. Element znaczący, *signifiant*, komunikatu nie znajduje jednoznacznego odzwierciedlenia w *signifié*, elemencie znacznym. Należy tutaj raczej mówić o *signifié*₁ – zakodowanym przez nadawcę i *signifié*₂ – zinterpretowanym przez odbiorcę. Dodatkowo w schemacie Jakobsona nie zostają zawarte żadne kompetencje interlokutorów: znajomość kodu (kod u Jakobsona jest umieszczony na zewnątrz komunikacji), kompetencje pozajęzykowe (encyklopedyczne, psychologiczne, kulturowe) czy umiejętność produkcji (kodowania) i interpretacji (odkodowywania) komunikatu (Kerbrat-Orecchioni 1980).

poszczególnych leksemów i struktur składniowych. Na ograniczenia te składają się po pierwsze warunki fizyczne komunikacji, w tym: kanał przekazu (ustny lub pisemny) i organizacja przestrzeni, po drugie – rozumiane w bachtinowski sposób gatunki dyskursu, sprowadzające się do tematu i retoryki danego wypowiedzenia. Te różnorodne uwarunkowania aktu wypowiedzenia, ściśle powiązane z rolami nadawcy i odbiorcy, dają się streścić w zaproponowanych przez Michela Pêcheux (1969) czterech pytaniach: *kim jestem, aby mówić do niego [odbiorcy] w ten sposób (qui suis-je pour lui parler ainsi), kim on jest, abym do niego mówił w ten sposób (qui est-il pour que je lui parle ainsi), kim jestem, aby on mówił do mnie w ten sposób (qui suis-je pour qu'il me parle ainsi), kim on jest, żeby mówić do mnie w ten sposób (qui est-il pour qu'il me parle ainsi).*

Francuscy pragmatycy proponują tym samym zerwanie z koncepcją podmiotu autonomicznego, którego rola sprowadzała się do werbalizacji własnych intencji oraz przystosowania sobie form języka. Podmiot, w językoznawstwie wypowiedzenia, jest rozpatrywany w relacji ze swym otoczeniem, a akt wypowiedzenia stanowi społeczne zdarzenie językowego współdziałania urzeczywistnione przez wypowiedzenie (Bakhtine/Volochinov 1977: 136, za: Paveau, Sarfati 2011: 170). Szczególną rolę odgrywa interakcja pomiędzy nadawcą i odbiorcą, którzy współtworzą komunikację. Nadawca jest także własnym odbiorcą, a odbiorca – potencjalnym nadawcą.

2. Lingwistyczna analiza dyskursu (*analyse linguistique du discours*)

Drugim ważnym nurtem badań, w który wpisuje się niniejsza praca, jest francuska lingwistyczna analiza dyskursu. Nurt ten rozwija się od lat 70. XX wieku i obejmuje kilka etapów prac, w tym: pierwszą falę (określaną również jako Francuska Szkoła Analizy Dyskursu) oraz drugą falę (tak zwaną nową francuską analizę dyskursu), których wspólnym mianownikiem jest pojęcie dyskursu oraz szczególne przywiązanie, w toku analizy, do form języka.

2.1. Początki francuskiej analizy dyskursu

Zainspirowana filozofią ekstremalną Michela Foucaulta, teorią nieświadomości i podmiotu podzielonego Jacques'a Lacana oraz społeczną koncepcją walki klas Louisa Althussera, lingwistyczna analiza dyskursu w pierwszym etapie swoich prac skupia się przede wszystkim na dyskursie nacechowanym ideologicznie. W latach 70. i na początku lat 80. ubiegłego wieku francuscy dyskursywiści przyjmują za przedmiot badań głównie teksty polityczne, takie jak przemówienia polityków czy dyskurs komunistyczny lub socjalistyczny (cf. Provost 1969, Maldidier 1971a, 1971b, Guespin 1971, Courtine 1981, Sériot 1986). W oparciu o harrisowskie założenia, dyskurs jest tutaj traktowany jako wypowiedź ciągła, większa od zdania, a jego analiza zasadza się na badaniu dystrybucji tworzących go elementów. Takie podejście umożliwia włączenie do badań nowych technologii informatycznych i zainicjowanie automatycznej analizy dyskursu, polegającej na komputerowym przetwarzaniu wyekscerpowanych uprzednio autonomicznych sekwencji dyskursywnych (*séquences discursives autonomes*), zwykle w postaci zdań, w celu odnalezienia korelacji morfo-składniowych pomiędzy poszczególnymi częściami korpusu (cf. Pêcheux 1969, 1973, 1982, Pêcheux, Fuchs 1975, Pêcheux, Léon, Bonnafous, Marandin 1982). Przyjęcie perspektywy semantyczno-składniowej pozwala analitykom odpowiedzieć na pytanie o to nie CO zostało powiedziane, lecz JAK zostało to powiedziane (Harris 1952: 1). Francuska Szkoła Analizy Dyskursu, jak nazywa się ogół prac prowadzonych w tym nurcie, trwa do połowy lat 80. XX wieku. Wówczas, pod wpływem zmian społecznych, marginalizacji marksizmu i psychoanalizy, a także za sprawą zwrotu pragmatycznego i komunikacyjnego w lingwistyce, badacze odchodzą od tekstów silnie ideologicznych, zwracając się ku innym rodzajom praktyk językowych.

2.2. Nowa francuska analiza dyskursu

Kształtowanie się drugiej fali francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu, zwanej nową francuską analizą dyskursu (za: Grzmil-Tylutki 2010: 127), przypada na lata 80. i 90. XX wieku. Różnica między pierwszą a drugą falą, której postulaty przedstawia szeroko Maingueneau (1987, 1991, 1995, 1996, 1997), uwidacznia się szczególnie w dwóch kwestiach: przedmiocie podejmowanych badań oraz poststrukturalnej interdyscyplinarności. W miejsce dyskursu politycznego pojawiają się różnorodne wypowiedzenia zinstytucjonalizowane, czyli takie, które są interaktywne, celowe i usankcjonowane kontekstowo (Grzmil-Tylutki 2010: 130). Badacze otwierają się także na inne dyscypliny naukowe – w szczególności: socjologię, psychologię, antropologię oraz etnologię. Wiele różnorodnych ośrodków badań lub grup badawczych, takich jak CEDITEC (Centre d'étude des discours, images, textes, écrits, communications), CEDISCOR (Centre de recherches sur les discours originaires et spécialisés), CAD (Centre d'analyse du discours) czy Praxiling, obserwuje dyskurs z odmiennej perspektywy i stawia sobie odmienne cele: analizę dyskursu politycznego i społecznego (CEDITEC), badanie słów-zdarzeń, powstających w procesie (de)nominacji (CEDISCOR), opis dyskursów społecznych związanych z nośnikami medialnymi (CAD) czy wyjaśnienie praksemów, czyli aktualizowanych elementów językowych¹⁵ (Praxiling). Dlatego też, w przypadku drugiej fali francuskiej dyskursywistyki, należy mówić raczej o „analizach dyskursu” w liczbie mnogiej (Maingueneau 1995: 5) lub o francuskich tendencjach w analizie dyskursu (Charaudeau, Maingueneau 2002: 202), które posiadają pewne wspólne referencje teoretyczne i założenia metodologiczne. Do wspólnych cech współczesnych nurtów lingwistycznej analizy dyskursu należą: korpus „zależny” (*contraint*), złożony z wypowiedzeń wytworzonych w określonych ramach instytucjonalnych; skoncentrowanie bardziej na empirycznych danych wypowiedzeń (ich morfologii, składni, leksyce, zjawiskach wypowiedzawczych), a mniej na ich funkcji społecznej; uprzywilejowana pozycja interdyskursu (*interdiscours*), przejawiająca się w badaniu w dyskursie śladów innego dyskursu (*déjà-dit*, badania nad dialogicznością lub polifonią wypowiedzeń), odwoływanie się do teorii wypowiedzenia (*théorie de l'énonciation*, cf. rozdział 1) oraz zainspirowana pracami Bachtina

¹⁵ Przedstawiciele nurtu praksematyki (*praxématique*) proponują skoncentrowanie badań na tzw. językowej praxis (*praxis linguistique*), to jest działaniu, polegającym na wytwarzaniu znaczeń, oraz zastąpienie terminu *leksem* terminem *praksem* (*praxème*). *Praksem*, narzędzie językowej praxis, oddaje dynamiczną i interaktywną naturę powstawania znaczeń, będących efektem negocjacji pomiędzy współwypowiadającymi (Bres 1998: 22-23). Takie założenia praksematyki stanowiły istotną inspirację dla formującego się we Francji innego nurtu – semantyki dyskursywnej (*sémantique discursive*) (Lecolle, Veniard, Guérin 2018: 51) – który stanowi najbardziej bezpośrednie ramy niniejszej pracy (cf. rozdział 2.3.).

refleksja nad heterogenicznością wypowiedawczą (*hétérogénéité énonciative*), również we wspomnianym wymiarze dialogicznym (Maingueneau 1996: 11-12).

2.3. Semantyka dyskursywna

Trendem nowej analizy dyskursu, w który szczególnie wpisują się rozważania niniejszej rozprawy, jest kształtująca się od około dwudziestu lat semantyka dyskursywna (*sémantique discursive*) (cf. Siblot 1997, 2001, Moirand 2007, 2014, Longhi 2008, Guérin 2011, Cislaru 2005, 2012, Calabrese 2012, 2013, Veniard 2009, 2013a, 2013b, Moirand, Reboul-Touré 2015). Jej założenia zostały omówione ostatnio w przygotowanym pod redakcją Michelle Lecolle, Marie Veniard i Olivii Guérin n° 210 czasopisma *Langages*, zatytułowanym „Vers une *sémantique discursive*: propositions théoriques et méthodologiques” (2018). Semantyka dyskursywna skupia swoją uwagę na znaczeniu kontekstowym (*sens*), obserwując różne jego wymiary (Guérin, Lecolle, Veniard 2018: 5). Znaczenie nie jest tutaj rozpatrywane jako jednostka stabilna, dana raz na zawsze. Semantyka dyskursywna przyjmuje dynamiczną koncepcję znaczenia, zgodnie z którą kształtuje się ono w dyskursie i poprzez dyskurs (Guérin, Lecolle, Veniard 2018), podlegając stałym negocjacjom i modyfikacjom uwarunkowanym kontekstem społeczno-historycznym, w którym się pojawia. Wśród postulatów semantyki dyskursywnej wymienia się odejście od ścisłego przeciwstawiania sobie języka (*langue*) i dyskursu (*discours*), zamiast którego należy skupić się na interakcji między tymi dwoma obszarami, z których jeden reprezentuje stabilność (system języka), a drugi – dynamikę praktyk językowych. Chodzi zatem o analizę jednostek zawierających pewne systemowe znaczenia i podlegających aktualizacji w ich użyciu dyskursywnym, na który składają się gatunek dyskursu, sytuacja wypowiedania, ale także szerszy kontekst społeczny. Przyjmuje się, że znaczenie ma charakter wielowymiarowy i konstruuje się na kilku poziomach wypowiedzenia, w związku z czym badaniu zostają poddane różne jednostki języka (słowa, syntagmy, zdania, sekwencje tekstu) i sposób, w jaki jednostki te przyczyniają się do budowania i interpretacji znaczeń.

2.4. Pojęcie dyskursu (*discours*)

Lingwistyczna analiza dyskursu stawia w centrum swojego zainteresowania dyskurs, rozumiejąc go jako wynik użycia języka w pewnej zinstytucjonalizowanej sytuacji komunikacyjnej. Dyskurs jako społeczno-językowa instytucja (Maingueneau 1996: 8) charakteryzuje się interakcją, celowością oraz usankcjonowaniem kontekstowym (Grzmil-Tylutki 2012a: 49). Dodatkowo dyskurs może zostać opisany za pomocą pięciu właściwych mu

cech. Zgodnie z założeniami teoretycznymi lingwistycznej analizy dyskursu (Maingueneau 1996, Charaudeau, Maingueneau 2002) dyskurs (1) jest rodzajem wypowiedzenia (*énoncé*), (2) jest różnorodny (heterogeniczny) i zmienny (historyczny), (3) cechuje się intencjonalnością i ma charakter aksjologiczny, (4) jest dialogiczny, (5) jest miejscem konstrukcji znaczeń społecznych (*sens sociaux*)¹⁶.

Dyskurs określany jako rodzaj wypowiedzenia (*énoncé*) jest wynikiem aktu użycia języka w pewnej zinstytucjonalizowanej sytuacji komunikacyjnej. Oznacza to, po pierwsze, że dyskurs sytuuje się po stronie praktyk językowych (nie po stronie *langue*). Po drugie, wytwarzanie dyskursu wiąże się z opisanymi przez Kerbrat-Orecchioni elementami sytuacji komunikacyjnej (cf. rozdział 1.4.) i podlega społecznym uwarunkowaniom sytuacyjnym, nazywanymi *paktem komunikacyjnym* (*contrat de communication*) (Charaudeau 1997). Na pakt komunikacyjny, zawarty pomiędzy uczestnikami sytuacji wypowiedzania, składają się czynniki zewnętrzne (pozajęzykowe) oraz wewnętrzne (językowe), które determinują określony sposób przekazywania komunikatów. W przypadku dyskursu prasowego, będącego przedmiotem naszego zainteresowania, na dane zewnętrzne kontraktu komunikacyjnego będzie się składać: cel wypowiedzania, zależny od przyjętej strategii (pragmatycznej, informacyjnej, perswazyjnej lub strategii „uwodziciela”¹⁷), społeczno-psychologiczny profil interlokutorów (pozycja społeczna, ekonomiczna, cywilizacyjna, kulturowa, ale także wiek, płeć, pochodzenie etniczne), tj. profil gazety (nadawca w postaci instytucji) i jej czytelników (cf. rozdział 5.4.1.), temat wypowiedzania oraz materialne uwarunkowania wymiany informacji (typografia i topografia elementów językowych i ikonicznych). Dane wewnętrzne kontraktu komunikacji medialnej to natomiast sposób mówienia, poprzez który nadawca jednocześnie legitymizuje swoją rolę i identyfikuje odbiorcę komunikatu, relacja pomiędzy nadawcą i odbiorcą oraz

¹⁶ W niniejszej pracy koncentrujemy się na definicjach dyskursu zaproponowanych przez francuską analizę dyskursu. Należy jednak podkreślić, że *dyskurs* jest terminem wieloznacznym. Lingwistyka francuska i polska, ale także angielska czy niemiecka, nie rozumieją go w ten sam sposób (Grzmil-Tylutki 2012b: 225). Ukształtowana pod wpływem praskiego funkcjonalizmu, rosyjskiej semiotyki oraz – nieco później – prac van Dijka, Dresslera i de Beaugrande’a, polska lingwistyka często opisuje dyskurs jako kategorię bliską tekstowi (Labocha 1996, 2008, 2009) lub wręcz utożsamia dyskurs z tekstem (Boniecka 1998, 1999), widząc w nim przede wszystkim pewną strukturę ponadzdaniową (Duszak 1998: 198). Inne próby zdefiniowania dyskursu, licznie powstałe wraz z rozwojem europejskich teorii dyskursywnych, doprowadziły w polskim językoznawstwie jedynie do rozmycia tego i tak niewyraźnego pojęcia (Piekot 2014: 16). W artykułach poświęconych różnym sposobom rozumienia terminu *dyskurs*, Halina Grzmil-Tylutki (2012b) i Ewa Partyka (2014) odnotowują w pracach polskich badaczy, między innymi, następujące definicje: „ciąg zachowań językowych, powiązanych tematem, celem i sposobem ukształtowania wypowiedzi” (Laskowska 2004: 14), „zespół zachowań językowych, których treść i forma uwarunkowane są koncepcjami poznawczymi charakterystycznymi dla danej epoki, danego typu komunikacji, rodzaju działalności, a także praktycznymi warunkami formułowania wypowiedzi” (Lisowska-Magdżiarz 2006: 16), „wypowiedź logiczna, argumentacyjna, dotycząca poważnego tematu” (Grzegorzyczkova 2007: 41), „każde użycie języka dłuższe od zdania” lub „wszelki proces użycia języka” (Brzozowska 2014: 12).

¹⁷ Charaudeau pisze o tzw. *visée séductrice* (1997: 69). Tłumaczenie podajemy za: Biardzka 2014: 46.

tematyzacja (stosunek nadawcy do podjętego problemu – jego zaakceptowanie, modyfikacja lub odrzucenie) (Charaudeau 1997: 67-72).

Dyskurs, zgodnie z propozycjami francuskich teoretyków, jest heterogeniczny, przy czym jego różnorodność ma naturę wielopłaszczyznową. Dyskurs jest różnorodny w wymiarze wypowiedawczym (*hétérogénéité énonciative*), semiotycznym (*hétérogénéité sémiotique*) i tekstowym (*hétérogénéité textuelle*) (Moirand 2007: 10-12). Heterogeniczność wypowiedawcza wiąże się z wielością nadawców, których głosy pojawiają się w dyskursie. Cecha ta uwidacznia się szczególnie w dyskursie prasowym, w którym nadawcami poszczególnych sekwencji tekstu mogą być: autor artykułu (dziennikarz), czasopismo (jako instytucja wydawnicza), osoby cytowane (politycy, eksperci, obywatele), ale także te, do których autor tekstu nawiązuje poprzez różnego rodzaju aluzje. Heterogeniczność semiotyczna dyskursu polega na fuzji uzupełniających się wzajemnie elementów tekstowych i graficznych. W dyskursie prasowym przejawia się ona także w typografii (użyciu różnych rodzajów czcionek, wyróżników i znaków interpunkcyjnych) oraz topografii (dystrybucji poszczególnych składowych gazety), czyli tzw. *layoucie*. Heterogeniczność tekstowa dyskursu medialnego to z kolei różnorodność form i gatunków wypowiedzi dziennikarskich. Tradycyjnie wyróżnia się dwa gatunki dziennikarskie: informacyjny i publicystyczny, które w praktyce dyskursywnej zdają się jednak przenikać, tworząc tzw. „komentowaną informację” (de Broucker 1995: 123). Dodatkowo gatunki te można podzielić na podtypy: formy powstające w redakcjach (sporządzone na podstawie komunikatów agencji prasowej), takie jak notka, wzmianka, sprawozdanie, oraz formy powstające w ramach pracy w terenie, jak relacja na żywo czy reportaż. Inne cele komunikacyjne każdego tekstu determinują wejście każdorazowo w inną sytuację komunikacyjną, za czym idzie dobrane innych środków przekazu (Moirand 2007: 11). Dyskurs jest więc również zmienny lub – inaczej mówiąc – historyczny. Zmienność dyskursu wiąże się też z jego naturą dialogiczną (*infra*). Ponieważ każde wypowiedzenie powstaje w nawiązaniu do wypowiedzeń wcześniejszych, nosi ono ślady uprzednich produkcji dyskursywnych.

Dyskurs jest także intencjonalny, nieuchronnie zawiera w sobie punkty widzenia nadawcy. Subiektywizm ten ujawnia się poprzez wyrażenia deiktyczne, dające się zinterpretować jedynie w odniesieniu do konkretnej sytuacji komunikacyjnej, poprzez rozmaite modalności, ale również poprzez specyficzny dobór leksyki, w tym: rzeczowników, przymiotników czy czasowników. Jak zauważa Veniard (2013a: 16), w zależności od punktu widzenia jedną i tę samą osobę można nazwać *ojcem rodzinnym*, *tatusiem*, *rekinem finansjery*, *zręcznym mówcą* czy *bezlitosnym technokratą*, a jedno wydarzenie może zostać określone jako

wojna, zatarg, awantura lub *interwencja pokojowa*. Subiektywne jednostki leksykalne (nacechowane aksjologicznie, emocjonalnie i ontologicznie) nie tylko opisują właściwości przedmiotu wypowiedzenia, tak jak robią to tzw. jednostki obiektywne (względnie neutralne aksjologicznie, emocjonalnie i ontologicznie wg klasyfikacji Kerbrat-Orecchioni 1980: 84), lecz wyrażają również emocjonalne zaangażowanie wypowiadającego i dokonaną przez niego ewaluację. Wskazując desygnat za pomocą leksemów subiektywnych, wypowiadający sytuuje go na osi dobry-zły. W dyskursie medialnym takie wartościowanie nie wynika jednak z jednostkowej oceny wypowiadającego. Ma ono charakter intersubiektywny, jest wyrazem budowania lub utrwalania opinii powszechnie panującej w pewnej wspólnoty.

Czerpiąc z teorii Bachtina (1978), francuscy badacze przyjmują także, że dyskurs jest dialogiczny. Według Bachtina wszystkie wypowiedzenia są w rzeczywistości słowami innych (dialogiczność konstytutywna wg francuskich praksematyków), zaś rola wypowiadającego ogranicza się wyłącznie do wyboru pewnej już dostępnej formy (dialogiczność ukazana/pokazana w praksematyce): mogą to być wszelkie praktyki mowy przytoczonej (mowa niezależna, zależna, pozornie niezależna lub pozornie zależna, wszelkie inne warianty tych praktyk, Biardzka 2009), formy modalizacji poprzez odesłanie do dyskursu drugiego (*modalisation seconde*, Authier-Revuz 1992), to jest użycia *selon A* (według A), interpretacyjne użycia cudzysłowów, aluzyjne użycia słów bez jakichkolwiek wskaźników formalnych. Dyskurs zatem nigdy nie istnieje w izolacji, zawsze odnosi się do innego dyskursu i wpływa na dyskurs, który zostanie wytworzony w przyszłości. Ślady aluzyjnej dialogiczności są obserwowane w różnego rodzaju formułach, które, przechodząc z jednego dyskursu do innego modyfikują swoją formę i znaczenie w oparciu o elementy już wypowiedziane i już znane, istniejące w społecznym magazynie pamięci. W ten sposób dyskurs prasowy przepoczworza na przykład wyrażenie *vache folle* (nazywające najpierw chorobę wściekłych krów) na *colza/soja fou* (wściekły rzepak/soję, tj. żywność genetycznie modyfikowaną) (Moirand 2007), *śmieciowe umowy o pracę na śmieciówą żywność* (Biardzka 2016) lub wykreowuje *Grexit*, aby następnie móc mówić o *Brexicie* czy *Polexicie*.

W końcu dyskurs jest miejscem konstrukcji znaczeń społecznych (*sens sociaux*). Ta kluczowa jego cecha, stanowiąca przedmiot zainteresowania niniejszej rozprawy, jest pochodną aktywności nominacyjnej wypowiadającego (tutaj: dziennikarzy), polegającej na wielokrotnym, intencjonalnym i wartościującym nazywaniu jednego obiektu, zdarzenia lub zjawiska w różny sposób, w zależności od społecznego (budowanego na potrzeby konkretnej wspólnoty) punktu widzenia (cf. rozdział 2.6.).

2.5. Interaktywna natura powstawania znaczeń

Cechy dyskursu – jego usankcjonowanie kontekstowe, heterogeniczność, zmienność, intencjonalność, wymiar aksjologiczny i dialogiczny – powodują, że powstające i funkcjonujące w nim znaczenia można scharakteryzować przy pomocy tzw. profili semantyczno-dyskursywnych (*profil sémantico-discursif*). Pojęcie profilu leksykalno-dyskursywnego stanowi rozszerzoną wersję pojęcia dyskursywnego habitusu (*habitus discursif*) (Veniard 2008), wprowadzonego do językoznawstwa przez Christiana Plantina (2003) (a oryginalnie pochodzącego z prac Pierre’a Bourdieu), który zaadaptował je do opisu funkcjonowania słów w określonych gatunkach dyskursu. Charakterystyczne dla francuskiej semantyki dyskursywnej i bardziej aktualne pojęcie profilu leksykalno-dyskursywnego pozwala położyć nacisk na interaktywną naturę mechanizmów powstawania znaczeń. Interakcja, jaka jest właściwa produkcji dyskursywnej, zachodzi na różnych poziomach: syntagmatycznym, składniowym, tekstowym, wypowiedawczym i interdyskursywnym. Profil leksykalno-dyskursywny zdaje sprawę z semantyczno-dyskursywnych uwarunkowań budowanego znaczenia, syntetyzując frekwencyjnie uprzywilejowane właściwości kombinatoryczne analizowanego leksemu (jego kookurencje, kolokacje, ko-tekst) (Veniard 2013a: 55). Obserwowane przez badacza słowo jest tym samym wpisane w postulowaną przez Maingueneau złożoną strukturę relacji utkaną z innymi jednostkami tego samego paradygmatu, tożsamości, opozycji, relacji z intertekstem, językiem i warunkami powstawania (1976: 64)¹⁸.

Z punktu widzenia pragmatyki, profil leksykalno-dyskursywny tłumaczy sposób postrzegania danego elementu świata rzeczywistego przez społeczność, w której znaczenie tego elementu zostało wytworzone (Veniard 2013a: 55), wiążąc się tym samym z problematyką punktów widzenia (Veniard 2013b: 223). W konsekwencji, jego ustalenie umożliwia nie tylko analizę dotychczasowego funkcjonowania leksemu. Pozwala także antycypować wkład danego słowa – niosącego za sobą pewne, przypisane mu w wyniku interaktywnych procesów znaczenie – w dalszą produkcję dyskursywną (Veniard 2013a: 162).

2.6. Wytwarzanie znaczenia społecznego (*sens social*)

Elementy świata rzeczywistego, takie jak wydarzenia, zjawiska, przedmioty, można obserwować niejako z dwóch stron. Z jednej strony są to jednostki ontologiczne, obiekty same w sobie, i jako takie stanowią przedmiot badania filozofów. Z drugiej jednak strony, mogą one

¹⁸ „Un tissu complexe de relations, relations aux autres unités du même paradigme, identités, oppositions, relations à l’intertexte, à la langue, aux conditions de production” (Maingueneau 1976: 64, za: Veniard 2013b: 222-223).

stanowiąc segment rzeczywistości istotny dla pewnej wspólnoty (Veniard 2013a: 18) i jako takie poddawane są społecznej interpretacji, dokonywanej – zdaniem przedstawicieli lingwistycznej analizy dyskursu – przez media. Interpretacja ma charakter społeczny w tym sensie, że powstaje w obrębie danej społeczności oraz na potrzeby tejże społeczności, a jej rezultat jest motywowany szeregiem czynników pozajęzykowych. Znaczenie społeczne powstaje w oparciu o pamięć zbiorową (*mémoire collective*), rozpowszechnioną symbolikę, przekonania, wierzenia, konwencje społeczne i kulturowe, które umożliwiają intersubiektywną interpretację rzeczywistości (Barthélémy 1992: 132) oraz wpisanie danego wydarzenia, zjawiska czy przedmiotu w zbiór doświadczeń wspólnoty. Semantyczna praca wykonywana przez media nie polega więc na prostym opisywaniu faktów, lecz na nadawaniu im znaczenia ściśle determinowanego kontekstem społeczno-historycznym.

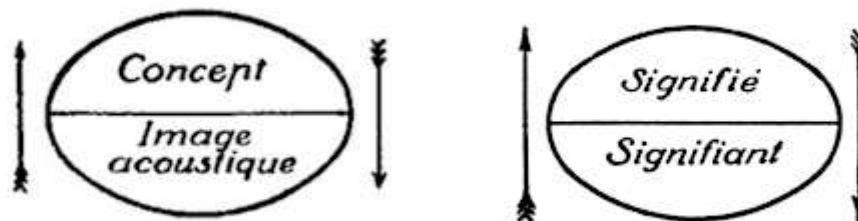
Mechanizm kształtowania znaczeń społecznych w dyskursie dobrze ilustrują takie nazwy jak *Czarnobyl* (który nie oznacza już tylko jednostki geograficznej, lecz także katastrofę elektrowni jądrowej z 1986 roku), *11 września* (nazwa ataku na World Trade Center z 2002 roku) czy nazwy powstałe w odniesieniu do prowadzonej w 1991 wojny w Jugosławii (nazwa *wojna domowa* – rozpowszechniona wśród Serbów, nieuznających deklaracji niepodległości Słowenii, nazwa *wojna* – rozpowszechniona wśród Słoweńców). Wprowadzone do obiegu słów nazwy takie utrwalają się w pamięci zbiorowej współwypowiadających i stanowią podstawę do budowania kolejnych znaczeń. Za przykład może posłużyć wyrażenie *francuski 11 września*, określające serię zamachów terrorystycznych dokonanych w Paryżu 13 listopada 2015 roku. Znaczenia społeczne są więc z jednej strony kształtowane w oparciu o zasoby pamięci zbiorowej, z drugiej strony zasoby te stale uzupełniają, wpływając na spójne postrzeganie obiektów świata rzeczywistego przez przedstawicieli określonej wspólnoty językowej.

3. Zagadnienie znaczenia

Semiologia i związany z nią problem natury i znaczenia znaków rozwija się na przełomie XIX i XX dwutorowo. Refleksja na ten temat zostaje niezależnie podjęta przez Ferdinanda de Saussure'a i Charles'a Peirce'a¹⁹. Jednak, w kontekście znaków językowych, w większości opracowań poświęconych znaczeniu pod uwagę zostaje wzięte przede wszystkim znaczenie rzeczowników pospolitych. Nazwy własne, interesujące nas szczególnie, często bywają pomijane w rozważaniach na temat znaczenia lub traktowane przez filozofów i językoznawców w odrębny sposób. Z tego powodu również w niniejszej pracy znaczeniu nazw własnych zostanie poświęcony osobny podrozdział (cf. rozdział 3.2.), poprzedzony ogólnym teoretycznym opisem zagadnienia znaczenia.

3.1. Znak językowy

Zgodnie z propozycją de Saussure'a, właściwą językoznawstwu strukturalistycznemu, znak językowy ma charakter psychiczny, abstrakcyjny²⁰, arbitralny oraz dwustronny. Składa się z dwóch komponentów powiązanych ze sobą w sposób nieumotywowany: obrazu dźwiękowego (*signifiant*) oraz mentalnego konceptu (*signifié*):



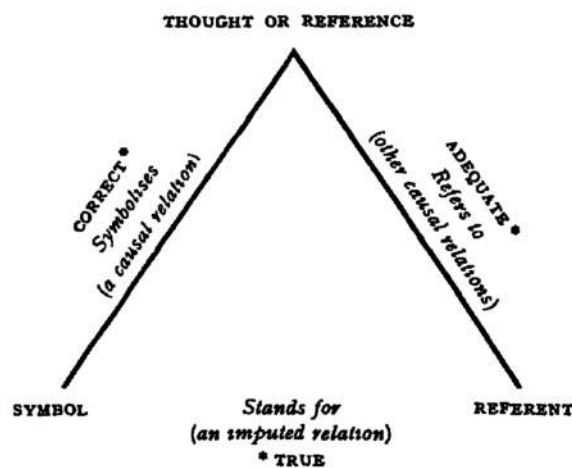
Wykres 3. Koncepcja znaku językowego Ferdinanda de Saussure'a (1995: 99).

W swojej koncepcji de Saussure nie uwzględnia desygnatu, czyli elementu rzeczywistości pozajęzykowej, do której odsyła znak. Z tego względu, w przypadku badań znaczeń społecznych, dotyczących wydarzeń, zjawisk i obiektów świata rzeczywistego istotnych dla

¹⁹ Należy podkreślić, że obszar zainteresowań de Saussure'a i Peirce'a nie był identyczny. W swoich rozważaniach na temat znaczenia de Saussure uwzględniał wyłącznie znak językowy, zgodnie z postulatami badania języka w sobie i dla siebie (*en elle-même et pour elle-même*). Koncepcja Peirce'a miała natomiast charakter filozoficzny i bardziej ogólny; znak językowy interesował Peirce'a w równym stopniu, co znaki innej natury (Benveniste 1974: 44-45).

²⁰ Abstrakcyjność znaku językowego w koncepcji de Saussure'a należy rozumieć w dwojaki sposób. Po pierwsze, znak *abstrakcyjny* to znak niemający konkretnej substancji materialnej, znak nieistniejący w rzeczywistości. Po drugie, *abstrakcyjny* w tym wypadku odnosi się do rezultatu procesu intelektualnego; *abstrakcyjny*, czyli uzyskany przez abstrahowanie, to jest poprzez wyodrębnienie istotnych cech danego obiektu oraz pominięcie tego, co uważa się za mniej ważne.

pewnej wspólnoty językowej, taki uproszczony schemat znaku językowego wydaje się niewystarczający. Dla semantyki dyskursywnej bardziej operacyjna zdaje się koncepcja Peirce'a, który rozumie znak jako nierozdzielny związek triadyczny pomiędzy *representamenem* (środkiem przekazu, czyli materialnym nośnikiem znaczenia), przedmiotem znaku (tym, co znak zastępuje) oraz *interpretantem* (znaczeniem znaku) (Baldy 2007: 119). Została ona zilustrowana przez Charles'a K. Ogdena i Ivora A. Richardsa (1923) w postaci trójkąta semiotycznego (Wykres 4), którego wierzchołki odpowiadają poszczególnym elementom znaku:



Wykres 4. Trójkąt semiotyczny Ogdena-Richardsa (1923: 11).

Symbol to, w znaku językowym, wyraz odpowiadający pewnemu konceptowi myślowemu (*thought or reference*), który z kolei odnosi się do desygnatu (*referent*²¹), czyli elementu rzeczywistości pozajęzykowej (o charakterze realnym, dającym się uchwycić za sprawą poznania zmysłowego, lub o charakterze abstrakcyjnym – będącym efektem społecznego konsensusu na temat pewnych pojęć, jak *wolność*, *patriotyzm* czy *własność*). W schemacie Ogdena i Richardsa lewa linia trójkąta reprezentuje relację zachodzącą pomiędzy wyrazem językowym a obrazem mentalnym, z kolei prawa linia – związek między obrazem mentalnym (wytworzonym poprzez użycie konkretnego wyrazu) a obiektem pozajęzykowym, do którego obraz ten się odnosi (bez względu na stopień przystawalności jednego do drugiego). Pierwotna wersja schematu²² nie zakłada natomiast istnienia podstawy trójkąta, to jest linii,

²¹ W swoim opracowaniu badacze kładą nacisk na stosowanie terminu *referent* jako neutralnego określenia tego, o czym myślimy lub do czego się odwołujemy za sprawą wyrazu, bez względu na naturę danego przedmiotu (Ogden, Richards 1923: 9). Autorzy celowo rezygnują w tym wypadku z terminu *object* (przedmiot, obiekt) czy *thing* (rzecz), które przywoływałyby na myśl wyłączenie byty materialne.

²² Schemat Ogdena-Richardsa dał impuls do tworzenia podobnych wizualizacji znaku rozumianego relacyjnie jako struktura stosunków. Przykładem może być graf Umberto Eco (1973), w którym linia łącząca symbol z desygnatem jest linią przerywaną.

która łączyłaby element językowy ze światem pozajęzykowym. W rzeczywistości bezpośredni charakter ma jedynie relacja pomiędzy symbolem a pojęciem oraz pomiędzy pojęciem a desygnatem. Relacja między symbolem a desygnatem w istocie nie zachodzi wcale (Ogden, Richards 1923: 13). Jak przekonują autorzy trójkąta semiotycznego, nie ma żadnego bezpośredniego związku pomiędzy wyrazem *dog* (pies) a istotami, które spotykamy na ulicach i podwórkach. Związek ten ogranicza się wyłącznie do faktu używania tego słowa w momencie mówienia o konkretnym gatunku zwierząt. Sugerowanie istnienia bezpośredniej relacji między słowami a desygnatami jest dużym uproszczeniem, skrótem myślowym, który prowadzi do wielu semantycznych nieporozumień (Ogden, Richards 1923: 13).

Ogden i Richards przedstawiają koncepcję znaczenia podlegającego dwóm typom relacji. Po pierwsze, konstruowane mentalnie znaczenie wiąże się z interpretacją językowego środka przekazu, poprzez przypisanie mu pewnych treści poznawczych. Po drugie zaś, skonstruowane znaczenie jest spontanicznie przenoszone na desygnat. W kontekście badań nad dyskursem prasowym należałoby zatem założyć, że odbiorca gazet nie tylko wytwarza wirtualny obraz opisywanych zdarzeń i rzeczy, ale także obraz ten odnosi do poszczególnych elementów rzeczywistości pozajęzykowej (do których niejednokrotnie nie ma bezpośredniego dostępu). W efekcie powstaje konstrukt mentalny (*objet du discours*), który może nie przystawać do rzeczywistości, ale który przez pewną wspólnotę jest desygnatowi przypisywany²³. Z punktu widzenia analizy dyskursu ta nieprzystawalność nie jest jednak istotna. Jak pisze Georges Kleiber, linią prawdziwie językową, poddającą się analizie lingwistycznej, jest lewa linia trójkąta, symbolizująca konceptualizację znaku językowego, to jest konstrukcję jego znaczenia (1997: 20).

Konstruując się znaczenie można opisać jako konglomerat cech, wśród których wyróżnia się cechy stałe, obiektywne, umożliwiające wskazanie (*désignation*) desygnatu oraz cechy subiektywne, zmienne pod wpływem kontekstu (Kleiber 1997: 21-22). W zależności od przyjętej teorii komponenty te otrzymują różne nazwy (Kleiber 1997: 20): *suppositio-significatio* (terminy stosowane przez średniowiecznych logików), *compréhension-étendue* (zaproponowane przez Port-Royal), *dénotation-connotation* (Mill 1843), *Bedeutung-Sinn* (Frege 1892). Bez względu na przyjętą terminologię, wszystkie wspomniane dychotomie odsyłają do koncepcji, w której znaczenie znaku językowego składa się z niezmiennej podstawy oraz cech dodatkowych, subiektywnych bądź intersubiektywnych. W przypadku rzeczownika *pistolet* znaczenie denotacyjne będzie się sprowadzało do takich właściwości jak: *arme à feu*

²³ Zachodzi tutaj presupozycja ontologiczna, która zakłada, że jeśli istnieje wyraz językowy oraz odpowiadające mu pojęcie mentalne, istnieje także desygnat (Searle 1972, za: Kleiber 1997: 10).

portative (przenośna broń palna), *à canon court* (o krótkiej lufie), *qui se tient d'une seule main* (którą można trzymać jedną ręką), które pozwalają jednoznacznie wskazać przedmiot nazwany *pistolet*. Konotacje wprowadzają zaś nową informację i mogą mieć charakter diachroniczny (historyczny), diatopiczny (geograficzny), diastratyczny (związany z różnymi rejestrami języka), ale także aksjologiczny, afektywny czy estetyczny (Narjoux 2018: 118-119). O ile więc znaczenie denotacyjne rzeczowników *pistolet* i *flingue* będzie takie samo (oba odsyłają do jednego przedmiotu świata rzeczywistego), o tyle ich konotacje się różnią. *Flingue* przynależy do języka potocznego, *pistolet* zaś pozbawione jest tej konotacji diastratycznej (Narjoux 2018: 118). Właśnie ta opozycja pomiędzy znaczeniem denotacyjnym a konotacyjnym stała się kluczowa dla rozważań na temat znaczenia nazw własnych, któremu poświęcona jest kolejna część pracy.

3.2. Znaczenie nazw własnych

Tocząca się do dziś debata filozoficzno-językoznawcza nad znaczeniem nazw własnych rozpoczyna się mniej więcej w połowie XIX wieku wraz z publikacją przez Johna Stuarta Milla *Systemu logiki*. W swojej pracy Mill proponuje podział nazw na wyrażenia niekonotatywne i konotatywne, przypisując nazwy własne do tego pierwszego typu²⁴. Nazwy własne, zdaniem Milla, są niekonotatywne w tym sensie, że ich natura i funkcja sprowadza się wyłącznie do oznaczania (inaczej mówiąc – desygnowania) jakiejś rzeczy lub cechy (Mill 1962: 49). Nazwy własne wskazują desygnaty, nie będąc przy tym nośnikami jakiegokolwiek informacji o tych desygnatach. Według tej koncepcji *Molier*, *Loara* czy *Polska* to wyłącznie „etykiety” skojarzone z pewnymi jednostkowymi desygnatami i pozwalające je zidentyfikować. W przeciwieństwie do takich wyrażen jak *autor Świętoszka*, *najdłuższa rzeka Francji* czy *państwo Europy Środkowej*, wymienione powyżej nazwy własne w żaden sposób nie zdradzają właściwości przedmiotów, do których zostały przypisane.

W kolejnych latach rozważań nad funkcjonowaniem i znaczeniem nazw własnych prekursorska teoria Milla wydała się zbyt uproszczona i stała się przedmiotem kilku poważnych zarzutów. Po pierwsze, dychotomiczny podział wszystkich nazw na nazwy konotatywne i niekonotatywne jest podziałem wyczerpującym, nieuwzględniającym innych potencjalnych typów nazw. Zgodnie z tym założeniem wszystkie nazwy posiadają denotację (a niektóre dodatkowo także konotację), co staje się problematyczne w przypadku takich nazw jak *Zeus*

²⁴ Marie-Noëlle Gary-Prieur zauważa, że założona przez Milla równoznaczność pomiędzy brakiem konotacji nazw własnych a brakiem ich znaczenia nie jest oczywista. Możliwe, że brak konotacji pociąga za sobą jedynie powstanie znaczenia innego typu niż to, które jest właściwe rzeczownikom pospolitym (1994: 16-19).

czy *Kubuś Puchatek*, których denotacja sprowadza się do zbioru pustego (Kawczyński 2016: 70). Po drugie, powiązanie nazwy własnej z przedmiotem świata rzeczywistego prowadzi do konstatacji, że przedmiot ten istnieje w sposób konieczny; nie da się bowiem przytwierdzić etykiety do rzeczy nieistniejących. Tym samym zdania o strukturze *X istnieje*, gdzie *X* to dowolna nazwa własna, zawsze miałyby charakter tautologiczny, z kolei zdanie *X nie istnieje* byłoby logicznie sprzeczne. Po trzecie, jak zauważa Gottlob Frege (1892) w ramach swojej słynnej łamigłówki („Frege’s puzzle”), jeśli przyjmie się, że wartość semantyczna nazw własnych sprowadza się do ich desygnatów, to takie zdania jak (1) *Gwiazda Poranna jest Gwiazdą Poranną* oraz (2) *Gwiazda Poranna jest Gwiazdą Wieczorną* będą wyrażały identyczną treść, sprowadzającą się do stwierdzenia, że *planeta Wenus to planeta Wenus*. Tymczasem ładunek informacyjny obu zdań wydaje się odmienny: w pierwszym przypadku mamy do czynienia ze zdaniem analitycznym i banalnym, drugie natomiast może prowadzić do rozszerzenia wiedzy na temat planety Wenus (Kawczyński 2016: 73).

Zauważenie powyższych niedostatków zaproponowanej przez Milla teorii nazw własnych doprowadziło do opracowania kolejnych koncepcji, których wspólnym mianownikiem był deskrypcjonizm. Po raz pierwszy deskryptywną teorię znaczenia przedstawił wspomniany już Frege. Zauważając różną wartość poznawczą zdań o identyczności (*Gwiazda Poranna jest Gwiazdą Poranną / Gwiazda Poranna jest Gwiazdą Wieczorną*), Frege postuluje, aby każdy znak językowy opisywać pod kątem jego odniesienia (*Bedeutung*) oraz sensu (*Sinn*). W takim ujęciu nazwy własne, podobnie zresztą jak rzeczowniki pospolite, mogą wyrażać różne sensy, każdorazowo uzależnione od kontekstu i intencji wypowiadającego. Przykładowo, sensem nazwy *Arystoteles* mogą być deskrypcje „nauczyciel Aleksandra Wielkiego”, „najwybitniejszy uczeń Platona” czy „najznamienitszy filozof pochodzący ze Stagiry” (Kawczyński 2016: 75). Sensy w teorii Frege’ego istnieją obiektywnie, niezależnie od umysłów poznających, a ich uchwycenie jest możliwe dzięki kompetencjom językowym. Rozumieć sens nazwy własnej to rozumieć sens skorelowanej z nią deskrypcji²⁵ (Kawczyński 2016: 76).

Założenie Frege’ego pociąga za sobą brak rozróżnienia w funkcjonowaniu i semantyce nazw własnych oraz nazw pospolitych. Taką wersję deskrypcjonizmu krytykuje John Searle, zauważając, że:

²⁵ Przyjęcie takiej perspektywy badawczej eliminuje zauważony u Milla problem nazw własnych odnoszących się do zbioru pustego (jak *Zeus* czy *Kubuś Puchatek*). Istnienie deskrypcji nazwy własnej nie wiąże się bowiem z koniecznością istnienia desygnatu (Kawczyński 2016: 77).

„[...] imiona własne tym się wyróżniają i dlatego są tak niezmiernie dogodnie pod względem pragmatycznym, że umożliwiają nam mówienie o rzeczach w sposób ogólny, bez konieczności podnoszenia kwestii spornych i dochodzenia do zgody na temat tego, jakie to – dokładnie – deskryptywne cechy charakterystyczne konstytuują istotę danego obiektu” (Searle 1967: 532).

W swojej pracy Searle bynajmniej nie odchodzi od teorii deskryptywnej. Deskrypcjonizm nazw własnych jest tu jednak pojmowany nieco inaczej. Searle przyjmuje, że użycie nazwy własnej wiąże się z presupozycją prawdziwości pewnych zdań opisowych dotyczących desygnatu tejże nazwy (1967: 531). Zgodzenie się co do prawdziwości takich deskrypcji jak „nauczyciel Aleksandra Wielkiego”, „najwybitniejszy uczeń Platona” lub „najznamienitszy filozof ze Stagiry”²⁶ pozwala na używanie nazwy *Aristoteles* bez każdorazowego wnikania w cechy desygnatu, do którego nazwa ta odsyła. W przeciwieństwie do koncepcji Frege’ego Searle proponuje więc, aby nie przesądzać, która dokładnie deskrypcja jest tożsama z sensem użytej w danym kontekście nazwy własnej.

Rewolucja w rozważaniach nad nazwami własnymi następuje na początku lat 70. XX wieku wraz z wykładami Saula Kripkego wygłoszonymi na Uniwersytecie Princeton. Kripke (1972) krytykuje dotychczasowe podejście deskrypcjonistów, wysuwając argumenty epistemologiczne, semantyczne i modalne. Zarzut natury epistemologicznej sprowadza się do możliwości poprawnego posługiwania się nazwami własnymi bez jednoczesnej umiejętności podania deskrypcji ich desygnatów. Do używania nazwy *Feynman*, przykładowo, nie jest konieczna znajomość opisu „noblista w dziedzinie fizyki z 1965 roku”. Argument semantyczny wiąże się ze stabilnością odniesienia nazwy własnej, która zawsze wskazuje ten sam desygnat, bez względu na potencjalną zmienność jego cech. Powiększenie granic miasta Warszawy czy dorastanie Jana Kowalskiego wpłynę na zmianę ich deskrypcji, nie spowoduje jednak przypisania im innej nazwy. Niedostateczność teorii deskrypcjonistów pod względem modalnym zasadza się natomiast na założeniu, że cechy wymienione w deskrypcji nazwy własnej przysługują jej w sposób konieczny. Blokują to możliwości prowadzenia dyskursu modalnego, to jest wypowiedzania sądów na temat tego, jak mogłoby być. Ilustruje to przykład zdania „Feynman mógł nie dostać Nagrody Nobla w 1965”, które w odczuciu użytkowników języka zdaje się zdaniem całkowicie akceptowalnym, tymczasem zgodnie z założeniami deskrypcjonizmu sprowadza się do wewnętrznej sprzeczności, którą można wyrazić poprzez parafrazę „Ten, kto dostał Nagrodę Nobla w 1965 roku mógł nie dostać Nagrody Nobla w 1965 roku”. Okazuje się zatem, że cechy wynikające z deskrypcji desygmatu mogą być jego cechami przygodnymi (niekoniecznymi). Innymi słowy, nieotrzymanie przez Feynmana

²⁶ Searle zakłada, że poszczególne człony deskrypcji nazwy własnej podlegają alternatywie łącznej, co oznacza, że prawdziwość jednego stwierdzenia gwarantuje prawdziwość całego opisu (Kawczyński 2016: 79).

nagrody Nobla w 1965 roku nie spowodowałyby, że nazwa *Feynman* przestałaby być mu właściwa (Kawczyński 2016: 84-85).

W miejsce deskrypcjonistycznych teorii znaczenia nazw własnych Kripke proponuje niejako powrót do koncepcji Milla. Jego zdaniem nazwy własne należy traktować jako sztywne desygnatory (*désignateur rigide*), to jest wyrażenia, które zawsze odsyłają do tego samego desygnatu, bez względu na parametry sytuacji komunikacyjnej czy zmieniające się cechy przedmiotu desygnacji. Innymi słowy, nazwy własne oznaczają przypisane im desygnaty w każdym możliwym świecie, niezależnie od ich deskrypcji²⁷. „Sztywność” nazw własnych ma także swoje podłoże w akcie ich nadawania, podczas którego dana nazwa zostaje trwale przypisana określone mu przedmiotowi, co wyklucza dalsze możliwości przypisania jej innym przedmiotom. Zgodnie z koncepcją Kripkego, raz przypisana nazwa własna funkcjonuje następnie niczym ogniwa w łańcuchu, przechodząc od jednego użytkownika do kolejnego. Posługując się nazwą własną użytkownicy języka nie muszą zatem pamiętać, kto użył jej po raz pierwszy. Wystarczy, aby mieli intencję posługiwania się nią zgodnie z pierwotnym odniesieniem, wpisując się tym samym w pewien łańcuch komunikacyjny. Stąd też teorię Kripkego określa się mianem *teorii komunikacyjnych łańcuchów przyczynowych* lub *przyczynową teorią odniesienia*.

Przyczynowa teoria odniesienia rozwiązuje problemy, jakie Kripke wynotował u deskrypcjonistów, sama jednak nie pozostaje wolna od zarzutów. Pierwsze z nich zostają przedstawione przez Garetha Evansa (1973), który na przykładzie nazwy *Madagaskar* ukazuje potencjalną możliwość zmiany odniesienia nazwy własnej. Pierwotnie nazwa ta została nadana fragmentowi kontynentu afrykańskiego, tymczasem podróżnik Marco Polo – najpewniej w wyniku błędu w tłumaczeniu – zaczyna się nią posługiwać w odniesieniu do wyspy i takie jej znaczenie sprowadza do Europy. Łańcuch takiego funkcjonowania nazwy *Madagaskar* rozszerza się, w konsekwencji czego zaczyna ona oznaczać inny element świata rzeczywistego. Ponadto, jak zauważa Evans, teoria przyczynowa „ignoruje (...) znaczenie towarzyszącego kontekstu i traktuje zdolność denotowania czegoś jako magiczną sztuczkę” (1973: 192). Warunki właściwego posługiwania się nazwą własną przedstawione przez Kripkego (to jest, po pierwsze, usłyszenie nazwy własnej, po drugie – posiadanie intencji zachowania jej

²⁷ Termin *sztywny desygnator* pojawia się w koncepcji Kripkego w opozycji do tzw. *przygodnego desygnatora* (*désignateur accidentel*), oznaczającego wyrażenie o zmiennej denotacji, to jest – posługując się terminologią kripkowską – wyrażenie, które nie wskazuje tego samego przedmiotu w każdym możliwym świecie (Recenati 1983: 109). Przykładowo, nazwa własna *Francja* stanowi sztywny desygnator, podczas gdy deskrypcja „prezydent Francji” to desygnator przygodny. Nie istnieje bowiem jeden unikalny przedmiot, który w każdym możliwym świecie (realnym lub potencjalnym, dającym się opisać przy pomocy zdań modalnych), dałoby się scharakteryzować deskrypcją „prezydent Francji” (Recenati 1983: 114).

odniesienia) zdają się w opinii Evansa niewystarczające. Nie jest bowiem możliwe, aby przypadkowe usłyszenie nazwy *Feynman* i intencja odniesienia jej do pierwotnego desygnatu wystarczyły użytkownikowi języka, jeśli ten uprzednio z nazwą się nie spotkał, ani nie wie, co nazwa ta oznacza. Na kolejny problem przyczynowej teorii odniesienia zwraca uwagę Searle (1985). Jak wskazuje, zdarzają się sytuacje, w których łańcuch przyczynowy pomiędzy aktem nadania nazwy a jej użyciem nie istnieje. Przykładowo ma to miejsce wówczas, kiedy mówiąc o władcach Monako, posłużymy się nazwą *Albert I*, choć nigdy wcześniej nazwy tej nie słyszeliśmy, a swój wywód opieramy jedynie o wiedzę na temat aktualnego stanu księstwa Monako, gdzie na tronie zasiada Albert II (Kawczyński 2016: 90). W końcu kontrargumentami przeciwko teorii Kripkego są również wszystkie zarzuty wysunięte pod adresem teorii Milla, w tym: problemy nazw pustych, nieposiadających odniesienia, kwestie zdań o istnieniu i nieistnieniu czy łamigłówka Frege'ego.

Rozwiązaniem pośrednim pomiędzy koncepcjami braku znaczenia nazw własnych a koncepcjami deskryptywnymi jest tzw. teoria hybrydowa, zainspirowana myślą Evansa (1982). Kluczową rolę pełni tutaj praktyka rozumiana jako umowa społeczna pomiędzy użytkownikami języka, którzy zgadzają się co do tego, że nazwa *N* oznacza przedmiot *X*, w konsekwencji czego używają nazwy *N*, aby odnosić się do *X*. Takie funkcjonowanie jest jednak możliwe jedynie wówczas, gdy użytkownicy języka z nazwą *N* wiążą zbiór informacji (przypominających to, co w poprzednich akapitach nazwaliśmy deskrypcjami), traktując je jako informacje na temat *X*. Pozwala to na połączenie nazwy *Jan Kowalski* z odpowiednim elementem świata rzeczywistego. Z jednej więc strony nazwa *Jan Kowalski* stanowi etykietkę pewnego desygnatu, przekazywaną kolejnym użytkownikom w ramach łańcucha komunikacyjnego (zbliżając się w tym punkcie do teorii Kripkego). Z drugiej natomiast – jej użycie nie jest efektem „magicznej sztuczki”, a wynika ze społecznego współdzielenia zasobów informacji na temat Jana Kowalskiego (w czym upodabnia się do koncepcji deskrypcjonistów).

Wśród teorii przypisujących nazwom własnym ograniczone znaczenie należy również wymienić propozycję Georges'a Kleibera, który opisuje znaczenie nazw własnych jako denominację (*dénomination*), to jest „bycie nazwą *N*” (*être appelé N*) (1981: 331). W tej koncepcji znak językowy składa się zarówno z *signifiant*, jak i *signifié*, przy czym ten drugi element nie ma natury konceptualnej, nie jest mozaiką cech (jak w przypadku rzeczowników pospolitych), lecz posiada właściwość nazywania i to ta właściwość stanowi jedyną zawartość semantyczną nazwy własnej (Kleiber 1981: 385).

Bez względu na przyjętą perspektywę, referencyjną bądź deskrypcyjnistyczną, w przedstawionych powyżej koncepcjach dotyczących nazw własnych ich znaczenie zostaje

ograniczone, całkowicie lub w sposób częściowy, sprowadzając funkcjonowanie nazw własnych do skrótu myślowego pewnych deskrypcji umożliwiających identyfikację desygnatu. Takim koncepcjom sprzeciwiają się w ostatnich latach analitycy dyskursu (Siblot 1987, Gary-Prieur 1994, 2001, 2009, Jonasson 1994, Noailly 1995, Leroy 2004, 2005, Cislaru 2005, Paveau 2008, Lecolle, Paveau, Reboul-Touré 2009a, 2009b, Pachocińska 2019). Językoznawcza perspektywa pełnego znaczenia nazw własnych zostaje otwarta przez Paula Siblot (1987), który podważa wcześniejsze refleksje, przeciwstawiając im wyniki analizy tekstów. W tym ujęciu zakłada się, że nazwa własna – nawet jeśli pierwotnie jest go pozbawiona – zyskuje znaczenie w dyskursie, poprzez różnorodne i wielokrotne jej użycia (Leroy 2004: 117), jest wręcz „zamieszkiwana” przez dyskursy²⁸ (Cislaru 2005: 352) czy, inaczej mówiąc, stanowi jeden z tych znaków języka, które Oswald Ducrot (1980) nazywa „słowami dyskursu” (*mots du discours*) (Gary-Prieur 2009: 1-2). Potencjał semantyczny nazw własnych jest znacznie większy niż potencjał nazw pospolitych. Jak pisze Michel Bréal (1897), jeśli uporządkowalibyśmy rzeczowniki według liczby pojęć, które te wzbudzają, nazwy własne znalazłyby się na szczycie listy, ponieważ to one są najbardziej znaczące, będąc jednocześnie najbardziej jednostkowymi²⁹. W opozycji do uprzednich koncepcji francuscy analitycy dyskursu określają nazwy własne jako *désignateurs souples* (elastyczne desygnatory) (Paveau 2008: 23), których wartość semantyczna zdecydowanie wychodzi poza sztywne ramy wskazywania toponimicznego czy antroponimicznego. Jako elastyczne desygnatory, nazwy własne wpisują się w determinowaną historycznie, społecznie i kulturowo przestrzeń ich użycia, stanowiąc dla wypowiadających prawdziwe „miejsca pamięci” (*lieu de memoire*). Nazwy własne są bogate w znaczenie (*signifiance*³⁰) w podwójny sposób. Po pierwsze – jak zauważają badacze w odniesieniu do obserwacji dyskursywnego funkcjonowania toponimów – nazwy takie mają potencjał odsyłania do różnorodnych desygnatów³¹ (*Polska* to nie tylko pewne miejsce na mapie, ale też mieszkańcy, rząd czy reprezentacja narodowa). Po drugie, ich użycie każdorazowo wiąże się z pozycjonowaniem wypowiadającego względem przedmiotu wypowiedzenia oraz innych wypowiadających. *Waterloo* czy *Trafalgar* nie odsyłają w prosty sposób do geograficznych desygnatów, lecz niosą za sobą konotacje związane z rozegranymi

²⁸ „Le Np [nom propre] est habité par des discours” (Cislaru 2005: 352).

²⁹ „Si l’on classait les noms d’après la quantité d’idée qu’ils éveillent, les noms propres devraient être en tête, car ils sont les plus significatifs de tous, étant les plus individuels” (Bréal 1897: 183, za: Leroy 2004: 99).

³⁰ *Signifiance* to zaczerpnięty z antropologii strukturalnej lat 60. XX wieku termin, który Siblot (1987) proponuje jako określenie znaczenia nazw własnych. Nazwy własne w tym ujęciu są postrzegane jako szczególne elementy języka odgrywające rolę w intelektualnej i strukturalnej (związanej z kategoryzacją) organizacji świata (Molino 1982: 19).

³¹ Problem ten zyskał w literaturze liczne określenia: *hétéroréférentialité*, *omnisignifiance* (Cislaru 2005), *polyréférentialité* (Paveau 2008, Auboussier 2016), *plurivocité*, *polyvalence intrinsèque* (Lecolle 2006).

bitwami. *Waterloo* to zatem dla jednych zwycięstwo, dla innych przegrana. Nawet nazwy własne pozornie uniwersalne ze względów historycznych (*Auschwitz, Nagasaki*) lub religijnych (*Jeruzalem, Mekka*), funkcjonują jedynie w ramach dzielonego przez współwypowiadających bagażu kognitywnego (Paveau 2008: 28). W tym sensie nazwy własne, a zwłaszcza toponimy, stanowią „nazwy pamięci” (*noms de mémoire*), które dostarczają współwypowiadającym semantyczną instrukcję do wytwarzania i odbioru dyskursu (Paveau 2008: 27). Konstruując się w dyskursie, znaczenia nazw własnych mają więc z natury charakter intersubiektywny, stanowią nośnik wartości, wierzeń i sądów danej społeczności językowej (Lecolle, Paveau, Reboul-Touré 2009b, Gary-Pieur 2009). Ich interpretacja nie sprowadza się do pozajęzykowej identyfikacji pierwotnego desygnatu (*réfèrent initial*). Zawsze odbywa się w dyskursie, w konkretnym wypowiedzeniu (*énoncé*), z uwzględnieniem aspektów społecznych, historycznych, politycznych, psychologicznych, filozoficznych i ideologicznych, w które dane wypowiedzenie jest wpisane (Gary-Pieur 2009).

4. Nazwy krajów i narodowości w różnych podejściach badawczych

Pod względem tematycznym niniejsza rozprawa pokrewna jest badaniom stawiającym za cel odtworzenie znaczenia nazw krajów i narodowości. Jak zauważa Krystyna Pisarkowa (1976), znaczenie takich nazw regularnie wychodzi poza ich prymarne, podstawowe ramy, sprowadzające się do określenia pewnego, geograficznie doprecyzowanego, miejsca oraz mieszkańców tego miejsca. Charakterystyczne dla toponimów i etnonimów jest posiadanie semantycznej „nadwyżki” w postaci specyficznych, często negatywnych, konotacji uwarunkowanych poprzez geograficzno-historyczne kontakty między przedstawicielami różnych wspólnot językowych (Pisarkowa 1976: 6).

W tym kontekście szczególnie istotne są dla nas prace podejmujące problem znaczenia nazwy *Polska*, a także *Polacy* (oraz ich obcojęzycznych odpowiedników) czy też kształtowanego w tekstach kultury obrazu Polski i Polaków. Zagadnienia te stanowią wspólny mianownik licznych, jednak bardzo zróżnicowanych, badań z zakresu nauk humanistycznych, w tym językoznawstwa, medioznawstwa czy historii. W dobie prac interdyscyplinarnych czasem nawet nie sposób precyzyjnie usytuować poszczególne analizy w obszarze jednej tylko dyscypliny. Z tego powodu interesujące nas pod względem tematycznym prace opisujemy i dzielimy według kryterium materiału badawczego, wyodrębniając: badania leksykograficzne, poświęcone znaczeniu odnotowanemu w słownikach, badania ankietowe, wpisujące się w nurt etnolingwistyki i stawiające sobie za cel odkrycie tzw. językowego obrazu świata, badania podręczników szkolnych, w szczególności podręczników do nauki języka polskiego jako obcego oraz badania dyskursu prasowego.

4.1. Badania leksykograficzne

Jednym z podejść metodologicznych prowadzącym do odkrycia znaczenia nazw własnych jest analiza leksykograficzna. W nurt ten wpisują się artykuły Anny Bochnakowej (1989) czy Elżbiety Skibińskiej (2005).

W swojej pracy Bochnakowa przedstawia francuskie wyrazy i zwroty zawierające nazwę *Pologne* (i jej starszą formę *Polaine/Poulaine*) lub przymiotnik *polonais/poulain* (polski), używane w znaczeniach derywowanych od podstawowego. Na podstawie słowników ogólnych i etymologicznych Bochnakowa odnotowuje i analizuje takie wyrażenia jak: *souliers à la poulaine* (rodzaj dawnego obuwia), *soûl comme un Polonais* (pijany jak Polak), *robe à la polonaise* (rodzaj sukni), *danse polonaise* (taniec polonez), a także zarejestrowane przez leksykografów leksemy *Polacque/Polacre* (dawniej: polski jeździec w wojsku francuskim,

dziś: potoczne i pogardliwe określenie Polaka), *polonisme* (sympatia dla Polski w jej walce przeciwko Rosji), *pologniser* (podzielić kraj), *pologner* (dzielić zarobek między muzykami). Badanie to nie ma na celu dotarcia do znaczenia samego toponimu ani pochodnego etnonimu, pozwala jednak zrekonstruować elementy obrazu Polski utrwalone w języku francuskim i świadczące o dawnych historyczno-kulturowych kontaktach pomiędzy Polską a Francją.

Podobne wyniki zostają przedstawione przez Elżbietę Skibińską (2005). Zbadawszy hasła słownikowe *polonais/polonaise* (polski/polska) oraz *Polonaise* (Polka) w wielkich słownikach języka francuskiego, badaczka dochodzi do wniosku, że wyłaniający się z danych leksykograficznych stereotypowy obraz Polaka jest ubogi, a podzielić go można na dwa profile. Pierwszy z nich określa osobę – pochodzącą z Polski lub mieszkającą w Polsce, posługującą się językiem polskim. Polak jest też często słownikowo zestawiony z przymiotnikami *gris, ivre, saoul* (pijany), tworząc utrwalone już w języku wyrażenie „pijany jak Polak”. Drugi profil z kolei odnosi się do wytworów kultury materialnej i duchowej, takich jak: *tanec polonez, lit à la polonaise* (łóżko polskie), *robe polonaise* (suknia polska), *garniture à la polonaise* (sposób podania warzyw). Jest to zatem historyczny obraz Polaka i jego wytworów (Skibińska 2005: 216).

4.2. Etnolingwistyczne badania ankietowe

Etnolingwistyka, dziedzina traktująca język jako źródło wiedzy o człowieku i społeczności (Bartmiński 2016), także przyjmuje za przedmiot badań nazwy własne. W nurt ten wpisuje się choćby druga część wskazanego powyżej artykułu Skibińskiej (2005), w którym obraz wyłaniający się z danych leksykograficznych zostaje skonfrontowany z wynikami ankiet przeprowadzonych wśród kilku grup francuskiej młodzieży. W przeciwieństwie do obrazu słownikowego obraz zrekonstruowany na podstawie ankiet jest bardziej aktualny i bogatszy (Skibińska 2005: 222). Zdaniem ankietowanych Francuzów, typowy/a Polak/Polka posiada: blond włosy, niebieskie oczy, jasną cerę, jest wysoki/a, przystojny/ładna, szczupły/a. Pod względem cech charakteru Polak/Polka jest przede wszystkim: pracowity/a, gościnnie/a, hojny/a, uprzejmy/a, ciepły/a, serdeczny/a, czarujący/a, wesoły/a, odważny/a. Za najbardziej charakterystyczne zachowania i zwyczaje zostało przez ankietowanych uznane: bycie wierzącym katolikiem oraz upodobanie do mocnego alkoholu, spożywanie i tolerowanie go w dużych ilościach (tzw. „mocna głowa”). Z kolei rzeczowniki najlepiej uzupełniające przymiotnik *polonais/polonaise* (polski/polska) to *le charme polonais* (polski czar, urok), *le froid polonais* (polskie zimno), *la vodka polonaise* (polska wódka), *la beauté polonaise* (polska uroda), *l'hospitalité polonaise* (polska gościnność).

Punkt widzenia Polaków na znaczenie etnonimu *Polacy* (w odniesieniu do nazw *Niemcy*, *Francuzi* i *Europejczycy*) został ankietowo zbadany z kolei przez Aline Viviani (2014, 2016, 2021). W swoich badaniach Viviani zebrany materiał podzieliła na następujące aspekty: psychiczny, kulturowy, stosunku do odmienności, społeczny, psychospołeczny, geograficzny i ekonomiczny, polityczny, fizyczny i estetyczny, historyczny oraz religijny. Portrety otrzymane w ten sposób to, między innymi, Polak: marudzący, mądry, podatny na krzywdę, nieprzewidywalny, niekulturalny, z kompleksami, skromny, narażony na trudności polityczne czy obojętny na problemy społeczne. Autorka odnotowuje również interesujące wyniki badań dotyczące rozumienia przez respondentów nazwy *Europejczycy* w stosunku do trzech pozostałych etnonimów narodowych. Po pierwsze, rozumienie nazwy *Europejczycy* jest statystycznie bardziej pozytywne niż rozumienie nazw *Polacy*, *Niemcy* i *Francuzi*. Po drugie, elementy definicji kognitywnej nazwy *Europejczycy* wykazują większą powtarzalność cech etnonimu *Polacy* niż dwóch pozostałych etnonimów.

4.3. Badania podręczników szkolnych

Podręczniki szkolne, stanowiące specyficzny rodzaj opracowań zwartych, w szczególny sposób kształtują znaczenia nazw narodowości. Omawiając w kolejnych rozdziałach czynności wykonywane (w życiu codziennym, w trakcie uroczystości czy na wakacjach) przez typowego mieszkańca danego obszaru geograficznego, podręczniki do nauki języków silnie wpływają na powstawanie u odbiorców obrazów świata. Przykładem przeprowadzonej w tym zakresie analizy jest praca Katarzyny Stankiewicz i Anny Żurek (2010) podejmująca kwestię obrazu Polki/Polaka w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego „Hurra!!! Po polsku”. Jak konkludują badaczki, obraz ten jest specyficzny, świadomie i celowo przeciwstawiony stereotypowi Polaka. Polacy w serii podręczników „Hurra!!! Po polsku” nie wchodzi w utarte role (np. kobiety – pani domu), lecz są nowocześni i europejscy (Stankiewicz, Żurek 2010). Do podobnych wniosków, wysuniętych jednak z badań innego materiału, dochodzi Maria Magdalena Nowakowska (2013). Przebadawszy wybrane podręczniki do nauki języka polskiego jako obcego, stwierdza, że prezentowany w nich obraz Polaków jest wyidealizowany, wykreowany zgodnie z wytycznymi Unii Europejskiej i uwydatniający jedynie pozytywne cechy narodu polskiego (Nowakowska 2013). Na negocjowanie znaczeń w materiałach glottodydaktycznych zwraca również uwagę Paula Góralczyk-Mowczan (2014). Jej zdaniem pozytywny obraz (pokrywający się z wynikami wyżej przedstawionych badań) jest obrazem typowym dla starszych podręczników, w których Polacy byli prezentowani jako ludzie gościnni, mili, troskliwi, opiekuńczy, pracowici i mądrzy. Z kolei podręczniki nowsze

(na przykład „Kto czyta – nie błądzi” czy „Per aspera ad astra”), w opinii Góralczyk-Mowczan, są bliższe historiom zwykłych Polaków, borykających się z problemami życia codziennego (2014). Podobna problematyka została również poruszona przez Annę Dąbrowską (1998), badającą stereotyp Polaka w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców, Mirosława Jelonkiewicza (2004), analizującego wiedzę o Polsce w wybranych materiałach dydaktycznych i pomocniczych, Anetę Strzelecką (2011, 2014), opisującą wyłaniający z się z podręczników do nauki języka polskiego jako obcego obraz polskiej rodziny (z uwzględnieniem liczby jej członków, ich imion i nazwisk, wieku, wyglądu, cech charakteru, ale także sposobu spędzania wolnego czasu, wykonywanego zawodu oraz kierunku studiów). Obraz Polski i Polaków został także wielokrotnie przeanalizowany w podręcznikach zagranicznych. Za przykład mogą posłużyć opracowania: Elke Vagtsa (1997) badającego obraz Polski w podręcznikach szkolnych NRD w latach 1945-1989, Marka Andrzejewskiego (2008), analizującego austriackie podręczniki do historii, Sherry Field i O. L. Davisa (1994) zajmujących się podręcznikami do nauk społecznych w szkole podstawowej w Stanach Zjednoczonych czy Krzysztofa Dunina-Wąsowicza (1978), opisującego francuskie podręczniki i encyklopedie drugiej połowy XIX wieku.

4.4. Badania dyskursu prasowego

Pod względem tematycznym badaniami najbliższymi z niniejszą pracą są te, poświęcone wizerunkowi Polski i Polaków ukształtowanemu w toku produkcji medialnej. Należy jednak podkreślić, że powstałe dotychczas analizy nie przyjmują za przedmiot badań nazw własnych (toponimu *Polska* czy etnonimu *Polacy*), lecz skupiają swoją uwagę na obrazie (lub językowym obrazie) kraju i/lub jego mieszkańców. Niejednokrotnie wychodzą również poza ramy językoznawstwa, obejmując inne obszary nauk humanistycznych (w szczególności historię i medioznawstwo).

Wśród takich badań można po pierwsze wymienić opracowania na temat obrazu Polski i/lub Polaków w prasie dawnej, wydawanej w okresie przedwojennym i wojennym, w tym na przykład: w polskojęzycznej prasie żydowskiej II Rzeczypospolitej (Landau-Czajka 2015), wrocławskiej prasie żydowskiej w okresie I Wojny Światowej (Ziątkowski 2009), prasie norweskiej lat 1914-1918 (Stachurska-Kounta 2004), prasie białoruskiej lat dwudziestych (Krotań 1996) czy publikowanym w latach 1920-1940 tygodniku „Trinitas” (Buchowski 2010). W przypadku badań współczesnej prasy obraz Polski i/lub Polaków został natomiast analizowany w oparciu o dyskurs: prasy brytyjskiej wydawanej w latach 2002-2007 (Wawrzyczek, Mazur, Szewczyk 2010), prasy włoskiej (Golemo 2012), konserwatywno-

liberalnej prasy Niemiec (Budyń 1998), dziennika „Die Welt” (Piotrowski 2012), tygodnika „Argumenty i Fakty” (Leszczyńska 2008), tygodnika „Forum” (Panas 2011), tygodnika „The Economist” (Stach 2006) czy dyskurs prawicowy (Ciesek 2013). Autorka ostatniego z wymienionych artykułów dyskurs medialny rozumie szeroko, włączając w jego skład zarówno teksty prasowe, jak i wypowiedzenia zarejestrowane przez stacje telewizyjne, a także te, cytowane w mediach. Obserwacja tych danych doprowadza Ciesek do wniosku, że polski prawicowy dyskurs medialny jest oparty o schemat: swój (dobry) / obcy (zły), gdzie Polacy, na tle innych narodów, są przedstawiani pozytywnie (Ciesek 2013). Obszarem mediów rzadko dotychczas analizowanym w ujęciu lingwistycznym są natomiast komentarze internautów zamieszczane pod elektronicznymi wersjami artykułów prasowych. Za przykład może tutaj posłużyć badanie obrazu Polaków przeprowadzone przez Joannę Kuć (2014), która przeanalizowała pod tym kątem wypowiedzi opublikowane po odwołanym meczu Polska-Anglia na Stadionie Narodowym w 2012 roku.

5. Założenia badawcze

Założenia badawcze pracy opierają się o zestaw czynników determinujących postępowanie analityczne. Podstawy metodologiczne rozprawy zostają, po pierwsze, wyznaczone przez istotne opracowania z zakresu francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu. Ze względu na przyjęte przez francuskich dyskursywiistów metody pracy oraz wachlarz kluczowych dla analizy pojęć, których dostarczają, opracowania te stanowią pewnego rodzaju inspiracje do badania znaczenia nazwy kraju. Celowo mówimy w tym wypadku o *inspiracjach*, ponieważ jednolita metoda, pozwalająca na odtworzenie znaczenia społecznego toponimu w oparciu o narzędzia semantyki dyskursywnej, nie została dotąd opracowana. Drugim czynnikiem wpływającym na postępowanie są same pojęcia ukierunkowujące analizę powstawania znaczeń i opisane we wspomnianych pracach. Jednak również w tym wypadku przyjęty w niniejszym studium przedmiot badań wymusza ich adaptację, związaną ze zmianą perspektywy z onomazjologicznej (właściwej większości opracowań z zakresu semantyki dyskursywnej) na semazjologiczną. Trzeci element definiujący ramy metodologiczne analizy to przyjęte etapy pracy skorelowane z zaadaptowanymi pojęciami. W końcu badanie jest także determinowane poprzez, zgromadzony w pierwszych etapach pracy, korpus (rozumiany z jednej strony jako pewna kolekcja artykułów prasowych – korpus tekstów, z drugiej – jako wyekscerpowane z artykułów sekwencje tekstu – korpus przykładów), stanowiący podstawę materiałową analizy.

5.1. Inspiracje metodologiczne

Pod względem metodologicznym szczególnie istotne dla niniejszej rozprawy są cztery opracowania z zakresu francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu. Jest to najpierw praca Sophie Moirand (2007), w której badaczka szczegółowo opisuje mechanizmy konstrukcji znaczeń w dyskursie prasowym, następnie monografia Marie Veniard (2013a), poświęcona nominacji oraz sposobom rekonstrukcji ukształtowanego w prasie znaczenia społecznego w postaci profilu leksykalno-dyskursywnego (*profil lexico-discursif*). Trzecim ważnym opracowaniem jest artykuł Julienu Auboussiera (2016), który rozważa kwestię znaczenia społecznego nazwy własnej *Europe* (Europa). Czwarte ważne dla niniejszej rozprawy badanie stanowi studium Alice Krieg-Planque (2009), w którym autorka bada sposoby konstrukcji i dyskursywne funkcjonowanie tzw. formuł (*formule*).

Praca Moirand (2007) stanowi ważny wkład w propozycje metodologiczne lingwistycznej analizy dyskursu. Po raz pierwszy w sposób szczegółowy zostaje opisany

mechanizm obiegu słów w dyskursie prasowym. Czerpiąc z jednej strony z koncepcji dialogiczności Bachtina, z drugiej zaś z pojęcia pamięci zbiorowej (*mémoire collective*) Maurice'a Halbwachsa (1997), Moirand „śledzi” drogę, jaką przechodzą słowa i sformułowania wykorzystywane przy okazji takich wydarzeń jak choroba wściekłych krów, ptasia grypa, żywność genetycznie modyfikowana czy atypowe zapalenie płuc. Wielokrotnie powtarzane wyrażenia zyskują pewien ładunek semantyczny, który zasila następnie kolejne produkcje dyskursywne. Jak odnotowuje Moirand, czynniki przyczyniające się do kształtowania znaczeń dyskursywnych można podzielić na dwa pod-korpusy. Pierwszy z nich ściśle wiąże się z nominacją, czyli sposobem, w jaki są nazywane i kategoryzowane obiekty świata rzeczywistego, wydarzenia rzeczywiste, zdarzenia dające początek produkcji dyskursywnej czy osoby i instytucje przytaczane w dyskursie (Moirand 2007: 16-17). Drugi pod-korpus jest z kolei złożony ze słów, wyrażen i wypowiedzi powstałych wcześniej, a do których dziennikarze odwołują się poprzez cytowania dosłowne oznaczone cudzysłowem, mowę przytoczoną lub różnego rodzaju aluzje (Moirand 2007: 17). Wziąwszy pod uwagę te różnorodne elementy konstrukcji dyskursywnej, Moirand pokazuje, że mamy do czynienia z nieprzerwanym obiegiem słów (*ronde incessante des dices*), w którym dziennikarze czerpią z dyskursów poprzednich, jednocześnie zasilając dyskursy przyszłe. W konsekwencji ich znaczenie zostaje w pewien sposób zakotwiczone w pamięci czytelników. Rola dyskursu prasowego przestaje ograniczać się do prostego przekazania informacji. Jak stwierdza Moirand, dyskurs medialny, a w szczególności dyskurs wielkonakładowej prasy codziennej, stanowi miejsce budowania pamięci zbiorowej współczesnych społeczeństw.

Pewnym rozwinięciem, ale także uporządkowaniem metodologicznym propozycji Moirand, jest rozprawa Veniard (2013a). W swoim badaniu Veniard poddaje analizie dyskursywne funkcjonowanie dwóch, zdawałoby się niespokrewnionych i odległych, wydarzeń rzeczywistych: wojny w Afganistanie oraz kryzysu związanego z pracownikami sezonowymi (*intermittents*). Veniard wychodzi od zaistnienia samego wydarzenia rzeczywistego i jego wpływu na daną wspólnotę językową, opisuje okres dyskursywny związany ze zintensyfikowaną produkcją medialną poświęconą wybranym wydarzeniom, a następnie przechodzi do słów, które stały się dla poszczególnych dyskursów kluczowe. Za pomocą elektronicznej bazy danych *Lexico 3* Veniard ustala, że w przypadku wojny najczęściej pojawiają się w dyskursie takie nominacje jak *guerre* (wojna), *crise* (kryzys), *conflit* (konflikt), *frappes* (uderzenia) i *opération* (operacje), z kolei w przypadku kryzysu na rynku pracy są to: *crise* (kryzys), *dossier* (akt), *conflit* (konflikt), *grève* (strajk), *lutte* (walka). Veniard skupia swoją uwagę na nominacji, kluczowej w procesie kształtowania znaczeń. Jednak, jak zaznacza, rola

analitka dyskursu nie powinna się w tym wypadku ograniczać do prostego wymienienia nazw wytworzonych w dyskursie medialnym. Innymi słowy, to nie efekt aktywności nominacyjnej powinien stanowić główny czy jedyny przedmiot zainteresowania. W rzeczywistości wybór konkretnej nazwy nie jest wyłącznie wyborem paradygmatycznym, gdzie jeden leksem może w dowolny sposób zostać zastąpiony innym leksemem, jak na przykład *guerre en Afghanistan* (wojna w Afganistanie) / *conflit en Afghanistan* (konflikt w Afganistanie). Wybór poszczególnych leksemów jest ściśle determinowany przez kontekst, w którym ma zostać użyty. Ta obserwacja prowadzi Veniard do opracowania definicji, a następnie przykładów, profili leksykalno-dyskursywnych, osobnych dla każdego z wcześniej wybranych kluczowych słów analizowanej produkcji dyskursywnej. Profil leksykalno-dyskursywny zawiera informacje o kształtowaniu semantycznym na różnych poziomach dyskursu. W pierwszej kolejności autorka podaje dane statystyczne, to jest częstotliwość występowania danego leksemu w *Le Monde* i *Le Figaro*, stanowiących korpus tekstów. Następnie funkcjonowanie leksemu zostaje scharakteryzowane na osi syntagmatycznej (funkcje składniowe oraz ewentualne dopełnienia leksemu) oraz paradygmatycznej/tekstowej (leksemy występujące w koreferencji do danego słowa-klucz). Kolejno Veniard przechodzi do: poziomu semantycznego (*niveau sémantique*), opisując semy leksemu, które zostają uaktualnione i uwypuklone w dyskursie, poziomu wypowiedawczego (*niveau énonciatif*), analizując udział wypowiedzi przytoczonych w budowaniu znaczenia oraz poziomu interdyskursywnego (*niveau interdiscursif*), wskazując na wydarzenia z przeszłości, w trakcie których dany leksem był używany i które mogły wpłynąć na jego aktualne znaczenie. W efekcie nominacja jawi się jako aktywność podlegająca licznym ograniczeniom wypowiedawczym, semantyczno-składniowym, tekstowym i (inter)dyskursywnym. Analityk dyskursu nie powinien więc stawiać wyłącznie pytania „jak zostało nazwane to wydarzenie?”, lecz także zwrócić uwagę na to, kto jest odpowiedzialny za daną nazwę, przeciwko komu lub czemu ta nazwa została użyta, w jakim miejscu tekstu się pojawiła, w jakim kontekście wystąpiła oraz na jaki aspekt wydarzenia rzuca światło. Veniard podkreśla także interdyscyplinarność badań poświęconych nominacji. Choć przedmiot pracy – leksyka i nominacja w dyskursie – ma charakter językoznawczy, znajdzie on także swoje odzwierciedlenia w innych dyscyplinach nauk humanistycznych, w szczególności: filozofii, socjologii czy naukach o komunikacji.

Nowe podejście w badaniu znaczeń dyskursywnych zostaje przedstawione w pracy Auboussiera (2016). W przeciwieństwie do monografii Moirand i Veniard, które przyjmują podejście onomazjologiczne (wychodzące od desygnatu do jego znaczenia), Auboussiera interesuje relacja semazjologiczna, jaka łączy leksem *Europe* (Europa) z jego desygnatem.

Auboussier zastanawia się, do czego w dzisiejszej prasie wielkonakładowej (na przykładzie *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération*) odsyła nazwa *Europe*, czego jest nazwą (*de quoi Europe est-il le nom?*). Artykuł podejmuje kwestię polireferencyjności nazw własnych i ich medialnej aktualizacji. Auboussier analizuje zjawisko polireferencyjności związanej z jednej strony z utartym znaczeniem metonimicznym nazwy *Europe*, z drugiej zaś – z jej użyciem personifikującym. Jak zauważa, nominacja *Europe* najczęściej aktualizuje znaczenie przestrzenne i służy do umiejscowienia wydarzeń opisywanych przez dziennikarzy. Do tego znaczenia media niejednokrotnie dodają jednak kolejne (zwykle instytucjonalne lub kulturowe), niezwiązane z obszarem geograficznym. W konsekwencji mamy do czynienia z referencyjną niejednoznacznością, która pozwala na rozmycie okoliczności wydarzeń, ich precyzyjnej lokalizacji, ale także (a być może przede wszystkim) osób czy organów za nie odpowiedzialnych.

Studium Krieg-Planque (2009) ma dla ram metodologicznych niniejszej pracy charakter akcesoryjny, nie wiąże się bezpośrednio z nominacją czy konstruowanym w mediach znaczeniem toponimów. W swojej monografii badaczka przedstawia propozycje teoretyczne i metodologiczne dla kształtowanych w dyskursie formuł (*formule*), to jest wyrażen w pewien sposób zleksykalizowanych, używanych w mediach przy okazji istotnych wydarzeń, w szczególności polemicznych³². Krieg-Planque określa formułę jako wyrażenie posiadające cztery cechy. Po pierwsze, formuła charakteryzuje się wysokim stopniem utrwalenia w praktykach językowych. Po drugie funkcjonuje w determinowanym społecznym, historycznie i kulturowo dyskursie (nie wynika z danych systemu językowego). Po trzecie, formuła pozwala na odwołanie do pewnego elementu świata rzeczywistego. Po czwarte, formuła cechuje się wymiarem polemicznym przejawiającym się w przywoływaniu różnych punktów widzenia odnośnie do swojego znaczenia (Krieg-Planque 2009).

5.2. Ukierunkowanie analizy

Prace francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu opierają się o zestaw istotnych z punktu widzenia metodologicznego pojęć ukierunkowujących analizę powstawania znaczeń społecznych: *wydarzenie rzeczywiste (événement réel)* daje początek wzmożonej produkcji medialnej, która trwa w trakcie *okresu dyskursywnego (moment discursif)*. Podczas tej

³² Lektura tekstów prasowych, która doprowadziła do zgromadzenia korpusu przykładów, pozwoliła także dostrzec w analizowanym dyskursie formuły, niezawierające co prawda samej nazwy *Pologne*, jednak odnoszące się do niej poprzez derywaty. Chodzi w szczególności o przymiotnik *polonais*, wykorzystywany w prasie w takich wyrażeniach jak *plombier polonais* (polski hydraulik) oraz *camps d'extermination polonais* (polskie obozy śmierci).

aktywności dyskursywnej dziennikarze wielokrotnie wskazują na interesujący ich obiekt świata rzeczywistego, nazywając go – w procesie *nominacji* (*nomination*) – w różny sposób. W efekcie powstaje substytucyjna lista nazw przypisanych desygnatowi, to jest *paradygmat desygnacyjny* (*paradigme désignationnel*). Podejście francuskich dyskursyistów ma zatem zwykle charakter onomazjologiczny: punktem wyjścia analizy są obiekty lub wydarzenia rzeczywiste, a celem ustalenie odpowiadających im znaków językowych.

Przyjęcie za przedmiot badań nazwy własnej *Pologne*, trwale wpisanej w język francuski, wymaga zmiany perspektywy na semazjologiczną. Determinuje to wyjście od znaku językowego i analizę ukierunkowaną na dotarcie do jego (społecznego) znaczenia. Przedstawione poniżej pojęcia właściwe francuskiej lingwistycznej analizie dyskursu zostały uzupełnione o opis ich adaptacji na potrzeby badania znaczenia nazwy własnej.

5.2.1. Wydarzenie rzeczywiste (*événement réel*)

Zgodnie z postulatami francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu (Moirand 2007, 2014; Simon 2011; Calabrese 2013; Veniard 2013a; Moirand, Reboul-Touré 2015) pewne wydarzenia rzeczywiste wymagają społecznego wytlumaczenia i nadania im znaczenia (*configuration sémantique*), które uwzględni kontekst społeczno-historyczny (Veniard 2013a: 24). Jednak nie każde zdarzenie życia codziennego jest wydarzeniem rzeczywistym w rozumieniu analityków dyskursu. *Wydarzenie rzeczywiste* (*événement réel*) to wydarzenie, które stanowi wyrwę w zwykłym porządku rzeczy (Veniard 2013a: 19), w sposób nagły i gwałtowny przerywa harmonię, łamie rytm i organizację życia danej społeczności. W mniejszym lub większym stopniu dotyka każdego członka wspólnoty, wpisując się w historię społeczeństwa.

Zgodnie z koncepcją fenomenologiczną wydarzenie rzeczywiste charakteryzuje się dualizmem (Ricœur 1991; Romano 1998; Quéré 2006, za: Veniard 2013a: 19). Z jednej strony jest to fakt, który zaistniał, z drugiej – zdarzenie istotne dla jego uczestników i obserwatorów. W tym sensie wydarzenie rzeczywiste wymusza reorganizację dotychczasowego życia i przyszłości, ale skłania także do reinterpretacji przeszłości (Veniard 2013a: 19). Wymaga nadania mu znaczenia, które pozwoli na jego oswojenie (Veniard 2013a: 19) i powrót do zwykłego biegu spraw. Wydarzeniem rzeczywistym nie będzie zatem zdarzenie cykliczne w rodzaju igrzysk olimpijskich czy festiwali muzycznych. Występując w regularnych odstępach czasu, takie wydarzenia kulturalno-sportowe są trwale wpisane w rytm życia danej społeczności, nie stanowią zaskoczenia, ani momentu zwrotnego w życiu jej członków (Chruściel 2018a: 38). Jako przykłady wydarzeń rzeczywistych, które zachwiały równowagę poszczególnych społeczności, analitycy dyskursu wskazują między innymi: katastrofę

elektrowni jądrowej w Czarnobylu (Moirand 2007; Calabrese 2013), zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 (Veniard 2013a, Calabrese 2013), wynik pierwszej tury wyborów prezydenckich we Francji 21 kwietnia 2002 (Simon 2011), falę upałów w Europie w 2003 (Calabrese 2009, 2013), wojnę w Afganistanie (Veniard 2009, 2013a), zagrożenia sanitarno-epidemiologiczne, jak choroba wściekłych krów, ptasia grypa, rozwój żywności genetycznie modyfikowanej, atypowe zapalenie płuc (Moirand 2007), Grexit (Biardzka 2017) czy kryzys migracyjny z 2015 roku (Calabrese, Mistaen 2018).

W przypadku budowania znaczenia społecznego nazwy *Pologne*, wydarzenia rzeczywiste pełnią nieco odmienną rolę: stanowią pretekst do mówienia o Polsce. Zdarzenia takie jak: przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (2004), pojawienie się projektu dyrektywy Bolkesteina (2005), śmierć Jana Pawła II (2005), odkrycie sekretnych więzień CIA (2005), wejście do strefy Schengen (2007), światowy kryzys ekonomiczny (2008-2009), katastrofa smoleńska (2010), organizacja Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej (2012), synod o rodzinie (2014), kryzys konstytucyjny (2015-2016) czy Światowe Dni Młodzieży (2016) powodują wzmożenie zainteresowania wspólnot zagranicznych sytuacją społeczno-polityczną Polski. Wydarzenia rzeczywiste dają zatem impuls do aktualizacji znaczenia społecznego nazwy *Pologne*.

5.2.2. Okres dyskursywny (*moment discursif*)

Zaistnienie wydarzenia rzeczywistego jako faktu przerywającego typowy bieg zdarzeń i życie danej społeczności wymaga nadania temu zdarzeniu nazwy oraz wytłumaczenia go członkom tejże społeczności. Wykonanie tej semantycznej pracy jest zadaniem mediów, które po otrzymaniu informacji o zdarzeniu w trybie natychmiastowym rozpoczynają kształtowanie jego znaczenia. Jest to początek tzw. *okresu dyskursywnego (moment discursif)*. *Okresem dyskursywnym* określa się pojawienie się w mediach wzmożonej i różnorodnej produkcji dyskursywnej na temat jednego wydarzenia (Moirand 2004: 73). W zależności od długości trwania produkcji medialnej i jej rozwoju w czasie, możliwe jest wyznaczenie jednego okresu dyskursywnego następującego po istotnym wydarzeniu, jak wynik pierwszej tury wyborów prezydenckich we Francji w 2002 roku czy fala upałów w 2003 roku, lub kilku *momentów dyskursywnych (instants discursifs)*. Momenty dyskursywne, podobnie jak okres dyskursywny, charakteryzują się intensywną produkcją dyskursu prasowego dotyczącą jednego wydarzenia. W tym wypadku chodzi jednak o wydarzenia długotrwałe i nieciągłe, które pojawiają się w mediach, a następnie wygasają, by znów po pewnym czasie powrócić. Momenty dyskursywne są charakterystyczne dla tematów wielokrotnie podejmowanych przez media

na przestrzeni lat, jak na przykład zdrowa żywność (temat trwający niezmiennie w światowych mediach od lat 40. XX wieku) (Biardzka 2016) czy żywność genetycznie modyfikowana (temat podejmowany z przerwami od 1996 roku) (Moirand 2004).

Pojawienie się w mediach okresu dyskursywnego nie musi być spektakularne. Kluczowe jest kryterium skali produkcji dyskursywnej, jaka służy prezentacji jednego wydarzenia lub zjawiska, a także ślady dyskursywne (*traces discursives*) i echa, jakie produkcja ta wywoła w kolejnych okresach dyskursywnych, dotyczących innych tematów (Moirand 2007: 4). Słowa i sformułowania użyte w trakcie jednego okresu lub momentu dyskursywnego zasilają kolejne, przechodząc z jednego artykułu do drugiego, z jednego medium do innego (*circulation des dices*) (Moirand 2007: 4-5).

Delimitacja okresu dyskursywnego z reguły opiera się o dane statystyczne, tj. liczbę artykułów poświęconych danemu wydarzeniu rzeczywistemu w stosunku do wszystkich opublikowanych w danym czasie artykułów³³. Dodatkowe kryterium stanowią wskaźniki mediologiczne. Charakterystyczne dla okresu dyskursywnego jest wzmiankowanie wydarzenia rzeczywistego na pierwszych stronach gazet, a następnie przedstawianie go w kilku artykułach i innych dokumentach, tworzących w poszczególnych wydaniach gazety rodzaj hiperstruktury (*hyperstructure*) (Lugrin 2001).

W niniejszej pracy ramy okresu dyskursywnego obejmują piętnaście lat od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej (1.05.2004-30.04.2019). Właśnie to wydarzenie zdaje się dawać początek szczególnemu zainteresowaniu Polską i wzmożeniu produkcji medialnej na jej temat. Ilustrują to dane statystyczne: w ciągu trzech lat poprzedzających wejście Polski do UE, *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération*, przyjęte w niniejszej pracy jako dzienniki referencyjne, opublikowały około 5000 tysięcy artykułów zawierających nazwę *Pologne*, w kolejnych trzech latach liczba ta wzrosła natomiast do blisko 6300 artykułów³⁴. Dalsza integracja Polski w strukturach europejskich oraz inne wydarzenia rzeczywiste, wskazane w poprzedniej części pracy, sprawiły, że zainteresowanie mediów sytuacją społeczno-polityczną Polski w kolejnych latach nie malało. Polska stała się przedmiotem nieustannego zainteresowania, a sama nazwa *Pologne* pojawia się we francuskim obiegu prasowym niemal codziennie. Wyznaczone ramy dyskursywne, obejmujące piętnaście lat

³³ Przykładowo, za reprezentatywną liczbę artykułów opublikowanych jednego dnia na temat jednego wydarzenia rzeczywistego Veniard przyjmuje 10 artykułów dla każdego z analizowanych dzienników (Veniard 2013a: 9).

³⁴ Porównanie uwzględnia tylko trzy lata produkcji medialnej przed wstąpieniem Polski do UE i po tym wydarzeniu ze względu na ograniczenia bazy *Europresse*, która stanowi źródło informacji o opublikowanych tekstach. Pierwsze zarejestrowane w bazie artykuły, które obejmują równoczesną produkcję wszystkich trzech wybranych dzienników, pochodzą z 2001 roku. W przypadku dyskursu poprzednich lat baza zawiera artykuły z *Le Figaro* (od 1996 roku) i *Libération* (od 1995 roku).

intensywnej produkcji medialnej, pozwalają zatem na dotarcie do znaczenia społecznego, z jednej strony, szeroko rozpowszechnionego i dobrze utrwalonego w świadomości społeczeństwa francuskiego, z drugiej zaś – znaczenia wciąż aktualnego.

5.2.3. Aktywność nominacyjna (*nomination*)

W trakcie okresu dyskursywnego dziennikarze wielokrotnie wskazują na interesujący ich desygnat, nieuchronnie go nazywając (*nommer*). Aktywność ta polega na przypisaniu wielu różnorodnych nazw jednemu obiektowi świata rzeczywistego. Francuscy dyskursywiści mówią w tym wypadku o nominacji (*nomination*) (Veniard 2013a: 17). Nominację należy odróżnić od denominacji (*dénomination*). Tę drugą można przyrównać do pierwotnego i arbitralnego aktu nadania nazwy, skutkującego powstaniem stałego związku między znakiem językowym a desygnatem (Kleiber 1984). Nominacja, jako aktywność związana z praktykami językowymi, ma wymiar pragmatyczny (Siblot 1997: 52). Nazwy nadane w wyniku aktywności nominacyjnej nie nazywają przedmiotu samego w sobie („*en soi*”), jak robi to denominacja, lecz robią to na potrzeby uczestników określonej sytuacji komunikacyjnej („*pour nous*”) (Siblot 1997: 52). Rola nominacji polega zatem bardziej na semiotyzacji desygnatów niż na ich prostym wskazywaniu (Branca-Rosoff 2007). Takie nominacje są następnie rozpowszechniane na szeroką skalę. W konsekwencji rutynizują się i utrwalają w pamięci zbiorowej (*mémoire collective*) społeczności, tworząc pewien paradygmat znaczeniowy, którego elementy budują znaczenie społeczne (*sens social*).

Obserwowana w niniejszej pracy aktywność nominacyjna ma dodatkowo interesującą cechę, gdyż dotyczy nazwy własnej, systematycznie funkcjonującej w języku francuskim. O ile wydarzenia rzeczywiste z natury wymagają nazwania i dyskursywnego przedyskutowania, o tyle toponim (odsyłający do 38-milionowego kraju w centrum Europy) zdawałby się semantycznie wystarczający sam w sobie. Zgromadzony korpus przykładów, liczący tysiące odnotowanych nominacji, pokazuje jednak, że z pewnych przyczyn stopień informatywności nazwy *Pologne* jest niedostateczny. W konsekwencji francuskie media nieustannie tłumaczą swoim odbiorcom, czym jest *Pologne*.

5.2.4. Substytucyjność słów w dyskursie: paradygmat desygnacyjny (*paradigme désignationnel*)

Aktywność nominacyjna, polegająca na wielokrotnym i różnorodnym nazywaniu jednego elementu świata rzeczywistego, prowadzi do powstania w dyskursie tzw. paradygmatu

desygnacyjnego³⁵ (*paradigme désignationnel*), to jest listy syntagm, najczęściej rzeczownikowych, występujących w koreferencji do słowa klucza (Mortureux 1993). Listę tę ustala się w oparciu o badanie specyficznych otoczeń składniowych słowa wyjściowego (relacje syntagmatyczne), jego substytutów w sieci diaforycznej (relacje paradygmatyczne), a także substytutów dyskursywnych wprowadzonych *in absentia* (Mortureux 1993).

Na dane pierwszego typu składają się przeformułowania³⁶ (*reformulant*) wprowadzone *in praesentia* za pomocą zdań definicyjnych (*phrases définitionnelles*), współrzędności składniowej (*coordination*) zasygnalizowanej poprzez spójnik *ou* (czy) lub jego warianty (*en d'autres mots* – innymi słowy, *c'est-à-dire* – czyli), zestawienia składniowego (*juxtaposition*) oraz znaków typograficznych.

Dane drugiego typu to diafory (anafory i katafory) wchodzące ze słowem wyjściowym w tekstową relację zależności referencyjnej. Składają się na nie przede wszystkim diafory gramatyczne (zaimkowe, przysłówkowe) oraz diafory leksykalne.

Substytuty słowa wyjściowego wprowadzone *in absentia* opierają się o ekwiwalencję dystrybucyjną i są właściwe dłuższym wypowiedzeniom, na przykład książkom. Ich interpretacja nie wynika z linearnej lektury, lecz zasadza się często na pozajęzykowej wiedzy o świecie (Mortureux 1993). Za takie dłuższe wypowiedzenie można także uznać konstelację tekstów prasowych stanowiących przedmiot niniejszej pracy. W opublikowanych w trakcie piętnastu lat artykułach, których nadrzędnym tematem jest Polska, nazwa *Pologne* jest wielokrotnie przeformułowywana, lecz przeformułowania te często nie znajdują formalnego wskaźnika w tekście. W takim przypadku odczytanie koreferencji jest możliwe wyłącznie poprzez odwołanie się do zasobów wiedzy ogólnej (na przykład na temat historii Polski lub jej

³⁵ Paradygmat desygnacyjny jest narzędziem badawczym wpisującym się w tradycję francuskich badań nad dyskursem od lat 70. XX wieku. Dyskursywiści Francuskiej Szkoły Analizy Dyskursu zwrócili wówczas uwagę na zjawisko zastępowalności jednych słów innymi oraz na tzw. parafrazę dyskursywną (*paraphrase discursive*) (Henry 1975, Pêcheux 1975). Wraz z pojawieniem się II fali francuskich badań nad dyskursem paradygmat desygnacyjny zostaje wykorzystany w analizie zinstytucjonalizowanych dyskursów specjalistycznych, które tłumaczą pojęcia naukowe odbiorcom nieposiadającym wiedzy z danego zakresu (cf. Jacobi 1984, 1986, Mortureux 1982, Mortureux, Petit 1989, Moirand 2007).

³⁶ Termin *przeformułowanie* (*reformulant*) wydaje się, w przypadku analizy znaczeń społecznych, mało operacyjny. Tradycyjnie przyjmuje się, że przeformułowanie ma trójdzelną strukturę linearną, w skład której wchodzi: człon reformułowany, językowy wykładnik reformulacji oraz człon reformułujący (wynik procesu reformulacji) (Gülich, Kotschi 1983, 1987, za: Domagała-Bielaszka 2016: 12). Elementy te nie odpowiadają w pełni wszystkim mechanizmom konstrukcji paradygmatu desygnacyjnego. Jedynie w przypadku „przeformułowań” wprowadzonych poprzez znaki typograficzne czy współrzędność składniową (*coordination*) można mówić o językowych wykładnikach reformulacji. Bardziej poręcznym terminem, obejmującym cały proces tworzenia paradygmatu desygnacyjnego, zdaje się być *nomination*. W rzeczywistości chodzi o wielokrotne i różnorodne nazwanie jednego desygnatu (Polski) w ramach różnych konfiguracji składniowych i tekstowych, a nie o przeformułowywanie nazwy *Pologne*. Użycie w tym rozdziale terminu *przeformułowanie* służy jedynie oddaniu myśli Mortureux (1993).

przynależności do organizacji międzynarodowych) lub do informacji podanych w innych tekstach kolekcji.

5.3. Etapy pracy

Praca obejmuje pięć etapów skorelowanych z omówionymi w poprzednich częściach zasadami francuskiej analizy dyskursu: dobór korpusu tekstów, ekscerpcję korpusu przykładów, analizę korpusu przykładów prowadzącą najpierw do ustalenia narzędzi nadawania znaczeń, sporządzenie paradygmatu desygnacyjnego (listy nominacji występujących w koreferencji do nazwy *Pologne*), ustalenie znaczenia społecznego wybranego toponimu.

5.3.1. Dobór korpusu tekstów

Pierwszym etapem analizy jest dobór korpusu tekstów, to jest gazet, których artykuły posłużą za podstawę materiałową. Wybór ten zasadza się na propozycjach metodologicznych francuskich analityków dyskursu, którzy szczególną rolę w nadawaniu znaczeń przypisują ogólnokrajowej, wielkonakładowej prasie głównego nurtu, tzw. prasie mainstreamowej (Moirand 2007: 2). Zdaniem francuskich dyskursywidów prasa tego typu wytwarza znaczenia poprzez naturalną, spontaniczną, codzienną reakcję na zaistniałe wydarzenia, a wytworzone przez nie znaczenia zasilają następnie dyskursy innych mediów (radia, telewizji czy choćby dyskurs prasy publicystycznej). Wybór tytułów, które zostaną poddane analizie, jest uzależniony od trzech czynników: nakładu gazety, jej rangi w społeczeństwie oraz różnorodności odbiorców. Kryteria te zostały szczegółowo omówione w rozdziale 5.4.1. niniejszej części rozprawy.

5.3.2. Ekscerpcja korpusu przykładów

Drugi etap prac polega na ekscerpcji korpusu przykładów. Chodzi o odszukanie konfiguracji syntagmatycznych i paradygmatycznych, w których znaczenie nazwy *Pologne* zostaje kształtowane poprzez różnego rodzaju mechanizmy językowe. Wymaga to szczegółowej lektury całości korpusu tekstów, która pozwoli zakwalifikować poszczególne sekwencje jako istotne dla prowadzonej analizy.

5.3.3. Ustalenie narzędzi nadawania znaczeń

Na trzeci etap prac składa się analiza korpusu przykładów, która ma doprowadzić do sporządzenia szczegółowej listy narzędzi nadawania znaczeń oraz ich charakterystyki. W części tej zamierzamy odpowiedzieć na pytanie, jakie konstrukcje i konfiguracje

syntagmatyczne, tekstowe, wypowiedawcze, dyskursywne, a być może także interdyskursywne, przyczyniają się do medialnego wytwarzania znaczeń społecznych oraz w jaki sposób się do tego przyczyniają (jakie relacje dyskursywne zostają wytworzone, w jaki sposób nazwie *Pologne* przypisuje się pewne cechy, czy są one przedstawiane jako incydentalne czy też immanentne właściwości desygnatu).

5.3.4. Sporządzenie listy paradygmatu desygnacyjnego

Czwarty etap prac wiąże się ze sporządzeniem listy paradygmatu desygnacyjnego, stanowiącego – jak wynika z założeń analizy dyskursu – jedno z kluczowych narzędzi budowania znaczeń. Do paradygmatu desygnacyjnego zostaną włączone nominacje regularnie pojawiające w toku 15-letniej produkcji dyskursywnej za sprawą różnorodnych mechanizmów opisanych w metodach analitycznych semantyki dyskursywnej, a zatem nominacje mające największy wpływ na kształtowanie i utrwalenie w pamięci zbiorowej aktualnego znaczenia społecznego nazwy *Pologne*.

5.3.5. Ustalenie znaczenia społecznego nazwy *Pologne*

Ostatnim etapem pracy jest ustalenie znaczenia społecznego (*sens social*), jakie francuska prasa nadała nazwie *Pologne*. Na podstawie wyekscerpowanej listy nominacji opiszemy, jakie cechy i właściwości są przez dyskurs wysuwane na pierwszy plan. Budowane elementy znaczenia spróbujemy dodatkowo osadzić na społeczno-politycznym tle wydarzeń rzeczywistych, które motywowały wytworzenie danej konstrukcji semantycznej. Etap ten pozwoli stworzyć szerszą perspektywę nadawania znaczeń społecznym nazwom krajów, a także być może da przyczynek do badań interdyscyplinarnych (łączyjących językoznawstwo z socjologią, politologią czy historią).

5.4. Charakterystyka korpusu

Analiza dyskursu, rozumianego jako rodzaj wypowiedzenia (*énoncé*), implikuje badanie efektów praktyk językowych. Dlatego w niniejszej pracy dane empiryczne odgrywają fundamentalną rolę: dostarczają one przykładów, w których znaczenie nazwy własnej *Pologne* jest kształtowane poprzez różnego rodzaju mechanizmy językowe. W pracy przyjmujemy indukcyjne podejście *corpus-driven*³⁷, charakteryzujące się wysuwaniem wniosków na

³⁷ W badaniach opartych o analizę korpusu możliwe jest także przyjęcie podejścia *corpus-based*, w których obserwacja korpusu ma na celu przetestowanie uprzednio wysuniętych hipotez na temat języka (Détrie *et al.* 2017: 76).

podstawie obserwacji faktów, bez uprzedniego sformułowania szczegółowych hipotez badawczych (Tognini-Bonelli 2001, za: Détrie *et al.* 2017: 76).

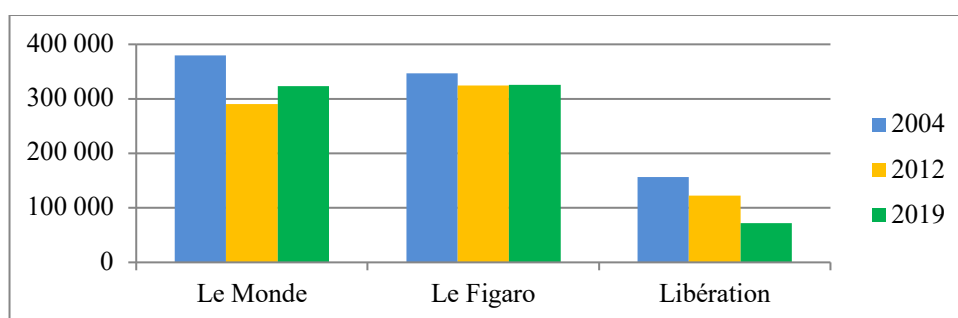
Korpus zebrany na potrzeby pracy można scharakteryzować na dwóch poziomach. Po pierwsze, jest to homogeniczna kolekcja tekstów, powstałych w tym samym okresie dyskursywnym oraz warunkach społeczno-historycznych i jako taka stanowi wzorzec dyskursu prasy pisanej (korpus tekstów). Po drugie, jest to zbiór poszczególnych sekwencji modelujących znaczenie analizowanego toponimu (korpus przykładów). Poniższa charakterystyka korpusu uwzględnia tę jego podwójną naturę.

5.4.1. Korpus tekstów

Podstawę materiałową niniejszej pracy stanowi korpus tekstów prasowych opublikowanych w *Le Monde*, *Le Figaro* oraz *Libération*³⁸ w okresie od 1 maja 2004 roku do 30 kwietnia 2019 roku. Wszystkie teksty zostały zgromadzone poprzez bazę *Europresse*, umożliwiającą wyszukiwanie artykułów³⁹ zawierających wybrane słowo-klucz (*Pologne*) i wydanych w wyselekcjonowanych tytułach, w określonym czasie. Takie postępowanie pozwoliło na zgromadzenie korpusu tekstów złożonego z około 17 500 artykułów prasowych.

Wybór *Le Monde*, *Le Figaro* oraz *Libération* jako źródeł korpusu tekstów został podyktowany trzema kryteriami: kryterium nakładu, kryterium statusu społecznego każdego z dzienników oraz kryterium ich profili.

Wszystkie wybrane dzienniki klasyfikowane są jako dzienniki wielkonakładowe. W ciągu piętnastu lat, przyjętych jako okres dyskursywny analizy, ich średni nakład dzienny oscylował pomiędzy 291 000 a 380 000 w przypadku *Le Monde*, 324 000–347 000 – *Le Figaro*, 71 500–156 000 – *Libération*:



Wykres 5. Nakład *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération* w latach 2004, 2012, 2019 (Charon 2013, ACPM).

³⁸ Na oparciu swoich badań o korpus złożony z tych dzienników decydują się także inni przedstawiciele semantyki dyskursywnej, na przykład: Cislaru 2005, Moirand 2007, Veniard 2013a, Auboussier 2016, Biardzka 2017, Calabrese, Mistaen 2018.

³⁹ Teksty dostępne za pośrednictwem bazy *Europresse* są cyfrowymi wersjami artykułów, które ukazały się w wersji papierowej.

Jako wielkonakładowe dzienniki głównego nurtu, *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération* kształtują znaczenia społeczne rozpowszechniane następnie na szeroką skalę przez inne tytuły prasowe, ale także radio, telewizję czy media społecznościowe. Dlatego też zdaniem przedstawicieli lingwistycznej analizy dyskursu, mają one szczególny udział w konstrukcji znaczeń utrwalanych w pamięci zbiorowej odbiorców (Moirand 2007: 2). W badanym okresie to właśnie te opiniotwórcze media i związane z nimi agencje prasowe zapewniały najpierw wytwarzanie, a następnie obieg określonych nominacji. W tym sensie nawet jedna okurencja odnotowana w korpusie ma swój ciężar gatunkowy: po pierwsze zwielokrotnia się ona w nakładzie jednego tytułu (*supra*), po drugie zostaje rozpowszechniona w globalnym obiegu informacji (zacytowana przez inne media).

Le Monde, *Le Figaro* i *Libération* określa się jako dzienniki *haut de gamme* (co można by przetłumaczyć jako *dzienniki z górnej półki*) (Charon 2013: 36), *de référence* (*dzienniki referencyjne*) (Auboussier 2016) czy, innymi słowy, *grands quotidiens* (*wielkie, znaczące dzienniki*) (Veniard 2013a: 9). Charakteryzują się one szczególnie rozwiniętym przetwarzaniem i rozpowszechnianiem informacji zarówno w wydaniach papierowych, jak i elektronicznych, różnorodnością przedstawianych danych oraz pogłębioną analizą każdego z traktowanych tematów. Uprzywilejowanymi rubrykami w tych dziennikach mają być: wiadomości międzynarodowe, polityka, ekonomia i kultura. Zwyczajowo dziennikom *haut de gamme* przypisuje się możliwość wpływania na ważne decyzje społeczno-polityczne, co wiąże się również z częstszym oddawaniem głosu osobistościom ze świata polityki, ekonomii czy nauki (Charon 2013: 36). Oznacza to, że zgromadzone w korpusie dane cechują się wysoką jakością, a badanie tekstów publikowanych w tzw. dziennikach *de référence* powinno się przełożyć na opis mechanizmów nadawania znaczeń, które także można byłoby określić jako *de référence*⁴⁰.

Ostatnim kryterium, istotnym z punktu widzenia pracy, jest kryterium różnorodności profili wybranych dzienników. *Le Monde*, założony w 1944 roku przez Huberta Beuve-Méry'ego, jest dziennikiem centro-lewicowym, postrzeganym często jako prawdziwa „instytucja”⁴¹. *Le Figaro*, założony w 1856 roku i przekształcony w dziennik w 1866 roku, jest konserwatywnym dziennikiem prawicowym, manifestującym swoje przywiązanie do wartości tradycyjnych. *Libération* to wydawany od 1973 roku dziennik o lewicowym profilu (Eveno

⁴⁰ Odwołujemy się tutaj do opisu korpusu zgromadzonego przez Elżbietę Biardzką (2009: 37): „l'étude du DR dans un journal de référence doit donner lieu à la description des stratégies de référence” [badanie mowy przytaczanej w dzienniku „de référence” powinno przełożyć się na opis strategii “de référence”]. Choć autorka mówi o badaniu mowy przytaczanej, zdaje się, że takie założenie na temat korpusu można przenieść także na inne przedmioty badań.

⁴¹ Sformułowanie użyte 9 listopada 1956 roku w dzienniku *Guardian*, a następnie 2 lutego 1961 roku w *France-Observateur* (za: Biardzka 2009: 36).

2016: 46-47). Ze względu na ich zwyczajowe przypisanie do różnych typów publiczności, tytuły te umożliwiają dotarcie do znaczeń dyskursywnych kształtowanych wśród czytelników o upodobaniach do każdej ze stron politycznej sceny. Znaczenie nazwy *Pologne* ukształtowane w artykułach *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération* będzie mogło zatem zostać opisane jako znaczenie przedstawiane w prasie w ogóle (bez względu na specyficzną grupę odbiorców każdego dziennika), a wyniki analizy nie zostaną obarczone błędem pewnej stronniczości.

Cały korpus tekstów, bez względu na pochodzenie poszczególnych artykułów, traktujemy w niniejszej pracy jako pewną kolekcję. Jak pisze Elżbieta Biardzka, większość dzienników ma podwójną naturę: każdy egzemplarz jest, z jednej strony, poszczególnym wydaniem (i jako taki pozwala na niezależną lekturę, bez znajomości poprzednich wydań), a z drugiej – kolejnym numerem ukazującym się w ramach kolekcji (2009: 37). Jako część zbioru każdy numer wpisuje się w uniwersum praktyk dyskursywnych, ale także uniwersum kształtowanych znaczeń. Z tego względu w korpusie zostały uwzględnione wszystkie artykuły⁴² opublikowane pomiędzy 1 maja 2004 a 30 kwietnia 2019 roku w *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération* i zawierające nazwę *Pologne*, nie zaś wyłącznie te, w których nazwa ta pojawiła się w tytule/nagłówku⁴³ lub w konkretnej liczbie okurencji. W trakcie analizy zgromadzonego korpusu okazało się, że również artykuły z jednym tylko wystąpieniem nazwy *Pologne* w obrębie tekstu głównego wносиły nowe elementy do powstającego paradygmatu desygnacyjnego. Ich interpretacja była jednak dokonywana wyłącznie poprzez odwołanie się do innych artykułów kolekcji. Chodzi przede wszystkim o przykłady, w których mimo braku językowych lub typograficznych wskaźników, możliwe było zakwalifikowanie poszczególnych nominacji jako relewantnych dla badania.

⁴² Korpus tekstów zawiera artykuły wpisujące się w wyróżnione przez Moirand (2007: 12) gatunki wypowiedzi zobiektywizowanej (*genres à „énonciation objectivée”*), jak i gatunki wypowiedzi subiektywnych (*genres à „énonciation subjectivée”*). Zarówno teksty pierwszego typu (jak artykuły informacyjne ogólne i specjalistyczne, notki prasowe, sprawozdania, glosariusze), jak i te drugiego typu (w tym: edytoriale, kroniki, analizy), zdają się mieć istotny wpływ na budowanie znaczeń. Niejednokrotnie również nie sposób jest odróżnić wypowiedzi prasowej zobiektywizowanej od wypowiedzi subiektywnej, a jedynym wyznacznikiem gatunku pozostaje nazwa rubryki, w której artykuł został opublikowany.

⁴³ Pojawianie się konkretnej nominacji w tytułach lub nagłówkach artykułów prasowych jest częstym kryterium przy wyborze słowa klucza w analizie znaczenia zdarzeń rzeczywistych. Wiąże się to również okresem dyskursywnym, w którym wydarzenie rzeczywiste jest poddawane szczególnej interpretacji dokonywanej przez media. Informacje o zdarzeniu zaburzającym w sposób nagły i gwałtowny rytm życia społeczności pojawiają się zwykle na pierwszych stronach gazet, a następnie są rozwijane w różnego rodzaju artykułach i dokumentach umieszczonych na kolejnych stronach. Tworzy to rodzaj hiperstruktury w rozumieniu Adama i Lugrina (2000).

5.4.2. Korpus przykładów

Korpus przykładów pracy stanowią fragmenty artykułów *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération*, w których znaczenie nazwy własnej *Pologne* jest kształtowane i wzmacniane poprzez różnego rodzaju praktyki językowe. Chodzi o mechanizmy determinujące aktualizację semantyczno-referencyjnego potencjału nazw krajów, narzędzia prowadzące do kategoryzacji toponimów oraz heterogeniczne mechanizmy uwypuklania przypisywanych znaczeń.

Należy podkreślić, że niektóre fragmenty artykułów zostały odnotowane kilkakrotnie przy okazji obserwacji różnych narzędzi konstrukcji znaczeń. Wynika to z niejednokrotnego nakładania się na siebie kilku mechanizmów⁴⁴, jak w poniższym przykładzie, gdzie znaczenie nazwy *Pologne* jest z jednej strony budowane za pomocą glosy (*pays peu porteurs pour lui comme par exemple la Pologne*), z drugiej natomiast poprzez zestawienie składniowe zaznaczone dwukropkiem (*la Pologne : un marché extrêmement concurrentiel où Casino se partageait la troisième place avec Carrefour et Auchan*):

En 2007, le groupe a décidé de se retirer des pays peu porteurs pour lui comme par exemple la Pologne : un marché extrêmement concurrentiel où Casino se partageait la troisième place avec Carrefour et Auchan. (*LM*, 14.03.2008)

[W 2007 roku grupa zdecydowała wycofać się z krajów, które nie były dla niej zbyt rentowne, takich jak na przykład Polska: niezwykle konkurencyjny rynek, na którym Casino zajmowało trzecie miejsce razem z Carrefourem i Auchan]

Częstość nakładania się na siebie dwóch lub więcej mechanizmów budowania znaczeń sprawia, że utrudnione jest dokładne określenie liczby odnotowanych przykładów. Choć w korpusie przykładów zostały zgromadzone wszystkie sekwencje, w których budowane jest znaczenie nazwy *Pologne*, w centrum analizy znajdują się znaczenia powtarzające się przez piętnaście lat we wszystkich dziennikach. To one zdają się najbardziej utrwałać w pamięci zbiorowej odbiorców jako znaczenia społeczne. Nasze badanie jest zatem przede wszystkim badaniem jakościowym, a ewentualne dane ilościowe mają wyłącznie charakter akcesoryjny – służą potwierdzeniu wniosków na temat zaobserwowanych w dyskursie tendencji.

Przykłady w całej pracy mają numerację ciągłą. Lokalizacja przytoczonego fragmentu jest podana w nawiasach okrągłych na końcu cytowanej sekwencji. Dane zawierają skrót tytułu dziennika (lista skrótów została umieszczona na końcu pracy) oraz datę wydania i sporządzone są według modelu: (*LM*, 15.11.2006). Każdemu przytoczonemu przykładowi towarzyszy tłumaczenie na język polski. W procesie tłumaczenia została przez nas przyjęta technika

⁴⁴ Jak zauważa Moirand, zebranie danych stanowi jedną z pierwszych trudności analizy dyskursu, a tym samym analizy mediów – nie dlatego, że dane te są trudne do odnalezienia, lecz dlatego, że łatwo możemy zatopić się w nadmiarze, różnorodności i eklektyzmie produkcji dyskursu medialnego (Moirand 2007: 3).

tłumaczenia dosłownego, która ma na celu przybliżenie odbiorcy nie tylko kształtowanych znaczeń, ale także narzędzi ich konstrukcji, niejednokrotnie specyficznych dla języka francuskiego.

II NARZĘDZIA NADAWANIA ZNACZEŃ

Zgodnie z propozycjami francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu, sytuującej w centrum swojego zainteresowania praktyki językowe, przyjmuje się, że konstruowane w obiegu słów znaczenia mają charakter wielowymiarowy i wytwarzane są na kilku poziomach wypowiedzenia (syntagmatycznym, tekstowym, wypowiedawczym, dyskursywnym i interdyskursywnym). Takie założenie stało u podstaw analizy wyekscerpowanego korpusu przykładów, której wyniki – w zakresie narzędzi nadawania znaczeń społecznych – przedstawiamy w niniejszej części pracy. Obserwacja jednostek języka różnego typu (słów, syntagm, zdań, sekwencji tekstu) oraz sposobów, w jaki jednostki te przyczyniają się do budowania i interpretacji znaczenia *Pologne*, doprowadziła do stworzenia listy językowo-dyskursywnych narzędzi konstrukcji znaczeń obejmujących (1) narzędzia oparte o relacje syntagmatyczne toponimu, które prowadzą do aktualizacji właściwego mu potencjału semantyczno-referencyjnego (cf. Cislaru 2005), w tym: współwystępowanie toponimu z predykatami osobowymi oraz modyfikacje w obrębie grupy rzeczownikowej, (2) narzędzia kategoryzacji związane z aktywnością nominacyjną (zdania definicyjne, glosa, użycie niektórych znaków typograficznych, sieć diaforyczna) oraz (3) różnorodne konfiguracje i zjawiska wzmacniające znaczenie nadane w wyniku nominacji (predykcja wtórna, reklasyfikacja części mowy, współrzędność składniowa, prepozycja przymiotnika, figuratywność, dialogiczność, formuła).

Czynnikiem determinującym stworzenie powyższego inwentarza narzędzi nadawania znaczeń był ich szczególny udział w budowaniu znaczenia *Pologne*. Mimo swojej formalnej i funkcjonalnej heterogeniczności powyższe mechanizmy i relacje prowadzą do wytworzenia bliskich sobie komponentów znaczenia społecznego *Pologne*. Innymi słowy, w centrum naszego zainteresowania sytuujemy narzędzia, które w toku analizowanej piętnastoletniej produkcji dyskursywnej budują znaczenie toponimu w oparciu o konglomerat cech przedstawianych nie jako incydentalne, przytoczone okazjonalnie na potrzeby jednostkowego artykułu prasowego, lecz jako trwałe, powtarzalne, charakterystyczne i istotne właściwości *Pologne*, warunkujące opisywane przez prasę zdarzenia. W efekcie ich zastosowania nazwie *Pologne* wielokrotnie i w różnorodny sposób zostają przypisane te same cechy i właściwości, które dzięki temu integrują się i „wzmacniają” w pewnej selektywnej sieci znaczeń. Utkana przez dyskurs semantyczna sieć ma dodatkowo jeszcze jeden wymiar: specyficzne relacje syntagmatyczne i paradygmatyczne uzupełniają poszczególne jej elementy o znaczenia dodatkowe, systemowo nieprzewidziane. Zilustrujmy to przykładem komponenty *catholique*

(katolicki/katolicka): cecha ta, jak pokażemy w kolejnych rozdziałach, jest przypisywana *Pologne* w wyniku zdań definicyjnych, glosy, zestawienia składniowego oraz diafory, a następnie wzmacniana dzięki predykcji wtórnej, reklasyfikacji przymiotnika relacyjnego *catholique* czy jego prepozycji względem analizowanej nazwy. Dodatkowo szczegółowa analiza pokazuje, że *catholique* nie wzbogaca nazwy *Pologne* wyłącznie o właściwość mieszczącą się w pojęciu „katolickość”, ale pociąga za sobą inne cechy uwydatnione w składniowej współrzędności: *conservateur* / *conservatrice* (konserwatywny / konserwatywna), *antisémite* (antysemicki) czy *patriarcal(e)* (patriarchalny / patriarchalna). W konsekwencji zastosowania obserwowanych narzędzi powstaje więc swoista semantyczna „mapa” nazwy *Pologne*.

Szczegółowy opis narzędzi przedstawiamy w kolejnych rozdziałach pracy. Jednocześnie pragniemy podkreślić, że stworzona lista nie stanowi kompletnego katalogu narzędzi semantyki dyskursywnej, a jedynie inwentarz mechanizmów relewantnych dla znaczenia nazwy *Pologne*. Jak pokazują prace z zakresu semantyki dyskursywnej, odmienne przedmioty badań determinują odmienne narzędzia. Przykładowo, budowaniu znaczenia społecznego nazwy *Russie* (Rosja) niejednokrotnie w dyskursie służy negacja (cf. Rębkowska 2021). Z kolei analiza antroponimów prowadzi do dostrzeżenia ich potencjału w zakresie antonomazji (cf. Wojtczak 2021).

1. Aktualizacja potencjału semantyczno-referencyjnego toponimu

Analiza korpusu tekstów, której pierwotnym (w naszym zamyśle) celem było sporządzenie listy nominacji występujących w dyskursie w koreferencji do nazwy *Pologne*, pozwoliła dostrzec także inne mechanizmy i narzędzia konstruowania znaczeń. Do takiego spostrzeżenia w największym stopniu przyczyniła się obserwacja kontekstów syntagmatycznych badanego toponimu. Chodzi tutaj o budowanie znaczeń za pomocą specyficznych konfiguracji semantyczno-składniowych słowa wyjściowego, determinujących aktualizację jego potencjału semantyczno-referencyjnego. Aktualizację rozumiemy tutaj w sensie szerokim: nie jako prostą konwersję elementów systemu języka w konkretnym wypowiedzeniu (dającą się zaobserwować w postaci określników rzeczownika lub morfemów fleksyjnych czasownika), lecz jako warunkowane kontekstem wydobywanie jednego z możliwych znaczeń, które są właściwe wszystkim nazwom państw. Taka aktualizacja odbywa się zawsze w konkretnym gatunku mowy; inna wartość toponimu zostanie zaktualizowana w dyskursie prasy informacyjnej, inna zaś na przykład w przewodniku turystycznym.

1.1. Aktualizacja w obrębie zdania

Językowe wskaźniki dyskursywnej aktualizacji znaczenia toponimu to przede wszystkim usytuowanie go w pozycji argumentu (*argument*), w szczególności w funkcji podmiotu, w kontekście czasowników wskazujących na czynności lub intencje właściwie podmiotom osobowym:

- (1) La Pologne écouterá les arguments russes contre le projet de bouclier antimissile américain en Europe centrale, mais prendra seule sa décision souveraine, a déclaré hier le ministre polonais de la Défense. (*LF*, 17.12.2007)

[Polska wysłucha rosyjskich argumentów przeciwko amerykańskiemu projektowi tarczy antyrakietowej w Europie Środkowej, ale sama podejmie suwerenną decyzję – powiedział wczoraj polski Minister Obrony]

Taka semantyczno-składniowa konstrukcja wymaga interpretacji toponimu w kategoriach, które Georgeta Cislaru (2005, 2006, 2007, 2014) nazywa potencjałem semantyczno-referencyjnym (*potentiel sémantico-référentiel*) nazw państw. Jak zauważa badaczka, domena definicyjna (*domaine de définition*)⁴⁵ /pays/ (kraj), w którą wpisuje się nazwa *Pologne*,

⁴⁵ Poprzez domenę definicyjną (*domaine de définition*) Cislaru rozumie nazwę pewnej, wynikającej z kategoryzacji, klasy obiektów (klasy słów/nazw) dających się sprowadzić do wspólnego mianownika, jak na przykład *nazwy osób*, *nazwy krajów*, *nazwy planet* czy *nazwy wydarzeń*. Każdej domenie definicyjnej odpowiadają specyficzne domeny odniesienia (*domaine de référence*), stanowiące ich referencyjny potencjał. Domeny odniesienia to zatem kategorie pojęciowe, do których elementy danej klasy (danej domeny definicyjnej) mogą odsyłać (Cislaru 2014).

charakteryzuje się złożonym i heterogenicznym potencjałem referencyjnym, jednak domeny jej odniesienia (*domaine de référence*) są dyskursywnie utarte i reprezentują stałe, skodyfikowane już użycia nazw własnych. Potencjał ten obejmuje w szczególności takie kategorie jak: miejsce (*lieu*), mieszkańców kraju (*habitants*), rząd / rządzących (*gouvernement / dirigeants*), podmiot gospodarczy (*agent économique*) oraz reprezentację sportową (*équipe sportive*) (Cislaru 2005: 241-252), przy czym wybór jednej z nich nie jest arbitralny, lecz determinowany dyskursywnie. Wynika on z kontekstu, w jakim użyto nazwy własnej oraz z encyklopedycznej wiedzy uczestników sytuacji komunikacyjnej (Cislaru 2005: 232), którzy na podstawie danych tekstowych są w stanie intuicyjnie zastąpić daną nazwę jednym z jej potencjalnych semantyczno-referencyjnych substytutów. Przykładowo, nazwa *Pologne*, występująca w zdaniu jako podmiot orzeczeń *écouterà les arguments russes* i *prendra seule sa décision souveraine* (przykład 1), musi zostać zinterpretowana jako *rząd* lub *rządzący* (*le gouvernement écouterà... / les dirigeants écouteront..., le gouvernement prendra sa décision... / les dirigeants prendront leur décision...*), ponieważ jedynie te domeny odniesienia są adekwatne do treści powyższych orzeczeń. Pojawienie się nazwy *Pologne* w funkcji podmiotu i zestawienie jej z czasownikiem właściwym rzeczownikom ożywionym i osobowym wskazuje zatem na użycie metonimiczne lub personifikujące, a wyklucza interpretację toponimu jako nazwy obszaru geograficznego (wynikającą najczęściej z użycia w ramach struktur przyimkowych typu *en Pologne* – w Polsce).

1.2. Aktualizacja w obrębie grupy rzeczownikowej

Opisany w poprzednim rozdziale wpływ konfiguracji semantyczno-składniowych na aktualizację znaczenia toponimu daje się także zaobserwować za sprawą dopełnień *Pologne* (*expansion du nom*). Problem ten częściowo wpisuje się w szereg prac dotyczących przekształcenia standardowej nazwy własnej (*nom propre standard / nom propre nu / nom propre non modifié*) w nazwę zmodyfikowaną (*nom propre modifié*) (cf. Kleiber 1981, 1991, Gary-Prieur 1989, 1991, 1994, 2005, Jonasson 1982, 1994, Noailly 1991, 1995, Leroy 2004, 2005). Zmodyfikowana nazwa własna to, według propozycji Georges Kleibera (1981: 332), nazwa własna poprzedzona określnikiem (*déterminant*)⁴⁶, który pozbawia ją „unikalnego” lub „jednostkowego” charakteru. Późniejsze prace opisują modyfikację jako zjawisko szersze, oparte także o inne mechanizmy. Sarah Leroy charakteryzuje zmodyfikowane nazwy własne uwzględniając kilka czynników: współwystępowanie określnika i/lub różnorodnych

⁴⁶ Jak zauważa Gary-Prieur (2005: 56), w kontekście nazw własnych zmodyfikowanych Kleiber naprzemiennie używa określeń *modifié* (zmodyfikowany) oraz *articulé* (poprzedzony rodzajnikiem).

przydawek (*expansion*), przejście z pozycji referencyjnej (*position référentielle*) do pozycji atrybutywnej (*position attributive*), przerwanie lub modyfikację relacji, jaka łączy nazwę własną z jej desygnatem (Leroy 2004: 68)⁴⁷. Te różnorodne czynniki wpisują się w dwie perspektywy, próbujące uchwycić problem modyfikacji nazw własnych: perspektywę referencyjną oraz perspektywę składniową. W perspektywie referencyjnej (*perspective référentialiste*) zwraca się uwagę na przekształcenia na poziomie referencyjno-semantycznym, skutkujące całkowitą lub częściową zmianą desygnatu nazwy własnej (która może w wyniku modyfikacji odsyłać do zupełnie innego obiektu świata rzeczywistego lub do pewnego aspektu swojego pierwotnego desygnatu⁴⁸). Dla perspektywy składniowej (*perspective syntaxique*) istotne są natomiast zmiany na poziomie morfologiczno-składniowym, prowadzące do przekształcenia nazwy własnej w nazwę pewnej klasy (Noailly 1999: 109-111). Obie perspektywy przyjmowane w badaniach zmodyfikowanych nazw własnych zostają jednak zwykle zilustrowane przykładami nazw prototypowych, jak *Paris*, *Pierre* czy *Renault*, których modyfikacja zawsze wiąże się z użyciem określnika (niekoniecznie zaś z przekształceniem wynikającym z rozszerzenia grupy rzeczownikowej o przydawkę).

W przypadku nazwy kraju problem modyfikacji toponimu wydaje się bardziej skomplikowany, ponieważ w swojej standardowej formie współwystępuje on w języku francuskim z rodzajnikiem określonym (*la Pologne, la France, le Canada...*). W badanym korpusie nie odnotowaliśmy przykładów, w której nazwa *Pologne* zostałaby zmodyfikowana jedynie poprzez zmianę rodzajnika. Takiej ewentualnej zmianie każdorazowo towarzyszy uzupełnienie nazwy o grupę przymiotnikową (GAdj) w funkcji przydawki, wpisujące się w schemat [*la / une / cette / sa Pologne* + GAdj] (przykład 2) lub [*la / une / cette / sa* + GAdj + *Pologne*] (przykład 3):

- (2) Nombre d'observateurs expliquent cette acceptation passive par la « peur identitaire » qui traverse la Pologne et ses voisins d'Europe centrale depuis l'électrochoc de la grande migration de 2015 en provenance de Syrie. La Pologne catholique ne veut pas du multiculturalisme de l'Europe occidentale, jugé en échec. (*LF*, 20.11.2017)

[Wielu obserwatorów tłumaczy tę bierną akceptację „lękiem tożsamościowym”, który ogarnia Polskę i jej sąsiadów z Europy Środkowej od czasu szoku wywołanego wielką migracją z Syrii w 2015 roku. Polska katolicka nie chce wielokulturowości Europy Zachodniej, którą ocenia jako porażkę]

⁴⁷ W rzeczywistości użycie określnika nie musi powodować zmiany semantycznej (Jonasson 1994: 12), a jego brak niekoniecznie wiąże się z odsyłaniem przez nazwę własną do jej pierwotnego desygnatu (Gary-Prieur 1994: 35).

⁴⁸ *Le Hugo du XXème siècle* (Hugo XX wieku) to modyfikacja, która niesie za sobą całkowitą zmianę desygnatu, z kolei *le Hugo des Contemplations* (Hugo z *Contemplations* [zbiór wierszy autorstwa Victora Hugo]) to pewien aspekt czy, innymi słowy, część pierwotnego desygnatu nazwy własnej *Hugo* (Leroy 2004: 69).

- (3) Avec ses neuf cardinaux dont six électeurs, la France se classe seconde en Europe, ex aequo avec l'Espagne, devant la catholique Pologne, mais loin derrière les trente-sept cardinaux italiens. (LF, 23.02.2006)

[Ze swoimi dziewięcioma kardynałami, w tym sześcioma elektorami, Francja zajmuje drugie miejsce w Europie, na równi z Hiszpanią, przed katolicką Polską, ale daleko za trzydziestoma siedmioma kardynałami włoskimi]

Pojawia się tutaj pytanie stawiane przez wielu badaczy przyjmujących w analizie perspektywę referencyjną (*perspective référentialiste*) (cf. Noailly 1991, 1999, Leroy 2004): jaki jest desygnat takiej zmodyfikowanej nazwy własnej? Przyjmuje się, że w przypadku postpozycji przymiotnika (przykład 2), istnieją dwie możliwości interpretacji: grupa przymiotnikowa (a) może zawężyć znaczenie nazwy własnej – mowa wtedy o tzw. konstrukcji modalizującej (*construction modalisante*⁴⁹), w której nazwa własna nie odsyła do swojego pierwotnego desygnatu w całości, lecz do pewnej jego części albo aspektu (*facette*) (cf. Gary-Prieur 1991) lub (b) może mieć charakter opisowy, czyli występować w swoim standardowym użyciu. Często jedynym wyznacznikiem typu relacji (zawężającej – *rapport déterminatif* lub opisowej – *rapport descriptif*) zachodzącej pomiędzy grupą przymiotnikową a poprzedzającą ją nazwą własną jest samo znaczenie takiego dopełnienia (Leroy 2004: 81). Druga konstrukcja, polegająca na prepozycji przymiotnika względem nazwy własnej (przykład 3), ma charakter bardziej jednoznaczny i jest łatwiejsza w interpretacji (Leroy 2004: 81): wskazuje na jego rolę opisową, sprowadzającą się do dostarczenia dodatkowego komentarza lub eksplikacji (Noailly 1991: 103)⁵⁰. Taka modyfikacja nazwy własnej nie wiąże się z modyfikacją jej desygnatu – obie syntagmy rzeczownikowe (niezmodyfikowana i zmodyfikowana) odsyłają w tym

⁴⁹ W typologiach modyfikacji nazw własnych takie użycie bywa, oprócz *modalisation*, nazywane także *manifestation* (Jonasson 1994), *multiplication* (Gary-Prieur 1989) czy *fractionnement image* (Gary-Prieur 1994). Brak zgody w kwestii terminologii przekłada się w tym wypadku także na różne definicje obserwowanego problemu. Zdaniem Jonasson (1992) dopełnienie nazwy własnej wskazuje na podzielenie pierwotnego desygnatu na aspekty (*aspects*), odsłony (*manifestations*) lub podjednostki (*sous-individus*), które stają się nowym, odrębnym desygnatem. Podobny punkt widzenia przedstawia Kleiber (1991), przytaczając przykład wypowiedzeń *Nous aurions aimé nous promener dans un Paris ensoleillé* (Pospacerowalibyśmy po słonecznym Paryżu) / *Nous aurions nous promener dans Paris* (Pospacerowalibyśmy po Paryżu), w których grupy rzeczownikowe *un Paris ensoleillé* i *Paris* nie odsyłają do tego samego desygnatu. Pierwsza z nich odsyła jedynie do fragmentu desygnatu drugiej. Gary-Prieur (1991) zauważa natomiast, że taka perspektywa jest właściwa jedynie dla zmodyfikowanych nazw własnych poprzedzonych rodzajnikiem nieokreślonym. Według badaczki w przypadku nazw własnych poprzedzonych rodzajnikiem określonym, których znaczenie dodatkowo zostaje zmodyfikowane przez dopełnienie, nie dochodzi do „podzielenia” pierwotnego desygnatu na mniejsze części. Syntagmy rzeczownikowe o strukturze [article défini + nom propre + GAdj] konstruują obraz (*image*) początkowego desygnatu poprzez przypisanie mu właściwości w obrębie pewnego uniwersum wyobrażeń (*univers de croyance*). Grupa rzeczownika *le jeune Hugo de 1825* nie odsyła zatem, zdaniem Gary-Prieur, do momentu z życia Victora Hugo, lecz do wyobrażenia stworzonego przez wypowiedzającego na podstawie dotychczasowej wiedzy na dany temat. Desygnat – Victor Hugo – nie jest w żaden sposób „podzielony” na aspekty czy podjednostki, które należałoby złożyć, aby otrzymać pełen obraz. Chodzi raczej o różne sposoby postrzegania desygnatu.

⁵⁰ Prepozycja przymiotnika względem nazwy własnej wywołuje także dodatkowy efekt semantyczny determinujący interpretację przypisywanej w ten sposób cechy. Problem ten zostaje rozwinięty w rozdziale 3.4. poświęconym mechanizmom wzmocnienia znaczeń.

wypadku do jednego, tego samego obiektu świata rzeczywistego, a przydawka pełni tu rolę typowego rozwinięcia grupy rzeczownikowej (*expansion du groupe nominal*).

W rzeczywistości interpretacja towarzyszących nazwie *Pologne* przydawek (znajdujących się w większości przypadków po jej prawej stronie) jest zadaniem trudnym. Intuicyjnie, jak sugeruje Leroy (2004), bazując jedynie na znaczeniu poszczególnych grup przymiotnikowych, takich jak na przykład *la Pologne occupée par les nazis* (Polska okupowana przez nazistów), *la Pologne communiste* (komunistyczna Polska), *la Pologne démocratique* (demokratyczna Polska), można przypuszczać, że częściowo takie przydawki mają funkcję determinującą. Zawężają one znaczenie nazwy *Pologne* do jednego (na przykład historycznego) jej aspektu. W wielu jednak przypadkach znaczenie przymiotnika nie pozwala jednoznacznie określić jego dyskursywnej roli. Współwystępujące z nazwą *Pologne* takie przymiotniki jak *catholique* (przykład 2), *conservatrice* (konserwatywna) czy *antisémite* (antysemicka) mogą zarówno odsyłać do pewnej części desygnatu (na przykład odsetka społeczeństwa polskiego), jak i opisywać go jako całość (bez względu na kategorię semantyczno-referencyjną wskazywanego w danym kontekście desygnatu). Za pierwszą hipotezą przemawiają użycia poprzedzone rodzajnikiem nieokreślonym: *une Pologne conservatrice, catholique et arriérée* (Polska konserwatywna, katolicka i zacofana), *une Pologne dominée par l'influence de l'Église catholique* (Polska zdominowana przez wpływ Kościoła katolickiego), *une Pologne antisémite* (antysemicka Polska). Za drugą z kolei przemawia kilka czynników: możliwość zmiany pozycji przymiotnika (*la très catholique et antisémite Pologne* [bardzo katolicka i antysemicka Polska], *la très conservatrice Pologne* [bardzo konserwatywna Polska]), współwystępowanie przysłówków lub grup przymiotnikowych modyfikujących znaczenie przymiotników i wskazujących na powszechność przypisywanej desygnatowi cechy (*une Pologne monolithiquement antisémite* [monolitycznie antysemicka Polska], *cette Pologne à 90 % catholique* [ta w 90% katolicka Polska]) oraz pojawienie się tych samych przymiotników również w funkcji przydawki odseparowanej (*épithète détachée*), stanowiącej jedną ze struktur właściwych predykatom wtórnym, które wskazują immanentne cechy desygnatów (cf. rozdział 3.1.).

1.3. Podsumowanie

Refleksja nad aktualizacją znaczeń toponimu trwale wpisanych w semantyczno-referencyjny potencjał nazw państw stwarza odpowiednie ramy do dalszej dyskusji na temat cech przypisywanych w dyskursie prasowym *Pologne*. Odpowiedź na pytanie *De quoi Pologne est-il le nom ?* (parafrazując tytuł artykułu Auboussiera na temat znaczenia nazwy *Europe*) pozwala

powiązać poszczególne właściwości nadawane *Pologne* z różnorodnymi desygnatami toponimu: obszarem geograficznym, mieszkańcami, szeroko rozumianymi decydentami politycznymi, decydentami ekonomicznymi, sportową reprezentacją kraju lub – jak pokazała analiza rozbudowanych grup rzeczownikowych – z częścią danej domeny odniesienia (na przykład odsetkiem mieszkańców, częścią terenu). W tym sensie propozycje teoretyczne Cislaru (2005) oraz obserwacje modyfikacji toponimów (Gary-Prieur 1991, Noailly 1991, 1999, Leroy 2004) stają się komplementarne dla badania aktywności nominacyjnej, z którą wspólnie dają podstawę do odtworzenia pełnego przedmiotu dyskursu (*objet du discours*), jaki tworzą francuskie media, mówiąc o *Pologne*.

2. Kategoryzacja w wyniku aktywności nominacyjnej

Zgodnie z założeniami francuskiej lingwistycznej analizy dyskursu podstawowym narzędziem nadawania znaczeń społecznych są mechanizmy oparte o nazywanie, to jest mechanizmy wprowadzające nominacje występujące w koreferencji do wyjściowego słowa analizy. Interesują nas tutaj nominacje występujące zarówno w kontekście syntagmatycznym nazwy *Pologne* (wprowadzone poprzez zdania definicyjne, głosem oraz użycie różnego rodzaju znaków typograficznych), jak i te pojawiające się na osi tekstu, to jest w kontekstach paradygmatycznych (sieć diaforyczna).

Obserwacja tej dyskursywnej substytucji nazwy *Pologne* niesie za sobą dodatkową wartość wynikającą z przyjętego przedmiotu badań. W dotychczasowych pracach analizie poddawano nominacje występujące w koreferencji do rzeczowników pospolitych, wielokrotnie właściwych specyficznym gatunkom dyskursu (dyskursowi naukowemu, technicznemu), którym prasa nadawała znaczenie zaadaptowane na potrzeby odbiorców niebędących specjalistami w danej dziedzinie. W niniejszej pracy chcemy natomiast przyjrzeć się funkcji poszczególnych narzędzi wprowadzających nominacje w kontekstach, w których służą one kształtowaniu znaczenia toponimu, odsyłającego do stosunkowo dużego europejskiego kraju (bardziej lub mniej znanego czytelnikowi francuskiej prasy informacyjnej).

Opis poszczególnych narzędzi zaczynamy od mechanizmów ustanawiających relacje dyskursywnej substytucji w obrębie zdania, przedstawiając najpierw narzędzia oparte o wskaźniki składniowo-leksykalne (zdania definicyjne, glosa), a następnie narzędzia oparte o relacje ustanowione z wykorzystaniem znaków typograficznych (zaznaczone przecinkiem zestawienia składniowe, użycie dwukropka, nawiasu oraz podwójnego myślnika). Kolejno przechodzimy do mechanizmów wprowadzających nominacje na osi paradygmatycznej tekstu, to jest do sieci diaforycznej, obejmującej diafory zaimkowe, przysłówkowe oraz nominalne (leksykalne).

2.1. Zdania definicyjne (*phrases définitionnelles*)

Pierwszym wskazywanym przez francuskich dyskursyistów narzędziem prowadzącym do konstrukcji znaczeń w oparciu o aktywność nominacyjną są tzw. zdania definicyjne (*phrases définitionnelles*) (cf. Henry 1975, Peytard, Jacobi, Pétrouff 1984, Jacobi 1986, Mortureux 1993). Obejmują one struktury składniowo-leksykalne, w których centrum znajdują się czasowniki (*signifier* – znaczyć, *désigner* – oznaczać, *nommer* – nazywać, *s'appeler* – nazwać się, *être* – być, przykład 4) lub rzeczowniki (*mot* – słowo, *terme* – termin, *nom* – nazwa, przykład 5)

metajęzykowe, a także ich warianty, pozwalające na przypisanie przedmiotowi pewnych szczególnych cech (Mortureux 1993).

- (4) La Pologne est, sans conteste, un pays socialement très conservateur – sa population est catholique à 90 %, plus de 60 % des Polonais vont à la messe chaque dimanche et un quart d'entre eux vivent et travaillent à la campagne. (LM, 14.04.2007)

[Polska jest, bez wątplenia, krajem społecznie bardzo konserwatywnym – jej ludność to w 90% katolicy, ponad 60% Polaków chodzi w każdą niedzielę na mszę, a jedna czwarta z nich mieszka i pracuje na wsi]

- (5) Ces trois pays sont l'Angleterre (à laquelle s'associent comme toujours la Hollande, et bien sûr l'Irlande), l'Allemagne (à laquelle il faut bien entendu conjoindre l'Autriche et aussi les cinq pays nordiques qui avec leur social-démocratie toujours performante en constituent depuis 1945 le véritable surmoi) et la Pologne (qui n'est autre que le nom générique de cet ensemble de pays slaves de l'ouest et associés qui s'étend du golfe de Riga au nord à l'Adriatique dalmate au sud). (LF, 13.04.2005)

[Te trzy kraje to Anglia (z którą jak zawsze związana jest Holandia i oczywiście Irlandia), Niemcy (z którymi musimy oczywiście połączyć Austrię oraz pięć krajów nordyckich, które ze swoją zawsze skuteczną socjaldemokracją stanowią od 1945 roku prawdziwe superego) i Polska (która jest niczym innym jak ogólną nazwą dla tego zbioru stowarzyszonych, zachodniosłowiańskich krajów rozciągających się od Zatoki Ryskiej na północy po dalmacki Adriatyk na południu]

Operacyjność zdań definicyjnych jako narzędzia konstrukcji znaczeń dyskursywnych opiera się o ich podwójną rolę, wynikającą z budowy samych definicji. Po pierwsze zdania definicyjne kategoryzują, wskazując termin nadrzędny (rodzaj dyskursywnego hiperonimu) względem definiowanego słowa. Po drugie zaś, przypisują definiowanemu przedmiotowi, stanowiącemu element jakiejś kategorii, cechy charakterystyczne, odróżniające go od innych elementów tej samej kategorii. Z punktu widzenia analityka dyskursu interesujące wydaje się zatem zarówno centrum nominacji definiującej (sprowadzającej się w naszym przypadku do odpowiedzi na pytanie: czym jest *Pologne*?), jak i jej dopełnienia (wskazujące na właściwości typowe dla *Pologne*).

W analizie dyskursywnego znaczenia toponimu odpowiedź na pierwsze zadane w poprzednim akapicie pytanie nie stanowi zaskoczenia. Zgodnie ze znaczeniem systemowo przewidzianym dla toponimów prasa definiuje *Pologne*, posługując się kwalifikatorami ogólnymi, takimi jak *pays* (kraj) (przykład 4) czy *état* (państwo), lub kwalifikatorami aktualizującymi jedno ze znaczeń wpisanych w semantyczny potencjał nazw krajów, w szczególności znaczenie polityczne, ujawniające się w nominacjach *démocratie* (demokracja), *membre* (członek), *contributeur* (uczestnik, udziałowiec), *partenaire* (partner, współnik) oraz znaczenie gospodarcze – *économie* (gospodarka), *marché* (rynek), *producteur* (producent). Ciekawe wydają się natomiast w tym wypadku rozwinięcia powyższych syntagm, dookreślające, jakim krajem, państwem czy gospodarką jest *Pologne*. Pojawiające się w tym miejscu zdań definicyjnych nazwy cech i właściwości (jak choćby *pays socialement très conservateur* – przykład 4) są następnie powtarzane, a tym samym wzmocnione, w nominacjach

wprowadzonych za pomocą innych narzędzi paradygmatu desygnacyjnego, co prowadzi do stworzenia selektywnej sieci znaczeń analizowanego toponimu. Odnotowane w korpusie zdania definicyjne mają zatem szczególną wartość. Sygnalizując cechy *Pologne* istotne z punktu widzenia francuskiej wspólnoty językowej, w sposób najbardziej bezpośredni (w zestawieniu z innymi narzędziami kategoryzacji) ukazują potrzebę (d)opracowania społecznej definicji toponimu trwale wpisanego w język francuski.

Dodatkowo zdania definicyjne stanowią narzędzie, w którym często ujawnia się dialogiczna natura dyskursu w postaci przytaczania cudzych, nie pochodzących od autora tekstu, wypowiedzi (przykład 6). *Pologne* jest w prasie definiowana przez różnego rodzaju specjalistów oraz osoby ze świata polityki i ekonomii, co ma zobiektywizować dyskurs, pokazać jego demokratyczne oblicze i zbudować obraz pluralistycznej debaty.

- (6) La Pologne est un pays « *pauvre, plus démunie que la France, la Belgique ou l'Allemagne* », remarque Anna Kuhn, présidente du comité Pologne-Tchéchénie. (*LM*, 12.01.2011)

[Polska jest krajem „ubogim, biedniejszym niż Francja, Belgia czy Niemcy”, zauważa Anna Kuhn, przewodnicząca komitetu polsko-czeczeńskiego]

W konsekwencji nazwie *Pologne* nie tylko przypisuje się znaczenie aktualizowane w poszczególnych nominacjach, jak *un pays pauvre, plus démunie que la France, la Belgique ou l'Allemagne*, ale także przedstawia je jako konsensus (między)narodowej debaty, głos społeczno-politycznych autorytetów.

Jednocześnie w tego typu wypowiedzeniach ujawnia się pewna powściągliwość w semantycznej konfiguracji. Wielokrotnie zdania definicyjne służą konstrukcji pozytywnego znaczenia społecznej nazwy *Pologne* (któremu poświęcona jest III część pracy), nieprzystające do znaczenia budowanego w wyniku zastosowania innych, mniej bezpośrednich i pozornie bardziej „subtelnych”, mechanizmów, jak choćby zestawienie składniowe (*apposition*), będące w pewnym sensie pochodną zdania definicyjnego. Dlatego też analiza zdań definicyjnych stanowi etap, który bezwzględnie należy uzupełnić o badanie pozostałych narzędzi wprowadzających nominacje w koreferencji do nazwy *Pologne*.

2.2. Glosa (*glose*)

Drugim, po zdaniach definicyjnych, narzędziem budowania znaczeń w oparciu o wprowadzone leksykalnie nominacje pojawiające się w kontekście syntagmatycznym nazwy *Pologne* jest tzw. glosa⁵¹ (*glose*), mechanizm szeroko opracowany przez Agnès Steuckardt (*cf.* Steuckardt

⁵¹ Termin *glosa* zapożyczamy z języka prawniczego, w którym oznacza on komentarz lub objaśnienie do orzeczenia sądowego (WSJP). Świadomie tym samym unikamy nasuwającego się terminu *przeformułowanie*. Jak zaznacza Steuckardt (2006) wybór terminu *glose*, a tym samym odrzucenie zbliżonych pod niektórymi aspektami

2006, 2009a, 2009b 2018, Steuckardt, Niklas-Salminen 2003, 2005, Vassiliadou, Steuckardt 2017). Glosa ma postać komentarza metajęzykowego, którego zadaniem jest wyjaśnienie znaczenia użytego słowa lub grupy słów (Niklas-Salminen 2010). Tradycyjny schemat glosy obejmuje: *segment glosé* (słowo objaśniane) + *marqueur de glose*⁵² (wskaźnik glosy) + *segment glossateur* (objaśnienie) (Steuckardt 2006), przy czym kolejność poszczególnych elementów może być różna⁵³ (przykłady 7-8).

Stosując w swoim wypowiedzeniu glosę, wypowiadający konstruuje znaczenie słów *hic et nunc* (Authier-Revuz 1994, Julia 2001), „przejmuje nad nimi kontrolę” (Niklas-Salminen 2010), a tym samym zrywa niepisaną umowę dotyczącą ich powszechnie przyjętego znaczenia leksykalnego. W sposób intencjonalny nadaje słowom, których używa, znaczenie zupełnie nowe, doprecyzowuje swoje rozumienie słów, wybierając jedno z potencjalnie kilku możliwych znaczeń lub też zawęża zakres ich znaczenia (Niklas-Salminen 2010). Z jednej strony glosa stanowi zatem interpretację znaczenia danego słowa dokonaną przez wypowiadającego (Authier-Revuz 1994), z drugiej zaś strony – instrukcję dla odbiorcy (Steuckardt 2006), która ma zapewnić skuteczną komunikację.

Analiza sposobu, w jaki glosa przyczynia się do konstrukcji znaczenia *Pologne*, musi uwzględniać dwie kwestie. Po pierwsze, trzeba wziąć pod uwagę miejsce zajmowane przez toponim w obrębie całej struktury (to, czy znajduje się on w segmencie objaśnianym, czy w segmencie objaśniającym). Po drugie, należy uwzględnić, jaką funkcję w danym przypadku pełni wskaźnik glosy. Chodzi tutaj o typologię pragmatyczną⁵⁴ wskaźników glosy, które w zależności od użycia mogą: (a) wskazywać denominację (*indication de dénomination*), (b) wskazywać element znaczący (*indication de signifié*), (c) wprowadzać nową nominację

paraphrase czy *reformulation* jest zabiegiem celowym. *Paraphrase*, termin zapożyczony na początku lat 80. XX wieku przez Catherine Fuchs od językoznawców anglosaksońskich (w szczególności Zelliga S. Harrisa), wskazuje na ekwiwalencję semantyczną pomiędzy dwoma wypowiedziami (najczęściej w postaci zdań). *Glose* natomiast, według propozycji Steuckardt, odnosi się – tak jak w przypadku niniejszej pracy – do jednostki leksykalnej. Rezygnacja z terminu *reformulation* jest z kolei podyktowana jego zwyczajowym ograniczeniem do korpusu języka mówionego oraz nieuwzględnianiem w analizie aspektu pragmatycznego.

⁵² Wskaźnik glosy bywa także we francuskim piśmiennictwie określany jako *terme de liaison*, *intermédiaire lexical* (Steuckardt 2006) czy *relateur* (Tamba-Mecz 1994, Mela 2004).

⁵³ W szerszym rozumieniu glosa obejmuje także struktury niezawierające łącznika pomiędzy słowem objaśnianym a objaśnieniem. Fakt operacji metajęzykowej bywa w takiej sytuacji zasygnalizowany poprzez parentezę, myślnik lub przecinek, wprowadzający zestawienie składniowe (*apposition*). Mechanizmom tym zostały poświęcone oddzielne rozdziały pracy, dlatego też w tym rozdziale skupiamy się wyłącznie na konstrukcji znaczenia odbywającej się z wykorzystaniem znaczników glosy.

⁵⁴ Poza typologią pragmatyczną, determinowaną funkcją wskaźników glosy, wyróżnia się także typologię semiotyczną i typologię składniową. Typologia semiotyczna podyktowana jest statusem, jaki mogą przyjąć słowo objaśniane i jego objaśnienie. W zależności od tego, czy dany element występuje *en usage* (w użyciu), *en mention* (jako wskazane, na przykład poprzez odróżnienie typograficzne) czy stanowi *nom de signifié* (nazwę elementu znaczonego), wskaźnik glosy wpisuje się w jedną z dziewięciu możliwych konfiguracji. W typologii składniowej natomiast wskaźniki dzielą się na te, które wprowadzają element współrzędny (*coordination*) i podrzędny (*subordination*) (Steuckardt 2006, 2009b).

(*nouvelle nomination*), w tym nominację ekwiwalentną (*équivalente*), nominację następczą (*consécutives*) lub nominację streszczającą (*résumptive*), (d) wskazywać istotny przykład (*indication d'un exemplaire remarquable*) w postaci prostej egzemplifikacji (*exemplification*) lub wyszczególnienia (*spécification*) (Steuckardt 2006).

Wychodząc od pozycji toponimu w strukturze glosy, można zaobserwować, że wśród około 800 odnotowanych przykładów kształtowania znaczenia nazwy *Pologne* za pomocą glosy, nazwa ta niemal zawsze występuje w segmencie objaśniającym, wpisując się w schemat [nominacja X + znacznik glosy + *Pologne* (+ inne toponimy)]:

- (7) Ce geste allemand a été apprécié par les pays de l'Est, la Pologne en particulier, chef de file des nouveaux États membres, qui abordait le sommet très remonté contre les « grands ». (LF, 17.12.2005)

[Ten niemiecki gest został doceniony przez kraje wschodnie, Polskę w szczególności, lidera nowych państw członkowskich, który przystępował do szczytu bardzo zdenerwowany „dużymi” (krajami)]

- (8) Pour faire face au ralentissement économique, Capgemini va continuer à miser sur la croissance de l'offshore, l'externalisation des tâches informatiques et fonctionnelles dans les pays à bas coût comme l'Inde, la Pologne, l'Argentine, la Chine et le Maroc, qui concentrent désormais 90 % des recrutements. (LF, 13.02.2009)

[Aby stawić czoła spowolnieniu gospodarczemu, Capgemini będzie nadal koncentrować się na rozwoju offshore, outsourcingu zadań informatycznych i funkcjonalnych do krajów o niskich kosztach, takich jak Indie, Polska, Argentyna, Chiny i Maroko, gdzie obecnie odbywa się 90% rekrutacji]

Rola glosy sprowadza się w tym wypadku do ostatniej z wymienionych powyżej funkcji, to jest funkcji egzemplifikacyjnej, a relacja pomiędzy segmentem objaśnianym a nazwą *Pologne*, w przeciwieństwie do pozostałych funkcji glosy, nie opiera się o rodzaj dyskursywnej ekwiwalencji⁵⁵, lecz jest zhierarchizowana. W sekwencjach typu *les pays de l'Est, la Pologne en particulier* (przykład 7) czy *les pays à bas coût comme l'Inde, la Pologne, l'Argentine...* (przykład 8), nazwa *Pologne* – jako segment objaśniający – nie stanowi innej nominacji desygnatu wskazanego w segmencie objaśnianym (*les pays de l'Est, les pays à bas coût*), lecz istotny przykład pewnej klasy. Innymi słowy, segment objaśniany jest hiperonimem względem segmentu objaśniającego (Mela 2004).

Wskazanie nazwy *Pologne* jako jednego (przykład 7) lub jednego z kilku przykładów (przykład 8) pewnych klas (jak kraje Wschodu, kraje o niskich kosztach) prowadzi, po pierwsze, do językowej kategoryzacji świata. Po drugie, może sugerować porządek panujący wewnątrz tych kategorii, to jest umiejscowienie obiektów segmentu objaśniającego w ich centrum. *Pologne*, która jest jedynym przykładem kategorii *les pays de l'Est*, jest zarazem

⁵⁵ Należy podkreślić, że dyskursywna ekwiwalencja wynikająca z innych funkcji znaczników glosy ma zwykle charakter pozorny (Mela 2004). Dwie nominacje odnoszące się do jednego desygnatu nie mają nigdy tej samej wartości informacyjnej. Fakt odwołania się do objaśnienia w postaci glosy świadczy o tym, że jedna nominacja jest, z punktu widzenia wypowiedzającego, nowa i niejasna, druga zaś przedstawiona jako znana (Niklas-Salminen 2010).

jej przykładem prototypowym i najlepszym, z punktu widzenia uczestników komunikacji najbardziej czytelnym i obrazowym. Taką interpretację dodatkowo potwierdzają niektóre wskaźniki glosy, jak *en particulier* (przykład 7), ale także odnotowane w korpusie *notamment* czy *en premier lieu* (oba dające się przetłumaczyć na język polski jako *przede wszystkim*).

Jak zostało powyżej zasygnalizowane, w pozycji segmentu objaśnianego nazwa *Pologne* występuje w dyskursie rzadko. Takie użycie sprowadza się do jednego, zakorzenionego we francuskiej kulturze przykładu *en Pologne, c'est-à-dire nulle part* (przykłady 9-10), pochodzącego ze sztuki Alfreda Jarry'ego „Ubu Roi et les Polonais” (której akcja toczy się „w Polsce, czyli nigdzie”)⁵⁶:

(9) Et puis, pour paraphraser Alfred Jarry, cela se passait en Pologne, c'est-à-dire nulle part. (LF, 27.01.2005)

[A potem, parafrazując Alfreda Jarry'ego, działo się to w Polsce, czyli nigdzie]

(10) Henri Raczymow raconte son voyage en Pologne, sur la « terre souillée » de ses aïeux, « vaste cimetière sans tombe » [LEAD] Cela pourrait s'appeler « retour au pays de nulle part ». Comme un clin d'œil à la célèbre formule d'Ubu Roi, « cela se passe en Pologne, c'est-à-dire nulle part... » (LM, 13.07.2007)

[Henri Raczymow opowiada o swojej podróży do Polski, „skażonej ziemi” swoich przodków, „rozległego cmentarza bez grobu” [LEAD] Można by to nazwać „powrotem do kraju nigdzie”. W ramach puszczenia oka w stronę słynnego wyrażenia z Króla Ubu, „dzieje się to w Polsce, czyli gdzie...”]

Z punktu widzenia analityka dyskursu sam fakt usytuowania nazwy *Pologne*, toponimu odsyłającego do dużego europejskiego kraju, w segmencie objaśnianym wydaje się interesujący i świadczy o odejściu od zwyczajowego rozumienia tego leksemu (Authier-Revuz 1994: 91). *C'est-à-dire*, jako prototypowy znacznik glosy otwiera przestrzeń interpretacyjną dla wypowiadającego, który z pewnego powodu uznaje za konieczne doprecyzowanie znaczenia nazwy, tak by odbiorca rozumiał *Pologne* w ten sam sposób. Michel Mûrat i Bernard Cartier-Bresson określają to zjawisko jako *reprise interprétative*, czyli powtórzenie interpretacyjne. Wypowiadający wraca do tego, co zostało już powiedziane poprzez wyrażenie deiktyczne (*c'*) i, w formie pewnego wtrącenia, tłumaczy, jak należy rozumieć w danym przypadku użytą uprzednio nazwę (Mûrat, Cartier-Bresson 1987: 6). W rzeczywistości mówi on dwa razy to samo w celu ujednoznacznienia komunikatu (Authier-Revuz 1994: 92). Jak zauważają Mûrat i Cartier-Bresson, w przypadku sztuki Alfreda Jarry'ego, powtórzenie i skorygowanie pierwotnie użytego toponimu wynika z arbitralnej decyzji wypowiadającego (1987: 7). Zaznacza on własne – odbiegające od definicji encyklopedycznej – rozumienie nazwy *Pologne*,

⁵⁶ W całym analizowanym korpusie odnotowaliśmy jeden wyjątek, w którym *Pologne*, jako segment objaśniany, otrzymała inne objaśnienie niż *nulle part*: Dans les années qui suivirent, les lieux de l'extermination, situés majoritairement en Pologne c'est-à-dire sur le territoire du glacis soviétique, furent gérés depuis Moscou. [W kolejnych latach miejscami zagłady, położonymi głównie w Polsce, czyli na terenie zaboru sowieckiego, zarządzano z Moskwy] (LM, 28.01.2005).

która w tej sytuacji komunikacyjnej przestaje odsyłać do jakiegokolwiek obszaru geograficznego.

Rozpowszechnianie i utrwalanie w świadomości współczesnego społeczeństwa francuskiego frazy *en Pologne, c'est-à-dire nulle part*, w szczególności bez wyraźnego odwołania jej źródła⁵⁷, przyczynia się do konstrukcji znaczenia tej nazwy poprzez przypisanie jej cech pewnej nierealności. *Pologne* zdaje się w tej sytuacji odsyłać do kraju bardzo odległego od Francji, o niejasnej egzotycznej lokalizacji, a co za tym idzie – ograniczonym znaczeniu na arenie międzynarodowej (wątek ten rozwijamy w III części pracy, poświęconej znaczeniu społecznemu nazwy *Pologne*).

2.3. Typografia jako wskaźnik aktywności nominacyjnej

Znaki typograficzne, takie jak przecinek, nawias, dwukropek czy myślnik, przyczyniają się do konstrukcji znaczeń społecznych za sprawą funkcji metajęzykowej, którą mogą pełnić, wskazując na aktywność nominacyjną. Najczęściej służy temu przecinek, wprowadzający zestawienie składniowe (*apposition*), dlatego też analizę wkładu typografii w semantyczną konfigurację rozpoczynamy od tego znaku. Następnie przejdziemy do obserwacji roli, jaką pełnią dwukropek oraz tzw. znaki podwójne – nawias oraz (podwójny) myślnik⁵⁸.

2.3.1. Użycie przecinka

Rola przecinka we wskazywaniu aktywności nominacyjnej sprowadza się do graficznego odseparowania elementów zestawienia składniowego (*apposition*). Zestawienie składniowe odnosi się do konstrukcji, którą można opisać jako współwystępowanie składniowe dwóch hierarchicznie uporządkowanych grup wyrazowych (z których jedna odgrywa rolę podstawy – *support*, druga – rolę dodatkowego wkładu – *apport*), wspólnie tworzących złożone wyrażenie desygnacyjne (Neveu 2004: 41)⁵⁹. Taka definicja pozwala zakwalifikować jako zestawienia składniowe różnorodne konstrukcje odseparowane, w tym: grupy rzeczownikowe, grupy przymiotnikowe czy zdania względne (Riegel, Pellat, Rioul 2004: 190). Dla opisywanych

⁵⁷ Przykładem tego typu aluzji jest odnotowany w korpusie fragment, w którym nazwa *Pologne* występuje w segmencie objaśniającym wyrażenie przysłówkowe *nulle part*: *Cela se passe nulle part, c'est-à-dire en Pologne* [Dzieje się to nigdzie, czyli w Polsce] (*cf.* rozdział 3.6.2.).

⁵⁸ Temat ten został także opracowany w formie artykułu opublikowanego w języku francuskim (*cf.* Chruściel 2020).

⁵⁹ W propozycjach teoretycznych tradycyjnej gramatyki za *apposition* uznawano także zestawienia dwóch grup rzeczownikowych nieodseparowanych (na przykład *le poète Hugo* – poeta Hugo, *le mont Sinai* – góra Synaj, *le journal Le Monde* – dziennik *Le Monde*) lub oddzielonych przyimkiem *de* (na przykład *la ville de Paris* – miasto Paryż, *l'aéroport de Roissy* – lotnisko Roissy, *le livre de la Genèse* – Księga Rodzaju). Nowsze opracowania sugerują oddzielenie tego typu struktur od konstrukcji zestawień składniowych (*cf.* Neveu 2000, 2004, Noailly 2000).

w tym miejscu pracy narzędzi nadawania znaczeń najistotniejsze są jednak grupy rzeczownikowe odseparowane (*groupe nominal apposé*), umożliwiające wprowadzenie dodatkowej nominacji w bezpośrednim kontekście syntagmatycznym nazwy *Pologne*. Z tego powodu rozdział ten poświęcamy wyłącznie zasygnalizowanym przecinkiem zestawieniom składniowym grup rzeczownikowych.

Francuskie prace analizujące zestawienia składniowe często skupiają się na aspekcie kolejności poszczególnych członów oraz towarzyszącym im określnikom (*cf.* Rioul 1983, Neveu 2000, Noailly 2000) jako elementom determinującym funkcję każdej z grup rzeczownikowych i ich wkład w konstrukcję znaczenia, wskazując na to, która z syntagm stanowi *support*, która zaś *apport*. Takim rozważaniom wymykają się nazwy własne, będące szczególnym przypadkiem grup rzeczownikowych. W zgromadzonym korpusie odnotowano zarówno przypadki występowania nazwy *Pologne* jako części składniowo nadrzędnej, wpisanej w zdanie główne (przykład 11), jak i przypadki, w których – z punktu widzenia składni – *Pologne* pojawia się jako element wtrącony czy dodany (przykład 12).

- (11) Pays catholique où l'influence de l'Église est puissante, la Pologne a déjà l'une des législations les plus restrictives d'Europe en matière d'interruption volontaire de grossesse (IVG) : cette procédure n'est légalement autorisée que lorsque la santé de la mère est en danger, en cas de viol ou d'inceste, et en cas de pathologie fœtale grave. (*LM*, 3.10.2016)

[Kraj katolicki, w którym wpływ Kościoła jest silny, Polska ma już jedne z najbardziej restrykcyjnych przepisów w Europie w zakresie dobrowolnego przerwania ciąży (aborcji): ta procedura jest prawnie dozwolona wyłącznie wtedy, gdy zdrowie matki jest zagrożone, w przypadku gwałtu lub kazirodztwa oraz w przypadku ciężkiej wady płodu]

- (12) Même si on assure à l'Élysée qu' « il ne s'agit pas de fracturer » les pays d'ex-Europe de l'Est, le « new boy », comme l'avait appelé avec dédain le premier ministre ultraconservateur hongrois, Viktor Orban, évite pour l'instant de se confronter avec les deux enfants terribles de la construction européenne, la Pologne et la Hongrie. (*LM*, 23.08.2017)

[Nawet jeśli zapewnia się w Pałacu Elizejskim, że „nie chodzi o podzielenie” krajów byłej Europy Wschodniej, „new boy”, jak nazwał go z pogardą ultrakonserwatywny premier Węgier Viktor Orban, na razie unika konfrontacji z dwoma nieznoszonymi dziećmi wspólnoty europejskiej, Polską i Węgrami]

Pozycja nie wpływa tu jednak na funkcję samej nazwy, która – ze względu na najwyższy stopień informacyjności (Rioul 1983: 22) – będzie zawsze stanowiła *support*, człon semantycznie nadrzędny, do którego dodano pewnego rodzaju komentarz – *apport*, nawiązujący do treści zdania głównego. Należy podkreślić, że chodzi tutaj o wtrącenie opisu fakultatywnego, nie zaś o zestawienie dwóch wyrażen koreferencyjnych⁶⁰, co sugerowały

⁶⁰ Wątpliwości co do takiego sposobu definiowania funkcji zestawień składniowych pojawiają się w przypadku apozycji dwóch grup rzeczownikowych poprzedzonych determinantami określonymi, takimi jak rodzajnik określony (*article défini*), zaimek przymiotny wskazujący (*déterminant/adjectif démonstratif*) czy zaimek przymiotny dzierżawczy (*déterminant/adjectif possessif*). W tej sytuacji oba człony zestawienia potencjalnie mogą istnieć niezależnie, a terminy *support* i *apport* stają się mniej operacyjne. Zdaniem Bernarda Combette'a (1998) takie grupy rzeczownikowe mają charakter koreferencyjny właśnie ze względu na ich autonomię w kwestii wskazywania desygnatu. Badacz nie włącza zatem tego typu wyrażen do analizy struktur odseparowanych

wcześniejsze prace (Rioul 1983, Riegel, Pellat, Rioul 1994). Jak postuluje Franck Neveu (2000, 2004), apozycja nie może opierać się na relacji koreferencyjności, ponieważ jej rolą nie tyle jest wskazywać desygnat (co sugerowałby termin *koreferencyjność* odnoszący się do równoczesnego odwoływania się przez co najmniej dwie grupy wyrazowe do tego samego elementu rzeczywistości pozajęzykowej), co orzekać (*prédiquer*) na temat desygnatu już wskazanego⁶¹. Tak zdefiniowana funkcja apozycji pozwala dostrzec w niej pewne pokrewieństwo ze zdaniem definicyjnym, w których podmiot stanowi *support*, orzecznik podmiotu – *apport*, a obie części łączy czasownik *être* (być) (cf. Rioul 1983, Forsgren 1993, Riegel, Pellat, Rioul 2004, Narjoux 2018)⁶². Odwołując się do powyższych przykładów, można

(*constructions détachées*). Z kolei Michèle Noailly (2000) przekonuje, że choć morfo-składniowa budowa takich grup rzeczownikowych umożliwia pełnienie przez każdą z nich funkcji *support*, to ich różnorodne dyskursywne użycie (w ramach którego jedna z syntagm stanowi integralną część zdania głównego, druga zaś jest od tego zdania odseparowana) determinuje także ich różnorodną interpretację. W danym kontekście odseparowana grupa rzeczownikowa, mimo swojego potencjału desygnacyjnego, nie wskazuje na element świata rzeczywistego, lecz dostarcza składniowo fakultatywny komentarz na temat syntagmy jej poprzedzającej lub po niej następującej, zintegrowanej ze zdaniem głównym. W przypadku niniejszej pracy problem ten ma charakter marginalny ze względu na bardzo niewielką liczbę odnotowanych przykładów, w których nazwa *Pologne* byłaby składniowo zestawiona z grupą rzeczownikową poprzedzoną determinantem określonym. Dla przykładu wymieńmy jedno zestawienie tego typu: L'arrivée à l'Observatoire, en octobre, de la Pologne, le pays natal de Nicolas Copernic, a contribué à la décision de lancer définitivement l'EELT [Październikowe dołączenie do Obserwatorium Polski, kraju pochodzenia Mikołaja Kopernika, przyczyniło się do decyzji o ostatecznym uruchomieniu Europejskiego Ekstremalnie Wielkiego Teleskopu] (*L*, 12.12.2014). Obserwując ten przykład, przychylamy się do tezy Noailly (2000). Choć teoretycznie oba człony (*la Pologne* oraz *le pays natal de Nicolas Copernic*) mogą mieć wartość desygnacyjną, nadawca z jakiegoś powodu uznał za konieczne ich zestawienie, tak jakby występujący samodzielnie toponim *Pologne* lub samodzielnie występująca nominacja *le pays natal de Nicolas Copernic* nie były w danym kontekście wystarczająco informatywne. W tym sensie uważamy, że *Pologne* pełni tutaj rolę *support*, a dodatkowa nominacja – komentarza (*apport*).

⁶¹ Dodatkowym argumentem przemawiającym za funkcją orzekającą, nie zaś desygnacyjną, wyrażen składniowo odseparowanych jest ich morfo-składniowa różnorodność. Charakterystyczne dla struktur odseparowanych kryterium oddziaływania nominalnego (*incidence nominale*), to jest semantycznego oddziaływania na wyrażenia predykatu głównego, niejako nakazuje włączenie do zestawień składniowych takich struktur jak: a) grupy rzeczownikowe (poprzedzone determinantem określonym, nieokreślonym lub występujące bez określnika), b) grupy przymiotnikowe i pokrewne im imiesłowu (*participes*), c) grupy przyimkowe, d) konstrukcje absolutne (*constructions absolues*), e) zdania względne (*relatives*) (Détrie *et al.* 2017: 40). W rzeczywistości zatem większość struktur odseparowanych nie posiada nawet potencjału desygnacyjnego (poza syntagmami rzeczownikowymi poprzedzonymi determinantem określonym), a ich rola sprowadza się do orzekania i dopowiadania na temat predykatu głównego (Noailly 2000).

⁶² Przyrównując zestawienie składniowe do zdania definicyjnego, należy mieć na uwadze teoretyczną możliwość permutacji pomiędzy „podmiotem” a „orzecznikiem” i zrekonstruować pierwotną strukturę zdania (Rioul 1983: 22). O ile, jak pisze Rioul, zdania *Paris est la capitale de la France* (Paryż jest stolicą Francji) i *La capitale de la France est Paris* (Stolicą Francji jest Paryż) czy – przytaczając przykład z niniejszej pracy – *La Pologne est le pays natal de Nicolas Copernic* (Polska jest krajem pochodzenia Mikołaja Kopernika) i *Le pays natal de Nicolas Copernic est la Pologne* (Krajem pochodzenia Mikołaja Kopernika jest Polska) wydają się zwykłymi wariantami, nawet jeśli względy wypowiedawcze determinują wybór jednego z nich, o tyle ich przekształcenie na konstrukcję emfaticzną (*emphase*) wyznacza strukturę wyjściową. Jedyne zdania *C'est Paris qui est la capitale de la France* (To Paryż jest stolicą Francji) czy *C'est la Pologne qui est le pays natal de Nicolas Copernic* (To Polska jest krajem pochodzenia Mikołaja Kopernika), a nie **C'est la capitale de la France qui est Paris* (*To stolica Francji jest Paryżem) czy **C'est le pays natal de Nicolas Copernic qui est la Pologne* (*To kraj pochodzenia Mikołaja Kopernika jest Polską), będą semantycznie i składniowo akceptowalne. Potwierdza to wskazany w tekście główny fakt o wyższym stopniu informatywności nazw własnych w stosunku do innych, zestawionych z nimi, grup rzeczownikowych, co determinuje pełnienie przez nie funkcji podmiotu w zdaniach atrybutywnych (Rioul 1983: 22).

by powiedzieć, że zestawienie składniowe *pays catholique où l'influence de l'Église est puissante, la Pologne* to w rzeczywistości pochodna zdania *la Pologne est un pays catholique où l'influence de l'Église est puissante* (Polska jest krajem katolickim, w którym wpływ Kościoła jest silny), z kolei *les deux enfants terribles de la construction européenne, la Pologne et la Hongrie* to inna forma konstrukcji *la Pologne et la Hongrie sont deux enfants terribles de la construction européenne* (Polska i Węgry są dwoma niezdolnymi dziećmi wspólnoty europejskiej). Dodatkowo nominacje wprowadzone w ramach apozycji zdają się wносить do konstrukcji znaczeń większy ładunek semantyczny. Nie tylko bowiem wskazują na pewną cechę desygnatu, ale także prezentują tę cechę jako czynnik determinujący jego zachowania i/lub postawę opisane w predykcji głównym⁶³. Przytoczone powyżej zdania definicyjne utworzone w wyniku przekształcenia zestawień składniowych mogą zatem zostać uzupełnione o spójniki wyrażające logiczną relację pomiędzy przypisaną cechą i treścią orzeczenia (Rioul 1983): *comme la Pologne est un pays catholique où l'influence de l'Église est puissante, elle a déjà l'une des législations les plus restrictives d'Europe en matière d'interruption volontaire de grossesse* (ponieważ Polska jest krajem katolickim, w którym wpływ Kościoła jest silny, ma ona jedne z najbardziej restrykcyjnych przepisów w Europie w zakresie dobrowolnego przerwania ciąży) czy *le « new boy » évite pour l'instant de se confronter avec la Pologne et la Hongrie parce qu'elles sont les deux enfants terribles de la construction européenne* („new boy” – chodzi o prezydenta Francji Emmanuela Macrona – unika na razie konfrontacji z Polską i Węgrami, ponieważ są one dwoma niezdolnymi dziećmi wspólnoty europejskiej). Mamy tu więc do czynienia z predykcją wtórną w rozumieniu Pierre'a Cadiot i Naoyo Furukawy (2000)⁶⁴, która jest nieodłącznym efektem wypowiedawczym zestawień składniowych (Détrie et al. 2017: 40).

Zestawienie składniowe to także narzędzie budowania znaczeń regularnie wykorzystywane w dwusegmentowych tytułach prasowych, zbudowanych według schematu [*la Pologne, nominacja X*]:

(13) *La Pologne, une fierté européenne* (LM, 2.12.2014)

⁶³ Większy ładunek semantyczny nominacji wprowadzonych poprzez zestawienia składniowe w porównaniu z tymi, które pojawiają się w ramach zdań definicyjnych, zdaje się wynikać również z ich aktualności. Nominacje składniowo odseparowane, wskazując na okoliczności predykatu głównego, przedstawiają każdorazowo element znaczenia powszechnie przyjęty i obowiązujący w danym momencie wypowiedawczym. Takiego założenia nie można poczynić w przypadku zdań definicyjnych, które niejednokrotnie są sformułowane w czasach przeszłym lub przyszłym.

⁶⁴ Predykcja wtórna (*prédication seconde*) to rodzaj grupy fakultatywnej, charakteryzującej się zawsze pewną zawartością zdaniową (Cadiot, Furukawa 2000: 3). Wpływ predykcji wtórnej na budowanie znaczeń społecznych zostaje szczegółowo omówiony w rozdziale 3.1.

[Polska, europejska duma]

(14) La Pologne, fille ingrate de l'Europe (*L*, 27.10.2015)

[Polska, córka marnotrawna Europy]

W sekwencjach tego typu *nominacja X* nie tylko wskazuje na cechy dyskursywnie przypisywane elementowi z nią zestawionemu, ale także świadczy o stosunku wypowiedzającego do tego elementu i ukierunkowuje dalszą lekturę tekstu. Zestawiając nazwę *Pologne* z nominacją aksjologicznie nacechowaną, dziennikarze sytuują jej desygnat na krańcach osi dobry (przykład 13) / zły (przykład 14), w zależności od ewaluacji opisywanych wydarzeń, dając tym samym czytelnikowi wskazówkę, jak należy je interpretować.

Można zatem zaobserwować w obu odnotowanych w korpusie przypadkach, to jest zarówno, gdy zestawienie składniowe pojawia się w obrębie zdania, jak i wówczas, gdy stanowi składniowo niezależny segment artykułu, że nominacje współwystępujące z nazwą *Pologne* w żadnym wypadku nie służą identyfikacji desygnatu, ani zawężeniu znaczenia toponimu. Ich zadanie sprowadza się do bycia źródłem komentarza syntaktycznie fakultatywnego, lecz ważnego (jeśli nie niezbędnego) ze względów pragmatycznych. Dostarczając dodatkowych informacji w bezpośrednim kontekście składniowym nazwy *Pologne*, prasa przybliży swoim odbiorcom przyczyny i okoliczności działań przypisywanych desygnatowi toponimu, a także dokonuje ich ewaluacji.

2.3.2. Użycie dwukropka

Tradycyjnie dwukropek jako znak interpunkcyjny wskazuje na pewną (semantyczną lub wypowiedzawczą) relację pomiędzy elementem, który go poprzedza a tym, który po nim następuje. Jest to znak poliwalentny, mogący pełnić różnorodne funkcje, natomiast z punktu widzenia konstrukcji znaczeń w oparciu o aktywność nominacyjną najbardziej interesująca okazuje się jego enumeratywna rola, sprowadzająca się do zapowiedzi wyliczenia lub ciągu przykładów⁶⁵:

⁶⁵ Poza funkcją enumeratywną, dwukropek może także służyć do wprowadzenia cytatu lub mowy przytoczonej, oddzielając go od segmentu przedstawiającego cytowanego nadawcę (Biardzka 2009: 78), jak w przykładzie: M. Tusk : « La Pologne n'est pas l'enfant terrible de l'UE » [Tusk: „Polska nie jest nieznośnym dzieckiem UE”] (*LM*, 8.12.2007) lub wskazywać na związek logiczny (przyczyny, skutku, wyjaśnienia lub opozycji) między segmentami, które oddziela (Riegel, Pellat, Rioul 2004: 92-93), na przykład: La Pologne représente un bon exemple de conclusions hâtives : alors que le pays est régulièrement présenté comme l'eldorado européen des gaz de schiste, ses responsables ont dû composer récemment avec des forages décevants et des estimations moins prometteuses – nettement inférieures aux 5 300 milliards de mètres cubes de réserves calculées en 2011, soit 300 ans de consommation annuelle [Polska jest dobrym przykładem pochopnych wniosków: choć kraj jest regularnie przedstawiany jako europejskie eldorado gazu łupkowego, jego urzędnicy musieli ostatnio pogodzić się z rozczarowującymi odwiertami i mniej obiecującymi szacunkami – znacznie poniżej 5 300 miliardów metrów sześciennych rezerwy, obliczonych w 2011 roku, czyli 300 lat rocznego zużycia] (*LF*, 4.01.2013).

(15) L'Allemagne accueille aussi des travailleurs des pays d'Europe centrale : Pologne, pays Baltes, ex-Yougoslavie ou Roumanie. (*L*, 3.03.2007)

[Niemcy przyjmują również pracowników z krajów Europy Środkowej: Polski, krajów bałtyckich, byłej Jugosławii czy Rumunii]

Oprócz wynikającej z systemowego potencjału funkcji dwukropka, dla analizy jego roli w semantycznej konfiguracji ważne jest także wzięcie pod uwagę pozycji wyjściowego słowa względem obserwowanego znaku. W zdecydowanej większości przypadków nazwa *Pologne* pojawia się po dwukropku i zostaje wymieniona wśród innych toponimów, najczęściej nazw krajów (jak w przykładzie 15). Dwukropek zaznacza tutaj pewną relację typu kolekcja-element kolekcji (*collection-membre*), a poszczególne elementy kolekcji są przedstawiane jako posiadające wspólne cechy, wystarczająco istotne do opisanie ich jako pewnej zbiorowości (Osu *et al.* 2010). Nazwa *Pologne* stanowi zatem część zbioru wskazanego poprzez nominację w liczbie mnogiej (*les pays d'Europe centrale*), która w liczbie pojedynczej mogłaby stanowić definicję dyskursywną tej nazwy (*la Pologne est un pays d'Europe centrale* – Polska jest krajem Europy Środkowej).

Szczególnym przypadkiem użycia dwukropka zaobserwowanym w korpusie jest ten, w którym wprowadza on zestawienie składniowe (*apposition*), oddzielając wyłącznie jeden element (przykład 16). Pauza, którą tworzy znak, jest dzięki temu mocniej zaakcentowana niż w przypadku użycia przecinka, typowego dla takiej konstrukcji składniowej, a element odseparowany – bardziej oczekiwany przez odbiorcę (Riegel, Pellat, Rioul 2004: 92).

(16) Sous l'œil des caméras, il se tient ostensiblement devant la carte de l'UE, toute de couleur rouge, à l'exception d'un îlot vert : la Pologne... (*LM*, 11.03.2010)

[Pod okiem kamer stoi ostentacyjnie przed mapą UE, całą w kolorze czerwonym, z wyjątkiem jednej zielonej wyspy: Polski...]

Takie użycie wpływa na interpretację relacji, jaka zachodzi pomiędzy dwoma członami oddzielonymi znakiem interpunkcyjnym. O ile w przykładzie 15, ilustrującym enumerację, nominację *les pays d'Europe centrale* mogliśmy potraktować jako rodzaj hiperonimu czy holonimu względem nazwy *Pologne*, o tyle nominacja *un îlot vert* z przykładu 16 zdaje się wchodzić z nazwą *Pologne* w relację wytworzonej w dyskursie ekwiwalencji semantycznej, dodatkowo zbudowanej w oparciu o wyrażenie metaforyczne.

W analizowanym korpusie można także odnotować jednostkowe wystąpienia nazwy *Pologne* przed dwukropkiem:

(17) La chancelière chrétienne-démocrate (CDU), Angela Merkel, et son ministre des affaires étrangères libéral (FDP), Guido Westerwelle, ne réservent plus les signes d'attention à la France, désormais vieille et inconditionnelle alliée. Ils soignent la Pologne : son voisin le plus puissant de la « nouvelle Europe »,

entré dans l'Union européenne (UE) en 2004, devenu en 2009 la 7^e économie de l'UE, et dirigé depuis fin 2007 par un gouvernement de centre droit ouvert sur l'extérieur. (LM, 2.02.2010)⁶⁶

[Chrześcijańsko-demokratyczna kanclerz (CDU), Angela Merkel, i jej liberalny minister spraw zagranicznych (FDP), Guido Westerwelle, nie zwracają już uwagi na Francję, starego i bezwarunkowego sojusznika. Dbają o Polskę: swojego najpotężniejszego sąsiada z „Nowej Europy”, który w 2004 roku wszedł do Unii Europejskiej (UE), w 2009 roku stał się siódmą gospodarką UE, a od końca 2007 roku jest kierowany przez centro-prawicowy rząd otwarty na zagranicę]

Rozbudowana nominacja *son voisin le plus puissant de la « Nouvelle Europe »* *entré dans l'Union européenne (UE) en 2004, devenu en 2009 la 7^e économie de l'UE, et dirigé depuis fin 2007 par un gouvernement de centre droit ouvert sur l'extérieur* wprowadzona przez dwukropek aktualizuje w tym wypadku znaczenie *Pologne* istotne z punktu widzenia pozostałej treści zdania, wyjaśnia okoliczności predykatu głównego (*ils soignent la Pologne*). Można ją zatem interpretować jako predykat wtórny (*prédicat secondaire*), pełniący w zdaniu funkcję okolicznika przyczyny (cf. rozdział 3.1).

2.3.3. Użycie nawiasu i myślnika

Jak zauważa wielu autorów, nawias (*parenthèse*) i podwójny myślnik (*tiret double*) pełnią w języku francuskim te same funkcje⁶⁷ (cf. Charaudeau, Maingueneau 2002; Riegel, Pellat, Rioul 2004; Pétilion-Boucheron 2002, Pétilion 2004, 2008, Narjoux 2018). Z tego powodu również w naszej pracy obu znakom zostanie poświęcony jeden rozdział.

Rola nawiasu i myślnika ma charakter wypowiedawczy (*fonction énonciative*). Oba znaki pozwalają na włączenie w zdanie elementu dodatkowego (*accessoire*) lub wtórnego (*secondaire*) (Narjoux 2018: 84). Wtrącenie to powoduje przerwanie ciągu składniowo-wypowiedawczego i mogłoby zostać sparafrazowane jako „przy okazji dodam (że)...” („*j'ajoute par ailleurs*”) (Boucheron 1996, za: Charaudeau, Maingueneau 2002: 422). Podobnie jednak jak w wypadku dwukropka, rola znaków podwójnych w konstrukcji dyskursywnych znaczeń zostaje zdeterminowana pozycją składniową poszczególnych nominacji. W zależności od tego, czy nazwa *Pologne* znajduje się w obrębie fragmentu wtrąconego do zdania przez nawias lub myślnik (przykłady 18-19), czy też go poprzedza (przykład 20), znak typograficzny wskazuje na inną relację pomiędzy wyjściowym słowem analizy a występującą z nim w koreferencji

⁶⁶ W przykładzie daje się zaobserwować interesujące zjawisko gramatycznej nieprzystawalności podmiotu drugiego zdania (*ils*) względem poprzedzającego dopełnienie bliższe zaimka przymiotnego dzierżawczego (*son*). Można przypuszczać, że wynika ono z dyskursywnej elipsy, a grupa rzeczownikowa *son voisin* daje się w rzeczywistości przeformułować jako *voisin de l'Allemagne* (sąsiad Niemiec).

⁶⁷ Gramatycy wskazują na dwie różnice pomiędzy nawiasem a podwójnym myślnikiem. Po pierwsze, w przeciwieństwie do nawiasu, myślnik może występować również pojedynczo, gdy koniec oddzielonej przez niego frazy zbiega się z końcem całego zdania. Po drugie, myślnik uwypukla odseparowany fragment zdania (Riegel, Pellat, Rioul 2004: 97).

nominacją, tym samym wpływając na kształtowanie znaczenia społecznego toponimu w odmienny sposób.

W przypadku zilustrowanym poniższym przykładem i sprowadzającym się do konstrukcji [nominacja X (*Pologne...*)] / [nominacja X – *Pologne...*], podwójny znak typograficzny zazwyczaj sygnalizuje enumeratywny ciąg przykładów, a poprzedzająca go nominacja nazywa kolekcję, której *Pologne* stanowi część:

(18) Les producteurs d'électricité paieront 100 % de leurs quotas d'émissions de CO2, mais des dérogations ont été accordées aux pays les plus pauvres et dépendants des énergies fossiles, essentiellement le charbon (Pologne, Hongrie...) qui renâclaient le plus à conclure un *deal*. (*L*, 13.12.2008)

[Producenci energii elektrycznej zapłacą 100 % swoich kwot emisji CO2, ale zwolnienia zostały przyznane najbiedniejszym krajom uzależnionym od paliw kopalnych, głównie węgla (Polsce, Węgrom, itd.), które były najbardziej niechętne do zawarcia umowy]

Nawias i myślnik pełnią zatem tutaj funkcję zbliżoną do funkcji dwukropka (*cf.* rozdział 2.3.2.). Oddzielając nominację *les pays les plus pauvres et dépendants des énergies fossiles* od toponimów *Pologne, Hongrie*, znaki podwójne przyczyniają się do językowej kategoryzacji świata. Porządkują elementy zgodnie ze współdzielonymi przez nie cechami. Ta ich semantyczna rola zostaje dodatkowo wzmocniona, gdy podwójny znak typograficzny służy wtrąceniu do zdania jednego tylko elementu:

(19) En effet, la PAC représente pour les nouveaux entrants un moyen pour apaiser les inquiétudes nationalistes de pays encore majoritairement ruraux (la Pologne), alors que le budget européen ne permet plus d'aides directes. (*LM*, 25.06.2005)

[Rzeczywiście WPR stanowi dla nowych krajów członkowskich sposób rozwiania nacjonalistycznych obaw krajów, w których nadal przeważają obszary wiejskie (Polska), podczas gdy budżet europejski nie pozwala już na bezpośrednią pomoc]

Wymienienie *Pologne* jako jedyne go przykładu kolekcji *des pays majoritairement ruraux* sygnalizuje hierarchię jej elementów. Typograficzne odseparowanie toponimu od poprzedzającej go nominacji w liczbie mnogiej sugeruje interpretację nazwy jako najlepszego, prototypowego przykładu krajów, w których nadal przeważają obszary wiejskie.

W drugim przypadku, to jest wówczas, gdy nazwa *Pologne* poprzedza nawias lub myślnik (przykład 20), rola podwójnego znaku typograficznego sprowadza się do uzupełnienia i doprecyzowania wypowiedzenia:

(20) Certes, la Pologne – la locomotive de l'Europe de l'Est – reste globalement en bonne santé économique. (*LF*, 19.03.2016)

[Oczywiście Polska – lokomotywa Europy Wschodniej – pozostaje generalnie w dobrej kondycji gospodarczej]

Parenteza i myślnik wprowadzają do struktury zdania element dodatkowy, w pewien sposób „rozgałęziając wypowiedzenie” (*ramification du dire*). Takie wtrącenie jest zawsze możliwe

do usunięcia, bez naruszenia konstrukcji logicznej zdania. W konsekwencji odseparowaną nominację można interpretować jako predykat wtórny (Pétillon 2008: 347), podobnie jak to miało miejsce w analogicznej konstrukcji z użyciem dwukropka. Znak typograficzny wprowadza więc nazwę cechy składniowo akcesoryjną (możliwą do pominięcia), ale istotną z punktu widzenia znaczenia wypowiedzenia, a także analizy znaczenia społecznego toponimu.

2.4. Sieć diaforyczna (*réseau diaphorique*)

Diafora (*diaphore*), zgodnie z postulatem Michela Maillarda (1974), który jako pierwszy zaproponował definicję oraz wprowadzenie tego terminu do francuskiej gramatyki, to zjawisko językowe obejmujące anaforę (*anaphore*), rozumianą jako relacja pomiędzy segmentem tekstu w pewien sposób powtarzającym jego inną, wcześniejszą część, oraz kataforę (*cataphore*) – relację pomiędzy segmentem tekstu odnoszącym się do elementu pojawiającego się w dalszej jego części⁶⁸. Diafora stanowi wspólną, hiperonimiczną denominację dla obu zjawisk, jednocześnie nie precyzując ich wypowiedawczej pozycji wobec wyrażenia, do którego się odnoszą i wraz z którym odsyłają do jednego desygnatu.

Ze względu na przyjętą perspektywę badawczą językoznawcy w różny sposób rozumieją diaforę. Tradycyjnie mówi się o dwóch koncepcjach, z których jedna określa diaforę jako zjawisko tekstowe (*phénomène textuel*), druga – jako zjawisko pamięciowe lub kognitywne (*phénomène mémoriel / cognitif*) (Charaudeau, Maingueneau 2002: 46). Zgodnie z pierwszą propozycją, zrozumienie wyrażenia diaforycznego wymaga odwołania się do innej części tekstu (Kleiber 1993a: 22, za: Charaudeau, Maingueneau 2002: 46), ponieważ samo w sobie stanowi informację niekompletną. Takie podejście wydaje się niewystarczające. Zwolennicy teorii pamięciowej diafory odnajdują przykłady dające się z łatwością odczytać bez odwołania do innego, uprzedniego czy kolejnego wyrażenia pojawiającego się w obrębie tekstu. W zdaniu *À Paris, ils roulent comme des fous !* (W Paryżu jeżdżą jak szaleni), desygnat wskazany przez zaimek osobowy *ils* (oni) nie musi zostać powtórzony w postaci kanonicznej grupy rzeczownikowej, aby odbiorca wiedział, co wyraża i do kogo się odnosi (Détrie *et al.* 2017: 32). Zjawisko diafory okazuje się bardziej kompleksowe i nie daje się sprowadzić jedynie do wyznaczników tekstowych. Oprócz reguł gramatyki (przejawiających się w szczególności

⁶⁸ Zaproponowany przez Maillarda termin *diaphore* nie został przyjęty przez wszystkich badaczy francuskojęzycznych. Niektórzy językoznawcy preferują użycie terminu *anafora* (*anaphore*), który – według ich definicji – miałby wskazywać na oba zjawiska (Riegel, Pellat, Rioul 2004: 612). Decyzja o mówieniu w niniejszej pracy o diaforze, zamiast posługiwania się częstym, bardziej powszechnym terminem *anafora*, podyktowana jest przede wszystkim chęcią uniknięcia nieporozumień w kwestii obserwowanych w korpusie mechanizmów. Interesują nas bowiem zarówno nominacje odnoszące się do nazwy *Pologne*, które w obrębie tekstu występują po niej, jak i te ją poprzedzające.

w użyciu zaimków osobowych i niektórych określników rzeczownika), ważną rolę odgrywają także system relacji leksykalnych (zwłaszcza synonimii), punkty widzenia (ujawniające się w wyborze hiperonimów i hiponimów), wiedza encyklopedyczna (pozwalająca choćby na odczytanie diafory skojarzeniowej, odsyłającej do jednej tylko części desygnatu wyrażenia wyjściowego) czy dialogiczność (związana z pamięcią dyskursywną uczestników komunikacji) (Détrie *et al.* 2017: 32). Podejście pamięciowe czy kognitywne opiera interpretację wyrażen diaforycznych o szeroko rozumiany kontekst sytuacyjny i wiedzę dzieloną przez współwypowiadających (Charaudeau, Maingueneau 2002: 47). Funkcją diafory jest zatem z jednej strony zapewnienie ciągłości tematyczno-logicznej wypowiedzenia, z drugiej – napędzanie jego dynamiki i rozwoju. W rzeczywistości posłużenie się wyrażeniem diaforycznym zawsze wiąże się z pewnym wyborem (Apothélosz 1995: 12), który nieuchronnie wzbogaca znaczenie słowa wyjściowego, przypisując mu dodatkowe cechy i właściwości.

W niniejszej pracy przyjmujemy, że diafora – zarówno tekstowa (zakotwiczona w wypowiedzeniu poprzez różnego rodzaju wskaźniki językowe), jak i pamięciowa/kognitywna (dająca się zrozumieć na szerszym tle) – silnie przyczynia się do budowania znaczenia nazwy *Pologne*. W toku analizy nie rozróżniamy tych dwóch typów, odnotowując wszystkie przykłady, w których test komutacji pozwolił na zakwalifikowanie poszczególnych wyrażen jako nominacji odsyłających do tego samego desygnatu, co nazwa *Pologne*. Takie postępowanie pozwoliło nam na odnotowanie sekwencji, które podzieliliśmy, zgodnie z propozycjami francuskich gramatyków (*cf.* Riegel, Pellat, Rioul 2004, Narjoux 2018), na diafory zaimkowe (*diaphores pronominales*), diafory przysłówkowe (*diaphores adverbiales*) oraz diafory leksykalne (*diaphores lexicales*), nazywane także diaforami nominalnymi (*diaphores nominales*). W badaniu nie zostały natomiast odnotowane diafory czasownikowe (*diaphores verbales*), powtarzające nazwę innej czynności za pomocą czasownika *faire* (robić), ani diafory przymiotnikowe (*diaphores adjectivales*), odnoszące się do innego przymiotnika poprzez zaimek przymiotny nieokreślony *tel(le)* (taki/taka).

2.4.1. Diafora zaimkowa i znaczenie wykonawcze (*sens actanciel*)

Pierwszym diaforycznym, wiążącym się z regułami gramatyki tekstu, sposobem na odesłanie do nazwy *Pologne*, jest posłużenie się zaimkiem. Chodzi w szczególności o zaimki osobowe (*pronoms personnels*) – w funkcji podmiotu (*elle*), dopełnienia bliższego (*la*), dopełnienia dalszego (*lui*) (przykład 21), ale także odnotowane w korpusie zaimki rzeczowne wskazujące (*pronoms démonstratifs*) oraz liczebne (*pronoms numériques*).

(21) La Pologne renonce difficilement au traité de Nice, qui lui avait accordé 27 voix, soit deux de moins que les quatre grands pays de l'UE (France, Allemagne, Italie et Grande-Bretagne). Elle juge que le système de vote à la double majorité (55 % des États membres représentant 65 % de la population de l'UE), prévu par le projet de Constitution rejeté par la France et les Pays-Bas en 2005, la pénalise et avantage l'Allemagne. (L, 15.06.2007)

[Polska niechętnie rezygnuje z Traktatu z Nicei, który gwarantował jej 27 głosów, czyli o dwa głosy mniej niż czterem dużym krajom UE (Francji, Niemcom, Włochom i Wielkiej Brytanii). (Ona) Uważa, że system głosowania oparty o podwójną większość (55% państw członkowskich reprezentujących 65% ludności UE), przewidziany w projekcie Konstytucji odrzuconym przez Francję i Holandię w 2005 r., jest dla niej krzywdzący, a dla Niemców korzystny]

Tradycyjna rola diafory zaimkowej, sprowadzająca się z jednej strony do zapewnienia ciągłości referencyjnej (*continuité référentielle*) (Brown, Yule 1983, za: Charaudeau, Maingueneau 2002: 47-48) tekstu, z drugiej do podyktowanego względami stylistycznymi uniknięcia powtórzeń (Riegel, Pellat, Rioul 2004: 612), zdaje się – w przypadku zastępowania toponimów – rozszerzona o funkcje suplementarne. Zastąpienie *Pologne*, rzeczownika z natury nieożywionego i nieosobowego, zaimkiem osobowym, prowadzi do aktualizacji potencjału semantyczno-referencyjnego (*potentiel sémantico-référentiel*) toponimu. Zaimek osobowy wyklucza rozumienie *Pologne* jako pewnego obszaru geograficznego (*lieu*) i determinuje interpretację nazwy w kategoriach metonimii lub personifikacji, odsyłających do desygnatów ożywionych, w tym: mieszkańców (*habitants*), rządu (*gouvernement*), podmiotów ekonomicznych (*agent économique*) lub drużyny sportowej (*équipe sportive*). Obie figury bazują na połączeniu nieosobowego agensa z orzeczeniem charakterystycznym dla podmiotów osobowych, odróżnia je jednak możliwość mentalnego (jeśli nie werbalnego) odtworzenia desygnatu (Lecolle 2002). Personifikacja, klasyfikowana we francuskim językoznawstwie jako figura (*figure*), wyklucza taką możliwość werbalizacji. Odsyła ona do jednostki abstrakcyjnej (czy, jak pisze Lecolle, wręcz mitycznej), posiadającej cechy ludzkie, jednak nie dającej się sprowadzić do konkretnego desygnatu. W kontekście toponimu personifikacja prowadzi więc do przypisania cech państwu jako pewnemu rodzajowi instytucji, nie zaś poszczególnym elementom tej instytucji. Metonimia, będąca tropem (*trope*), skrywa natomiast realnego agensa, którego rekonstrukcja (mentalna bądź werbalna) jest możliwa dzięki odwołaniu się do wiedzy pozajęzykowej (Lecolle 2002). W tym przypadku toponim (lub występujący w koreferencji do niego zaimek osobowy) daje się zastąpić inną grupą rzeczownikową, precyzyjniej wskazującą agensa/patiensa opisywanych wydarzeń i wynikającą z semantycznej izotopii nazw własnych, które regularnie w dyskursie odsyłają do tych samych desygnatów. Parafrazując propozycję Lecolle (2002), można powiedzieć, że istnieją dwie możliwości interpretacji nazwy *Pologne*: a) interpretacja personifikująca, w której nazwa odsyła do /państwa-Polski, to znaczy do pewnej instytucji politycznej/, b) interpretacja metonimiczna, w przypadku której *Pologne* oznacza

/mieszkańców Polski/ lub /rządzących Polską/). Dla odróżnienia obu zjawisk Lecolle (2002) proponuje test powtórzenia anaforycznego (*reprise anaphorique*). Zdaniem badaczki, zastąpienie nazwy kraju zaimkiem osobowym w funkcji podmiotu (*il – on, elle – ona*) jest bardziej naturalne i częstsze w przypadku personifikacji niż w przypadku metonimii.

Powyższe założenie prowadzi do stwierdzenia, że powtórzenie nazwy *Pologne* w postaci w zaimka osobowego *elle* sprzyja interpretacji personifikującej, przedstawiającej *Pologne* jako państwo-instytucję polityczną, posiadające cechy ludzkie i odgrywające rolę agensa w wydarzeniach opisywanych przez media. Interpretacja ta nie przystaje jednak do żadnego ze wskazanych powyżej elementów potencjału semantyczno-referencyjnego nazw własnych (Cislaru 2005). Jedynie /państwo/, rozumiane jako osoba prawna, zdaje się pasować do kontekstu personifikacji (Lecolle 2003: 134). Nawet jeśli za działaniami państwa stoją pojedyncze jednostki (przedstawiciele kraju, którzy odpowiadają za poszczególne działania), to nie te osoby są wskazywane przez dyskurs, lecz właśnie państwo, to jest instytucja sama w sobie (Lecolle 2003: 135). Nieożywiona grupa rzeczownikowa (*la*) *Pologne* lub jej substytut w postaci diafory zaimkowej, zestawione z orzeczeniem typowym dla rzeczowników osobowych, zyskują cechy osobowe (Lecolle 2003: 144). Warto także zauważyć, że takie predykaty mają nie tylko charakter „instytucjonalny”. Personifikowana nazwa *Pologne* nie pojawia się wyłącznie jako agens bądź *patiens* takich czasowników jak *déclarer* (oznajmiać, wypowiadać – na przykład wypowiadać wojnę), *se porter garant* (ręczyć), *affirmer* (twierdzić), *demander* (pytać, postulować, żądać), czy *exercer son droit de veto* (wykorzystywać swoje prawo weta), to jest czasowników powszechnie używanych w kontekście instytucji (Lecolle 2003: 137). Bywa także łączona z czasownikami stanu (*Elle craint de devenir la prochaine cible d'Al-Qaeda* – obawia się, że stanie się kolejnym celem Al-Ka'idy, *L*, 25.08.2004), czasownikami wprowadzającymi zdanie podrzędne (*Elle sait aussi que sa trop vaste population rurale ne lui permettra pas de...* – wie, że tak liczna ludność wiejska nie pozwoli jej..., *LF*, 13.04.2005) oraz czasownikami nazywającymi czynności typowo osobowe, jak *juger* (przykład 21), które podkreślają osobowy charakter nazwy *Pologne*. Diafora zaimkowa służy zatem głównie do wzmocnienia efektu retorycznego personifikacji; uczestniczy w przypisaniu *Pologne* cech ludzkich oraz konstrukcji jej znaczenia wykonawczego.

Analiza korpusu pozwoliła także odnotować kilka przykładów, w których, wbrew testowi powtórzenia anaforycznego, właściwsza zdaje się interpretacja metonimiczna, pozwalająca widzieć w nazwie *Pologne* *mieszkańców Polski, reprezentację sportową lub rządzących Polską*:

(22) Sur ce dossier, la Pologne figure en première ligne. Tout en plaçant M. Loukachenko sur une liste de personnalités indésirables sur son territoire, elle a décidé de rendre les visas gratuits pour les Biélorusses. (LM, 21.01.2011)

[W tej kwestii Polska znajduje się w czołówce. Umieszczając Łukaszenkę na liście osób niepożądanych na swoim terytorium, jednocześnie zdecydowała się na wydawanie darmowych wiz dla Białorusinów]

W powyższym przykładzie diafora zaimkowa *elle* daje się w łatwy sposób zastąpić grupą rzeczownikową bardziej precyzyjną w zakresie desygnacji: *le gouvernement* (rząd), *le premier ministre* (premier), *le président* (prezydent) *a décidé de rendre les visas gratuits*. Możliwość ta jest jednak teoretyczna, ponieważ wielokrotnie w tego typu przypadkach (w szczególności tych odnoszących się do szeroko rozumianych decydentów politycznych, jak w przykładzie 22) desygnat pozostaje niejasny, niejednoznaczny. Metonimiczne użycie diafory zaimkowej, stojącej w koreferencji do nazwy państwa, pozwala więc nie tylko przypisać jej znaczenie pewnej sprawczości, ale także przyczynia się do często stosowanego w prasie „rozmycia” referencyjnego, polegającego na niewskazywaniu agensa/patiensa opisywanych wydarzeń (Lecolle 2002).

2.4.2. Diafora przysłówkowa i znaczenie przestrzenne (*sens locatif*)

Rola diafory przysłówkowej sprowadza się w analizowanym dyskursie do zastąpienia wyjściowego słowa analizy przysłówkiem *y* (tam):

(23) Casino envisage de renoncer à la Pologne [TITRE] Le groupe *y* possède 18 hypermarchés et 205 Leader Price. Il est présent dans le pays depuis 1996. [SOUSTITRE] (LF, 23.05.2006)

[Casino zamierza zrezygnować z Polski [TYTUŁ] Grupa ma tam 18 hipermarketów i 205 sklepów Leader Price. W kraju obecna jest od 1996 roku [POD TYTUŁ]]

(24) La Hongrie vote une loi de lustration en 1994. La Pologne fait de même en 1997. L'accès aux archives n'y est qu'individuel et limité. La Roumanie a ouvert ses archives en 2005. (L, 8.01.2007)

[Węgry uchwalają ustawę lustracyjną w 1994 roku. Polska robi to samo w 1997 roku. Dostęp do archiwów jest tam wyłącznie indywidualny i ograniczony. Rumunia otworzyła swoje archiwa w 2005 roku]

Poprzez przysłówek *y* diafora aktualizuje znaczenie przestrzenne nazwy *Pologne*, która – jako toponim – nieuchronnie odsyła do ściśle określonego terytorium. Diafora wskazuje w ten sposób na lokalizację opisywanych przez prasę wydarzeń, pełniąc funkcję okolicznika miejsca.

Uwypuklenie w sieci diaforycznej znaczenia przestrzennego nazwy kraju wydaje się naturalne, uwagę jednak przykuwa komutacja przysłówka *y* z nazwą *Pologne* aktualizującą, w danym kontekście, znaczenie inne niż to, odnoszące się do terytorium⁶⁹. W przykładzie 24

⁶⁹ Lecolle (2004: 8) zauważa to zjawisko, obserwując przykład: [le Monténégro]. [...] l'autre pilier de la fédération yougoslave avec la Serbie est devenu un foyer de contestation, et Podgorica se démarque de plus en plus ouvertement de Belgrade. Nombre d'hommes d'affaires s'y sont installés [...] et la presse d'opposition de Belgrade y a ses arrières (*Libération* 26/03/1999) – [Czarnogóra]. [...] kolejny filar Federacji Jugosławii wraz z Serbią stał

Pologne nie oznacza miejsca, lecz – poprzez metonimię – rządzących (w tym wypadku: Parlament, który uchwalił ustawę lustracyjną w 1997 roku). Diafora przysłówkowa *y* nie „powtarza” zatem w prosty sposób nazwy *Pologne*, lecz modyfikuje jej dyskursywne znaczenie. Mamy tutaj do czynienia z interferencją znaczenia przestrzennego i znaczenia metonimicznego (obu wynikających z potencjału semantyczno-referencyjnego nazw krajów), która sprzyja dyskursywnej niejednoznaczności i medialnym niedopowiedzeniom (Lecolle 2004).

2.4.3. Diafora nominalna

Analiza diafor nominalnych (*diaphore nominale*) czy, innymi słowy, diafor leksykalnych (*diaphore lexicale*) w kontekście budowania znaczeń dyskursywnych skupia się na diaforach koreferencyjnych⁷⁰ (*diaphore coréférentielle*) niedokładnych⁷¹ (*diaphore infidèle*). Chodzi o grupy rzeczownikowe odwołujące się do nazwy *Pologne*, których centrum (*noyau*) różni się od leksemu wyjściowego. Ten typ diafory zdaje się najlepiej przystawać do koncepcji paradygmatu desygnacyjnego (*paradigme désignationnel*), który – przypomnijmy – jest listą syntagm (najczęściej rzeczownikowych) występujących w koreferencji do słowa wyjściowego analizy (Mortureux 1993). Diafory nominalne odnotowane w korpusie można podzielić na dwa typy: te, które odwołują się w tekście wyłącznie do nazwy *Pologne* oraz te funkcjonujące jako jedna nominacja semantycznie obejmująca kilka nazw krajów, pośród których znajduje się *Pologne*.

W pierwszym przypadku, to jest, gdy diafora nominalna odsyła w tekście tylko do nazwy *Pologne*, najczęściej ma ona postać grupy rzeczownikowej, której centrum stanowią

się centrum kontestacji, a Podgorica coraz bardziej dystansuje się od Belgradu. Osiedliło się tam wielu biznesmenów [...], a belgradzka prasa opozycyjna ma tam swoje zaplecze.

W przytoczonym fragmencie nazwa własna *Podgorica* poprzez metonimię odnosi się do władzy Czarnogóry, podczas gdy dwukrotnie użyty przysłówek *y* wskazuje na terytorium.

⁷⁰ Gramatycy wyróżniają także diafory nominalne niekoreferencyjne (*diaphores nominales non coréférentielles*), dzieląc je dodatkowo na diafory streszczające (*diaphores résumptives*), zwane także diaforami conceptualnymi (*diaphores conceptuelles*), to jest diafory reasumujące dłuższy fragment wypowiedzenia w postaci grupy rzeczownikowej, oraz diafory skojarzeniowe (*diaphores associatives*), opierające się o relację meronimiczną część-całość (Charaudeau, Mainueneau 2002: 48-49). Jako klasyczny przykład diafory skojarzeniowej podaje się wypowiedzenie *Nous arrivâmes dans un village. L'église était située sur une hauteur* [Przyjechaliśmy do miasteczka. Kościół znajdował się na wzgórzu], w którym rzeczownik *église* jest poprzedzony rodzajnikiem określonym (Kleiber 1993b). Choć *village* i *église* nie odsyłają do tego samego desygnatu, zakłada się, że odbiorca wypowiedzenia posiada wystarczającą wiedzę na temat charakterystyki miasteczek, która pozwoli mu zrekonstruować związek pomiędzy jedną syntagmą a drugą.

⁷¹ Drugim typem diafory koreferencyjnej jest diafora dokładna (*diaphore fidèle*), polegająca na powtórzeniu leksemu wyjściowego jedynie ze zmianą poprzedzającego go określnika, na przykład: *Il était une fois un royaume lointain. Dans ce royaume vivait un jeune prince* [Dawno, dawno temu istniało dalekie królestwo. W tym królestwie żył pewien młody książę] (Narjoux 2018: 690). W korpusie nie odnotowaliśmy przykładów diafory dokładnej. Nazwa *Pologne* bywa w prasie poprzedzona określnikiem innym niż rodzajnik określony, każdorazowo wiąże się to jednak z rozwinięciem grupy rzeczownikowej o przydawkę (cf. rozdział 1.2.).

takie rzeczowniki jak: *pays* (kraj) (przykład 25), *État* (państwo), *République* (republika) (przykład 25):

(25) Le pays va investir huit milliards d'euros dans des lignes de TGV, et quatre milliards l'an prochain dans les autoroutes. L'argent pourtant, dans ce pays extrêmement catholique, demeure un tabou, il est synonyme de corruption. Jamais le président de la République polonaise ne serrerait les mains d'un seul des hommes d'affaires que j'ai rencontrés. (*LF*, 24.12.2009)

[Kraj zainwestuje osiem miliardów euro w linie TGV, a w przyszłym roku cztery miliardy w autostrady. Pieniądze jednak w tym ekstremalnie katolickim kraju pozostają tematem tabu, są synonimem korupcji. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nigdy nie uściskałby ręki żadnemu ze spotkanych przeze mnie biznesmenów]

Mamy tu do czynienia z diaforą nominalną prototypową dla nazw krajów, która łączy w sobie znaczenie wykonawcze (*sens actanciel*), potwierdzone współwystępowaniem orzeczeń typowych dla podmiotów osobowych (*le pays va investir huit milliards d'euros*), oraz znaczenie przestrzenne (*sens locatif*), o którym świadczą struktury przyimkowe (*dans ce pays*) (Rębkowska 2020: 179). Kategoryzacja *Pologne* wynikająca z takiej prototypowej nominacji jest więc przewidywalna. Często jednak diafory nominalne nie ograniczają się do wymienionych powyżej minimalnych syntagm rzeczownikowych (złożonych z rodzajnika i rzeczownika), lecz występują w formie złożonej, obejmującej różnorodne dopełnienia, takie jak przydawki przymiotne (*épithète*) (przykład 25), przydawki przyimkowe (*complément du nom*) lub zdania względne (*relative*). Te fakultatywne elementy grupy rzeczownikowej stają się w kontekście semantycznej konfiguracji pełnić istotną rolę: poszerzają wynik językowej kategoryzacji o dodatkowe cechy. Nominacja *ce pays extrêmement catholique* uzupełnia znaczenie *Pologne* o cechę istotną dla zrozumienia kontekstu opisywanych wydarzeń i zjawisk.

Drugi rodzaj diafor nominalnych to, jak zostało zasygnalizowane, diafory odsyłające do kilku toponimów, dających się zrekonstruować na podstawie tekstu i/lub wiedzy pozajęzykowej. Takie kolektywne diafory mają w dyskursie postać zarówno grup rzeczownikowych w liczbie mnogiej (*les 28 pays membres de l'UE, les pays de l'ancien bloc communiste* – przykład 26), jak i syntagm w liczbie pojedynczej, funkcjonujących jako specyficzny rodzaj rzeczowników zbiorowych (*Europe centrale, Europe de l'Est, Europe centrale et orientale, la Nouvelle Europe, l'Est* – przykład 26).

(26) La Chine à l'offensive en Europe centrale [TITRE] (...) Après avoir arrosé l'Afrique de milliards de dollars, les Chinois débarquent en Europe de l'Est, pactole en main. Seize premiers ministres des pays de l'ancien bloc communiste – Pologne, Hongrie, République tchèque, les pays balkaniques et baltes – sont arrivés à Bucarest afin de rencontrer les nouveaux chevaliers économiques. Le déplacement valait la peine, le premier ministre chinois ayant annoncé que Pékin était prêt à ouvrir une ligne de crédit de 10 milliards d'euros à l'Europe de l'Est. (...) Cependant, l'offensive chinoise en Europe centrale et orientale fait partie d'une stratégie plus ample de conquête des marchés de l'Union européenne. Bruxelles avait ainsi demandé aux 28 pays membres de l'UE de ne pas signer avec la Chine des accords bilatéraux qui transgressent les limites définies par Bruxelles. (...) Dans une Europe à deux vitesses, où les pays de

l'ancien bloc communiste font figure de parents pauvres face à la richissime Europe de l'Ouest, les Chinois ont trouvé un terrain propice pour investir leurs milliards et promettre un avenir meilleur. (...) Mais, au-delà des besoins d'investissements, l'Europe centrale et orientale se laisse séduire par le dragon chinois pour des raisons qui échappent aussi bien à Paris ou Londres qu'à Bruxelles. L'Europe de l'Ouest, qui a servi de modèle démocratique et économique à la Nouvelle Europe, a perdu de son éclat. (...) A Paris, à Londres et ailleurs en Europe de l'Ouest, on oublie que les jeunes d'Europe centrale et orientale connectés à Internet et aux réseaux sociaux considèrent qu'ils ont le même droit à la prospérité que les autres. La jeune génération de l'Est vit actuellement à l'heure du désenchantement face à une Vieille Europe qui semble prêter l'oreille aux chantages de la xénophobie. (LM, 4.01.2014)

[Chiny ruszają na podbój Europy Środkowej [TYTUŁ] (...) Po tym jak wylali miliardy dolarów w Afrykę, Chińczycy przybywają do Europy Wschodniej z dużą pulą w rękę. Szesnastu premierów krajów byłego bloku komunistycznego – Polski, Węgier, Czech, krajów bałkańskich i bałtyckich – przybyło do Bukaresztu na spotkanie z nowymi rycerzami gospodarki. Podróż była tego warta, ponieważ chiński premier ogłosił, że Pekin jest gotowy otworzyć dla Europy Wschodniej linię kredytową o wartości 10 miliardów euro. (...) Chińska ofensywa w Europie Środkowo-Wschodniej wpisuje się jednak w szerszą strategię podboju rynków Unii Europejskiej. Bruksela zwróciła się zatem do 28 państw członkowskich UE o niepodpisywanie z Chinami umów dwustronnych, które przekraczają limity zdefiniowane przez Brukselę. (...) W Europie dwóch prędkości, gdzie kraje byłego bloku komunistycznego są biednymi krewnymi w stosunku do niezwykle bogatej Europy Zachodniej, Chińczycy znaleźli podatny grunt do inwestowania miliardów i obiecywania lepszej przyszłości. (...) Ale, poza potrzebą inwestycji, Europa Środkowo-Wschodnia daje się uwieść chińskiemu smokowi z powodów, które umykają Paryżowi czy Londynowi, jak również Brukseli. Europa Zachodnia, która służyła jako demokratyczny i gospodarczy model dla Nowej Europy, straciła swój blask. (...) W Paryżu, Londynie i innych częściach Europy Zachodniej zapomina się, że młodzi ludzie z Europy Środkowo-Wschodniej, mający dostęp do Internetu i mediów społecznościowych, uważają, że mają takie samo prawo do dobrobytu jak inni. Młode pokolenie Wschodu żyje obecnie w czasach rozczarowania Starą Europą, która zdaje się wsłuchiwać w piewców ksenofobii]

Stworzona w ten sposób sieć diaforyczna prowadzi do kategoryzacji elementów świata rzeczywistego, posiadających wspólne cechy, które dają się wyrazić za pomocą jednej nominacji. Nieuchronnie wzbogaca też kształtowane znaczenie nazwy *Pologne*, jednak cechy i właściwości przypisywane w ten sposób zostają poprzez sieć diaforyczną w pewien sposób rozmyte; nakładają się na siebie lub są ze sobą sprzeczne. W przykładzie 26 daje się odtworzyć diaforyczny ciąg referencyjny obejmujący takie nominacje jak: *Europe centrale* (w tytule), *Europe de l'Est, pays de l'ancien bloc communiste, Europe centrale et orientale, la Nouvelle Europe, l'Est*. W konsekwencji dyskurs splata ze sobą różnorodne i pierwotnie bezpośrednio niepowiązane elementy znaczenia społecznego: wymiar geograficzny (sam w sobie także niedoprecyzowany: artykuł zapowiada w tytule opis wydarzeń w Europie Środkowej, następnie mówi o Europie Środkowo-Wschodniej, a kończy stwierdzeniem na temat młodego pokolenia Wschodu), wymiar historyczny (*pays de l'ancien bloc communiste*) oraz wymiar współczesnej polityki międzynarodowej (używając formuły *la Nouvelle Europe* – dyskursywnie także wieloznacznej, oryginalnie odsyłającej bowiem do europejskich krajów wspierających działania militarne Stanów Zjednoczonych w Afganistanie, w przytoczonym zaś tekście, a także w wielu innych artykułach, nawiązującej do państw włączonych do Unii Europejskiej w 2004 roku).

Poza rozmyciem poszczególnych cech diafory nominalne odsyłające równocześnie do kilku nazw państw rozmywają także granice pomiędzy tymi państwami. Regularne nazywanie *Pologne* nominacjami, które w tekście stanowią także diafory takich toponimów jak *République tchèque* (Czechy), *Slovaquie* (Słowacja), *Slovénie* (Słowenia), *Hongrie* (Węgry), *Lettonie* (Litwa), *Lituanie* (Łotwa), *Estonie* (Estonia) (przykład 26), prowadzi do stworzenia dyskursywnego amalgamatu krajów postrzeganych jako geograficzna, klimatyczna, krajobrazowa, ekonomiczna, historyczna i etnologiczna jedność, dodatkowo potwierdzonego nominacjami *région* (region) i *zone* (strefa), także odnotowanymi wśród diafor nominalnych. Wpisanie nazwy *Pologne* w diaforyczną sieć różnorodnych nominacji z jednej strony więc buduje i przybliża odbiorcy znaczenie toponimu, z drugiej zaś znaczenie to zaciera.

2.5. Podsumowanie

W wyniku aktywności nominacyjnej dyskurs wytwarza rodzaj relacji „leksykalnych” (to jest związków tworzonych na wzór relacji leksykalnych) pomiędzy nazwą *Pologne* a występującymi z nią w koreferencji nominacjami. Relacje te nie są wpisane w system języka francuskiego, lecz wynikają z określonej sytuacji komunikacyjnej, są ustanawiane w dyskursie i przez dyskurs, dają się jednak odtworzyć i opisać jedynie poprzez dorozumiane porównanie z relacjami systemowymi, przede wszystkim (para)synonimii i hiperonimii / hiponimii.

Relacje dyskursywnej (para)synonimii powstają poprzez zastosowanie narzędzi, które wprowadzają nominacje koreferencyjne wyłącznie do nazwy *Pologne* (zdania definicyjne, glosa, w której *Pologne* znajduje się w segmencie objaśnianym, struktury ze znakami typograficznymi, w których *Pologne* występuje przed znakiem oraz niektóre przypadki diafory). Przykładowo, (para)synonimami nazwy *Pologne* będą takie nominacje jak *le pays natal du pape* czy *le pays natal de Lech Walesa*. W rzeczywistości jednak nie są z toponimem wymienne w każdym kontekście. Zarówno *le pays natal du pape*, jak i *le pays de Lech Walesa* uwypuklają pewien aspekt *Pologne* (religijny, historyczno-polityczny...). Tym samym możliwość ich komutacji z toponimem jest kontekstowo ograniczona. Pierwsza ze wskazanych nominacji nigdy nie pojawi się w kontekście ekonomicznym (**le pays natal du pape affiche le taux de chômage le plus élevé des pays de l'UE* – kraj ojczysty papieża ma najwyższą stopę bezrobocia wśród krajów UE), druga natomiast jest wykluczona z kontekstu religijnego (**le pays de Lech Walesa fournit un tiers des ordinations de prêtres européens* – kraj Lecha Wałęsy zapewnia jedną trzecią święceń księży europejskich). Różna wartość informacyjna poszczególnych nominacji, wpisująca je zwyczajowo w ściśle określoną tematykę, przejawia

się także w niewchodzeniu w dokładnie te same połączenia wyrazowe, w jakie wchodzi nazwa *Pologne*.

Hiperonimia i hiponimia, stanowiące relacje komplementarne, wiążą się ze stosunkami nad- i podrzędności jednostek językowych. Nazwa *Pologne* sytuuje się w tych relacjach jako hiponim rzeczowników w liczbie mnogiej (na przykład *pays d'Europe de l'Est* – kraje Europy Wschodniej) lub rzeczowników w liczbie pojedynczej mających wartość rzeczowników zbiorowych, wynikającą najczęściej z dyskursywnej elipsy (*pays d'Europe de l'Est* – kraje Europy Wschodniej → *Europe de l'Est* – Europa Wschodnia → *l'Est* – Wschód...). Tworzenie tego typu relacji jest właściwe wielu narzędziom paradygmatu desygnacyjnego, w szczególności: glosie, w której *Pologne* stanowi część segmentu objaśniającego, użyciu dwukropka, parentezy i podwójnych myślników poprzedzających nazwę *Pologne*, a także licznym diaforom. W konsekwencji zastosowania takich mechanizmów nazwa *Pologne* zostaje w dyskursie wielokrotnie i różnorodnie skategoryzowana. W zależności od kontekstu prasa przyjmuje bowiem za podstawę porównania i kategoryzacji odmienne kryteria (geograficzne, historyczno-polityczne, ekonomiczne...). Dyskursywne relacje hiperonimii i hiponimii różnią się w tym miejscu od relacji leksykalnych, dla których charakterystyczne jest tworzenie względnie stałych zhierarchizowanych ciągów inkluzywnych (*róża* – *kwiat* – *roślina*, *kot* – *ssak* – *zwierzę*...). W przeciwieństwie do funkcjonowania rzeczowników pospolitych, możliwość substytucji nazwy własnej *Pologne* jej dyskursywnym hiperonimem jest ograniczona, ponieważ wybór hiperonimu zostaje każdorazowo zdeterminowany przez parametry sytuacji komunikacyjnej.

3. Wzmacnianie znaczenia nadawanego w aktywności nominacyjnej

Znaczenia nadawane w wyniku aktywności nominacyjnej mogą zostać dodatkowo wzmocnione i uwypuklone w wyniku zastosowania różnorodnych konfiguracji gramatyczno-funkcjonalnych, figur retorycznych lub poprzez odwołanie się do innych dyskursów. Z formalnego punktu widzenia narzędzia te częściowo pokrywają się z narzędziami przedstawionymi w rozdziale drugim, jednak ich wyodrębnienie pozwala pokazać, że aktowi nazywania często towarzyszą dodatkowo efekty wypowiedawcze. Wśród takich „wzmacniających” znaczenie społeczne narzędzi odnotowaliśmy: predykację wtórną (właściwą niektórym użyciom znaków typograficznych), reklasyfikację części mowy, współrzędność składniową, prepozycję przymiotnika, figuratywność (dającą się zaobserwować w postaci metafor występujących w sieci diaforycznej), dialogiczność oraz formułę (*formule*) w rozumieniu Krieg-Planque (2009). Wspólnym mianownikiem tych mechanizmów i zjawisk jest przedstawienie cech przypisywanych w ramach aktywności nominacyjnej jako charakterystycznych, istotnych, immanentnych i obiektywnych właściwości *Pologne*.

3.1. Predykacja wtórna (*prédication seconde*)

Jak zostało pokazane w poprzednich rozdziałach, w wielu wypadkach konfiguracja semantyczna toponimu przebiega za sprawą subtelnych mechanizmów orzekania na temat *Pologne* bez użycia czasownika. Ten wspólny dla różnych narzędzi mianownik możemy opisać jako predykację wtórną (*prédication seconde*) (Cadiot, Furukawa 2000: 4), będącą efektem wypowiedawczym właściwym różnorodnym konstrukcjom składniowym⁷² i charakteryzującą się przede wszystkim: 1) tworzeniem relacji składniowej, która pozwala na przypisanie cech bez użycia czasownika, 2) zależnością predykatu wtórnego od predykatu głównego, to jest składniowym zintegrowaniem predykatu wtórnego ze zdaniem głównym, 3) pozycją peryferyjną i znaczeniem fakultatywnym predykatu wtórnego (Havu, Pierrard 2008: 8).

⁷² Badacze dzielą strukturę predykacji wtórnej na te związane z wypowiedzeniem (*prédications associées à l'énoncé*), np. różne typy dopełnień zdania (*apposition de phrase, complément de phrase „évaluatif”, complément absolu*), bezokolicznik narracyjny (*infinitif de narration*), te związane z grupą rzeczownikową (*prédications associées à un groupe nominal*), w tym: zestawienia składniowe (*apposition*), przymiotnik odseparowany (*adjectif détaché*), zdania podrzędne (*proposition subordonnée*) oraz te związane z pewnymi funkcjami składniowo-semantycznymi (*prédications associées à certaines fonctions syntaxo-sémantiques*), jak orzeczniki dopełnienia bliższego (*attribut direct de l'objet, attribut indirect de l'objet*), konstrukcje z czasownikiem *avoir* (mieć), zdania względne lub bezokolicznikowe użyte po dopełnieniu czasownika percepcyjnego (*propositions relatives et infinitives après un objet d'un verbe de perception*), pozorne zdania względne (*pseudo-relatives*), wołacze (*vocatifs*) oraz konstrukcje z dopełnieniem przyimkowym (*constructions avec complément prépositionnel*) (Havu, Pierrard 2008).

Struktury predykcji wtórnej odnotowane w trakcie naszej analizy to: segmenty tekstu odseparowane nawiasem, podwójnym myślnikiem lub przecinkami – w ramach zestawienia składniowego (przykład 27) oraz odseparowane przecinkiem przydawki nazwy *Pologne* (przykład 28).

(27) *La Pologne, pays pauvre et rural, a toujours été une nation de forte émigration, la deuxième après les Irlandais.* (L, 8.04.2017)

[Polska, kraj biedny i wiejski, zawsze była narodem dużej emigracji, drugim po Irlandczykach]

(28) *Dans une Pologne, certes conservatrice, ce discours n'est partagé que par une minorité.* (LM, 21.06.2005)

[W Polsce, wprawdzie konserwatywnej, ten (homofobiczny) dyskurs pojawia się tylko wśród mniejszości]

Sekundarna pozycja każdej z tych konstrukcji nie idzie w parze z wywoływanym przez nie efektem pragmatycznym. W rzeczywistości można je interpretować jako ukrytą koordynację dwóch jednostek zdaniowych posiadających podmiot i orzeczenie (Détrie *et al.* 2017: 310). W przykładzie 27 byłyby to zdania: *La Pologne est un pays pauvre et rural* (Polska jest krajem biednym i wiejskim) i *La Pologne a toujours été une nation de forte émigration*, w przykładzie 28: *La Pologne est certes conservatrice* (Polska jest wprawdzie konserwatywna) i *En Pologne, ce discours n'est partagé que par une minorité*. Odseparowane konstrukcje predykcji wtórnej, zarówno rzeczownikowe, jak i przymiotnikowe, pozwalają więc na odtworzenie relacji porównywalnej do tej istniejącej pomiędzy podmiotem a orzecznikiem podmiotu. Tego typu wtrącenia mają za zadanie przypisać argumentowi (*argument*) zdania głównego dodatkową właściwość, której wspomnienie w danym kontekście jest relewantne dla zrozumienia przekazywanych treści. W tym sensie predykat wtórny ma charakter rematyczny, nawet jeśli nie stanowi części predykatu głównego, zawierającego „prawdziwy remat” („*le vrai rhème*”). Pełni on rolę „rematu wtórnego” („*rhème second*”) (Havu, Pierrard 2007)⁷³.

Włączenie predykatu wtórnego do zdania determinuje interpretację całego wypowiedzenia. Będąc odseparowanym od orzeczenia głównego, predykat wtórny uzyskuje pewną autonomię interpretacji. W konsekwencji może wytwarzać semantyczny efekt bliski okolicznikom. Chodzi w szczególności o wyrażenie okoliczności związanych z czasem (*temps*), przyczyną (*cause*) (przykład 27), warunkiem (*condition*) oraz przyzwoleniem (*concession*) (przykład 28) (Havu, Pierrard 2007). Interpretacja predykatów wtórnych zawartych w przytoczonych przykładach jako specyficznego typu okoliczników pozwala na przekształcenie powyższych zdań, tak aby ich ukryta wartość semantyczna została wyrażona

⁷³ Tym samym predykcja wtórna odróżnia się od spotykanej w języku francuskim dyslokacji (*dislocation*), również charakteryzującej się składniowym odseparowaniem elementu zdania, stosowanym jednak w celach emfaticznych, nie zaś jako dodatkowe orzeczenie (Havu, Pierrard 2007).

expressis verbis. Możemy zatem powiedzieć: 1) *Puisque la Pologne est un pays pauvre et rural, elle a toujours été une nation de forte émigration* (ponieważ Polska jest krajem biednym i wiejskim, zawsze była narodem dużej emigracji), 2) *bien que la Pologne soit conservatrice, ce discours n'est partagé que par une minorité* (pomimo że Polska jest konserwatywna, ten [homofobiczny] dyskurs pojawia się tylko wśród mniejszości).

Przedstawiając niektóre cechy *Pologne* jako przyczyny, warunki czy rezultaty opisywanych w predykcji nadrzędnym zdarzeń i zjawisk, dyskurs w rzeczywistości przedstawia je nie jako incydentalne, uzależnione aktualną sytuacją społeczno-polityczną, ani jednostkowym wydarzeniem, lecz jako istotne i inherentne właściwości desygnatu, rodzaj prekonstruktów (*préconstruits*), to jest konstrukcji wcześniejszych i niezależnych od bieżącego aktu wypowiedzania. Jako prekonstrukty predykaty wtórne reprezentują to, co już niegdyś zaistniało (*le déjà là*) lub zostało niegdyś wypowiedziane (*le déjà dit*), czego nie trzeba werbalizować i co funkcjonuje w *vox populi* (Détrie *et al.* 2017: 307). Wiąże się to także z niepodleganiem negacji, będącym nieodłączną cechą okolicznikowych predykatów wtórnych (*prédicats secondaires circonstanciels*) (Gouesse, Kiefer 2012: 34). W tym sensie predykaty wtórne zdają się odgrywać szczególną rolę w nadawaniu znaczeń społecznych, uwypuklając bowiem esencjonalne cechy przypisywane desygnatowi.

3.2. Reklasyfikacja kategorii gramatycznych

Analiza sposobów przypisywania nazwie *Pologne* cech i właściwości pozwala dostrzec interesujące zjawisko reklasyfikacji morfo-składniowej przymiotników. Chodzi o użycie przymiotników relacyjnych (*adjectifs relationnels*) w sposób właściwy przymiotnikom jakościowym (*adjectifs qualificatifs*). Ta morfo-składniowa zmiana odbywa się na wielu płaszczyznach, a jej przejawem jest zaprzeczenie tradycyjnie odnotowywanym w gramatykach języka francuskiego cechom przymiotników relacyjnych. Zjawisko to w sposób szczególny uwidacznia się w kookurencjach nazwy *Pologne* z przymiotnikiem *catholique* (katolicki)⁷⁴, które posłużą nam do zilustrowania wywołu⁷⁵. Okazuje się, że użycie tego przymiotnika wychodzi poza semantyczno-składniowe ramy określone w słownikach i gramatykach języka

⁷⁴ Podobne obserwacje zostają poczynione przez Michelle Lecolle (2008) przy okazji pracy nad rzeczownikiem *communauté* (wspólnota) i derywowanym od niego przymiotnikiem *communautaire* (wspólnotowy). Badaczka wskazuje, że we współczesnym użyciu ten przymiotnik relacyjny ma tendencję do ewolucji w kierunku przymiotnika jakościowego i nabierania cech właściwych innemu przymiotnikowi utworzonemu na tej samej podstawie morfologicznej – *communautariste* (oznaczającemu zwolennika komunitaryzmu).

⁷⁵ Dyskurs prasowy reklasyfikuje także inne odnotowane przez nas przymiotniki relacyjne (np. *européen* – europejski), jednak reklasyfikacja ta, w przeciwieństwie do przymiotnika *catholique*, przejawia się w użyciach zaprzeczających jedynie niektórym właściwościom przymiotników relacyjnych, nie zaś wszystkim ich właściwościami.

francuskiego. W dyskursie prasowym na temat *Pologne* przymiotnik *catholique*: pojawia się w funkcji orzecznika podmiotu (przykład 29), występuje w prepozycji względem opisywanego rzeczownika (przykład 30), wchodzi w relacje koordynacji z przymiotnikami jakościowymi (przykład 31), podlega stopniowaniu (przykład 32).

(29) La Pologne est catholique à 99 %, les catholiques chinois sont une toute petite minorité. (LF, 26.06.2007)
[WYWIAD]

[Polska jest katolicka w 99%, chińscy katolicy stanowią niewielką mniejszość]

(30) Avec ses neuf cardinaux dont six électeurs, la France se classe seconde en Europe, ex aequo avec l'Espagne, devant la catholique Pologne, mais loin derrière les trente-sept cardinaux italiens. (LF, 23.02.2006)

[Ze swoimi dziewięcioma kardynałami, w tym sześcioma elektorami, Francja zajmuje drugie miejsce w Europie, na równi z Hiszpanią, przed katolicką Polską, ale daleko za trzydziestoma siedmioma kardynałami włoskimi]

(31) On avait assisté ou pressenti que des peuples entiers étaient prêts à relever la tête, dès lors que la pression de la dictature communiste se relâchait quelque peu, ainsi très clairement de Berlin-Est en 1953 et très largement aussi d'une Pologne catholique et rurale aux valeurs encore essentiellement conservatrices. (LF, 2.11.2006)

[Byliśmy świadkami lub przeczuwaliśmy, że całe narody były gotowe podnieść głowę, jak tylko ucisk dyktatury komunistycznej nieco osłabł, a więc bardzo wyraźnie z Berlina Wschodniego w 1953 roku, a także w dużej mierze z katolickiej i wiejskiej Polski o nadal zasadniczo konserwatywnych wartościach]

(32) La Pologne, pays le plus catholique d'Europe, voit d'un mauvais œil l'arrivée de la Madonne le jour de l'élévation de la Vierge au Ciel. (LF, 14.08.2009)

[Polska, najbardziej katolicki kraj Europy, krzywo patrzy na przyjazd Madonny w dniu Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny]

Pierwszy wspomniany wskaźnik dyskursywnej reklasyfikacji, to jest włączenie przymiotnika relacyjnego w przymiotnikową konstrukcję orzecznikową (*construction attributive*), przyczynia się do zmiany natury takiej konstrukcji. W przeciwieństwie do struktury kanonicznej, zawierającej przymiotnik jakościowy w funkcji orzecznika podmiotu (np. *la Pologne est compétitive* – Polska jest konkurencyjna, *la Pologne est attractive* – Polska jest atrakcyjna), nie służy ona przypisaniu desygnatowi pewnych cech, lecz prowadzi do jego kategoryzacji. W konsekwencji konstrukcja typu *la Pologne est catholique* (przykład 29) zbliża się do funkcjonowania właściwego wszelkim zdaniom definicyjnym, tradycyjnie opartym o orzeczniki nominalne.

Prepozycja, drugi wyznacznik morfo-składniowej reklasyfikacji przymiotników relacyjnych, determinuje ich interpretację nie jako substytutów dopełnienia rzeczownika (*complément du nom*) (wskazujących na relację pomiędzy rzeczownikiem a pojęciem wskazanym w postaci przymiotnika derywowanego), lecz rodzaj przydawki wskazującej na cechy desygnatu. Dodatkowo usytuowanie przymiotnika przed rzeczownikiem, nietypowe dla języka francuskiego, niesie za sobą zmianę stylistyczną (użycie przenośne) lub modyfikację semantyczną (uwypuklenie wskazywanej cechy) (*cf.* rozdział 3.4.).

Trzeci wykładnik reklasyfikacji opiera się o relację koordynacji (*coordination*), w której przymiotniki relacyjne współwystępują z przymiotnikami jakościowymi (przykład 31). Gramatycy zwracają uwagę na niepoprawność, ale przede wszystkim nienaturalność połączeń tego typu; ich wywód jest jednak często oparty o przykłady prototypowe (jak choćby **un parc immense et municipal* – duży i miejski park, Riegel, Pellat, Rioul 2004: 357). Dyskurs prasowy tymczasem zdaje się obfitować w zestawienia przymiotnika relacyjnego *catholique* z takimi przymiotnikami jak *conservateur* (konserwatywny), *arriéré* (zacołany), *pauvre* (biedny), *blanc* (biały), *patriarcal* (patriarchalny), *nationaliste* (nacjonalistyczny) czy wskazany w przykładzie 31 *rural* (wiejski), co dodatkowo przyczynia się do przenikania znaczeń poszczególnych przymiotników (*cf.* rozdział 3.3.).

W końcu reklasyfikacja przymiotników relacyjnych przejawia się także w ich dyskursywnej stopniowalności i skalarności (*scalarité*) wyrażonych za pomocą różnorodnych narzędzi językowych, wśród których można wymienić: struktury porównawcze (przykład 32), przysłowki stopnia i intensywności (np. *la très catholique* – bardzo katolicki, *trop catholique* – zbyt katolicki, *profondément catholique* – głęboko katolicki, *extrêmement catholique* – skrajnie katolicki) oraz grupy przyimkowe wskazujące na poziom danej cechy (np.: *catholique à 90 %* – katolicki w 90%, *catholique à plus de 90 %* – katolicki w ponad 90%, *catholique à 99 %* – katolicki w 99%)⁷⁶. Funkcjonowanie konstrukcji tego typu zakłada istnienie pewnej „skali katolicyzmu”, na której *Pologne* plasuje się blisko krańca oznaczającego maksymalny poziom religijności (pomiędzy 90% a 99% „katolickości”). Należy jednak zauważyć, że dyskurs nie wspomina nigdy o kryteriach pozwalających ustalić stopień cechy. Nie wiadomo, czy chodzi o liczbę osób ochrzczonych, osób praktykujących czy też o dane jeszcze innego typu. Wskazanie konkretnych liczb, przytoczonych w ramach struktury przyimkowej *à X %* (w *X %*) ma wymiar pragmatyczny i stanowi część strategii dyskursywnej, polegającej na wytworzeniu efektu wiarygodności („*faire croire*”). Pozwala na stworzenie wrażenia dyskursu precyzyjnego, dokładnego, obiektywnego, bliskiego naukom ścisłym.

Opisane powyżej zabiegi prowadzące do dyskursywnej reklasyfikacji przymiotników relacyjnych wpływają na konfigurację semantyczną nazwy *Pologne* w dwojaki sposób. Występując w bliskim kontekście składniowym z przymiotnikami jakościowymi rozszerzają swoje znaczenie o dodatkowe konotacje, nieprzewidziane systemowo. Z kolei zmieniając

⁷⁶ Warto odnotować, że zgodnie ze słownikiem TLFi gradacja przymiotnika *catholique* systemowo jest dopuszczalna wyłącznie w wyrażeniach przeczących o charakterze potocznym lub przenośnym, jak: *des procédés pas très catholiques* (niezbyt katolickie zachowanie), *un individu pas très catholique* (niezbyt katolicki osobnik) (TLFi).

pozycję składniową oraz ulegając gradacji, przymiotniki relacyjne dodatkowo wzmacniają i uwypuklają opisywaną właściwość. Tak zmodyfikowane przydawki uzupełniają znaczenie nazwy *Pologne* o szereg cech silnie ze sobą powiązanych, a następnie cechy te intensyfikują i podkreślają, co prowadzi do przedstawienia ich jako atrybutów charakterystycznych dla analizowanego toponimu.

3.3. Współrzędność składniowa

Nazwy cech przypisywanych toponimowi *Pologne* regularnie występują w dyskursie w relacji współrzędności składniowej, w tym współrzędności eksplicytnej (*coordination explicite*), zasygnalizowanej spójnikiem (przykład 33) oraz współrzędności implicytnej (*coordination implicite*), mającej postać zestawienia składniowego (*juxtaposition*) elementów znajdujących się na tym samym syntaktycznym poziomie (przykład 34):

(33) La deuxième place obtenue par LPR peut confirmer en Europe le cliché d'une Pologne conservatrice, catholique et arriérée. (*LF*, 14.06.2004)

[Drugie miejsce uzyskane przez LPR może potwierdzić w Europie stereotyp Polski konserwatywnej, katolickiej i zacofanej]

(34) En Pologne, pays conservateur, catholique, patriarcal, le sujet est tabou, la famille est sacrée, va à l'église, et ce qui se passe au sein de la cellule familiale ne concerne personne d'autre. (*L*, 8.04.2017)

[W Polsce, kraju konserwatywnym, katolickim, patriarchalnym, temat (przemocy domowej) jest tematem tabu, rodzina jest święta, chodzi do kościoła, a to, co dzieje się w obrębie komórki rodzinnej nie dotyczy nikogo innego]

Konfiguracje tego typu, zestawiające ze sobą leksemy systemowo niepowiązane (odsyłające do odmiennych obiektów/kategorii świata rzeczywistego), świadczą o znalezieniu przez nadawcę wypowiedzenia wspólnego mianownika dla wskazywanych cech, który pozwala na przypisanie ich nazwie *Pologne* w ramach pewnej enumeratywnej serii. Dotyczy to w szczególności współrzędności wskazywanej spójnikiem *et* (i), który wskazuje na połączenie pomiędzy dwoma grupami wyrazów. Jego obecność narzuca reinterpretację poszczególnych członów wyliczenia oraz jego ostatniego elementu, poprzedzonego właśnie spójnikiem. Taka struktura składniowa wskazuje na istnienie relacji seryjnej, to jest ciągu elementów tej samej natury (Sémon 1994). Efektem działania serii jest dyskursywna interferencja ich znaczeń. Przykładowo, przymiotnik *catholique*, pojawiający się w obu powyższych fragmentach, zaczyna konotować cechy wyrażone przez przymiotniki *conservateur*, *arriéré* i *patriarcal*, które z kolei – dzięki

regularnemu współwystępowaniu – chłoną semy właściwe dla *catholique*. W konsekwencji semantyczna różnica pomiędzy nimi zaczyna się w dyskursie zacierać⁷⁷.

3.4. Prepozycja przymiotnika

Ostatnią zaobserwowaną w korpusie konfiguracją o charakterze gramatyczno-funkcjonalnym w szczególny sposób przyczyniającą się do przypisywania nazwie *Pologne* cech i właściwości jest prepozycja przymiotnika w funkcji przydawki (*épithète*):

(35) Avec ses neuf cardinaux dont six électeurs, la France se classe seconde en Europe, ex aequo avec l'Espagne, devant la catholique Pologne, mais loin derrière les trente-sept cardinaux italiens. (LF, 23.02.2006)

[Z dziewięcioma kardynałami, w tym sześcioma elektorami, Francja zajmuje drugie miejsce w Europie, na równi z Hiszpanią, przed katolicką Polską, ale daleko za trzydziestoma siedmioma kardynałami włoskimi]

W języku francuskim prepozycja przydawki przymiotnej względem opisywanego rzeczownika jest zarezerwowana dla grupy kilkunastu przymiotników jakościowych. Większość przymiotników jakościowych oraz wszystkie przymiotniki relacyjne tradycyjnie występują w postpozycji, a zmiana ich składniowego miejsca nieodłącznie wiąże się ze zmianą na poziomie semantycznym, a także – w przypadku przymiotników relacyjnych – gramatycznym (cf. rozdział 3.2.). W systemie języka francuskiego przymiotniki o zmiennej pozycji pełnią nieco odmienne funkcje w zależności od zajmowanej pozycji. Występując po opisywanym rzeczowniku, zgodnie z przewidywaniami gramatyki, w prosty sposób przypisują cechę desygnatowi całej grupy rzeczownikowej. W prepozycji natomiast przymiotniki (zarówno jakościowe, jak i zrekateryzowane przymiotniki relacyjne) przedstawiają daną właściwość w sposób przenośny lub zintensyfikowany (Grevisse, Goose 2007: 413). Zilustrowaną przykładem 35 rozbudowaną grupę rzeczownikową *la catholique Pologne* można zatem interpretować jako uwypuklenie przypisywanej nazwie *Pologne* cechy “katolickość”; kontekst zdania wyklucza w tym przypadku interpretację przenośną.

⁷⁷ Taki stan rzeczy dokumentują dane statystyczne przedstawione w artykule na temat wpływu przymiotnika *catholique* na znaczenie nazwy *Pologne* (Chruściel 2019). Zaobserwowane w toku analizy regularne pojawianie się tego przymiotnika w bezpośrednim kontekście składniowym przymiotników *conservateur/conservatrice*, *arriéré(e)*, *patriarcal(e)*, a także *antisémite* (antysemicki), *traditionnaliste* (tradycjonalistyczny), *rural(e)* (wiejski), *nationaliste* (nacjonalistyczny) zostało potwierdzone wysoką liczbą ich współwystąpień w całej bazie *Europresse* (na potrzeby tej weryfikacji wyszukiwanie nie zostało ograniczone do konkretnych źródeł, ani do określonego przedziału czasowego) oraz w wyszukiwarce Google.

3.5. Figuratywność

Poza konstrukcjami gramatyczno-funkcjonalnymi wzmacnianie wytworzonych przez prasę znaczeń społecznych odbywa się także przy wykorzystaniu figur stylistycznych, wśród których szczególną rolę pełni metafora (*métaphore*). W przeciwieństwie do wskazywanych w poprzednich częściach pracy figur/tropów personifikacji i metonimii, metafora nie wydobywa potencjału semantyczno-referencyjnego toponimów. Polega ona na selektywnej projekcji cech z jednej dziedziny pojęciowej na inną, wskazuje desygnat przy pomocy leksemów innych niż te, które zwyczajowo temu służą (Charaudeau, Maingueneau 2002: 35):

(36) Quant aux relativement bons chiffres des ordinations de prêtres européens, ils ne sont dus qu'à la Pologne. Ce bastion du catholicisme fournit en effet près d'un tiers (29 %) des ordinations de prêtres européens. (LF, 9.03.2013)

[Jeśli chodzi o stosunkowo dobre dane dotyczące święceń księży europejskich, są one zasługą wyłącznie Polski. W rzeczywistości ten bastion katolicyzmu jest odpowiedzialny za prawie jedną trzecią (29%) święceń księży europejskich]

Przykładem tego zjawiska jest systematycznie powracająca w dyskursie prasowym metafora *wojny* (Dilks 2009), przejawiająca się głównie w czasownikach typu *affronter* (stawiać czoła), *attaquer* (atakować), *bombarder* (bombardować), *conquérir* (zdobywać), *défendre* (bronić), ale także przymiotnikach i rzeczownikach, jak *bastion* (przykład 36) czy odnotowane także w korpusie *forteresse catholique* (forteca katolicka), *bons petits soldats catholiques* (dobre polskie żołnierzyki katolickie). Za pomocą tego typu metafor *Pologne* zyskuje znaczenie zagorzałego obrońcy inherentnych dla desygnatu wartości katolickich, strzegącego ich przed potencjalnymi wrogami (laicyzacją, ekspansją innych religii...). Zastosowanie w tym kontekście metafory może sprawiać wrażenie prostego i niewinnego urozmaicenia stylistycznego dla przypisania po raz kolejny nazwie *Pologne* znaczenia kraju katolickiego (jak pokazywaliśmy w poprzednich rozdziałach, nominacja *pays catholique* regularnie pojawia się w kontekście analizowanego toponimu). W tym sensie metafora „usypia czujność” odbiorcy (Reboul 1989: 20) i daje możliwość manipulacji, tym większej im bardziej dany zabieg stylistyczny wydaje się dla uczestników sytuacji komunikacyjnej naturalny i oczywisty (Boissinot 1992: 87-89, za: Charaudeau, Maingueneau 2002: 378). W nominacji *bastion catholique* odnajdujemy jednak pewne cechy suplementarne, nieobecne w *pays catholique*: pozycja obrońcy (znajdującego się pod atakiem), stanie na straży wartości lub pewnego stanu rzeczy, niedopuszczanie „innego” oraz opór. Metafora prowadzi więc nie tylko do obrazowego, przemawiającego do wyobraźni odbiorcy, przedstawienia cech, jest także przejawem intencjonalności wypowiedzającego, stwarza pole do wyrażenia opinii na temat wskazywanych właściwości.

3.6. Dialogiczność

Dyskursywne nadawanie znaczeń społecznych wychodzi poza ramy jednego dyskursu, którego materialnym przejawem jest tekst lub, jak w naszym przypadku, kolekcja tekstów powstałych w obrębie jednego gatunku mowy (*genre du discours*) na jeden temat. Obserwowane mechanizmy sytuują się także na poziomie interdyskursywnym, opartym o dialog z wypowiedziami wytworzonymi w innych sytuacjach komunikacyjnych. Dialogiczność, jaka jest przedmiotem zainteresowania francuskiej analizy dyskursu, wynika z inspiracji myślą Bachtina, który przekonywał, że każde wypowiedzenie, w tym wypowiedzenie pozornie (formalnie) monologiczne, jest na poziomie struktury stylistycznej i semantycznej wypowiedzeniem dialogicznym (Volochinov 1981: 292, za: Charaudeau, Maingueneau 2002: 175), „zamieszkanym” przez inne dyskursy (Bakhtine 1963/1970: 263, za: Veniard 2013a: 49). Dialog, który powstaje, może mieć różnorodną naturę po pierwsze ze względu na interlokutora i dyskurs, do którego wypowiadający się odwołuje: dialogiczność interdyskursywna (*dialogisme interdiscursif*) opiera się o interakcję z dyskursem zrealizowanym przez osobę trzecią, dialogiczność interlokutywna (*dialogisme interlocutif*) skierowana jest na interlokutora (jego uprzednie wypowiedzenie lub wypowiedzenie antycypowane), dialogiczność intralokutywna lub autodialogiczność (*dialogisme intralocutif, autodialogisme*) to z kolei dialog wypowiadającego z samym sobą. Po drugie, dialogiczność dyskursu, jak przed chwilą sygnalizowaliśmy, to zarówno interakcja z wypowiedziami uprzednio wytworzonymi i niosącymi za sobą semantyczny ciężar właściwych im sytuacji komunikacyjnych (także w szerszym rozumieniu, obejmującym kontekst epoki, ówczesne produkcje dyskursywne, społeczne dyskusje, zbiorowe wspomnienia i wyobrażenia czy zakotwiczone we wspólnocie ideologie) (Bres, Nowakowska, Sarale 2019: 13), jak również z tymi, które dopiero potencjalnie mogą powstać. W tym sensie sama aktywność nominacyjna jest z natury dialogiczna. Nominacja bowiem nie tylko służy do nazwania przedmiotu, ale także pozycjonuje wypowiadającego względem tego przedmiotu, a co za tym idzie – także względem innych wypowiadających, posługujących się tymi samymi lub innymi nominacjami (Siblot 1997, 2001). W niniejszym rozdziale interesują nas jednak przede wszystkim echa innych sytuacji wypowiedzenia (*énonciation*) i innych wypowiedzeń (*énoncé*) dające się zrekonstruować na podstawie różnorodnych konfiguracji morfo-składniowych i przyczyniające się w odmienny sposób do dyskursywnego nadawania znaczenia nazwie *Pologne*. Pragniemy także podkreślić, że sama dialogiczność stanowi zjawisko wyjątkowo heterogeniczne, czego dowodzi opublikowane niedawno opracowanie „Petite grammaire alphabétique du dialogisme” (Bres,

Nowakowska, Sarale 2019). W naszej pracy skupiamy się jedynie na mechanizmach dialogiczności najczęściej spotkanych w zgromadzonym korpusie przykładów oraz, z naszego punktu widzenia, najbardziej relewantnych: dialogiczności wyrażonej eksplicytnie w postaci mowy przytoczonej (*discours rapporté*) oraz aluzjach do innych dyskursów. Podjęty problem dialogiczności obejmuje zatem dialogiczność interdyskursywną i retrospektywną.

3.6.1. Mowa przytoczona (*discours rapporté*)

Mowa przytoczona, w szczególności niezależna (*discours direct*), stanowi prototypowy przejaw dialogiczności; w eksplicytny – składniowy (a w dyskursie prasowym często także typograficzny) – sposób sygnalizuje interakcję zachodzącą pomiędzy wypowiedzianym obramowującym (*énonciation enchâssante*) a wypowiedzianym obramowanym (*énonciation enchâssée*) (Bres, Nowakowska, Sarale 2019: 179):

(37) « *La Pologne est l'un des pays les plus pauvres de l'UE, malgré sa croissance continue depuis des années. Cet "effet de rattrapage", allié à sa taille, est l'une des explications majeures de sa performance actuelle* », analyse Rafał Kierzenkowski, économiste à l'OCDE. (LM, 11.03.2010)

[„Polska jest jednym z najbiedniejszych krajów UE, mimo swojego stałego od kilku lat wzrostu. Ten „efekt doganiania”, powiązany z jej wielkością, jest jednym z głównych wyjaśnień jej obecnych wyników”, analizuje Rafał Kierzenkowski, ekonomista OECD]

Zmiana na poziomie *énonciation* odgrywa w nadawaniu znaczeń społecznych podwójną rolę. Przytaczając cudze słowa, dziennikarz ucieka się do retorycznej strategii „cytuję, więc nie ingeruję” („*je cite donc je n'interviens pas*”) (Authier-Revuz 1993: 11). W ten sposób dystansuje się od przywołanego wypowiedzenia, którego treść idzie na „dyskursywne konto” osoby trzeciej. Jednocześnie posłużenie się w prasie mową przytoczoną wytwarza efekt obiektywizacji dyskursu: wypowiedzenie *la Pologne est l'un des pays les plus pauvres de l'UE* jest głosem specjalisty, zewnętrznego eksperta, nieuwikłanego w medialny kontrakt komunikacyjny. W rzeczywistości dokładność przytoczenia i wynikające z tego wrażenie obiektywności mają charakter iluzoryczny. Zintegrowanie cudzych słów w wypowiedzeniu jest zawsze efektem pewnego wyboru (wyboru przytaczanej w roli autorytetu osoby, wyboru konkretnego fragmentu jej wypowiedzenia, wyboru tłumaczenia, jeśli wypowiedzenie wyjściowe zostało wytworzone w innym języku czy, w końcu, jeśli mowa przytoczona ma charakter zależny, wyboru takiego a nie innego przeformułowania cudzych słów). Wejście w interakcję z innym dyskursem służy w tym wypadku argumentacji. Stawiając się w pozycji mediatora pomiędzy odbiorcą prasy a specjalistami ze świata polityki, nauki czy ekonomii, dziennikarz legitymizuje swój dyskurs i konstruowane w nim znaczenia. Nominacja *l'un des pays les plus pauvres de l'UE*, wprowadzona w ten sposób do paradygmatu desygnacyjnego

nazwy *Pologne*, dzięki dialogiczności uzupełnia znaczenie toponimu o aspekt wiarygodności, powszechności i niezależności (to ekonomista międzynarodowej organizacji bowiem, a nie dziennikarz, nazywa w ten sposób *Pologne*).

3.6.2. Aluzja

W kontekście dialogiczności aluzję rozumiemy jako odniesienie do dyskursu innego w sposób implicytny, bardziej subtelny i zamaskowany niż ma to miejsce w przypadku mowy przytoczonej. Zabieg ten daje się zrekonstruować w oparciu o niejednoznaczne i heterogeniczne wskaźniki dialogiczności (*marqueurs du dialogisme*), a także (inter)dyskursywną pamięć (*mémoire discursive / interdiscursive*). Do takich wskaźników należą między innymi cudzysłowy (przykład 38), leksemy lub wyrażenia pochodzące z innych dyskursów (przykład 39) oraz niektóre wyrazy gramatyczne, w tym: określnik wskazujący (*déterminant / adjectif démonstratif*) (przykład 40).

(38) Il a en même temps indiqué qu'il n'était pas question de remplacer les bases d'Allemagne par des bases dans des pays de la « nouvelle Europe » tels que la Pologne ou la Roumanie. (*LM*, 18.08.2004)

[Jednocześnie wskazał, że nie ma mowy o zastąpieniu baz w Niemczech bazami w krajach „nowej Europy”, takich jak Polska czy Rumunia]

(39) Cela se passe nulle part, c'est-à-dire en Pologne. À bord de sa camionnette brinquebalante, le narrateur sillonne l'extrême Europe, accompagné du très bavard Władek. (*LF*, 8.04.2011)

[Dzieje się to nigdzie, czyli w Polsce. Na pokładzie rozklekotanej furgonetki narrator przemierza daleką Europę w towarzystwie bardzo gadatliwego Władka]

(40) La France était pour cette famille une sorte de Terre promise, la patrie des droits de l'homme. Mais pour arriver sur notre rive occidentale de l'Europe, il fallut traverser l'Ukraine et entrer par la Pologne. Ils comprirent très vite que la Pologne n'était pas l'antichambre d'une Europe salvatrice mais le camp de transit avant un retour "au pays". Ne voulant pas que leur petit dernier naisse dans un camp de cette Pologne xénophobe, ils réussirent à s'échapper. (*L*, 2.07.2008)

[Francja była dla tej rodziny swego rodzaju Ziemią Obiecaną, ojczyzną praw człowieka. Ale żeby dostać się na nasz zachodni brzeg Europy, trzeba było przemierzyć Ukrainę i wjechać przez Polskę. Bardzo szybko zrozumieli, że Polska nie jest przedsionkiem zbawiennej Europy, ale obozem przejściowym przed powrotem „do kraju”. Nie chcąc, by ich najmłodsze dziecko urodziło się w obozie w tej ksenofobicznej Polsce, zdołali uciec]

Umieszczenie w cudzysłowie nominacji *nouvelle Europe* sygnalizuje wejście przez podmiot mówiący w dialog z dyskursem politycznym, a ściślej mówiąc stanowi odwołanie do wypowiedzenia amerykańskiego sekretarza obrony Donalda Rumsfelda z 2003 roku. Odpowiadając na pytanie dziennikarza dotyczące inwazji Stanów Zjednoczonych w Iraku, Rumsfeld w swoim wypowiedzeniu podzielił kontynent europejski na dwie części: „stara” (*old*) i „nową” (*new*) Europę. *Stara Europa*, o pejoratywnej w tym kontekście konotacji, to przede wszystkim Francja i Niemcy, kraje, które odmówiły politycznego i militarnego wsparcia w prowadzonej przez USA wojnie. *Nowa Europa* to natomiast sojusznicy Amerykanów (w tym

Polska i inne kraje Europy Środkowej i Wschodniej). Interdyskursywne nawiązanie do wypowiedzenia Rumsfelda pozwala więc zrozumieć samą nominację *nouvelle Europe* (która bez uruchomienia dyskursywnej pamięci może okazać się nieczytelna), a dodatkowo także wzbogaca znaczenie społeczne *Pologne*. *Old* i *new* to bowiem leksemy niosące za sobą ciężar ówczesnej produkcji dyskursywnej na temat polityki międzynarodowej. Dialogiczna rola cudzysłowu zbiega się w tym miejscu z rolą formuł (także często typograficznie wyodrębnionych), którym poświęcamy kolejny rozdział. Ujawnia polemiczny wymiar przytaczanych słów i pozwala nadawcy zająć wobec nich stanowisko.

Kolejny przykład (przykład 39) to ilustracja dialogiczności powstałej pomiędzy dyskursem prasowym a dyskursem literackim. Wskaźnikiem dialogiczności jest w tym wypadku całe zdanie *Cela se passe nulle part, c'est-à-dire en Pologne*, stanowiące przekształcenie słynnego wstępu do wystawionej w 1896 roku sztuki Alfreda Jarry'ego „*Ubu Roi ou les Polonais*”: *Quant à l'action, elle se passe en Pologne, c'est-à-dire nulle part* (jeśli chodzi o akcję, dzieje się ona nigdzie, czyli w Polsce). To przewrotne stwierdzenie, jeśli odczytać jego naturę dialogiczną, wzbogaca znaczenie nazwy *Pologne* o surrealistyczny i groteskowy wymiar, właściwy teatrowi absurdu, dla którego dramat Jarry'ego był prekursor. Jarry przedstawia Polskę jako kraj nierealny, mityczny, legendarny, co po części może być motywowane faktem, że wówczas Polska rzeczywiście nie znajdowała się na mapie. Z drugiej jednak strony, przekształcona w przykładzie fraza zdaje się wciąż ciążyć nad sposobem myślenia o Polsce i jej miejscu w świecie. W tym sensie dialogiczność wzmacnia tutaj znaczenie nadawane *Pologne* w wyniku innych nominacji odwołujących się do lokalizacji kraju.

W przeciwieństwie do omówionych już przykładów ostatni fragment, w którym dialogiczność ujawnia się za sprawą poprzedzającego nazwę *Pologne* określnika wskazującego – *cette Pologne xénophobe*, nie przywołuje żadnego konkretnego wypowiedzenia, dającego się jednoznacznie osadzić w sytuacji komunikacyjnej (ze wskazaniem jej uczestników, miejsca, czasu). Zaimek przymiotny wskazujący (*déterminant démonstratif*) nie pełni w tym wypadku typowej dla siebie roli deiktycznej ani anaforycznej (w części artykułu poprzedzającej przytoczony passus, temat *Pologne* nie pojawia się). Jego kontekstowo dialogiczna funkcja polega na odesłaniu do pewnego prekonstrukt (*préconstruit*), implicytnie wynikającego z dopełnienia nazwy *Pologne (xénophobe)* (Bres, Nowakowska, Sarale 2019: 108-109). Przypisywana *Pologne* cecha *xénophobe* nie stanowi bowiem tutaj rematu zdania, jest tematyzowana, co – razem z użyciem określnika wskazującego – determinuje jej interpretację jako właściwości uprzednio już toponimowi nadanej w innym dyskursie, właściwości, co do

której uczestnicy bieżącej sytuacji komunikacyjnej są zgodni i której nie trzeba dodatkowo eksplikować.

Dialogiczność aluzyjna przejawiająca się w opisanych powyżej wskaźnikach przyczynia się do konstrukcji znaczenia społecznego nazwy *Pologne* poprzez wzbogacenia tej konfiguracji semantycznej o cechy uprzednio lub równolegle *Pologne* przypisywane w innych, różnorodnych dyskursach. Uruchamia pamięć dyskursywną i na tej pamięci bazuje, jednocześnie także ją zasilając na potrzeby przyszłych produkcji dyskursywnych. W konsekwencji interakcje, w jakie wchodzi prasa, w zależności od odbiorcy będą mniej lub bardziej czytelne, tym bardziej jeśli, wraz z obiegiem słów, wskaźniki dialogiczności zanikają, a idąca za nimi referencja zaciera się. Może to prowadzić do semantycznych przesunięć, czego przykładem jest omówione wyrażenie *la nouvelle Europe*, które w kolejnych latach przywoływano bez typograficznego odseparowania i które zaczęło funkcjonować również w odniesieniu do krajów przyjętych do Unii Europejskiej w 2004 roku (a zatem jedynie częściowo pokrywających się z „nową” Europą, o jakiej mówił Rumsfeld).

Rola dyskursywnej dialogiczności w nadawaniu znaczeń ma jeszcze jeden wymiar dający się zaobserwować w produkcji na temat *Pologne*: stanowi punkt wyjścia dla innych stylistycznych lub retorycznych zabiegów, często o charakterze aksjologicznym, takich jak humor czy ironia.

(41) Stanisław Mucha est Polonais. Aux distraits, rappelons que la Pologne, située précisément « nulle part », est le pays des papes, des plombiers et des poètes au sang noir. Stanisław Mucha a le sang noir (le noir, cette couleur qui les contient toutes). (*L*, 21.05.2005)

[Stanisław Mucha jest Polakiem. Dla rozkojarzonych przypomnijmy, że Polska, położona dokładnie „nigdzie”, to kraj papieży, hydraulików i poetów o czarnej krwi. Stanisław Mucha ma czarną krew (czerń, ten kolor, który zawiera je wszystkie)]

W powyższym przykładzie, dziennikarz w aluzyjny sposób odnosi się do różnych, utartych już w innych wypowiedziach, cech przypisywanych *Pologne*. *Nulle part* to ponowne nawiązanie do Alfreda Jarry’ego i konstruowanego przez niego znaczenia Polski wyimaginowanej, nieistniejącej w rzeczywistości. *Pays des papes* to podjęcie dyskursu o *Pologne catholique*, dodatkowo podkreślone liczbą mnogą rzeczownika *papes*. Z kolei *pays des plombiers* stanowi aluzję do toczącej się wówczas w Europie debaty o przepływie dóbr i usług, której symbolem stał się polski hydraulik (cf. rozdział 3.7.). Współrzędne zestawienie tych heterogenicznych cech, dających się zrozumieć w oparciu o dialogiczność, wywołuje efekt ironiczny, groteskowy i komiczny – nadaje *Pologne* znaczenie kraju kuriozalnego, cywilizacyjnie egzotycznego.

3.7. Formuła (*formule*)

Komplementarnym narzędziem budowania i wzmacniania znaczenia toponimu *Pologne* jest wytworzenie i rozpowszechnienie w dyskursie prasowym formuł (*formule*) zawierających derywat tej nazwy: *polonais* (polski). Zgodnie z propozycjami Krieg-Planque (2009) przez formułę rozumiemy dyskursywnie utrwalone wyrażenie (*caractère discursif, caractère figé*), odnoszące się do istotnych problemów społecznych (*caractère de référent social*) i cechujące się wymiarem polemicznym (*caractère polémique*). W analizowanym zbiorze tekstów na temat *Pologne* takim wyrażeniem okazało się *plombier polonais* (polski hydraulik)⁷⁸. Formuła ta przyczynia się do konstrukcji znaczeń i zostaje włączona do sporządzonego w pracy inwentarza narzędzi konfiguracji semantycznej z kilku powodów. Po pierwsze, jak zostało wspomniane, zawiera morfologiczny derywat nazwy *Pologne*. Po drugie, zostaje wytworzona w dyskursie o *Pologne* (choć w toku produkcji medialnej zyskuje pewną niezależność funkcjonowania). Po trzecie, *plombier polonais* ogniskuje cechy, jakie przypisuje się *Pologne* za sprawą aktywności nominacyjnej. Z jednej strony współistnieje z nominacjami występującymi w koreferencji do *Pologne*. Z drugiej – wzmacnia aktywność nominacyjną poprzez streszczenie kilku różnych właściwości (w szczególności znaczenia geograficznego i ekonomicznego *Pologne*, które w szczegółowy sposób zostają opisane w III części pracy). Tym samym formuła *plombier polonais* wpisuje się w semantyczną mapę nazwy *Pologne*, jaką wytwarza francuska prasa wielkonakładowa.

W niniejszym rozdziale przedstawiamy sposób, w jaki formuła *plombier polonais* funkcjonuje w obiegu prasowym (w tym zakresie opieramy swoje obserwacje o założenia Krieg-Planque na temat cech charakterystycznych formuły) oraz jak tym samym przyczynia się do modelowania i/lub wzmocnienia znaczenia społecznego nazwy *Pologne*.

Jak zasygnalizowaliśmy w poprzednim akapicie, w wyniku rozpowszechnienia i dyskursywnego utrwalenia wyrażenie *plombier polonais* zyskało w prasie niezależność funkcjonowania (posługiwanie się nim nie musi pociągać za sobą wskazywania nazwy *Pologne*). Z tego względu podstawa materiałowa tego rozdziału została poszerzona o wszystkie artykuły opublikowane w *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération* pomiędzy 1 maja 2004 a 30 kwietnia 2019 (stanowiącym dla nas okres dyskursywny) i zawierające wyrażenie *plombier*

⁷⁸ W korpusie odnotowano także formułę *camps de concentration polonais* (polskie obozy śmierci), jednak w porównaniu z *plombier polonais* wykazuje ona znacznie mniejszą frekwencję.

polonais (w tym także teksty, w których nie pojawia się nazwa *Pologne*). Pozwoliło to na odnotowanie blisko 600 wystąpień formuły⁷⁹.

Formuła *plombier polonais* pojawiła się we francuskim dyskursie prasowym na przełomie 2004 i 2005 roku przy okazji dyskusji nad projektem dyrektywy unijnej liberalizującej rynek usług w UE, nazywanej od nazwiska projektodawcy *dyrektywą Bolkesteina*. Po raz pierwszy została użyta w grudniu 2004 roku przez Philippe'a Vala, redaktora naczelnego satyrycznego tygodnika *Charlie Hebdo*, jednak rozpowszechniła ją wypowiedź francuskiego polityka Phillipe'a de Villiers, który skomentował projekt dyrektywy w następujący sposób:

„Cette affaire est très grave, car la directive Bolkestein permet à un plombier polonais ou à un architecte estonien de proposer ses services en France, au salaire et avec les règles de protection sociale de leur pays d'origine. Sur les 11 millions de personnes actives dans les services, un million d'emplois sont menacés par cette directive. Il s'agit d'un démantèlement de notre modèle économique et social.” (*LF*, 15.03.2005)

[Ta sprawa jest bardzo poważna, ponieważ dyrektywa Bolkesteina pozwala polskiemu hydraulikowi czy estońskiemu architektowi oferować swoje usługi we Francji, zachowując przy tym wynagrodzenie i zasady ochrony socjalnej kraju ich pochodzenia. Na 11 milionów osób aktywnych w sektorze usług milion jest zagrożonych przez tę dyrektywę. To niszczenie naszego modelu gospodarczego i społecznego]

W swoim komentarzu de Villiers wymienił dwa przykłady pracowników, którzy potencjalnie mogliby skorzystać z dyrektywy: polski hydraulik oraz estoński architekt. Jednak jedynie wyrażenie *plombier polonais* utrwaliło się we francuskim dyskursie⁸⁰. Niewątpliwie wpłynęły na to słowa Fritsa Bolkesteina, holenderskiego polityka i byłego komisarza UE ds. rynku wewnętrznego i usług, który 6 kwietnia 2005 roku broniąc swojego projektu, stwierdził, że niełatwo jest znaleźć hydraulika w Ramousies, gdzie posiada domek letniskowy. Te trzy wypowiedzenia dały impuls do utrwalenia wyrażenia *plombier polonais*, poświadczonego wysoką frekwencją, początkowym graficznym wyodrębnianiem wyrażenia w tekście poprzez

⁷⁹ Wstępna analiza funkcjonowania formuły *plombier polonais* we francuskim dyskursie prasowym została przez nas przeprowadzona w 2017 roku, a jej wyniki opublikowano w formie artykułu w języku francuskim (cf. Chruściel 2018b).

⁸⁰ W obserwowanej produkcji dyskursywnej odnotowaliśmy wiele analogicznych do *plombier polonais* wyrażeń, to jest grup rzeczownikowych złożonych z rzeczownika wskazującego na zawód oraz towarzyszącej mu przydawki, określającej pochodzenie wykonawcy tego zawodu, jak: *maçon portugais* (portugalski murarz), *électricien letton* (łotewski elektryk), *maçon letton* (łotewski murarz), *dentiste polonais* (polski dentysta), *médecin allemand* (niemiecki lekarz), *chauffeur polonais* (polski kierowca), *maçon italien* (włoski murarz), *pâtre grec* (grecki pasterz), *pêcheur espagnol* (hiszpański rybak), *maçon bulgare* (bułgarski murarz), *architecte estonien* (estoński architekt), *jardinier estonien* (estoński ogrodnik), *électricien britannique* (brytyjski elektryk), *prostituée estonienne* (estońska prostytutka), *footballeur roumain* (rumuński piłkarz), *chauffeur bulgare* (bułgarski kierowca), *cuisinier slovaque* (słowacki kucharz) czy *bûcheron slovène* (słoweński drwal) – wszystkie wymienione w kontekście liberalizacji przepływu usług. Jednak, w przeciwieństwie do *plombier polonais*, wyrażenia te mają charakter jednostkowy (odnotowaliśmy poniżej 10 okurencji dla każdego z nich), służą ilustracji problemu, nie stają się zaś jego charakterystyczną etykietką.

cudzysłów i/lub kursywę oraz stabilnością morfo-składniową⁸¹. W efekcie elementy syntagmy *plombier polonais* przestały funkcjonować jak „normalne” słowa (*mots „normaux”*, Krieg-Planque 2009: 86), scaliły się i nabrały charakteru dyskursywnego⁸², stając się nieodłącznym elementem debaty o rynku usług oraz zagrożeniu, jakie na tym rynku stanowią inne kraje, takie jak *Pologne*. Nastąpiła tutaj dyskursywna integracja odrębnych kwestii: nazwa *Pologne*, za sprawą formuły *plombier polonais*, stała się nieodłącznym elementem tekstów o ryzyku otwarcia rynków, z kolei *plombier polonais* zaczął przenosić elementy swojego znaczenia na znaczenie *Pologne*. Znaczenie to ma charakter dyskursywny, wynika z zastosowania przez prasę różnorodnych narzędzi nadawania znaczeń (w tym: zdań definicyjnych – przykład 42, użycia znaków typograficznych oraz diafor), które prowadzą do przesunięć semantycznych: *plombier polonais* przestaje w prosty sposób odsyłać do pracownika pochodzącego z Polski, a staje się symbolem strachu, zagrożenia, nielegalnej konkurencji i dumpingu cenowego⁸³:

(42) Le plombier polonais est devenu le paradigme de la catastrophe annoncée ; le voilà qui travaille « au noir », s'introduit dans nos foyers et hante les cauchemars du citoyen précautionneux. (*L*, 25.04.2005)

[Polski hydraulik stał się paradygmatem przyszłej katastrofy; oto on pracuje „na czarno”, wchodzi do naszych domów i nawiedza w koszmarach czujnego obywatela.

Ze względu na swój społeczny charakter formuła *plombier polonais* przenosi też przedmiot właściwej sobie debaty na obszary inne niż dyskurs prasowy. Jako nieodłączny element dyskusji na ważny społecznie temat, *plombier polonais* nieuchronnie pojawia się w wypowiedzeniach polityków, ekspertów oraz zwykłych obywateli. Od 2005 roku formuła jest powszechnie znana we francuskim społeczeństwie, o czym świadczą regularnie uzupełniające ją przydawki *fameux* i *célèbre* (znany, sławny). Przywołanie jej nie wymaga dodatkowych eksplikacji, co świadczy o utrwaleniu jej nie tylko w praktykach dyskursywnych, ale także w pamięci zbiorowej wypowiedzających.

W końcu formuła uzupełnia także znaczenie nazwy *Pologne* o inherentny dla tego typu wyrażen aspekt polemiczny, przejawiający się w (nie)adekwatności wyrażenia językowego w stosunku do jego desygnatu, heterogeniczności przypisywanych mu znaczeń oraz sposobach przywoływania go w dyskursie (Krieg-Planque 2009: 105). Pierwszym aspektem podlegającym

⁸¹ W korpusie odnotowano jedno użycie odbiegające od tej zasady: *le fameux plombier made in Pologne* [sławny hydraulik made in Polska] (*L*, 2.06.2005).

⁸² O dyskursywnym, wynikającym z praktyk językowych, charakterze wyrażenia *plombier polonais* świadczą także dane leksykograficzne. Wyrażenie to nie pojawia się w wielkich słownikach języka francuskiego, takich jak: *Trésor de la Langue Française informatisé*, *Le Petit Robert online* czy *Larousse online*.

⁸³ Takie znaczenie formuły trwale wpisuje się w dyskurs prasowy, który przywołuje *plombier polonais* mówiąc także o innych zagrożeniach rynku pracy (jak problem pracowników delegowanych), bezpośrednio niezwiązanych z debatą na temat Dyrektywy Bolkesteina, na przykład: *Le travailleur détaché européen sera-t-il le « plombier polonais » des élections européennes de mai 2014 ?* [Czy europejski pracownik delegowany będzie „polskim hydraulikiem” wyborów europejskich w maju 2014 roku?] (*LM*, 17.10.2013).

dyskursywnym negocjacji jest pochodzenie *plombier polonais*. Dyskurs wiąże *plombier polonais* z Polską, Europą Wschodnią, Europą Środkowo-Wschodnią, Europą Środkową lub, za pomocą negacji, wskazuje na brak „prawdziwej” przynależności do Europy (*le plombier polonais et le maçon turc ne seront jamais considérés comme de « vrais » Européens* – polski hydraulik i turecki murarz nigdy nie będą uważani za „prawdziwych” Europejczyków). Nominacje tego typu ujawniają dwa problemy. Z jednej strony posłużenie się przykładem właśnie polskiego, nie zaś czeskiego, łotewskiego czy węgierskiego hydraulika, uwydatnia rangę *Pologne* na tle pozostałych krajów regionu – *Pologne* staje się dzięki temu najbardziej reprezentatywnym przykładem polityki tej części Europy⁸⁴, prototypem niedawno przyjętych do Unii Europejskiej krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Z innej strony, polemika tocząca się w zakresie geograficznej przynależności *plombier polonais* pokazuje pozycjonowanie się wypowiadającego względem *plombier polonais*, uwydatniając odległość nie tylko na poziomie przestrzennym, ale także kognitywnym. Właśnie modalność, rozumiana jako stosunek wypowiadającego do przedmiotu swojego wypowiedzenia, staje się drugim tematem dyskursywnej polemiki. We francuskiej prasie dominuje pejoratywne znaczenie *plombier polonais*. Formuła pojawia się jako dopełnienie takich grup rzeczownikowych jak *la peur de* (strach wobec), *la crainte de* (obawa wobec), *la menace de* (zagrożenie), *la phobie de* (fobia), wpisujących się w pole semantyczne niepokoju wywołanego przez grożące niebezpieczeństwo, ale także: *le spectre de* (widmo), *le fantôme de* (mara, widmo) czy *le mythe de* (mit), co z kolei pozwala na kwalifikację tego zagrożenia jako nierealnego wytworu wyobraźni. Znaczenie potencjalnego niebezpieczeństwa przypisywane *plombier polonais* potwierdzają także nominacje występujące w koreferencji do formuły: *un concurrent / concurrence (économique)* (konkurent ekonomiczny / konkurencja ekonomiczna), *un dévoreur d'emplois* (pożeracz etatów), *une menace pour les emplois et les salaires* (zagrożenie dla miejsc pracy i płac), *le paradigme de la catastrophe annoncée* (paradygmat przewidywanej katastrofy), *l'ennemi qui ruine nos emplois* (wróg, który niszczy nasze miejsca pracy), *archétype de la menace du salarié à bas salaire* (archetyp zagrożenia w postaci niskopłatnego pracownika), *l'épouvantail* (straszak), *leur compatriote imaginaire accusé de faire du dumping social* [compatriote des eurodéputés polonais] (ich rodak oskarżany o praktykowanie dumpingu socjalnego [rodak

⁸⁴ Jak zauważa Jean-Marc Sarale (2015) w swojej analizie poświęconej formule *plombier polonais*, w toku dalszej produkcji dyskursywnej mniej ważne staje się użycie konkretnych wyrażeń, nieistotne, czy dziennikarz posłuży się przykładem *travailleurs d'Europe Centrale* (pracownicy z Europy Środkowej), czy *plombier polonais*. W wyniku obiegu słów oba wyrażenia przeobraziły się w amalgamat służący, co najistotniejsze, temu samemu modelowi argumentacji ukierunkowanej na sprzeciw wobec wolnego przepływu usług i niechęć wobec krajów tzw. Nowej Europy.

polskich eurodeputowanych]), *le symbole de la xénophobie des partisans du non* (symbol ksenofobii zwolenników głosu na nie), *personnage mythique devenu, à l'occasion de la polémique provoquée par la fameuse directive Bolkestein, le symbole de toutes nos frayeurs* (mityczna postać, która przy okazji kontrowersji wywołanych dyrektywą Bolkesteina stała się symbolem wszystkich naszych lęków). Nieliczne pozytywne przykłady przedstawienia *plombier polonais* odnoszą się do dyskursów obcych, nie francuskich, przedstawiając przychylnie stanowiska społeczności zagranicznych do potencjalnych migrantów zarobkowych:

(43) Outre-Manche, le « plombier polonais » devenait un héros. Conservateurs ou travaillistes, il ne manquait pas de bons esprits à Londres pour stigmatiser les réticences « franchouillardes » à l'adresse dudit « plombier polonais ». (LM, 17.06.2016)

[Za kanałem La Manche „polski hydraulik” wyrastał na bohatera. Wśród konserwatystów czy labourzystów, w Londynie nie brakowało dobrych duchów do napiętnowania żabojadzkiej niechęci wobec wspomnianego „polskiego hydraulika”]

W konsekwencji *plombier polonais* łączy w sobie wiele aspektów publicznej debaty: stanowi problem polityczny na arenie zarówno narodowej, jak i międzynarodowej, reprezentuje zmiany rynku pracy, jest symbolem, ale też ofiarą postaw ksenofobicznych, przedstawia zagrożenie dla ogółu społeczeństwa francuskiego, w końcu jest także obiektem produkcji dyskursywnej, a w szczególności produkcji medialnej. Jednocześnie dyskurs nieuchronnie przenosi te cechy także na znaczenie nazwy *Pologne*, powtarzając także te właściwości za pomocą innych nominacji i tkając tym samym sieć nachodzących na siebie, koherentnych elementów znaczenia społecznego toponimu.

3.8. Podsumowanie

Odnotowane w tym rozdziale narzędzia wzmocnienia znaczeń przyczyniają się do semantycznej konfiguracji w bardzo różne sposoby. Ich wspólnym mianownikiem jest jednak uwypuklenie i wyostrenie znaczeń, które powtarzają się w nominacjach tworzących paradygmat desygnacyjny nazwy *Pologne*. Mechanizmy predykcji wtórnej wytwarzają znaczenia immanentne dla toponimu; reklasyfikacja morfo-składniowa przymiotnika, w tym także jego prepozycja, wzmocnia jego semantyczne oddziaływanie; współrzędność składniowa ukazuje zacieranie się granic pomiędzy właściwościami niesionymi przez pozornie odrębne i niepowiązane jednostki leksykalne; metafora uzupełnia znaczenie społeczne o to, co z różnych względów nie powinno lub nie może zostać wypowiedziane wprost; wskaźniki dialogiczności legitymizują nadawane przez prasę znaczenia oraz wzbogacają je o aspekty wytworzone w toku innej niż dziennikarska produkcji dyskursywnej; z kolei formuła kondensuje w sobie wielowymiarowe problemy podnoszone w dyskursie, stając się dogodnym narzędziem

argumentacji nie tylko medialnej, ale także ogólnospołecznej. W tym sensie wszystkie te narzędzia niejako zwińczają proces nadawania znaczeń społecznych. Pomagają wskazać, które spośród licznie pojawiających się w tekstach prasowych nominacji są istotne dla semantyki dyskursywnej nie tylko ze względu na swoją frekwencję, ale także sposób w jaki przyczyniają się do budowania znaczeń.

III ZNACZENIE SPOŁECZNE *POLOGNE*

Naturalną konsekwencją przyjęcia za przedmiot badań konstrukcji znaczenia nazwy *Pologne* jest, poza stworzeniem inwentarza narzędzi służących tej dyskursywnej konfiguracji semantycznej, także zaobserwowanie samego znaczenia społecznego, jakie francuska prasa przypisuje toponimowi. Znaczenie to stanowi niejako wypadkową użycia narzędzi, które zostały opisane w pierwszym, drugim i trzecim rozdziale części *Narzędzia nadawania znaczeń*. Bazując na semantyczno-referencyjnym potencjale właściwym wszystkim nazwom państw, media przypisują różnorodne cechy poszczególnym komponentom, do których odsyła *Pologne*, poprzez nominację dokonują kategoryzacji, następnie zaś przypisane cechy wzmacniają w selektywnej sieci znaczeń. W konsekwencji kształtuje się znaczenie *Pologne* obejmujące komponent geograficzny (oparty o domenę odniesienia *lieu*), komponent społeczny (domena *habitants*), komponent polityczny (*gouvernement, dirigeants*) oraz komponent gospodarczo-ekonomiczny (*agent économique*).

Niniejsza część pracy poświęcona jest właśnie tym czterem komponentom znaczenia społecznego *Pologne*, które w toku produkcji dyskursywnej, otrzymują specyficzne (właściwie dla *Pologne*) cechy. Opisowi każdego z komponentów towarzyszy egzemplifikacyjna lista paradygmatu desygnacyjnego, to jest odnotowanych w dyskursie nominacji kształtujących dany element znaczenia. Dodatkowo, poszczególne elementy znaczenia społecznego *Pologne* staramy się, nieco na wzór krytycznej analizy dyskursu, osadzić w szerszym kontekście społecznym, kulturowym, politycznym, historycznym i gospodarczym. Należy jednak podkreślić, że nasze rozważania w tym zakresie mają jedynie stworzyć tło efektu konfiguracji semantycznej, nie są zaś głównym przedmiotem badania. Taka, niewątpliwie interesująca, analiza wymagałaby bowiem przedsięwzięcia interdyscyplinarnego projektu, integrującego punkty widzenia językoznawców, historyków i politologów, a być może także – jak sugerują wstępne, skupione przede wszystkim na wymiarze dyskursywnym, obserwacje – geografów i specjalistów nauk ekonomicznych.

1. Komponent geograficzny

Przez komponent geograficzny rozumiemy tę część znaczenia nazwy *Pologne*, która jest kształtowana poprzez odniesienie do współrzędnych geograficznych, określających położenie w poszczególnych częściach danego terytorium, najczęściej kontynentu europejskiego (północ/południe, zachód/wschód), lub na pograniczu tych części (centrum). Nominacje odnotowane w tym zakresie przedstawiamy w poniższej tabeli:

PÓŁNOC	POŁUDNIE	ZACHÓD	WSCHÓD	CENTRUM
- <i>nord de l'Europe</i> [północ Europy]	–	- <i>pays occidentaux</i> [kraje zachodnie]	- <i>Est</i> [Wschód] - <i>est de l'Europe</i> [wschód Europy] - <i>États de l'Est</i> [państwa Wschodu] - <i>Europe de l'Est</i> [Europa Wschodnia] - <i>pays d'Europe de l'Est</i> [kraje Europy Wschodniej] - <i>pays de l'Est</i> [kraje Wschodu] - <i>pays de l'Est européen</i> [kraje europejskiego Wschodu]	- <i>pays d'Europe centrale</i> [kraje Europy Środkowej] - <i>pays du centre du Vieux Continent</i> [kraje centrum Starego Kontynentu] - <i>Europe centrale</i> [Europa Środkowa] - „ <i>Mittleuropa</i> ” [niem. Europa Środkowa]
			- <i>Europe centrale et de l'Est</i> [Europa Środkowa i Wschodnia] - <i>Europe centrale et orientale</i> [Europa Środkowo-Wschodnia] - <i>pays d'Europe centrale et orientale</i> [kraje Europy Środkowo-Wschodniej] - <i>PECO</i> (skrótowiec od: <i>pays d'Europe centrale et orientale</i>)	

Tabela 1. Komponent geograficzny znaczenia nazwy *Pologne*.

Powyższe przykłady pozwalają zauważyć, że w dyskursie francuskiej prasy pozycja geograficzna *Pologne* pozostaje niejasna. W większości przypadków dyskurs sytuuje *Pologne* w Europie Środkowej, Wschodniej lub, łącząc oba regiony, Środkowo-Wschodniej. Przy czym, z geograficznego punktu widzenia, jedynie pierwsza nominacja (*pays d'Europe centrale*) zdaje

się odpowiadać rzeczywistym współrzędnym⁸⁵ oraz tradycyjnemu geograficznemu podziałowi kontynentu na Europę Zachodnią, Środkową i Wschodnią (Winnicki 2017: 13). W przypadku pozostałych nominacji mamy do czynienia z interferencją znaczenia geograficznego i historyczno-politycznego (współtworzących znaczenie geopolityczne)⁸⁶, zgodnie z którym *Est* to nie tylko nazwa kierunku geograficznego, ale także określenie krajów bloku komunistycznego (TLFi), co potwierdzają takie nominacje jak *anciens pays de l'Est, ex-pays de l'Est* (byłe kraje Wschodu). Z kolei *Europe centrale et orientale* to nominacja rozpowszechniona w drugiej połowie XX wieku przez intelektualistów (w tym naukowców i pisarzy), takich jak Oskar Halecki, Czesław Miłosz czy Milan Kundera, którzy uzasadniali jej użycie pokrewieństwem kulturowo-historycznym państw położonych pomiędzy morzami Bałtyckim, Adriatyckim, Egejskim i Czarnym (Czarnecki 1994). Miałoby się ono przejawiać w strukturze społecznej i ekonomicznej, tradycji życia politycznego oraz pozycji międzynarodowej tej części Europy, odróżniającej ją od poziomu cywilizacyjnego Zachodu (Tomaszewski 1976). Współcześnie jednak coraz większą uwagę zwraca się na heterogeniczność tzw. Europy Środkowo-Wschodniej (Winnicki 2017), a używanie jednej, wspólnej nominacji na określenie co najmniej kilku kręgów kulturowo-cywilizacyjnych ma raczej wartość argumentacyjną niż informacyjną.

Terminologiczne przesunięcie nie pozostaje bez wpływu na konstrukcję znaczenia *Pologne*. Nazwy kierunków geograficznych wskazują bowiem, oprócz obiektywnych i neutralnych danych na temat położenia, sposób, w jaki pozycjonuje się wypowiadający względem opisywanych zjawisk, a także niosą za sobą różnorodne konotacje. W tym sensie *Północ*, *Południe*, *Zachód* i *Wschód* stają się metaforami aspektów społeczno-politycznych, ekonomicznych, kulturowych czy też afektywnych łączonych z danym obszarem geograficznym (Wodianka, Neumeister 2015). W perspektywie społeczno-kulturowej

⁸⁵ Należy podkreślić, że spójna geograficzna definicja Europy Środkowej nie istnieje, jednak większość opracowań encyklopedycznych, słownikowych, naukowych, publicystycznych, a także klasyfikacji sporządzonych przez różnorodne organizacje narodowe i międzynarodowe jest zgodna, co do przynależności Polski do tego regionu Europy (cf. *The World Factbook*, *Encyclopædia Britannica*, *Columbia Encyclopedia*, *Le Petit Larousse dictionnaire encyclopédique*, *Grand Usuel Larousse*, *Le Petit Robert des noms propres*, Katzenstein 1997, Tiersky 2004, Jordan 2005, Johnson 2011, klasyfikacja Grupy Ekspertów ONZ ds. Nazw Geograficznych https://www.stagn.de/DE/1_Der_StAGN/Publikationen/StAGN_GGEuropa/grosseau_node.html [dostęp online 23.03.2022]).

⁸⁶ Brak rozróżnienia pomiędzy geograficznym a politycznym kontekstem lokalizacji *na Wschodzie*, a także metafizycznej refleksji dotyczącej tego wyrażenia, uwidacznia się, poza dyskursem prasy francuskiej, również w innych gatunkach mowy. Przykład mogą stanowić niemieckie podręczniki do historii na poziomie szkoły średniej (Oberstufe II), w których Polska regularnie przypisywana jest do Europy Wschodniej (niem. *Osteuropa*). Nacechowanie tej nominacji przejawia się zaś w stworzonych podczas zimnej wojny określeniach „konflikt między Wschodem a Zachodem”, „opozycja między Wschodem a Zachodem”, „blok wschodni”, „kraje bloku wschodniego” czy „nowa polityka wschodnia” (Dreesen, Judkowiak 2012: 111).

dyskursywna kategoryzacja *Pologne* jako *pays de l'Est* (lub *pays d'Europe centrale et orientale*) skutkuje przypisaniem toponimowi cech typowych dla Wschodu, a zatem: wyzwolenia (*délivrance*), barbarzyństwa (*barbarie*) i zagrożenia (*menace*), stojących w opozycji do zachodu (*l'Ouest*), obejmującego kraje Europy Zachodniej i Stany Zjednoczone (cf. Hassner 1969) i będącego symbolem literackiego raju, grecko-rzymskiej i chrześcijańskiej tradycji, wolności, dzikich krain, bogactwa, demokracji i indywidualizmu, ale również upadku, śmierci, kapitalizmu i faszyzmu (Wodianka, Neumeister 2015). Takie znaczenie nazwy (*pays de l'Est*) potwierdzają nominacje odnoszące się do odzyskania przez Polskę wolności w 1989 roku, uwypuklające aspekt wyzwolenia (cf. rozdział 3), oraz te, wskazujące na zagrożenie o charakterze ekonomiczno-gospodarczym, jakie stwarza *Pologne* na arenie międzynarodowej (cf. rozdział 4). Listę cech przypisywanych *l'Est* i ustalonych przez Wodiankę i Neumeistera przede wszystkim w oparciu o korpus literacki, należałoby jednak uzupełnić o znaczenie kierunków geograficznych wytwarzane w dyskursie prasowym. To zadanie wychodzi poza ramy niniejszej pracy; chcielibyśmy jedynie zasygnalizować, że przeanalizowany korpus tekstów zdaje się poszerzać konotacje niesione przez nominację *l'Est* na przykład o aspekt ekonomiczny, to jest niższy status materialny krajów Wschodu, co pokazują takie nominacje jak *pays pauvres d'Europe de l'Est* (biedne kraje Europy Wschodniej), *l'Est pauvre et soumis à l'URSS* (biedny i podporządkowany ZSRR Wschód) oraz tytuły prasowe: *La pauvreté se concentre à l'est* [bieda koncentruje się na wschodzie] (*LM*, 1.03.2005), *L'Europe accueille ses parents pauvres de l'Est* [Europa przyjmuje swoich biednych krewnych ze Wschodu] (*LF*, 26.12.2006).

Rozmycie geograficznej lokalizacji *Pologne*, przy jednoczesnym przypisaniu nazwie znaczenia pejoratywnego, jest dodatkowo wzmocnione zaczerpniętą ze sztuki Alfreda Jarry'ego i cytowaną już w pracy nominacją *nulle part* (*en Pologne, c'est-à-dire nulle part*). Jak wspominaliśmy w rozdziale poświęconym roli dialogiczności, takie użycie w momencie wystawienia sztuki w 1896 roku mogło być motywowane kontekstem historyczno-politycznym: Polski wówczas nie było na mapie Europy, od ponad stu lat jej terytoria znajdowały się pod zaborami Rosji, Prus i Austrii. W dzisiejszej prasie interdyskursywne nawiązanie do teatru absurdu Jarry'ego zdaje się w nieco ironiczny sposób oddawać sposób myślenia o geograficznej (ale także politycznej) pozycji *Pologne*. Wyrażenie przysłówkowe *nulle part* wzbogaca *Pologne* o cechy pewnej nierealności. *Pologne* zostaje przedstawiona jako kraj o niejasnej, egzotycznej lokalizacji, odległy od wypowiadającego nie tylko w sensie fizycznym, ale także poznawczym, niedookreślony, a w konsekwencji również mniej istotny na arenie międzynarodowej.

2. Komponent społeczny

Komponent społeczny to komponent obejmujący znaczenie budowane przez nominacje, które należy rozumieć metonimicznie jako nazwę ogółu lub części mieszkańców *Pologne*. W tym zakresie dyskurs w szczególny sposób uwypukla jedną cechę – “katolickość” społeczeństwa polskiego, która w prasie niesie za sobą także inne, komplementarne właściwości oraz służy jako argument w dyskusji na temat polityki państwa.

KATOLICKOŚĆ
- <i>pays catholique</i> [katolicki kraj]
- <i>pays catholique à 90 %</i> , <i>pays à 90 % catholique</i> [kraj w 90% katolicki]
- <i>société à 90 % catholique</i> [społeczeństwo w 90% katolickie]
- <i>pays à 95 % catholique</i> [kraj w 95% katolicki]
- <i>pays qui se déclare à 95 % catholique</i> [kraj, który w 95% deklaruje się jako katolicki]
- <i>pays très catholique</i> [kraj bardzo katolicki]
- <i>pays très chrétien</i> [kraj bardzo chrześcijański]
- <i>pays aux traditions catholiques très fortes</i> [kraj o bardzo silnych tradycjach katolickich]
- <i>pays très ancré dans la tradition catholique</i> [kraj bardzo zakorzeniony w tradycji katolickiej]
- <i>nation profondément catholique</i> [naród głęboko katolicki]
- <i>pays à très forte majorité catholique</i> [kraj o zdecydowanej większości katolickiej]
- <i>pays extrêmement catholique</i> [ekstremalnie katolicki kraj]
- <i>pays le plus catholique d'Europe</i> [najbardziej katolicki kraj Europy]
- <i>bastion du catholicisme</i> [bastion katolicyzmu]
- <i>un des bastions les plus solides de l'Église catholique en Europe</i> [jeden z najsolidniejszych bastionów Kościoła katolickiego w Europie]
- <i>pays catholique au cœur de l'Europe sécularisée</i> [katolicki kraj w sercu zlaicyzowanej Europy]
- <i>pays ultracatholique et conservateur</i> [ultrakatolicki i konserwatywny kraj]
- <i>pays trop catholique et conservateur</i> [zbyt/bardzo katolicki i konserwatywny kraj]
- <i>pays très catholique et conservateur sur le plan des valeurs</i> [kraj bardzo katolicki i konserwatywny pod względem wartości]
- <i>pays très catholique, attaché à la structure familiale traditionnelle</i> [kraj bardzo katolicki, przywiązany do tradycyjnej struktury rodzinnej]
- <i>pays conservateur, catholique, patriarcal</i> [kraj konserwatywny, katolicki, patriarchalny]
- <i>pays pauvre, blanc et catholique</i> [biedny, biały i katolicki kraj]
- <i>pays où de nombreux électeurs vont à la messe avant d'aller voter</i> [kraj, w którym wielu wyborców udaje się na mszę przed pójściem na wybory]
- <i>pays catholique où l'influence de l'Église est puissante</i> [kraj katolicki, w którym wpływ Kościoła jest silny]
- <i>pays profondément croyant, où l'Église n'a jamais accepté de se retirer du champ politique</i> [głęboko wierzący kraj, w którym Kościół nigdy nie zgodził się na wycofanie ze sfery polityki]

- *pays où l'Église catholique écrase encore de son poids les débats de société* [kraj, w którym Kościół katolicki ciąży nad debatami społecznymi]

- *pays où l'engagement politique des prêtres est parfois controversé* [kraj, w którym polityczne zaangażowanie księży bywa kontrowersyjne]

- *pays des frères Kaczyński et de Radio Maryja* [kraj braci Kaczyńskich i (katolickiego) radia Maryja]

- *pays désormais sans Juifs, un pays ignorant des Lumières qui rêve de faire entrer la notion de chrétienté dans la Constitution* [kraj obecnie bez Żydów, kraj ignorujący Oświecenie, który marzy o wpisaniu pojęcia chrześcijaństwa do Konstytucji]

Tabela 2. Komponent społeczny znaczenia nazwy *Pologne*.

Francuska prasa przedstawia “katolickość” jako cechę wyróżniającą *Pologne*⁸⁷. W przeciwieństwie do nominacji wpisujących się w pozostałe komponenty (geograficzny, polityczny, ekonomiczno-gospodarczy), nominacje, które wskazujemy w tym rozdziale najczęściej występują w liczbie pojedynczej, dyskursywnie odnosząc się wyłącznie do nazwy *Pologne*, nie zaś do zbioru zbliżonych pod różnymi względami państw. *Pologne* we francuskim dyskursie prasowym to kraj bardzo i niemal jednolicie katolicki, przy czym – jak wskazywaliśmy w rozdziale dotyczącym reklasyfikacji przymiotników jakościowych (odbywającej się między innymi za sprawą stopniowania i skalarności) – dziennikarze z reguły nie wskazują kryteriów takich ustaleń. Dodatkowo “katolickość”, jaką przypisuje się *Pologne*, nie jest cechą neutralną. Zyskuje nacechowanie pejoratywne związane z sytuowaniem się na krańcu dyskursywnej „skali katolickości” i dające się zaobserwować w formie przysłówków *extrêmement* (*pays extrêmement catholique*), *trop* (*pays trop catholique et conservateur*), prefiksu *ultra-* (*pays ultracatholique et conservateur*) oraz za sprawą współrzędności składniowej przymiotnika *catholique* z innymi nazwami cech o (zdeterminowanych systemowo lub dyskursywnie) konotacjach negatywnych.

Pierwsze, morfologiczne, wskaźniki prezentują *Pologne* jako kraj skrajnie, wręcz przesadnie katolicki, ściśle przestrzegający zasad Kościoła Katolickiego (TLFi). Negatywne wartościowanie uwidacznia się głównie w prefiksie *ultra-*, który jako formant przymiotnikowy lub rzeczownikowy z natury służy intensyfikacji znaczenia wzbogaconej o aspekt pejoratywny lub pochwalny (TLFi); ta druga potencjalna interpretacja jest jednak w przypadku analizowanych przez nas tekstów wykluczona kontekstowo.

Współrzędność składniowa *catholique* z innymi przymiotnikami wskazuje natomiast na dyskursywne powiązanie cechy “katolickość” z takimi cechami jak: “konserwatyzm” (*pays très*

⁸⁷ Interesujący wydaje się fakt, że w prowadzonych pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego badaniach ankietowych, których celem było ustalenie cech „prawdziwego” Polaka, “katolickość”, “religijność” czy “wiarą” w opinii polskich respondentów pojawiają się stosunkowo rzadko. Aspekt religijny stanowił odpowiednio 3,1% oraz 3,8% profilu „prawdziwego” Polaka w latach 1990 i 2000 (Bartmiński 2006a: 364).

catholique et conservateur sur le plan des valeurs), “tradycjonalizm” (*pays très catholique, attaché à la structure familiale traditionnelle*) czy “patriarchalizm” (*pays conservateur, catholique, patriarcal*). Poprzez działanie serii enumeratywnej (cf. rozdział 3.3. część II) te formalnie odmienne nazwy cech semantycznie zbliżają się do siebie, wywołując wrażenie, jakby jedna nieuchronnie pociągała za sobą kolejną; w tym sensie wzbogacają wzajemnie swoje konotacje.

W efekcie powyżej opisanych zjawisk przypisywanie nazwie *Pologne*, a następnie uwypuklanie właściwości “katolickość” nie stanowi prostego uzupełnienia znaczenia społecznego toponimu o neutralny aspekt powszechnie wyznawanej w kraju religii (na co wskazywałaby sama natura przymiotnika, klasyfikowanego jako przymiotnik relacyjny). Poza wzbogaceniem znaczenia społecznego, “katolickość” staje się narzędziem argumentacji dziennikarzy, jest wskazywana jako istotna właściwość przy okazji różnorodnych wydarzeń społeczno-politycznych, bardziej lub mniej związanych z religijnością mieszkańców *Pologne*.

Wydarzeniami i tematami, które stanowią tło i pretekst do mówienia o *Pologne catholique* są między innymi: śmierć papieża Jana Pawła II, a następnie wybór kolejnego papieża oraz organizacja jego pielgrzymki do Polski, projekt traktatu konstytucyjnego Unii Europejskiej w 2005 roku, w którym Polska (wraz z kilkoma innymi krajami) popierała zapis o wpływie dziedzictwa chrześcijańskiego na obecny kształt Europy, wybory prezydenckie i parlamentarne ostatnich lat (w których jednym z istotnych czynników determinujących wybór obywateli był liberalny lub konserwatywny profil partii i reprezentantów partii), a także rekonstrukcje utworzonych rządów (na przykład rekonstrukcja rządu z 2006 roku, w wyniku której władza znalazła się w rękach koalicji tworzonej przez trzy partie określane jako katolickie/ultrakatolickie (Prawo i Sprawiedliwość, Liga Polskich Rodzin, Samoobrona), kryzys migracyjny z 2015 roku (w którym religia była przytaczana jako argument przeciwko przyjmowaniu uchodźców/migrantów innej niż chrześcijańska wiary), organizowane w Krakowie Światowe Dni Młodzieży, toczące się w ciągu ostatnich kilkunastu lat w Europie dyskusje na temat liczby zawieranych małżeństw, niżu demograficznego, możliwości zawierania małżeństw przez pary jedнопłciowe (a w szerszym kontekście też praw osób homoseksualnych), prawa aborcyjnego, ale także debaty na temat niedzielnego handlu czy rozwoju infrastruktury:

(44) Le pays va investir huit milliards d'euros dans des lignes de TGV, et quatre milliards l'an prochain dans les autoroutes. L'argent pourtant, dans ce pays extrêmement catholique, demeure un tabou, il est synonyme de corruption. (*LF*, 24.12.2009)

[Kraj zainwestuje osiem miliardów euro w linie TGV, a w przyszłym roku cztery miliardy w autostrady. Pieniądze jednak, w tym ekstremalnie katolickim kraju pozostają tematem tabu, są synonimem korupcji]

Francuska prasa przypisuje *Pologne* cechę “katolickość”, aby móc ją następnie wykorzystać jako uzasadnienie lub kontekst negatywnie ocenianych zjawisk oraz zachowań mieszkańców Polski i polskiej klasy politycznej, jak na przykład obstrukcja wspólnej polityki Unii Europejskiej czy homofobia. “Katolickość” staje się zatem, w oczach francuskich dziennikarzy, wyznacznikiem życia Polaków, czynnikiem warunkującym i motywującym ich postawy i społeczno-polityczne wybory⁸⁸.

⁸⁸ Jako element znaczenia społecznego nazwy *Pologne*, “katolickość” jest, poza dyskursem francuskiej prasy informacyjnej, eksploatowana także w innych dyskursach. Przykładowo, we francuskim tygodniku *Télérama*, przynależącym do grupy *Le Monde*, pojawia się ona w postaci przekształcenia (*détournement*) związku frazeologicznego *saoul comme un Polonais* (pijany jak Polak) na wyrażenie *saint comme un Polonais* (święty jak Polak) (<https://www.telerama.fr/television/saint-comme-un-polonais,54730.php>, dostęp online 24.05.2022).

3. Komponent polityczny

Na komponent polityczny znaczenia toponimu składają się cechy wyrażone przez nominacje, które należy interpretować jako odnoszące się do *Pologne* jako instytucji samej w sobie lub które należy traktować jako metonimie władz państwa (Prezydenta, Rady Ministrów, Parlamentu). Znaczenie, które w tym zakresie konstruuja media, w największym skrócie dałoby się sprowadzić do politycznych przyczyn i skutków transformacji ustrojowej, której kluczowym momentem był w Polsce rok 1989. Największy nacisk zostaje bowiem położony na znajdowanie się przed 1989 rokiem w strefie wpływów ZSRR oraz, po 1989 roku, członkostwo w strukturach Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej (tabela 3). Kontekst tych politycznych przemian wpływa także na budowanie znaczenia *Pologne* jako podmiotu w stosunkach międzynarodowych, w ramach których podkreśla się współpracę ze Stanami Zjednoczonymi, nieprzychylny stosunek do Rosji oraz wsparcie Ukrainy i Gruzji (tabela 4).

PRZYNALEŻNOŚĆ DO BLOKU WSCHODNIEGO	CZŁONKOSTWO W UE I / LUB NATO
- <i>anciens pays communistes</i> [dawne kraje komunistyczne]	- <i>membre (à part entière) de l'Union européenne</i> [(pełnoprawny) członek Unii Europejskiej]
- <i>ancien pays / membre du bloc communiste</i> [były kraj / członek bloku komunistycznego]	- <i>membre de l'Otan</i> [członek NATO]
- <i>pays de l'ancien bloc communiste</i> [kraj byłego bloku komunistycznego]	- <i>membre de l'Otan depuis 1997 et de l'Union européenne depuis un an et demi</i> [członek NATO od 1997 roku oraz Unii Europejskiej od półtora roku]
- <i>anciens pays du bloc soviétique</i> [dawne kraje bloku sowieckiego]	- <i>désormais membre de l'UE et de l'Otan</i> [obecnie członek UE i NATO]
- <i>états autrefois membres du pacte de Varsovie</i> [państwa niegdyś będące członkami Układu Warszawskiego]	- <i>nouveaux membres à la fois de l'Alliance atlantique et de l'Union européenne</i> [nowi członkowie zarówno Sojuszu Atlantyckiego, jak i Unii Europejskiej]
- <i>ex-membres du Pacte de Varsovie</i> [byli członkowie Układu Warszawskiego]	- <i>nouveaux pays de l'Union</i> [nowe kraje Unii]
- <i>anciens pays / alliés du Pacte de Varsovie</i> [dawne kraje / dawni sojusznicy Układu Warszawskiego]	- <i>nouveaux États membres</i> [nowe państwa członkowskie]
- <i>anciens satellites de l'Union soviétique</i> [dawne kraje satelickie Związku Radzieckiego]	- <i>nouveaux membres entrés dans l'Union en 2004</i> [nowi członkowie, którzy weszli do Unii w 2004]
- <i>anciens satellites de l'ex-URSS</i> [dawne państwa satelickie byłego ZSRR]	- <i>nouveaux venus dans l'Union européenne</i> [nowoprzybyli do Unii Europejskiej]
- <i>ex-satellites de Moscou</i> [byłe państwa satelickie Moskwy]	- <i>nouveaux arrivants / adhérents / entrants</i> [nowo przybyli]
- <i>pays de l'ancienne zone d'influence soviétique</i> [dawne kraje bylej strefy wpływów sowieckich]	- <i>nouveaux membres de la famille européenne</i> [nowi członkowie rodziny europejskiej]
- <i>anciens pays de la sphère d'influence soviétique</i> [byłe kraje strefy wpływów sowieckich]	- <i>États nouvellement entrés dans l'UE</i> [kraje nowo przyłączone do UE]
- <i>pays de l'ancienne sphère soviétique</i> [kraje dawnej strefy sowieckiej]	- <i>ceux qui intègrent l'Union européenne le 1er mai</i> [ci, którzy wchodzą do Unii europejskiej 1 maja]

<ul style="list-style-type: none"> - <i>pays plongé de force pendant cinquante ans dans l'orbite soviétique</i> [kraj siłą pogróżony przez pięćdziesiąt lat w strefie sowieckich wpływów] - <i>anciens pays qui étaient naguère sous tutelle soviétique</i> [byłe kraje, które znajdowały się niegdyś pod rządami sowieckimi] - <i>pays qui ont connu la domination soviétique</i> [kraje, które doświadczyły sowieckiej dominacji] - <i>pays qui avaient vécu derrière le rideau de fer</i> [kraje, które żyły za żelazną kurtyną] - <i>pays longtemps restés cantonnés derrière un rideau de fer hermétique</i> [kraje długo pozostające w zamknięciu za hermetyczną żelazną kurtyną] - <i>pays d'Europe orientale qui ne sont plus vassaux du Kremlin</i> [kraje Europy Wschodniej, które nie są już wasalami Kremla] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>pays qui viennent d'intégrer l'Union</i> [kraje, które właśnie dołączyły do Unii] - <i>pays qui viennent d'arriver</i> [kraje, które właśnie dołączyły] - <i>pays de l'élargissement</i> [kraje z rozszerzenia] - <i>dix adhérents</i> [dziesięciu członków] - <i>pays qui se pressaient à notre porte</i> [kraje, które spieszyły do naszych drzwi] - <i>pays qui nous rejoignent</i> [kraje, które do nas dołączają]
<ul style="list-style-type: none"> - <i>nouveaux membres postcommunistes de l'Union européenne</i> [nowi postkomunistyczni członkowie Unii Europejskiej] - <i>pays anciennement communistes qui ont rejoint l'Union européenne en mai</i> [byłe kraje komunistyczne, które przystąpiły do Unii Europejskiej w maju] - <i>ancien pays du pacte de Varsovie devenu membre de l'OTAN (1999) et de l'Union européenne (2004)</i> [były kraj Układu Warszawskiego, który stał się członkiem NATO (1999) i Unii Europejskiej (2004)] - <i>ancien satellite de l'URSS qui n'attendait que la chute du communisme pour rejoindre l'OTAN et l'Union européenne</i> [dawny satelita ZSRR, który tylko czekał na upadek komunizmu, żeby wejść do NATO i Unii Europejskiej] - <i>nos nouveaux partenaires qui, il y a encore quinze ans, vivaient sous le joug de l'Union soviétique</i> [nasi nowi partnerzy, którzy jeszcze piętnaście lat temu żyli pod jarzmem Związku Radzieckiego] - <i>anciens pays du bloc communiste passés à l'Ouest</i> [dawne kraje bloku komunistycznego, które przeszły na Zachód] 	

Tabela 3. Komponent polityczny znaczenia nazwy *Pologne* (część 1).

Odwołując się do ustroju politycznego *Pologne* przed 1989 rokiem, dziennikarze wskazują na kilka aspektów: organizację państwa zgodną z doktryną komunizmu, postulującą zbudowanie społeczeństwa bezklasowego, opartego o równy podział dóbr (*pays communiste*), przynależność do grupy państw o podobnej strukturze, potocznie określanej jako *pays du bloc soviétique*, *membres du bloc communiste*, oficjalnie tworzącej organizację polityczno-wojskową z dominującą rolą ZSRR (*pays / membres / alliés du Pacte de Varsovie*), która miała tworzyć przeciwwagę dla zagrożenia ze strony NATO, oraz polityczną i administracyjną zależność od Związku Radzieckiego, będącą wynikiem ustaleń Konferencji jałtańskiej (*satellites de l'Union soviétique*). W takim polityczno-historycznym układzie *Pologne* zostaje przedstawiona jako państwo formalnie niepodległe, jednak w znacznym stopniu i wbrew swojej woli uzależnione od Kremla (*pays qui ont connu la domination soviétique*, *vassaux du Kremlin*, *pays plongé de force pendant cinquante ans dans l'orbite soviétique*), niemogące podejmować

suwerennych decyzji. Dyskurs zwraca także uwagę na polityczną izolację krajów tzw. Bloku Wschodniego, odseparowanych od kapitalistycznych krajów Zachodu (*pays qui avaient vécu derrière le rideau de fer, pays longtemps restés cantonnés derrière un rideau de fer hermétique*), czego materialnym wyrazem stał się wzniesiony w 1961 roku mur berliński.

Przełomowym wydarzeniem rzeczywistym, mającym wpływ na późniejszą konfigurację semantyczną nazwy *Pologne* w aspekcie politycznym, są obrady Okrągłego Stołu, które rozpoczęły przemiany ustrojowe, w tym częściowo wolne wybory do Sejmu w 1989 roku. Francuska prasa wytwarza w tym zakresie znaczenie toponimu odwołując się do pionierskiej i kluczowej roli Polski w demokratyzacji Europy Wschodniej (*pays qui fut à la pointe du combat pour la démocratie à l'Est* – kraj, który był na czele walki o demokrację na Wschodzie, *terre polonaise rebelle qui fut la première à secouer le joug totalitaire* – zbuntowana polska ziemia, która jako pierwsza zrzuciła totalitarne jarzmo), symbolizowanej przede wszystkim przez Związek Zawodowy „Solidarność” (*pays du syndicat Solidarité* – kraj związku zawodowego Solidarność). Znaczenie polityczne splata się w tym miejscu również ze znaczeniem społecznym. *Pologne* to kraj, w którym transformacja została zainicjowana oddolnie, dzięki działaniu społeczeństwa oraz przy silnym wsparciu Kościoła Katolickiego (*pays où le peuple et l'Église n'ont cessé de s'appuyer l'un sur l'autre pour tenir bon face à l'oppression communiste, où les processions étaient la manifestation d'une identité autant que d'une foi* – kraj, w którym ludzie i Kościół nigdy nie przestali polegać na sobie, aby stawić czoła komunistycznemu uciskowi, gdzie procesje były wyrazem zarówno tożsamości, jak i wiary).

Po wydarzeniach 1989 roku *Pologne*, w oczach francuskiej prasy, przenosi się do strefy wpływów „Zachodu” (*anciens pays du bloc communiste passés à l'Ouest*), czego najbardziej dostrzegalną oznaką jest przystąpienie do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego (1999), a następnie Unii Europejskiej (2004). W budowaniu tych elementów znaczenia toponimu w szczególności sposób uwidacznia się punkt widzenia wypowiadającego, który nazywając *Pologne* używa 1 os. liczby mnogiej (*pays qui nous rejoignent, pays qui se pressaient à notre porte*). Wciela się tym samym niejako w rolę gospodarza, członka wspólnoty międzynarodowej, do których *Pologne* dołącza. Pozycja wypowiadającego wydaje się dodatkowo uprzywilejowana. Po pierwsze do jej wartościowania przyczyniają się konotacje, jakie niesie za sobą rzeczownik *Ouest* (wolność, demokracja, bogactwo, *cf.* rozdział 1). Po drugie wynika ono ze znaczenia czasownika *se presser*, który wskazuje na robienie czegoś tak szybko, jest tylko jest to możliwe. *Pologne* to zatem kraj, który nie zwleka z dołączeniem do organizacji dyskursywnie nacechowanych w sposób pozytywny. Przez kolejne lata nie jest

to jednak kraj w pełni z tymi organizacjami, a w szczególności z Unią Europejską, zintegrowany, to jest mający ten sam status, co państwa wcześniej współtworzące organizację. Dyskurs stale podkreśla, że *Pologne*, wraz z takimi państwami jak *République tchèque*, *Slovaquie*, *Slovénie*, *Hongrie*, *Lituanie*, *Lettonie*, *Estonie*, a później także *Roumanie*, *Bulgarie* i *Croatie*, to nowi, świeżo przybyli członkowie Unii. Nominacje zawierające w sobie przymiotnik *nouveau* i odnoszące się do członkostwa w UE (*nouveaux pays de l'Union*, *nouveaux États membres*, *nouveaux arrivants*, *nouveaux adhérents*, *nouveaux entrants*) pojawiają się we francuskiej prasie kilka lat po akcesji *Pologne*, a nawet po kolejnych rozszerzeniach organizacji o inne („nowsze”) kraje:

(45) Berlin attend 100 000 travailleurs de l'Est [TITRE] (...) Craignant un afflux d'immigrés, l'Allemagne avait retardé de deux ans l'ouverture de son marché du travail aux nouveaux adhérents de l'ex-bloc soviétique. (...) Les candidats à un emploi en Allemagne devraient essentiellement venir de deux pays frontaliers : la Pologne et de la République tchèque. (*LF*, 5.05.2011)

[Berlin spodziewa się 100 000 pracowników ze Wschodu [TYTUŁ] (...) W obawie przed napływem imigrantów Niemcy opóźniły o dwa lata otwarcie swojego rynku pracy dla nowych członków z byłego bloku sowieckiego. (...) Osoby ubiegające się o pracę w Niemczech będą najprawdopodobniej pochodzić głównie z dwóch krajów przygranicznych: Polski i Czech]

Przejście ze „wschodniej” do „zachodniej” strefy wpływów nieuchronnie znajduje swoje przełożenie w nawiązywanych i utrzymywanych stosunkach międzynarodowych. Choć w rzeczywistości obejmują one relacje dyplomatyczne z różnymi państwami, francuska prasa większość z nich pozostawia na dalszym planie, nazywając *Pologne* przede wszystkim w odniesieniu do relacji kraju ze Stanami Zjednoczonymi, Rosją, Ukrainą a także, choć rzadziej, Gruzją.

RELACJE Z USA	RELACJE Z ROSJĄ	RELACJE Z UKRAINĄ / GRUZJĄ
<ul style="list-style-type: none"> - (<i>proche</i>) <i>alliée (traditionnelle) (historique) (fidèle) de Washington / des États-Unis</i> [(bliska) (tradycyjna) (historyczna) (wierna) sojuszniczka Waszyngtonu / Stanów Zjednoczonych] - <i>allié indéfectible des Américains</i> [niezawodny sojusznik Amerykanów] - <i>partenaire privilégié de l'Amérique</i> [uprzywilejowany partner Ameryki] - <i>loyal allié des États-Unis au sein de l'Otan</i> [lojalny sojusznik Stanów Zjednoczonych w NATO] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>l'un des pays les plus tétanisés par son passé avec la Russie</i> [jeden z krajów najbardziej sparaliżowanych przez swoją przeszłość z Rosją] - <i>anciens pays communistes de l'UE qui militent pour une attitude plus offensive à l'encontre de la Russie</i> [byłe kraje komunistyczne UE, które walczą o bardziej zdecydowaną postawę wobec Rosji] - <i>anciens satellites de l'URSS devenus les plus virulents critiques de la Russie poutinienne</i> [byłe kraje satelickie ZRSS, które stały się najgłośniejszymi krytykami putinowskiej Rosji] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>ferme allié de la Géorgie comme de l'Ukraine</i> [mocny sojusznik Gruzji, jak również Ukrainy] - <i>premier pays à avoir reconnu l'indépendance de l'Ukraine</i> [pierwszy kraj, który uznał niepodległość Ukrainy] - <i>État membre le plus anxieux des développements de la situation à Kiev</i> [państwo członkowskie najbardziej zaniepokojone sytuacją w Kijowie] - <i>pays européen le plus désireux de venir en aide à son voisin oriental</i> [kraj europejski najchętniej pomagający swojemu wschodniemu sąsiadowi]

<p>- <i>alliée de Washington depuis le début de l'invasion</i> [sojuszniczka Waszyngtonu od początku inwazji]</p> <p>- <i>allié clef de Washington depuis le début de la guerre en Irak</i> [kluczowy sojusznik Waszyngtonu od początku wojny w Iraku]</p> <p>- <i>fidèle alliée des États-Unis dans la guerre contre Saddam Hussein</i> [wierna sojuszniczka Stanów Zjednoczonych w wojnie przeciwko Saddamowi Husseinowi]</p> <p>- <i>partenaire zélée des États-Unis dans sa guerre contre le terrorisme</i> [gorliwa partnerka Stanów Zjednoczonych w wojnie z terroryzmem]</p> <p>- <i>membre de l'OTAN, proche alliée des États-Unis et partenaire actif de la coalition américaine en Irak</i> [członek NATO, bliska sojuszniczka Stanów Zjednoczonych i aktywny partner koalicji amerykańskiej w Iraku]</p> <p>- <i>alliés militaires des États-Unis</i> [wojskowi sojusznicy Stanów Zjednoczonych]</p> <p>- <i>pays travaillant étroitement avec les États-Unis</i> [kraje ściśle współpracujące ze Stanami Zjednoczonymi]</p> <p>- <i>ceux qui sont aux côtés des États-Unis</i> [ci, którzy są u boku Stanów Zjednoczonych]</p> <p>- <i>pays qui affichent leur amitié avec les États-Unis</i> [te kraje, które okazują przyjaźń Stanom Zjednoczonym]</p> <p>- <i>pays soucieux de ne pas déplaire à Washington</i> [kraje troszczące się o to, aby przypodobać się Waszyngtonowi]</p>	<p>- <i>pays qui entretiennent des relations difficiles avec Moscou</i> [kraje o trudnych relacjach z Moskwą]</p> <p>- <i>États les plus intransigeants à l'égard de la Russie</i> [państwa najbardziej nieprzejednane wobec Rosji]</p> <p>- <i>pays les plus virulents à l'égard de Moscou</i> [kraje najbardziej nieprzychylnie wobec Moskwy]</p> <p>- <i>puissances presque toujours hostiles à la Russie</i> [mocarstwa prawie zawsze wrogie Rosji]</p> <p>- <i>pays hostiles à Moscou</i> [kraje wrogie Moskwie]</p> <p>- <i>adeptes d'une ligne plus dure dans les relations avec Moscou</i> [zwolennicy twardszego stanowiska w stosunkach z Moskwą]</p> <p>- <i>tenants de la ligne « dure » face à la Russie</i> [zwolennicy „twardego” stanowiska wobec Rosji]</p> <p>- <i>partisans d'une ligne plus dure envers le voisin russe soupçonné de nouvelles ambitions impériales</i> [zwolennicy twardszej linii wobec rosyjskiego sąsiada podejrzanego o nowe imperialne ambicje]</p> <p>- <i>Européens partisans du langage le plus ferme à l'égard de la Russie</i> [Europejczycy opowiadający się za stanowczym tonem wobec Rosji]</p> <p>- <i>partisans d'une certaine fermeté face à Moscou</i> [zwolennicy pewnej stanowczości wobec Moskwy]</p> <p>- <i>partisans de sanctions sévères</i> [zwolennicy surowych sankcji]</p>	<p>- <i>médiatrice dans la crise ukrainienne</i> [mediatorka w kryzysie ukraińskim]</p> <p>- <i>voisin et protecteur politique des intérêts de Kiev</i> [sąsiad i polityczny obrońca interesów Kijowa]</p> <p>- <i>voisine occidentale de l'Ukraine et soutien indéfectible du gouvernement provisoire à Kiev</i> [zachodnia sasiadka Ukrainy i niezawodne wsparcie rządu tymczasowego w Kijowie]</p> <p>- <i>pays voisin et celui des États de l'UE qui s'est le plus engagé aux côtés des Ukrainiens</i> [kraj sąsiedni i jedno z państw UE, które się najbardziej zaangażowało w sprawę Ukraińców]</p> <p>- <i>le meilleur lobbyiste de l'Ukraine</i> [najlepszy lobbysta Ukrainy]</p> <p>- <i>grand partisan de l'entrée de l'Ukraine dans l'UE</i> [wielki zwolennik wejścia Ukrainy do UE]</p> <p>- <i>traditionnelle alliée de l'Ukraine dans sa route vers l'intégration européenne</i> [tradycyjna sojuszniczka Ukrainy na drodze do integracji europejskiej]</p> <p>- <i>avant-poste européen de la crise ukrainienne</i> [europejski posterunek kryzysu ukraińskiego]</p> <p>- <i>groupe informel des « amis de la Géorgie »</i> [nieformalna grupa przyjaciół Gruzji]</p> <p>- <i>Europe centrale et du Nord plus soucieuse de fermeté, notamment sur les libertés politiques ou les relations avec l'Ukraine et la Géorgie</i> [Europa Środkowa i Północna bardziej zabiegające o stanowczość, szczególnie w kwestii wolności politycznych czy stosunków z Ukrainą i Gruzją]</p>
---	---	---

Tabela 4. Komponent polityczny znaczenia nazwy *Pologne* (część 2).

Kontekst historyczny i polityczny sprawiają, że ujęte w powyższej tabeli nominacje, pozornie nazywające odmienne elementy świata rzeczywistego, należy uznać za komplementarne, wzajemnie się uzupełniające i w pewnym sensie wzajemnie się motywujące. Częściowo wpisują się także one w znaczenie kształtowane w obrębie nominacji

przedstawionych w tabeli 3. Dziennikarze przedstawiają *Pologne* jako kraj, który po wyzwoleniu ze strefy wpływów ZSRR szukał i wciąż szuka gwarancji bezpieczeństwa w NATO, a zatem w silnej współpracy ze Stanami Zjednoczonymi (*pays d'Europe orientale qui ont peur de la Russie et se sont placés sous la protection des États-Unis* – kraje Europy Wschodniej, które boją się Rosji i oddały się pod opiekę Stanów Zjednoczonych, *pays frontaliers de la Russie, membres de l'UE mais inquiets et demandeurs de hard power américain* – kraje graniczące z Rosją, członkowie UE, jednak zaniepokojeni i domagający się amerykańskiej *hard power*). Jednocześnie wydarzenia przeszłości determinują aktualną, stanowczą politykę wobec Rosji i – symetrycznie – przychylny stosunek do krajów, którym Rosja zagraża, takich jak Gruzja i Ukraina, czego przejawem była wojna w Osetii Południowej w 2008 roku i aneksja Krymu w 2014 roku. W obu przypadkach stroną konfliktu była Rosja, z kolei *Pologne* przypisano znaczenie sojusznika atakowanych krajów. Z tego powodu nominacje odwołujące się do stosunków z Gruzją i Ukrainą umieszczamy w jednej kolumnie tabeli, jako kontekstowo ze sobą powiązane.

Znaczenie *Pologne* jako sojusznika Stanów Zjednoczonych jest najczęściej wytwarzane w kontekście takich wydarzeń jak interwencja militarna i wojna w Afganistanie (2001-2021), wojna w Iraku (2003-2011), ale także odkrycie sekretnych więzień CIA w Polsce (2005) oraz w ramach trwającej kilka lat, a zintensyfikowanej w 2007 roku, publicznej debaty w sprawie amerykańskiego systemu obrony antybalistycznej, którego częścią miały być rozmieszczone w Polsce elementy tarczy antyrakietowej. Na tle tych wydarzeń *Pologne* otrzymuje we francuskiej prasie znaczenie szczególnego partnera USA: partnera oddanego, niezawodnego, wykazującego duże zaangażowanie, solidarnego w działaniach zbrojnych i walce przeciwko terroryzmowi. *Pologne* to kraj nieodmawiający pomocy Stanom Zjednoczonym, użyczający swoich zasobów (przede wszystkim osobowych) do realizacji wspólnych projektów, najczęściej o charakterze militarnym. W tym aspekcie znaczenia społecznego daje się zaobserwować ironię wypowiedzianego, który kategoryzuje *Pologne* jako jeden z krajów ostentacyjnie manifestujących dobre stosunki z USA i zabiegających o względy amerykańskiej klasy politycznej. W konsekwencji nadaje się *Pologne* znaczenie państwa bezkrytycznie podążającego za działaniami Stanów Zjednoczonych w celu zdobycia ich przychylności.

Do listy nominacji odwołujących się do opisanego powyżej znaczenia należy także dodać rozpowszechnione w prasie wyrażenie *la Nouvelle Europe* (Nowa Europa), bezpośrednio odsyłające do grupy krajów popierających interwencję USA w Iraku i biorących w niej udział. Nominacja ta pochodzi z wypowiedzi Donalda Rumsfelda ze stycznia 2003 roku, który – jak wskazywaliśmy w rozdziale dotyczącym dialogiczności (*cf.* rozdział 3.6. część II) – w obliczu

kryzysu wywołanego wojną w Iraku podzielił w swoim wypowiedzeniu europejski kontynent na dwie części: „starą” (*old*) i „nową” (*new*) Europę. Następnie przyporządkował Francję i Niemcy do kategorii *old* (franc. *la Vieille Europe*), o konotacji pejoratywnej, motywowanej odmową politycznego i militarnego wsparcia, oraz przeciwstawił je *Nowej Europie*, złożonej z postkomunistycznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej, zaangażowanych w działania NATO. W toku produkcji medialnej dokonało się jednak pewne przesunięcie semantyczne wyrażenia *la Nouvelle Europe*, którego zaczęto używać nie jako nazwę krajów współpracujących z USA i NATO, lecz nazwę krajów, które przystąpiły do Unii Europejskiej w 2004 roku (choć obie kategorie pokrywają się jedynie częściowo):

(46) La France agricole face à la concurrence de la Nouvelle Europe [TITRE] L'arrivée, le 1^{er} mai dernier, de dix nouveaux pays membres au sein de l'Union européenne, sera cette année l'un des grands thèmes du Salon de l'agriculture, qui s'ouvre demain à Paris. (*LF*, 25.02.2005)

[Rolnicza Francja wobec konkurencji Nowej Europy [TYTUŁ] Dołączenie 1 maja dziesięciu nowych krajów członkowskich do Unii Europejskiej będzie jednym z głównych tematów tegorocznych Targów rolniczych, rozpoczynających się jutro w Paryżu]

W przypadku znaczenia nazwy *Pologne* kształtowanego poprzez odniesienie do relacji międzynarodowych podejmowanych przez kraj z Rosją, Ukrainą i/lub Gruzją, wydarzenia rzeczywiste przyczyniające się do wzmożenia produkcji dyskursywnej częściowo się pokrywają. Pomarańczowa Rewolucja (2004-2005), rozpoczęty w 2005 roku rosyjsko-ukraiński konflikt gazowy, gruzińsko-rosyjska wojna (2008) oraz aneksja Krymu (2014) dają impuls do kategoryzowania i pozycjonowania *Pologne* zarówno w stosunku do Rosji, jak i Ukrainy/Gruzji. W przypadku Rosji pretekstem jest także projekt, a następnie budowa Gazociągu Północnego (Nord Stream), poprowadzonego po dnie Morza Bałtyckiego i bezpośrednio łączącego Rosję i Niemcy, z ominięciem ewentualnych państw tranzytowych (Polski i krajów bałtyckich), a także katastrofa polskiego Tu-154 w Smoleńsku, na pokładzie którego znajdowali się przedstawiciele polskich władz udający się na obchody 70. rocznicy zbrodni katyńskiej.

W kontekście stosunków z Rosją, prasa nadaje toponimowi *Pologne* znaczenie społeczne uwypuklając w szczególności sposób trzy ściśle powiązane ze sobą aspekty: okoliczności historyczne (narzucony przez ZSRR ustrój komunistyczny i włączenie do państw Bloku Wschodniego), nieprzychylną lub jawnie wrogą postawę wobec Rosji oraz popieranie stanowczej polityki wobec wschodniego sąsiada, której wyrazem miałyby być między innymi surowe sankcje (stanowiące konsekwencje takich wydarzeń rzeczywistych jak agresja na Gruzję czy Ukrainę). *Pologne* to zatem kraj, który w wyniku politycznych doświadczeń drugiej połowy XX wieku cechuje się ostrożnością i podejrzliwością w stosunkach z Rosją, kraj

niechętnie nawiązujący z Rosją kontakty i starający się przekonać europejską klasę polityczną do podobnej, nieprzejednanej i krytycznej postawy. Należy zauważyć, że w analizowanym korpusie tekstów taka relacja wydaje się jednostronna: to *Pologne* jest państwem wrogiem Rosji, utrzymującym z nią trudne relacje. Nie pojawiają się natomiast nominacje, w których prasa wskazywałaby analogiczny stosunek Rosji do Polski.

Jako podmiotowi relacji dyplomatycznych z Ukrainą i/lub Gruzją, *Pologne* przypisuje się cechy wskazujące na formalną i nieformalną pomoc obu państwom. Dyskurs nazywa *Pologne* sojusznikiem Ukrainy i Gruzji, jednak obowiązujący między krajami pakt ma inny charakter niż w stosunkach ze Stanami Zjednoczonymi. W tym wypadku *Pologne* to kraj przyjmujący niejako rolę ambasadora wschodnich sąsiadów na arenie międzynarodowej, broniącego ich suwerenności i zabiegającego o możliwość ich integracji z Unią Europejską. Jednocześnie używane w tym kontekście nominacje podkreślają szczególność podejmowanych działań: *Pologne* wyróżnia się na tle innych państw stopniem swojego zaangażowania (*État le plus anxieux, pays européen le plus désireux de venir en aide, pays qui s'est le plus engagé, le meilleur lobbyste*).

Uzyskanie pełnego obrazu politycznego komponentu wymagałoby rozszerzenia analizy o obserwację znaczenia, jakie we francuskiej prasie nadaje się nazwom własnym *États-Unis*, *Russie*, *Ukraine*, *Géorgie*. Takie zadanie przekracza ramy niniejszej pracy. Z dużą dozą ostrożności można jednak postawić hipotezę, że podobnie jak w przypadku komponentu geograficznego i społecznego, nominacje wpisujące się w komponent polityczny nie są w pełni neutralne. Tłem pozycjonowania nazwy *Pologne* względem innych państw nieuchronnie jest własne pozycjonowanie się wypowiedzającego (i wspólnoty, której jest członkiem) względem tych państw (przychylny lub nieprzychylny do nich stosunek). Przeanalizowane dotychczas dane, stanowiące zarówno korpus niniejszej pracy, jak i wychodzące poza jego ramy, pozwalają przypuszczać, że we francuskiej prasie codziennej toponimowi *États-Unis* przypisuje się raczej negatywne nacechowanie, podczas gdy *Russie* otrzymuje znacznie raczej pozytywne. Tę wstępną obserwację opieramy, po pierwsze, na wynikach badania zestawiającego elementy znaczenia społecznego nazwy *Pologne* z analogicznymi elementami znaczenia społecznego nazwy *Russie* (cf. Chruściel, Rębkowska 2020). W analizowanych artykułach prasowych podkreśla się między innymi europejskość *Russie* (*la Russie est vraiment un pays européen* – Rosja naprawdę jest krajem europejskim), jej cywilizacyjną przynależność do Zachodu (*la Russie est un pays occidental* – Rosja jest krajem zachodnim). W końcu, nawiązując do sztuki Alfreda Jarry'ego, uwypukla się potęgę terytorium *Russie* (*Cela se passe en Russie, c'est-à-dire partout* – Dzieje się to w Rosji, czyli wszędzie), stojącą w opozycji do *Pologne* (*en*

Pologne, c'est-à-dire nulle part). Po drugie, założenie dotyczące wartościowania interesujących nas toponimów wynika z analizy dyskursywnego funkcjonowania wyrażeń *la Nouvelle Europe / la Vieille Europe*, kondensujących w sobie zbieżność lub sprzeczność interesów krajów europejskich z interesami Stanami Zjednoczonymi. Skategoryzowana jako część „starej Europy”, Francja dystansuje się od polityki USA (a w konsekwencji także od polityki sojuszników USA). Po trzecie, powyższa hipoteza znajduje podstawę w szerszym kontekście odnotowanych nominacji:

(47) La division constatée, début avril, au sommet de Bucarest, entre les membres favorables à l'obtention par la Géorgie du statut de candidat à l'adhésion (MAP) – tels les États-Unis ou la Pologne – et ceux qui s'y montrent hostiles – notamment la France et l'Allemagne – demeure pertinente. (LM, 16.09.2008)

[Podział odnotowany na początku kwietnia, na szczycie w Bukareszcie, między członkami optującymi za uzyskaniem przez Gruzję statusu kandydata do członkostwa (Membership Action Plan) – takimi jak Stany Zjednoczone czy Polska – a tymi, którzy są temu przeciwni – zwłaszcza Francja i Niemcy – pozostaje aktualny]

Wprowadzone poprzez głosę nominacje *membres favorables à l'obtention par la Géorgie du statut de candidat à l'adhésion* i *ceux qui s'y montrent hostiles* współtworzą odrębne listy paradygmatu desygnacyjnego (pierwszą należy uwzględnić na liście nominacji występujących w koreferencji do *États-Unis* i *Pologne*, drugą – do *France* i *Allemagne*), jednak ich syntagmatyczne współwystępowanie pozwala rozszerzyć interpretację znaczenia o dodatkowe obserwacje na temat relacji zachodzących między desygnatami poszczególnych toponimów.

Opierając się jedynie na powyższych spostrzeżeniach można przypuszczać, że budowane przez francuską prasę polityczne znaczenie nazwy *Pologne* jako kraju sojusznicznego Stanów Zjednoczonych, Ukrainy i Gruzji i wrogiego Rosji to jednocześnie znaczenie kraju, którego interesy i działania międzynarodowe stoją w sprzeczności z interesami Francji, a zatem interesami wspólnoty wypowiedającego.

4. Komponent ekonomiczno-gospodarczy

W końcu nominacje występujące w dyskursie w koreferencji do toponimu *Pologne* można także rozumieć jako nazwy pewnego podmiotu gospodarczego, realizującego własne, wewnętrzne cele ekonomiczne, ale także wchodzącego w relacje z innymi podmiotami gospodarczymi (państwami, organizacjami międzynarodowymi, spółkami zagranicznymi). Znaczenie, które przypisuje się w tym kontekście *Pologne*, jest bardzo złożone. Obejmuje kilka, czasem stojących ze sobą w sprzeczności, aspektów. Dziennikarze z jednej strony uwypuklają złą sytuację finansową i panujące w kraju bezrobocie (tabela 5), z drugiej – wskazują szybki i znaczący rozwój kraju oraz jego stabilizację w trakcie światowego kryzysu gospodarczego, którego szczyt przypadł na 2008 rok (tabela 7). Pomiędzy tymi dwoma semantycznymi skrajnościami sytuują się natomiast nominacje, kształtujące znaczenie *Pologne* w oparciu o nazywanie konkretnych działań ekonomiczno-gospodarczych, które można by interpretować jako nazwy praktyk prowadzących do przekształcenia *Pologne* z kraju biednego o wysokim bezrobociu w kraj rozwinięty i stabilny gospodarczo (tabela 6). W rzeczywistości jednak uporządkowanie w taki sposób nominacji nie wynika z chronologii wydarzeń rzeczywistych, a stanowi jedynie próbę ich tematycznej klasyfikacji. Choć, jak zostanie pokazane w dalszej części rozdziału, poszczególne elementy semantycznej konfiguracji zostają bardziej lub mniej akcentowane w różnych momentach produkcji medialnej, nie da się ich jednoznacznie przypisać do konkretnego momentu dyskursywnego, ani ustalić chronologii znaczeń, w której jeden aspekt miałby z czasem wypierać inny, niepowracający już w dziennikarskich wypowiedzeniach.

Znaczenie *Pologne* jako kraju o złej sytuacji gospodarczej uwydatnia się w szczególnie sposób na początku interesującego nas okresu dyskursywnego, to jest w pierwszych latach po przystąpieniu przez Polskę do Unii Europejskiej. Większość wymienionych w poniższej tabeli nominacji pochodzi z tekstów opublikowanych w latach 2004-2006. Po tym czasie element ten nie znika jednak ze znaczenia społecznego *Pologne*. Choć z mniejszą częstotliwością w kolejnych latach, pojawia się przez cały przebadany okres dyskursywny. Przykładowo, nominacja *pays où le chômage touche toujours 12 % de la population active et où 16 % de foyers vivent en dessous du seuil de pauvreté* pochodzi z tekstu z 2014 roku, z kolei *pays plus pauvres* została odnotowana w artykule z końca 2017 roku.

BIEDA	BEZROBOCIE
<p>- <i>pays où le salaire mensuel moyen est de 550 euros</i> [kraj, w którym średnia miesięczna pensja wynosi 550 euro]</p> <p>- <i>pays où le salaire moyen est de 500 euros</i> [kraj, w którym średnia pensja wynosi 500 euro]</p> <p>- <i>pays où le salaire mensuel avoisine souvent 400 euros</i> [kraj, w którym miesięczna pensja często wynosi około 400 euro]</p> <p>- <i>pays où le revenu moyen des agriculteurs dépasse à peine les 2 000 zlotys mensuels</i> [kraj, w którym średni dochód rolników ledwie przekracza 2000 złotych miesięcznie]</p> <p>- <i>pays où le PIB par habitant n'atteint pas la moitié de la moyenne des pays membres de l'UE</i> [kraj, w którym PKB na osobę sięga połowy wartości krajów członkowskich UE]</p> <p>- <i>pays dont le PIB par habitant est la moitié du PIB moyen des Vingt-Cinq</i> [kraj, którego PKB na mieszkańca stanowi połowę średniego PKB dwudziestu pięciu członków Unii]</p> <p>- <i>pays, aussi proche géographiquement qu'éloigné en termes de richesse nationale</i> [kraj tak bliski geograficznie, jak daleki pod względem bogactwa narodowego]</p> <p>- <i>pays pauvres</i> [kraje biedne]</p> <p>- <i>pays plus pauvres</i> [kraje biedniejsze]</p> <p>- <i>pays les plus pauvres</i> [kraje najbiedniejsze]</p> <p>- <i>parents pauvres face à la richissime Europe de l'Ouest</i> [ubodzy krewni bogatej Europy Zachodniej]</p> <p>- <i>pays plus pauvres qui bénéficient des fonds structurels</i> [biedniejsze kraje korzystające z funduszy strukturalnych]</p>	<p>- <i>pays qui compte 20 % de chômeurs</i> [kraj, który liczy 20% bezrobotnych]</p> <p>- <i>pays où le chômage frappe 20% de la population active</i> [kraj, w którym bezrobocie dotka 20% ludzi w wieku produkcyjnym]</p> <p>- <i>pays frappé par un chômage évalué à 18 % de la population active</i> [kraj dotknięty bezrobociem szacowanym na 18% ludności aktywnej zawodowo]</p> <p>- <i>pays durement frappé par le chômage</i> [kraj mocno dotknięty bezrobociem]</p> <p>- <i>pays où 20 % de la population active est au chômage, le double au moins chez les jeunes de 18 ans à 24 ans; où le pouvoir d'achat de la population n'atteignait en 2003 que 40 % de la moyenne des quinze pays membres de l'Union européenne d'alors</i> [kraj, w którym 20% ludności aktywnej zawodowo pozostaje bez pracy, a co najmniej dwa razy więcej wśród młodych ludzi w wieku od 18 do 24 lat, gdzie siła nabywcza ludności w 2003 roku osiągała zaledwie 40% średniej piętnastu krajów członkowskich ówczesnej Unii Europejskiej]</p> <p>- <i>pays où le chômage avait chuté de 24 % en 2004 à 9,7 % actuellement</i> [kraj, w którym bezrobocie spadło z 24% w 2004 roku do 9,7% obecnie]</p> <p>- <i>pays où le chômage touche toujours 12 % de la population active et où 16 % de foyers vivent en dessous du seuil de pauvreté</i> [kraj, w którym bezrobocie nadal dotyka 12% populacji aktywnej zawodowo, a 16% gospodarstw domowych żyje poniżej progu ubóstwa]</p>

Tabela 5. Komponent ekonomiczno-gospodarczy znaczenia nazwy *Pologne* (część 1).

W kontekście sytuacji ekonomicznej, rozumianej jako stopień zamożności, francuska prasa nadaje nazwie *Pologne* znaczenie odwołując się zarówno do stopnia zamożności mieszkańców (średniego miesięcznego wynagrodzenia, produktu krajowego brutto), jak i stopnia zamożności kraju, będącego pewnego rodzaju instytucją. W obu przypadkach przypisuje się *Pologne* znaczenie kraju biednego. Implicytnie wynika to ze wskazywanych w nominacjach kwot średniego wynagrodzenia, wahających się pomiędzy 400 a 500 euro, podczas gdy w tym samym momencie minimalne wynagrodzenie we Francji wynosiło około 1200 euro (Smic Horaire online). Bezpośrednio natomiast zostaje wskazane w postaci porównania z innymi krajami, w tym także w formie stopniowania: *pays pauvres – pays plus*

pauvres – pays les plus pauvres. Pologne jest przedstawiona jako kraj znacznie biedniejszy od innych (*pays où le PIB par habitant n'atteint pas la moitié de la moyenne des pays membres de l'UE, pays, aussi proche géographiquement qu'éloigné en termes de richesse nationale*), wymagający finansowego wsparcia ze strony sąsiadów (*pays plus pauvres qui bénéficient des fonds structurels*).

Podobnie jak z wynagrodzeniem, również aspekt bezrobocia, jako elementu znaczenia społecznego, warto osadzić w szerszym kontekście, który uwidoczni dysproporcje między opisywanym w tekście krajem a krajem wypowiedającego. *Pologne*, która jest krajem o 18-24% bezrobociu, to kraj zdecydowanie odbiegający w tej kwestii od Francji, gdzie w latach 2004-2006 bezrobocie oscylowało wokół 8,5% (Insee online). *Pologne* nabiera więc znaczenia państwa o wyjątkowo trudnej kondycji ekonomicznej, nieprzystającego do gospodarczych standardów Unii Europejskiej, wyznaczanych głównie przez kraje zachodnie (*pays, aussi proche géographiquement qu'éloigné en termes de richesse nationale*). W konsekwencji nazwa *Pologne* – w kontekście gospodarczym – zaczyna mieć pejoratywne konotacje, obejmujące z jednej strony niemożność osiągnięcia minimalnego standardu życia przez istotną część społeczeństwa (w tym sensie jest to problem lokalny), z drugiej jednak – dotyczące potencjalnego zagrożenia dla innych państw (a więc problemu międzynarodowego).

Negatywne nacechowanie znaczenia społecznego *Pologne* w wymiarze ekonomicznym daje się również zaobserwować w nominacjach wskazujących na gospodarcze praktyki, stanowiące środek do stabilizacji lub poprawy sytuacji kraju. W tym aspekcie dyskurs za sprawą wielokrotnego nazywania jednego i tego samego zjawiska (czy raczej tych samych zjawisk) wysuwa na pierwszy plan trzy kwestie: korzystanie przez *Pologne* z funduszy europejskich, stosowanie dumpingu oraz prowadzenie gospodarki opartej na wydobyciu węgla.

KORZYSTANIE Z FUNDUSZY EUROPEJSKICH	STOSOWANIE DUMPINGU	PROWADZENIE GOSPODARKI OPARTEJ NA WĘGLU
<ul style="list-style-type: none"> - <i>États membres qui bénéficient des fonds structurels</i> [państwa członkowskie korzystające z funduszy strukturalnych] - <i>bénéficiaires du budget européen</i> [beneficjenci budżetu europejskiego] - <i>l'un des principaux pays bénéficiaires des Fonds structurels européens</i> [jeden z głównych krajów-beneficjentów europejskich funduszy strukturalnych] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>pays à faible coût de main-d'œuvre</i> [kraje o niskim koszcie pracy] - <i>pays à bas coût</i> [kraje o niskim koszcie] - <i>région à « bas coûts » attractive</i> [atrakcyjny region „low-cost”] - <i>pays où la main d'œuvre est moins chère</i> [kraje, gdzie siła robocza jest tańsza] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>pays du charbon</i> [kraj węgla] - <i>véritable champion européen du charbon</i> [prawdziwy europejski mistrz węgla] - <i>pays dépendants du charbon</i> [kraje zależne od węgla] - <i>Europe de l'Est, très dépendante du charbon</i> [Europa Wschodnia, bardzo uzależniona od węgla] - <i>pays dépendants démesurément du charbon</i> [kraje

<ul style="list-style-type: none"> - <i>principal bénéficiaire</i> [główny beneficjent] - <i>championne des fonds structurels</i> [mistrzyni funduszy strukturalnych] - <i>le plus grand bénéficiaire net</i> [największy beneficjent netto] - <i>premier bénéficiaire des fonds européens dans l'UE</i> [pierwszy beneficent funduszy europejskich w UE] - <i>deuxième pays bénéficiaire, après l'Espagne, des aides européennes pour son secteur « pêche et transformation des produits de la pêche »</i> [drugi, po Hiszpanii, kraj-beneficjent pomocy europejskiej dla sektora „połowów i przetwórstwa produktów rybołówstwa”] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>pays aux coûts de production moins chers</i> [kraje o niższych kosztach produkcji] - <i>pays le moins cher</i> [najtańszy kraj] - <i>terre d'accueil des délocalisations</i> [teren delokalizacji] - <i>pays où il sera plus facile de délocaliser</i> [kraje, do których łatwiej będzie przenieść działalność] - <i>grande pourvoyeuse de travailleurs détachés</i> [duży dostawca pracowników delegowanych] - <i>premier pays d'origine des travailleurs détachés envoyés en France</i> [pierwszy kraj pochodzenia pracowników delegowanych wysyłanych do Francji] - <i>premier pays fournisseur de travailleurs détachés en Europe</i> [pierwszy kraj w Europie pod względem dostarczania pracowników delegowanych] - <i>états antisociaux pratiquant le dumping</i> [antyspołeczne państwa praktykujące dumping] - <i>nouveaux pays membres qui pratiquent le dumping fiscal</i> [nowe kraje członkowskie, które stosują dumping fiskalny] - <i>pays de l'Est qui pratiquent le dumping fiscal</i> [kraje Wschodu, które stosują dumping fiskalny] - <i>reine du dumping social</i> [królowa dumpingu socjalnego] 	<p>nieproporcjonalnie uzależnione od węgla]</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>gros consommateurs de charbon</i> [wielcy konsumenci węgla] - <i>pays de l'ancien bloc de l'Est, dont l'économie repose encore largement sur le charbon</i> [kraje byłego bloku wschodniego, których gospodarka nadal w dużej mierze opiera się na węglu] - <i>pays les plus pauvres et les plus « carbonés »</i> [najbiedniejsze i najbardziej „węglowe” kraje] - <i>économies en transition, très dépendantes du charbon</i> [gospodarki w okresie transformacji, silnie uzależnione od węgla] - <i>pays dont le charbon est le principal vecteur de développement</i> [kraje, dla których węgiel jest głównym czynnikiem rozwoju] - <i>pays qui produit 40 % de son électricité grâce au charbon</i> [kraj, który produkuje 40% swojej energii elektrycznej dzięki węglowi] - <i>pays dont 60 % ou plus de l'électricité proviennent de centrales thermiques fonctionnant au charbon</i> [kraje, w których 60% lub więcej energii elektrycznej pochodzi z elektrowni węglowych] - <i>pays qui produit 80 % de son électricité au charbon</i> [kraj, który produkuje 80% swojej energii elektrycznej z węgla]
---	--	---

Tabela 6. Komponent ekonomiczno-gospodarczy znaczenia nazwy *Pologne* (część 2).

W temacie wspólnotowej polityki gospodarczej, dziennikarze regularnie przypisują *Pologne* znaczenie jednego z głównych beneficjentów funduszy Unii Europejskiej, a w szczególności Europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych, czyli funduszy przeznaczonych na modernizację gospodarek państw UE, zmniejszanie ekonomicznych nierówności rozwojowych między nimi, a w konsekwencji także zwiększanie konkurencyjności na arenie międzynarodowej. Nakłada się to zatem częściowo ze znaczeniem wynikającym z nominacji dotyczących złej sytuacji ekonomicznej kraju. We francuskiej prasie

Pologne to kraj wykorzystujący swoje członkostwo w europejskich strukturach międzynarodowych do poprawy własnej sytuacji gospodarczej, a także szczególnie wyróżniający się w tym zakresie na tle innych państw, o czym świadczą przydawki *principal*, *premier*, *le plus grand* czy nominacja *championne*. Interesujące wydaje się zestawienie w tym miejscu znaczenia nadawanego *Pologne* w kontekście funkcjonowania w ramach Unii Europejskiej ze znaczeniem, jakie nadaje się nazwie w kontekście funkcjonowania kraju w ramach drugiej, dyskursywnie istotnej organizacji międzynarodowej – NATO. Choć profil tych struktur jest różny (chodzi z jednej strony o organizację polityczno-gospodarczą, z drugiej – organizację militarną), nazwy obu – jak zostało pokazane w rozdziale dotyczącym komponentu politycznego – wielokrotnie pojawiają się w bliskim kontekście składniowym (w formie współrzędności składniowej) jako nazwy najważniejszych organizacji międzynarodowych, których *Pologne* jest członkiem. W obu jednak przypadkach profil *Pologne* jako państwa członkowskiego rysuje się w odmienny sposób. Jak pokazuje powyższa tabela, w przypadku Unii Europejskiej, *Pologne* to przede wszystkim beneficjent, bierny odbiorca pewnych korzyści. W ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego – aktywny uczestnik, wnoszący (głównie osobowy) wkład w podejmowane działania. W ten kontekst wpisują się, przykładowo, takie nominacje jak: *principaux contributeurs* – główni kontrybutorzy, *contributeur-clé dans les zones de conflit* – kluczowy kontrybutor w strefach konfliktu, *grands contributeurs du continent à la Force internationale de l'Otan* – duzi kontrybutorzy z kontynentu w międzynarodowych siłach NATO. Zarówno w UE, jak i w NATO, *Pologne* to członek biorący udział w jednostronnym przepływie dóbr i korzyści, przy czym w pierwszym przypadku jest ich adresatem, w drugim – ich źródłem.

Drugim rodzajem nominacji uwzględniających ekonomiczne praktyki są nominacje odnoszące się do dumpingu. Dziennikarze nadają *Pologne* znaczenie kraju stosującego dumping w kilku wymiarach. Z jednej strony, jest to kraj dumpingu socjalnego, który przejawia się w niskich kosztach produkcji wynikających z niskiej płacy roboczej. Te z kolei przyczyniają się do opisywania *Pologne* jako kraju atrakcyjnego z punktu widzenia zagranicznych przedsiębiorców, którzy, korzystając z dobrych warunków finansowych i podatkowych, inwestują w nowe przedsiębiorstwa w Polsce lub przenoszą swoją dotychczasową działalność gospodarczą do Polski. Z drugiej strony, dumping socjalny *Pologne* przybiera również postać delegowania polskich pracowników zagranicę, którzy – dzięki takiej formie zatrudnienia – otrzymują wynagrodzenie zależne od kraju przyjmującego, natomiast odprowadzają składki na ubezpieczenia społeczne zgodne z taryfą kraju pochodzenia. W konsekwencji, zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku, *Pologne* staje się nazwą ekonomicznego zagrożenia

na rynku pracy, czego najbardziej wyrazistym symbolem jest w dyskursie prasowym *plombier polonais*, wyrażenie kondensujące w sobie wielowymiarowe aspekty strachu społeczeństwa francuskiego w kwestii konkurencji „nowych” członków Unii Europejskiej z Europy Środkowej i Wschodniej. Negatywne nacechowanie daje się zaobserwować w przymiotniku *antisocial (états antisociaux pratiquant le dumping)*, który oznacza postawę sprzeczną z interesami społeczeństwa (TLFi) (w tym wypadku: społeczeństwa francuskiego) czy w czasowniku *accuser (nouveaux États membres accusés d'attirer les entreprises à coups de cadeaux fiscaux* – nowe państwa członkowskie oskarżane o przyciąganie firm prezentami podatkowymi), wskazującym na zarzucanie komuś działań nagannych i karygodnych (TLFi).

Ostatni aspekt wyeksponowany w nominacjach dotyczących gospodarczych działań podejmowanych przez *Pologne* to prowadzenie gospodarki opartej o wydobycie węgla. Podobnie jak w innych, opisanych powyżej kwestiach, *Pologne* zdaje się w tym kontekście wyróżniać na tle innych krajów, czego wyrazem są: przysłowki *très, démesurément, largement* odnoszące się do stopnia uzależnienia od węgla, przymiotniki *gros, véritable*, występujący w stopniu najwyższym *les plus « carbonés »* – jako przydawki współtworzące nominacje państw-konsumentów węgla – czy rzeczownik *champion* o ironicznym w tym kontekście nacechowaniu. Ten semantyczny komponent znaczenia społecznego *Pologne* nieuchronnie wiąże się z opisanym powyżej komponentem wnoszącym w dyskursywny profil nazwy własnej cechę kraju o złej sytuacji gospodarczej – kraju biednego, będącego wciąż w trakcie gospodarczej transformacji. W tym sensie *Pologne* to również kraj o mniej ambitnych celach klimatycznych w porównaniu z innymi państwami oraz kraj stawiający swoje partykularne interesy gospodarcze nad interesami wspólnoty europejskiej. Daje się to zaobserwować w rozbudowanych nominacjach, takich jak: *nouveaux États membres partisans d'alléger le coût de la lutte contre le réchauffement climatique* (nowe kraje członkowskie będące zwolennikami obniżenia kosztów walki z globalnym ociepleniem), *pays les plus pauvres d'Europe, qui n'ont pas les moyens de soutenir la lutte contre le climat* (najbiedniejsze kraje Europy, które nie mają środków na wsparcie walki z klimatem), *un des leaders de l'obstruction européenne contre l'augmentation des objectifs climat* (jeden z liderów europejskiej obstrukcji przeciwko zwiększeniu celów klimatycznych), *pays où la perception de l'importance du changement climatique est la moins avancée* (kraje, w których postrzeganie znaczenia zmian klimatu jest najmniej zaawansowane), które powracały w dyskursie przede wszystkim wraz z dyskusją na temat pakietu klimatyczno-energetycznego (2008) oraz organizowanych przez ONZ szczytów klimatycznych, tzw. *Conference of the Parties (COP)*, w tym trzech szczytów, które odbyły się

w Polsce (COP 14 w 2008 roku – Poznań, COP 19 w 2013 roku – Warszawa, COP 24 w 2018 roku – Katowice).

W końcu w ekonomiczno-gospodarczym komponente znaczenia społecznego pojawiają się także nominacje wskazujące na rozwój i potencjał *Pologne* oraz stabilizację a nawet wzrost gospodarczy kraju w trakcie światowego kryzysu gospodarczego lat 2007-2009.

ROZWÓJ I POTENCJAŁ GOSPODARCZY	ODPORNOŚĆ NA ŚWIATOWY KRYZYS GOSPODARCZY LAT 2007-2009
<ul style="list-style-type: none"> - <i>marché de 38 millions de consommateurs avec un énorme potentiel de croissance</i> [38-milionowy rynek konsumentów o ogromnym potencjale wzrostu] - <i>marché prometteur de 38 millions d'habitants</i> [obiecujący rynek z 38 milionami mieszkańców] - <i>pays émergents qui connaissent des taux d'accroissement plus rapides</i> [kraje wschodzące, które doświadczają szybszego tempa wzrostu] - <i>pays à forte croissance</i> [kraje o wysokim wzroście] - <i>pays en plein boom économique</i> [kraje w trakcie boomu gospodarczego] - <i>économie de loin la plus forte et la plus prospère à l'Est</i> [zdecydowanie najsilniejsza i najlepiej prosperująca gospodarka na Wschodzie] - <i>locomotive économique de l'Europe centrale</i> [gospodarcza lokomotywa Europy Środkowej] - <i>économie la plus dynamique de la région</i> [najbardziej dynamiczna gospodarka regionu] - <i>véritable locomotive de la région avec un marché de 38 millions d'habitants</i> [prawdziwa lokomotywa regionu z 38-milionowym rynkiem] - <i>première force économique de la région</i> [pierwsza siła gospodarcza regionu] - <i>pays européen le plus performant économiquement</i> [najbardziej efektywny ekonomicznie kraj europejski] - <i>champion d'Europe de la croissance</i> [europejski mistrz wzrostu] - <i>succès économique retentissant en Europe</i> [głośny sukces ekonomiczny w Europie] - <i>tigre de l'Europe</i> [tygrys Europy] 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>un des rares pays d'Europe à ne pas avoir connu de récession en 2009</i> [jeden z niewielu krajów w Europie, który nie doświadczył recesji w 2009 roku] - <i>seul pays européen à ne pas avoir connu de récession en 2009</i> [jedyny kraj europejski, który nie doświadczył recesji w 2009 roku] - <i>seul pays à échapper à la récession</i> [jedyny kraj, który uniknął recesji] - <i>seul pays d'Europe de l'Est à avoir échappé à la récession</i> [jedyny kraj Europy Wschodniej, który uniknął recesji] - <i>îlot de croissance dans une Europe en récession</i> [wyspa wzrostu w Europie w recesji] - <i>îlot de croissance dans une Europe en crise</i> [wyspa wzrostu w pogrążonej w kryzysie Europie] - « <i>île verte</i> » [„zielona wyspa”] - <i>unique pays de l'UE à avoir préservé la croissance pendant la crise mondiale</i> [jedyny kraj UE, który utrzymał wzrost podczas światowego kryzysu] - <i>seul pays de l'UE avec une croissance positive en 2009</i> [jedyny kraj UE z dodatnim wzrostem gospodarczym w 2009] - <i>seul membre de l'Union européenne à avoir progressé en 2009</i> [jedyny członek Unii Europejskiej, który odnotował wzrost w 2009 roku] - <i>seul pays européen à afficher une croissance positive en 2009</i> [jedyny kraj, który wykazał dodatni wzrost w 2009 roku] - <i>la seule des grandes économies de l'Union à voir sa croissance revue à la hausse</i> [jedyna z dużych gospodarek Unii, która odnotowała wzrost]

Tabela 7. Komponent ekonomiczno-gospodarczy znaczenia nazwy *Pologne* (część 3).

Nazywając *Pologne* pod kątem potencjału i rozwoju ekonomicznego, dziennikarze zwracają przede wszystkim uwagę na wielkość polskiej gospodarki oraz usytuowanie procesów gospodarczych na pewnej osi łączącej aspekt historyczny i geograficzny. *Pologne* w tym kontekście to kraj wyróżniający się przede wszystkim na tle regionu. Podobnie jak

w komponencie geograficznym, pozostaje nierozstrzygnięte jednoznacznie, czy chodzi o obszar Europy Środkowej (*locomotive économique de l'Europe centrale*), czy Europy Wschodniej (*économie de loin la plus forte et la plus prospère à l'Est*). Media zbiorczo traktują te obie części kontynentu europejskiego jako region jeszcze w trakcie transformacji gospodarczej, rozpoczętej w 1989, a następnie kontynuowanej i wzmożonej dzięki przystąpieniu poszczególnych państw do Unii Europejskiej, a tym samym uzyskaniu możliwości otrzymywania środków z funduszy strukturalnych i inwestycyjnych. Dodatkowe zasoby finansowe oraz otwarcie na rynki zagraniczne przyczyniają się do transformacji znaczenia *Pologne* z kraju biednego i gospodarczo zacofanego w kraj o wyraźnie zauważalnym potencjalnie ekonomicznym, atrakcyjnym z punktu widzenia przedsiębiorców i szybko odnotowującym istotny wzrost gospodarczy. Jednocześnie *Pologne* jest nazwą największego, pod względem demograficznym i ekonomicznym, kraju Europy Środkowej / Europy Wschodniej, co z kolei przekłada się na przypisanie toponimowi cech największej wydajności.

Jeśli wziąć pod uwagę wszystkie przeanalizowane teksty z interesującego nas okresu dyskursywnego, zestawienie *Pologne* z innymi krajami Europy (nie tylko zaś tymi, które przynależą do Europy Środkowej i Wschodniej), pojawia się rzadziej, jednak staje się bardzo wyraźne w trakcie światowego kryzysu ekonomicznego przypadającego na lata 2007-2009 oraz w kilku kolejnych latach, w których światowe gospodarki wciąż zmagają się ze skutkami załamania na rynkach, Polska z kolei korzystała z dobrej koniunktury, wynikającej z otwarcia na zagraniczne rynki (co przełożyło się na spadek bezrobocia i inwestycje zagraniczne na terenie kraju) oraz przygotowywania do organizacji Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej (2012). W tym czasie nominacje występujące w koreferencji do nazwy *Pologne* i przyczyniające się do budowania ekonomicznego komponentu jej znaczenia, uwzględniają z jednej strony fakt nieodnotowania spadku gospodarczego, z drugiej – wskazują wręcz na wzrost kraju, co stanowi ewenement na europejskiej arenie ekonomicznej. Poza nominacjami zbudowanymi w oparciu o terminologię z dziedziny ekonomii (*récession, croissance...*), taki semantyczny profil *Pologne* daje się też uchwycić w nazwach o charakterze metaforycznym. Mowa tutaj o *Pologne*, która jest – na wzór zawodów sportowych – mistrzem w danej dziedzinie, uzyskującym najlepszy odnotowany wynik, *Pologne*, która jest sukcesem ekonomicznym samym w sobie czy o *Pologne* – tygrysie Europy. Ta ostatnia nominacja przywodzi na myśl porównanie z państwami wschodnioazjatyckimi (Koreą Południową, Tajwanem, Singapurem, Hongkongiem), których w latach 1960-1995 wspólną cechą była bardzo szybka industrializacja i wyjątkowo wysokie tempo wzrostu.

KONKLUZJA

Przyjęcie za przedmiot badań zjawiska nadawania znaczenia społecznego toponimowi *Pologne* doprowadziło do obserwacji dwojakiego typu. Z jednej strony, w pracy zostały opisane właściwe dla dyskursu prasowego mechanizmy nadawania znaczeń nazwom własnym. Z drugiej, odtworzone zostało znaczenie społeczne interesującej nas nazwy.

W zakresie opisu mechanizmów nadawania znaczeń niniejsza praca integruje dotychczasowe ustalenia francuskiej semantyki dyskursywnej, poszerzając je o szereg postrzeżeń wynikających z obserwacji korpusu przykładów. Okazuje się, że nadawanie znaczenia toponimowi przebiega w dyskursie prasy informacyjnej trzytorowo. Media, po pierwsze, wykorzystują semantyczno-referencyjny potencjał trwale wpisany w naturę nazw państw, które regularnie odsyłają do tych samych domen odniesienia (takich jak: *miejsce, mieszkańcy, rządzący, decydenci ekonomiczni i podmioty ekonomiczne, reprezentacja sportowa*). Po drugie, dziennikarze, za sprawą dyskursywnej substytucji, niejako nadpisują na komponenty tego potencjału dodatkowe znaczenia, specyficzne dla konkretnej nazwy. Odbywa się to poprzez formułowanie zdań definicyjnych oraz wprowadzanie nominacji koreferencyjnych w kontekście syntagmatycznym (co może być zasygnalizowane leksykalnie w formie glosy lub typograficznie – przecinkiem, dwukropkiem, parentezą, myślnikiem) oraz kontekście paradygmatycznym słowa kluczowego analizy. Po trzecie, dziennikarze znaczenia te wzmacniają za pomocą wyrafinowanych, najprawdopodobniej nieuświadomianych przez przeciętnych czytelników, narzędzi składniowych, tekstowych, dyskursywnych i interdyskursywnych, pośród których odnotowaliśmy predykcję wtórną, rekლasyfikację morfo-składniową, współrzędność składniową, zmianę miejsca przymiotnika w funkcji przydawki, figuratywność, dialogiczność oraz formułę. W efekcie zastosowania tych heterogenicznych, kompleksowych i wielowymiarowych mechanizmów powstaje dyskursywny profil nazwy własnej.

Pologne we francuskiej prasie informacyjnej jest przede wszystkim nazwą obszaru geograficznego, społeczeństwa zamieszkującego ten obszar, szeroko rozumianych władz oraz podmiotu gospodarczego. Jeśli jednak poddać analizie cechy poszczególnych komponentów, ujawnią się liczne kolizje semantyczne. Geograficznie, *Pologne* to jednocześnie kraj Europy Środkowej i Europy Wschodniej, kraj o niejasnej, niedoprecyzowanej czy wręcz egzotycznej lokalizacji, oddalony – zarówno w sensie przestrzennym, jak i kognitywnym – od wypowiadającego. Społecznie, *Pologne* to nazwa mieszkańców o skrajnie katolickich, konserwatywnych, tradycjonalistycznych, patriarchalnych i nacjonalistycznych wartościach,

poglądach i postawie, które nie tylko determinują życie prywatne społeczności, ale także istotnie przyczyniają się do kształtowania polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa. Pod względem politycznym, *Pologne* odsyła do państwa-instytucji po niedawnej ustrojowej i politycznej transformacji, polegającej na przejściu z Bloku Wschodniego do strefy wpływów „zachodnich”, uosabianych przez Unię Europejską i NATO. W obrębie tego komponentu znaczenia społecznego rysuje się również znaczenie *Pologne* jako nazwy sojusznika Stanów Zjednoczonych, wroga Rosji oraz sprzymierzeńca czy też ambasadora Ukrainy i Gruzji, choć kwestie te, podobnie jak aspekt geograficzny, także nie są wolne od semantycznych rozbieżności. I tak pośród nominacji odnoszących się do stosunków z Rosją znajdujemy także i te wskazujące na aprobatę wschodniego sąsiada, na przykład: *chantres de la « démocratie illibérale »*, *voire admirateurs de Vladimir Poutine* (piewcy „demokracji nieliberalnej”, a nawet wielbienie Władimira Putina). Pełen sprzeczności okazuje się też ostatni komponent znaczenia społecznego toponimu – *Pologne* jako nazwa podmiotu ekonomicznego. Liczne nominacje przyczyniają się do nadania nazwie znaczenia kraju gospodarczo niewydolnego, borykającego się z problemem biedy (dodatkowo kontrastującej z bogactwem krajów Europy Zachodniej) i bezrobocia, kraju uciekającego się do krytykowanych praktyk i nieuczciwej konkurencji, które mają na celu poprawę lub stabilizację sytuacji gospodarczej państwa i jego mieszkańców. Jednocześnie *Pologne*, w tym samym okresie dyskursywnym, jest też nazywana *tygrysem Europy*, *mistrzem gospodarczego wzrostu i sukcesem ekonomicznym*, wyróżniającym się rentownością na tle zarówno regionu, jak i kontynentu. Odtworzenie takiego wewnętrznie sprzecznego, znaczenia społecznego toponimu pokazuje, że zaproponowana przez media semantyczna konfiguracja jest jedynie wytworem dyskursu, nieprzystającym do jakiegokolwiek definicji encyklopedycznej.

Powyższe wnioski prowadzą także do konkluzji na temat funkcji dyskursu prasy informacyjnej, która, jak się okazuje, wbrew swojej gatunkowej nazwie nie tylko *informuje*, lecz również *komentuje*, a tym samym wpływa na kształtowanie opinii publicznej. Konstrukcja tekstów prasowych, które posłużyły za korpus badania, regularnie wychodziła poza odpowiedzi na trzy podstawowe dla informacji pytania: *kto? gdzie? co zrobił?* Istotną część artykułów stanowiły eksplikacje dotyczące przyczyn i oceny przedstawianych wydarzeń, a zatem odpowiedzi na pytania: *dłaczego Pologne zrobiła X* (dające się choćby otworzyć w wyniku obserwacji struktur predykcji wtórnej) i *kim / czym – w obliczu takich działań / postaw – jest dla nas Pologne*. Dochodzi w tym miejscu do eksplicytnej lub, częściej, implicytnej ewaluacji (polegającej na regularnym użyciu słów pozornie neutralnych w bliskim kontekście jednostek systemowo, kontekstowo lub społecznie nacechowanych), w wyniku której dziennikarze

sytuują nazwę *Pologne*, wraz z przypisanymi jej atrybutami, na intersubiektywnej osi dobro-zło.

Z punktu widzenia francuskiej prasy po stronie wartości uznawanych za społecznie pozytywne znajduje się fakt przynależności do Unii Europejskiej, a także mocno podkreślana stabilność gospodarki, a nawet jej rozwój w obliczu światowego kryzysu ekonomicznego. Z drugiej strony osi odnajdujemy natomiast katolickość, konserwatyzm, tradycjonalizm, biedę, bezrobocie, nieuczciwą konkurencję, gospodarkę opartą o wydobycie węgla, opór w stosunku do wprowadzenia rozwiązań ekologicznych, historyczno-geograficzną przynależność do krajów Europy Środkowej / Europy Wschodniej, tzw. atlantyckość (to jest ukierunkowanie polityki kraju na współpracę z NATO i Stanami Zjednoczonymi) czy obstrukcję stosowaną w polityce międzynarodowej (w szczególności wspólnej polityce europejskiej). Jeśli zatem większość elementów dyskursywnego znaczenia nazwy *Pologne* kwalifikowana jest jako cechy pejoratywne, złe lub niepożądane z punktu widzenia wypowiadającego, można przypuszczać, że także sam toponim nabiera negatywnych konotacji, co przekłada się także na jego derywaty i daje się zaobserwować na przykład w formule *plombier polonais*, kondensującej w sobie różnorodne strachy i obawy.

Nadawanie znaczenia społecznego toponimowi nie polega na przedstawieniu całościowego i obiektywnego opisu desygnatu, do którego toponim ten odsyła. Zgodnie z ekonomią przekazu medialnego, prasa koncentruje się na cechach i właściwościach relewantnych z punktu widzenia sytuacji komunikacyjnej, rozumianej w wypadku dyskursu medialnego bardzo szeroko: nie jako przekazanie komunikatu pomiędzy dwoma jednostkowymi współwypowiadającymi, lecz jako transfer danych między medialną instytucją (której dziennikarz jest wyłącznie przedstawicielem) a mieszkańcami Francji. Dowodzi tego również homogeniczność znaczenia społecznego *Pologne* powstającego i rozpowszechnianego przez trzy dzienniki o poglądowo zróżnicowanych profilach, od lewicowego *Libération*, przez centrowy *Le Monde*, po prawicowy *Le Figaro*. Choć w niniejszej pracy nie zostały postawione cele komparatystyczne, w toku analizy nie sposób było nie dostrzec podobieństw w znaczeniu społecznym *Pologne*, jaki jest nadawany nazwie w badanych gazetach. Wydaje się zatem, że przedstawione powyżej wnioski można traktować jako właściwe dla społeczeństwa francuskiego w ogóle. Niewątpliwie jednak interesującym badawczym projektem byłoby zestawienie ich ze znaczeniem przypisywanym nazwie *Pologne* i odtworzonym za pomocą innych narzędzi (na przykład ankiet) lub w innych gatunkach dyskursu, jak choćby podręczniki do nauki języka obcego czy historii.

Bibliografia

1. Gramatyki, encyklopedie i słowniki

Charaudeau Patrick, Maingueneau Dominique (2002), *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris.

Columbia Encyclopedia, dostęp online 3.04.2022: <https://www.infoplease.com/encyclopedia>.

Détrie Catherine *et al.* (2017), *Termes et concepts pour l'analyse du discours*, Honoré Champion, Paris.

Ducrot Oswald, Schaeffer Jean-Marie (1995), *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Seuil, Paris.

Encyclopædia Britannica, dostęp online 3.04.2022: <https://www.britannica.com>.

Grand Usuel Larousse (1997), Larousse, Paris.

Grevisse Maurice, Goose André (2007), *Le Bon Usage : grammaire française*, De Boeck, Bruxelles.

Le Petit Larousse dictionnaire encyclopédique (1992), Larousse, Paris.

Narjoux Cécile (2018), *Le Grevisse de l'étudiant. CAPES et Agrégation Lettres. Grammaire graduelle du français*, DeBoeck Supérieur, Louvain-la-Neuve.

Neveu Franck (2004), *Dictionnaire des sciences du langage*, Armand Colin, Paris.

Polański Kazimierz (red.) (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Ossolineum, Wrocław.

Rey Alain (red.) (1997), *Le Petit Robert des noms propres : alphabétique et analogique*, Le Robert, Paris.

Riegel Martin, Pellat Jean-Christophe, Rioul René (2004), *Grammaire méthodique du français*, Presses Universitaires de France, Paris.

Słownik Języka Polskiego PWN, dostęp online 14.02.2022: <https://sjp.pwn.pl>.

The World Factbook, dostęp online 3.04.2022: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/>.

Wielki słownik języka polskiego, dostęp online 3.05.2020: <https://wsjp.pl>.

2. Opracowania

- Adam Jean-Michel, Lugrin Gilles (2000), „L’hyperstructure : un mode privilégié de présentation des événements scientifiques”, *Les Carnets du Cediscor* 6, 133-149.
- Andrzejewski Marek (2008), „Obraz Polski w austriackich podręcznikach szkolnych do historii”, *Echa Przeszłości* 9, 241-253.
- Apothéloz Denis (1995), *Rôle et fonctionnement de l’anaphore dans la dynamique textuelle*, Librairie Droz, Genève.
- Auboussier Julien (2016), „De quoi Europe est-il le nom ? Enjeux et usages argumentatifs de la polyréférentialité”, *Argumentation et Analyse du Discours* 17, dostęp online 17.03.2020: <https://journals.openedition.org/aad/2216>.
- Authier-Revuz Jacqueline (1992), „Repères dans le champ du discours rapporté”, *L’Information Grammaticale* 55, 38-42.
- Authier-Revuz Jacqueline (1993), „Repères dans le champ du discours rapporté (suite)”, *L’information grammaticale* 56, 10-15.
- Authier-Revuz Jacqueline (1994), „L’énonciateur glosateur de ses mots : explicitation et interprétation”, *Langue française* 103, 91-102.
- Bakhtine Mikhaïl (1963/1970), *La poétique de Dostoïevski*, Seuil, Paris.
- Bakhtine Mikhaïl (1978), *Esthétique et théorie du roman*, Gallimard, Paris.
- Bakhtine Mikhaïl (1984 [1977]), *Esthétique de la création verbale*, Gallimard, Paris.
- Bakhtine Mikhaïl/Volochinov Valentin (1977), *Le Marxisme et la philosophie du langage : essai d’application de la méthode sociologique en linguistique*, Minuit, Paris.
- Baldy Aleksandra (2007), „Przyczynek do Ch. S. Peirce’a koncepcji znaku”, *Studia Philosophiae Christianae* 43/2, 119-131.
- Bally Charles (1942), „Syntaxe de la modalité explicite”, *Cahiers Ferdinand de Saussure* 2, 3-13.
- Bally Charles (1944 [1932]), *Linguistique générale et linguistique française*, Francke, Berne.
- Bally Charles (1969), „Les notions grammaticales d’absolu et de relatif”, [w:] Jean-Claude Pariente (red.), *Essais sur le langage*, Minuit, Paris, 189-204.

- Barthélémy Michel (1992), „Événement et espace public : l'affaire Carpentras”, *Quaderni* 18, 125-140.
- Bartmiński Jerzy (2006a), *Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce: raport z badań empirycznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński Jerzy (2006b), *Językowe podstawy obrazu świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński Jerzy (2007), *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński Jerzy (2014), *Polskie wartości w europejskiej aksjoserze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Bartmiński Jerzy (2016), „O aktualnych zadaniach etnolingwistyki”, *Etnolingwistyka* 28, 7-29.
- Benveniste Émile (1966), *Problèmes de linguistique générale*, tom I, Gallimard, Paris.
- Benveniste Émile (1970), „L'appareil formel de l'énonciation”, *Langages* 17, 12-18.
- Benveniste Émile (1974), *Problèmes de linguistique générale*, tom II, Gallimard, Paris.
- Biardzka Elżbieta (2009), *Les échos du „Monde”. Pratiques du discours rapporté dans un journal de la presse écrite*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Biardzka Elżbieta (2014), *Przytoczenia w prasie codziennej*, Oficyna Wydawnicza Leksem, Łask.
- Biardzka Elżbieta (2016), „Narzędzia badawcze francuskiej analizy dyskursu. Na przykładzie zdrowej żywności w dyskursie medialnym”, [w:] Waldemar Żarski (red.), *Kuchnia i stół w komunikacji społecznej: dyskurs, tekst, kultura*, Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław, 13-20.
- Biardzka Elżbieta (2017), „La construction du sens social en discours. Le cas de *Grexit*”, *Studia Romanica Posnaniensia* 44(3), 29-41.
- Biardzka Elżbieta (2018), „Être chercheur en linguistique française en Pologne. Quelques remarques sur l'identité scientifique”, *Romanica Wratislaviensia* 65, 25-38.
- Bochnakowa Anna (1989), „Nazwa Polska i jej derywaty w języku francuskim”, *Język Polski* 69, 43-49.

- Boissinot Alain (1992), *Les textes argumentatifs*, Bertrand-Lacoste, Toulouse.
- Boniecka Barbara (1998), „Tekst potoczny a dyskurs”, [w:] Jerzy Bartmiński, Barbara Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 45-62.
- Boniecka Barbara (1999), *Lingwistyka tekstu, teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Boucheron Sabine (1996), *Parenthèse et tiret double. Étude linguistique de l'opération de décrochement typographique*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Jacqueline Authier-Revuz, Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3, Paris.
- Branca-Rosoff Sonia (2007), „Approche discursive de la nomination/dénomination”, [w:] Georgeta Cislaru et al. (red.), *L'acte de nommer. Une dynamique entre langue et discours*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 13-22, dostęp online 26.06.2020 <https://books.openedition.org/psn/2261>.
- Bréal Michel (1897), *Essai de sémantique : science des significations*, Hachette, Paris.
- Bres Jacques (1998), „Brève introduction à la praxématique”, *L'Information Grammaticale* 77, 22-23.
- Bres Jacques, Nowakowska Aleksandra, Sarale Jean-Marc (2019), *Petite grammaire alphabétique du dialogisme*, Classiques Garnier, Paris.
- Broucker de José (1995), *Pratique de l'information et écritures journalistiques. Pour des journaux de journalistes*, Les Éditions du Centre de formation et de perfectionnement des journalistes, Paris.
- Brown Gillian, Yule George (1983), *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Brzozowska Dorota (2014), „Dyskurs i jego kolokacje”, [w:] Irina Uchwanowa-Szmygowa et al. (red.), *Dyskurs w perspektywie akademickiej. Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3-5 kwietnia 2009 r., Mińsk, Białoruś*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, 12-13.
- Buchowski Krzysztof (2010), „Obraz Polski i Polaków na łamach tygodnika « Trinitas » (1920-1940)”, *Disputatio: studenckie zeszyty naukowe* 1, 45-55.

- Budyh Zbigniew (1998), „Obraz Polski w konserwatywno-liberalnej prasie Niemiec w 1995 r. na przykładzie *Frankfurter Allgemeine Zeitung* i *Die Zeit*”, *Niemcoznawstwo* 8, 241-266.
- Cadiot Pierre, Furukawa Naoyo (2000), „Présentation”, *Langue française* 127, 3-5.
- Calabrese Laura (2009), „Nommer un événement ou les marges du sens dans les désignations médiatiques : l'exemple de la canicule”, [w:] Ivan Evrard *et al.* (red.), *Le sens en marge. Représentations linguistiques et observables discursifs*, L'Harmattan, Paris, 15-28.
- Calabrese Laura (2012), „L'acte de nommer : nouvelles perspectives pour le discours médiatique”, *Langage et société* 140, 29-40.
- Calabrese Laura (2013), *L'événement en discours. Presse et mémoire sociale*, Académia-L'Harmattan, Louvain-la-Neuve.
- Calabrese Laura, Mistaen Valériane (2018), „La nomination des migrants dans Le Monde et Le Figaro. Analyse d'une catégorisation polémique”, *Revue de recherches francophones en sciences de l'information et de la communication* 5, dostęp online 8.04.2020: <http://www.refsicom.org/415>.
- Charaudeau Patrick (1993), „Le contrat de communication dans la situation de classe”, [w:] Jean-François Halté (red.), *Inter-actions : l'interaction, actualités de la recherche et enjeux didactiques*, Centre d'analyse syntaxique de l'Université de Metz, Metz, dostęp online 9.08.2020 <http://www.patrick-charaudeau.com/Le-contrat-de-communication-dans,57.html>.
- Charaudeau Patrick (1997), *Le discours d'information médiatique. La construction du miroir social*, Nathan, Paris.
- Charon Jean-Marie (2013), *La presse quotidienne*, Wyd. 3, La Découverte, Paris.
- Chruściel Patrycja (2018a), „Konstrukcja znaczeń w dyskursie prasowym”, [w:] Bogusław Skowronek, Ewa Horyń, Agnieszka Walecka-Rynduch (red.), *Język a media. Wzory języka we współczesnych mediach*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków, 37-48.
- Chruściel Patrycja (2018b), „La formule *plombier polonais* dans la presse écrite”, *Orbis Linguarum* 50, 37-49.

- Chruściel Patrycja (2019), „*Pays, bastion et forteresse catholique ? À propos de la construction du sens social du nom propre Pologne dans le discours de la presse écrite*”, *Romanica Wratislaviensia* 66, 163-176.
- Chruściel Patrycja (2020), „La typographie dans la construction du sens social”, *Academic Journal of Modern Philology* 9, 39-50.
- Chruściel Patrycja, Rębkowska Agata (2020), „Entre *Russie* et *Pologne* : sur les différences de construction du sens social dans le discours de la presse écrite d’information”, *Academic Journal of Modern Philology* 9, 27-37.
- Ciesek Bernadetta (2013), „Semantyczny obraz Polski, Polaka i polskości w dyskursie prawniczym”, *Linguarum Silva* 2, 109-121.
- Cislaru Georgeta (2005), *Étude sémantique et discursive du nom de pays dans la presse française avec référence à l’anglais, au roumain et au russe*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Bernarda Bosredona, Sophie Moirand, Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3, Paris.
- Cislaru Georgeta (2006), „Propriétés catégorielles des noms propres”, *Onoma* 41, 83-113.
- Cislaru Georgeta (2007), „Metonymic modelling of discourse, discourse modelling of metonymy. The case of the place-name based metonymies”, *Culture, Language and Representation. Cultural Studies Journal of Universitat Jaume I* (5), 93-110.
- Cislaru Georgeta (2012), „Pour une approche sémantique de la comparaison des discours” [w:] Nadine Rentel, Elisabeth Venohr (red.), *Text-Brücken zwischen den Kulturen Festschrift zum 70. Geburtstag von Bernd Spillner*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 33-49.
- Cislaru Georgeta (2014), „Noms propres : domaine de définition, domaine de référence, sens”, [w:] Emilia Hilgert et al. (red.), *Théories du sens et de la référence. Hommage à Georges Kleiber*, Presses Universitaires de Reims, Reims, 467-481.
- Combettes Bernard (1998), *Les constructions détachées en français*, Ophrys, Paris.
- Courtine Jean-Jacques (1981), „Quelques problèmes théoriques et méthodologiques en analyse du discours, à propos du discours communiste adressé aux chrétiens”, *Langages* 62, 9-128.
- Czarnocki Andrzej (1994), „Europa Środkowa, Europa Środkowowschodnia – geopolityczne a historyczno-kulturowe rozumienie pojęć”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K - Politologia* 1, 23-35.

- Dąbrowska Anna (1998), „Czy istnieje w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców wyraźny obraz Polski i Polaków (Próba znalezienia stereotypów)”, *Język a kultura* 12, 278-295.
- Dilks Charlotte (2009), *Les métaphores de guerre dans la prose journalistique du français*, Institutionen för franska, italienska och klassiska språk, Stockholms universitet, Stockholm.
- Domagała-Bielaszka Anna (2016), *Reformulacja parafrastyczna w języku polskim i francuskim*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Małgorzaty Nowakowskiej, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków.
- Dreesen Philipp, Judkowiak Joanna (2012), „Bierni na Wschodzie, ponoszący zbiorową winę i oczywiście obecni w Europie – krytyka niemieckich i polskich podręczników do historii w oparciu o kontrastywną lingwistykę dyskursu”, *Tekst i dyskurs – Text und diskurs* 5, 93-126.
- Dubois Jean (1969), „Énoncé et énonciation”, *Langages* 13, 100-110.
- Ducrot Oswald (1969), „Présupposés et sous-entendus”, *Langue française* 4, 30-43.
- Ducrot Oswald (1972), *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Hermann, Paris.
- Ducrot Oswald (1979), „Les lois de discours”, *Langue française* 42, 21-33.
- Ducrot Oswald (1980), *Les Mots du discours*, Minuit, Paris.
- Ducrot Oswald (1984), *Le Dire et le Dit*, Minuit, Paris.
- Ducrot Oswald (1997), „La pragmatique et l'étude sémantique de la langue”, *Letras de Hoje* 32, 9-21.
- Dunin-Wąsowicz Krzysztof (1978), „Obraz Polski i Polaków we francuskich podręcznikach szkolnych i encyklopediach drugiej połowy XIX wieku”, *Kultura i Społeczeństwo* 24 (1-2), 117-128.
- Duszak Anna (1998), *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Eco Umberto (1973), *Segno*, Mondadori, Milano.
- Evans Gareth (1973), „The Causal Theory of Names”, *Aristotelian Society Supplementary* 47, 187-208.
- Evans Gareth (1982), *The Varieties of Reference*, Oxford University Press, Oxford.

- Eveno Patrick (2016), *La presse*, Wyd. 2, Presses Universitaires de France, Paris.
- Field Sherry L., Davies Ozro Luke Jr. (1994), „Zignorowana, stracona czy zapomniana? Obraz Polski w podręcznikach do nauk społecznych w szkole podstawowej w Stanach Zjednoczonych”, *Neodidagmata* 22, 107-118.
- Fleischer Michael (2005), „Media w perspektywie konstruktywizmu”, *2K – Kultura i komunikacja* 1/2, 10-33.
- Forsgren Mats (1993), „L’adjectif et la fonction d’apposition : observations syntaxiques, sémantiques et pragmatiques”, *L’information grammaticale* 58, 15-22.
- Frege Gottlob (1892), „Über Sinn und Bedeutung”, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100, 25-50.
- Galatanu Olga (1999), „Le phénomène sémantico-discursif de déconstruction-reconstruction des *topoi* dans une sémantique argumentative intégrée”, *Langue française* 123, 45-62.
- Galatanu Olga (2000), „Langue, Discours et systèmes de valeurs”, [w:] Eija Suomela-Salmi (red.), *Curiosités linguistiques*, Université de Turku, Turku, 80-102.
- Galatanu Olga (2002), „La dimension axiologique de l’argumentation”, [w:] Marion Carel (red.), *Les facettes du dire. Hommage à Oswald Ducrot*, Kimé, Paris, 93-107.
- Galatanu Olga (2003), „La construction discursive des valeurs”, [w:] Jean-Marie Barbier (red.), *Valeurs et activités professionnelles*, L’Harmattan, Paris, 87-115.
- Galatanu Olga (2009), „L’analyse du discours dans la perspective de la sémantique des possibles argumentatifs : les mécanismes sémantico-discursifs de construction du sens et de reconstruction de la signification lexicale”, [w:] Nathalie Garric, Julien Longhi (red.), *L’analyse linguistique des corpus discursifs. Des théories aux pratiques, des pratiques aux théories*, Presses Universitaires Blaise-Pascal, Clermont-Ferrand, 49-68.
- Gary-Prieur Marie-Noëlle (1989), „Quand le référent d’un nom propre se multiplie”, *Modèles linguistiques* 11(2), 119-133.
- Gary-Prieur Marie-Noëlle (1991), „La modalisation du nom propre”, *Langue française* 92, 46-63.
- Gary-Prieur Marie-Noëlle (1994), *Grammaire du nom propre*, Presses Universitaires de France, Paris.

- Gary-Prieur Marie-Noëlle (2001), *L'individu pluriel. Les noms propres et le nombre*, CNRS Éditions, Paris.
- Gary-Prieur Marie-Noëlle (2005), „Où il est montré que le nom propre n'est (presque) jamais « modifié »”, *Langue Française* 146, 53-66.
- Gary-Prieur Marie-Noëlle (2009), „Le nom propre, entre langue et discours”, *Les Carnets du Cediscor* 11, dostęp online 9.04.2020: <https://journals.openedition.org/cediscor/825>.
- Golemo Karolina (2012), „Obraz Polski w kontekście problematyki unijnej we włoskiej prasie (w okresie jesień 2006 – wiosna 2007)”, [w:] Zbigniew Pucek, Joanna Bierówka (red.), *Polska w mediach, media w Polsce*, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków, 91-112.
- Góralczyk-Mowczan Paula (2014), „Okropni czy wspaniali? Nauczanie języka polskiego jako obcego a negocjowanie znaczeń (na podstawie tekstów podręcznikowych)”, *Acta Univeritatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 21, 137-144.
- Gostkowska Kaja (2012), „Terminy językoznawcze w tłumaczeniu na język polski. Na przykładzie terminów wprowadzonych przez Émile'a Benveniste'a”, [w:] Dorota Brzozowska, Władysław Chłopicki (red.), *Język a komunikacja 31: Termin w językoznawstwie*, Tertium, Kraków, 325-335.
- Gostkowska Kaja (2014), „Terminy językoznawcze w więzieniu systemu – na przykładzie terminów używanych przez de Saussure'a i ich polskich odpowiedników”, *Roczniki Humanistyczne* LXII/8, 49-64.
- Gostkowska Kaja (2015a), „De Saussure retrouvé, relu, revisité ? Lectures de ses écrits en Pologne après 1989”, [w:] Elżbieta Skibińska, Regina Solová, Kaja Gostkowska (red.), *Vingt cinq ans après... Traduire dans une Europe en reconfiguration*, Orizons, Paris, 77-89.
- Gostkowska Kaja (2015b), „La voix de Benveniste et les voies (parfois sinueuses) de sa réception en Pologne”, [w:] Isabelle Génin, Ida Klitgård (red.), *Translating the Voices of Theory = La Traduction des voix de la théorie*, Éditions québécoises de l'œuvre, Montréal, 89-109.
- Gouesse Marie-Josèphe, Kiefer Ferenc (2012), „Quelques aspects de la prédication seconde en français et en hongrois”, *Revue d'Études Françaises* 17, 31-47.
- Grzegorzczkova Renata (2007), *Wstęp do językoznawstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

- Grzmil-Tylutki Halina (2010), *Francuska lingwistyczna teoria dyskursu*, Universitas, Kraków.
- Grzmil-Tylutki Halina (2012a), „Francuska analiza dyskursu i jej recepcja w Polsce”, *Oblicza Komunikacji* 5, 45-59.
- Grzmil-Tylutki Halina (2012b), „Dyskurs – pojęcie wieloznaczne” [w:] Dorota Brzozowska, Władysław Chłopicki (red.), *Język a komunikacja* 31, Tertium, Kraków, 225-235.
- Guérin Olivia (2011), *Nomination et catégorisation des realia exotiques dans les récits de voyage (Afrique noire, de la fin du 18^e siècle à 1960): une approche sémantico-discursive*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Sonii Branca-Rosoff, Université Sorbonne Nouvelle – Paris 3, Paris, dostęp online 20.06.2020: <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01334808/document>.
- Guérin Olivia, Lecolle Michelle, Veniard Marie (2018), „Présentation”, *Langages* 210, 5-16.
- Guespin Louis (1971), „Problématique des travaux sur le discours politique”, *Langages* 23, 3-24.
- Gülich Elisabeth, Kotschi Thomas (1983), „Les Marqueurs de la reformulation paraphrastique”, *Cahiers de linguistique française* 5, 305-346.
- Gülich Elisabeth, Kotschi Thomas (1987), „Les actes de reformulation dans la consultation *La Dame de Caluire*”, [w:] Pierre Bange (red.), *L'analyse des interactions verbales. La dame de Caluire : une consultation*, Peter Lang, Berne, 15-81.
- Habert Benoît, Nazarenko Adeline, Salem André (1997), *Les linguistiques de corpus*, Armand Colin, Paris.
- Halbwachs Maurice (1997 [1950]), *La mémoire collective*, Albin Michel, Paris.
- Harris Zellig Sabbetai (1952), „Discourse Analysis”, *Language* 28, 1-30.
- Hassner Pierre (1969), „L'Europe de l'Est entre l'Est et l'Europe”, *Revue française de science politique* 19(1), 101-144.
- Havu Eva, Pierrard Michel (2007), „Détachement et prédication seconde”, *Neuphilologische Mitteilungen* CVIII/4, 729-742.
- Havu Eva, Pierrard Michel (2008), „La prédication seconde en français : essai de mise au point”, *Travaux de linguistique* 57, 7-21.
- Henry Paul (1975), „Constructions relatives et articulations discursives”, *Langages* 37, 81-98.

- Izert Małgorzata, Pachocińska Elżbieta (1998), *Wstęp do językoznawstwa ogólnego*, Uniwersytet Warszawski – Instytut Romanistyki, Warszawa.
- Jacobi Daniel (1984), „Du discours scientifique, de sa reformulation et de quelques usages sociaux de la science”, *Langue française* 64, 38-52.
- Jacobi Daniel (1986), *Diffusion et vulgarisation : itinéraires du texte scientifique*, Les Belles Lettres, Paris.
- Jakobson Roman (1963), *Essais de linguistique générale*, Minuit, Paris.
- Jelonkiewicz Mirosław (2004), „Wiedza o Polsce jako element nauczania cudzoziemców języka polskiego jako obcego. Przegląd wybranych materiałów dydaktycznych i pomocniczych”, [w:] Władysław Miodunka (red.), *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – pomoce dydaktyczne*, Universitas, Kraków, 37-52.
- Johnson Lonnie (2011), *Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends*, Oxford University Press, New York.
- Jonasson Kerstin (1982), „On modified proper names”, *Nordic Linguistic Bulletin* 6-4, 12-13.
- Jonasson Kerstin (1992), „Le nom propre désignateur : un terme massif?”, [w:] Wiesław Banyś, Leszek Bednarczuk, Krzysztof Bogacki (red.), *Études de linguistique romane et slave*, Universitas, Kraków, 291-313.
- Jonasson Kerstin (1994), *Le nom propre. Constructions et interprétations*, Duculot, Louvain-la-Neuve.
- Jordan Peter (2005), „Großgliederung Europas nach kulturräumlichen Kriterien”, *Europa Regional* 13(4), 162 – 173.
- Julia Catherine (2001), *Fixer le sens ? La sémantique spontanée des gloses de spécification du sens*, Presses de la Sorbonne Nouvelle, Paris.
- Katz Jerrold Jacob (1972), *Semantic theory*, Harper & Row, New York.
- Katzenstein Peter (1997), *Mitteleuropa: Between Europe and Germany*, Berghahn Books, Providence.
- Kawczyński Filip (2016), „Nazwy własne”, [w:] Joanna Ordowąż-Sypniewska (red.), *Przewodnik po filozofii języka*, Wydawnictwo WAM, Kraków, 67-102.

- Kerbrat-Orecchioni Catherine (1980), *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Armand Colin, Paris.
- Kleiber Georges (1981), *Problèmes de référence : descriptions définies et noms propres*, Klincksieck, Paris.
- Kleiber Georges (1984), „Dénomination et relations dénominatives”, *Langages* 76, 77-94.
- Kleiber Georges (1991), „Du nom propre non modifié au nom propre modifié : le cas de la détermination des noms propres par l'adjectif démonstratif”, *Langue française* 92, 82-103.
- Kleiber Georges (1993a), *Anaphores et pronoms*, Duculot, Louvain-la-Neuve.
- Kleiber Georges (1993b), „Anaphore associative, pontage et stéréotypie”, *Linguisticæ Investigationes* XVII(1), 35-82.
- Kleiber Georges (1997), „Sens, référence et existence : que faire de l'extra-linguistique ?”, *Langages* 127, 9-37.
- Krieg-Planque Alice (2003), « *Purification ethnique* » : *Une formule et son histoire*, CNRS, Paris.
- Krieg-Planque Alice (2009), *La notion de « formule » en analyse du discours. Cadre théorique et méthodologique*, Presses Universitaires de Franche-Comté, Besançon.
- Kripke Saul Aaron (1972), *Naming and necessity*, [w:] Donald Davidson, Gilbert Harman (red.), *Semantics of natural language*, D. Reidel Publishing Company, Dodrecht, 763-769.
- Krotaŭ Andrzej Mihajlavič (1996), „Obraz Polaków w prasie białoruskiej lat dwudziestych”, tłum. Eugenia Szymczuk, *Sprawy Narodowościowe* 1 (8), 193-207.
- Kuć Joanna (2014), „Obraz Polaków na podstawie komentarzy internautów po odwołanym meczu Polska-Anglia na Stadionie Narodowym w 2012 roku”, *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze* 8, 39-46.
- Kuhn Thomas (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago.
- Kuryłowicz Jerzy (1956), „La position linguistique du nom propre”, *Onomastica* 2, 1-14.
- Labocha Janina (1996), „Tekst, wypowiedź, dyskurs”, [w:] Stanisław Gajda, Mieczysław Balowski (red.), *Styl a tekst*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 55-60.

- Labocha Janina (2008), *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Labocha Janina (2009), „Lingwistyka tekstu w Polsce”, [w:] Zofia Bilut-Homplewicz, Waldemar Czachur, Marta Smykała (red.), *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*, ATUT, Wrocław, 45-56.
- Landau-Czajka Anna (2015), *Polska to nie oni. Polska i Polacy w polskojęzycznej prasie żydowskiej II Rzeczypospolitej*, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa.
- Laskowska Elżbieta (2004), *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Lecolle Michelle (2002), „Personnifications et métonymies dans la presse écrite : comment les différencier ?”, *Semen* 15, dostęp online 31.08.2021: <https://journals.openedition.org/semen/2396#ftn1>.
- Lecolle Michelle (2003), *Métonymies et figures de référencement dans la presse écrite généraliste. Analyse sémantique et rhétorique*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Andrée Borillo i Michela Ballabriga, Université de Toulouse-Le Mirail, Toulouse.
- Lecolle Michelle (2004), „Toponymes en jeu : diversité et mixage des emplois métonymiques de toponymes”, *Studii si cercetari filologice* 4, 5-13.
- Lecolle Michelle (2006), „Polyvalence des toponymes et interprétation en contexte”, *Pratiques* 129-130, 107-122.
- Lecolle Michelle (2008), „Identité/altérité et noms collectifs humains. Le cas de communauté”, *Questions de communication* 13, 323-342.
- Lecolle Michelle, Paveau Marie-Anne, Reboul-Touré Sandrine (red.) (2009a), *Le nom propre en discours*, *Les Carnets du Cediscor* 11, dostęp online 1.05.2022 <https://journals.openedition.org/cediscor/729>.
- Lecolle Michelle, Paveau Marie-Anne, Reboul-Touré Sandrine (2009b), „Les sens des noms propres en discours”, *Les Carnets du Cediscor* 11, dostęp online 15.02.2021 <https://journals.openedition.org/cediscor/736>.
- Lecolle Michelle, Veniard Marie, Guérin Olivia (red.) (2018), *Vers une sémantique discursive : propositions théoriques et méthodologiques*, *Langages* 210.
- Leroy Sarah (2004), *Le Nom propre en français*, Ophrys, Paris.

- Leroy Sarah (red.) (2005), *Noms propres : la modification, Langue française* 146.
- Leszczyńska Joanna (2008), „Językowy obraz Polski i Polaka w tygodniku *Argumenty i Fakty*”, *Slavica Wratislaviensia* 147, 225-235.
- Lisowska-Magdziarz Małgorzata (2006), *Analiza tekstów w dyskursie medialnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Longhi Julien (2008), *Objets discursifs et doxa : essai de sémantique discursive*, L'Harmattan, Paris.
- Lugrin Gilles (2001), „Le mélange dans l'hyperstructure”, *Semen* 13, dostęp online 9.04.2020: <https://journals.openedition.org/semen/2654>.
- Maillard Michel (1974), „Essai de typologie des substituts diaphoriques (supports d'une anaphore et/ou d'une cataphore)”, *Langue Française* 21, 55-71.
- Maingueneau Dominique (1976), *Initiation aux méthodes de l'analyse de discours*, Hachette, Paris.
- Maingueneau Dominique (1987), *Nouvelles tendances en analyse du discours*, Hachette, Paris.
- Maingueneau Dominique (1991), *L'analyse du discours. Introduction aux lectures de l'archive*, Hachette, Paris.
- Maingueneau Dominique (1995), „Présentation”, *Langages* 117, 5-12.
- Maingueneau Dominique (1996), „L'analyse du discours en France aujourd'hui”, *Le Français dans le monde*, numer specjalny *Le Discours : enjeux et perspectives*, 8-15.
- Maingueneau Dominique (1997), *L'analyse du discours*, Hachette, Paris.
- Maingueneau Dominique (2009 [1996]), *Les termes clés de l'analyse du discours*, Seuil, Paris.
- Malidier Denise (1971a), „Le discours politique de la guerre d'Algérie : approche synchronique et diachronique”, *Langages* 23, 57-86.
- Malidier Denise (1971b), „Lecture des discours de De Gaulle par six quotidiens parisiens : 13 mai 1958”, *Langue française* 9, 34-46.
- Mela Augusta (2004), „Linguistes et "talistes" peuvent coopérer : repérage et analyse des gloses”, *Revue française de linguistique appliquée* IX, 63-82.
- Mill John Stuart (1962 [1843]), *System logiki dedukcyjnej i indukcyjnej*, PWN, Kraków.

- Moeschler Jacques (2000), *Inférences directionnelles et autres objets temporels. Recueil d'articles publiés et non publiés*, Genève, dostep online 14.10.2020: <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:110360>.
- Moeschler Jacques (2001), „La représentation des événements dans la langue et dans le discours”, [w:] Isabel Uzcanga *et al.* (red.), *Presencia y renovación de la lingüística francesa*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 311-328.
- Moirand Sophie (2004), „L'impossible clôture des corpus médiatiques. La mise au jour des observables entre catégorisation et contextualisation”, *Tranel - Travaux neuchâtelois de linguistique* 40, 72-91.
- Moirand Sophie (2007), *Les discours de la presse quotidienne : observer, analyser, comprendre*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Moirand Sophie (2014), „L'événement « saisi » par la langue et le discours”, *Cahiers de praxématique* 63, dostep online 4.05.2022 : <https://journals.openedition.org/praxematique/2362>.
- Moirand Sophie, Reboul-Touré Sandrine (2015), „Nommer les événements à l'épreuve des mots et de la construction du discours”, *Langue française* 188, 105-120.
- Molino Jean (1982), „Le nom propre dans la langue”, *Langages* 66, 5-20.
- Mortureux Marie-Françoise (1982), „Paraphrase et métalangage dans le dialogue de vulgarisation”, *Langue française* 53, 48-61.
- Mortureux Marie-Françoise (1993), „Paradigmes désignationnels”, *Semen* 8, dostep online 8.04.2020: <https://journals.openedition.org/semen/4132>.
- Mortureux Marie-Françoise, Petit Gérard (1989), „Fonctionnement du vocabulaire dans la vulgarisation et problèmes de lexique”, *Documentation et recherche en linguistique allemande contemporaine – Vincennes* 40, 41-62.
- Mûrat Michel, Cartier-Bresson Bernard (1987), „C'EST-À-DIRE ou la reprise interprétative”, *Langue française* 73, 5-15.
- Neveu Franck (2000), „Quelle syntaxe pour l'apposition ? Les types d'appariement des appositions frontales et la continuité référentielle”, *Langue française* 125, 106-124.
- Neveu Franck, Lauwers Peter (2007), „La notion de « tradition grammaticale » et son usage en linguistique française”, *Langages* 167, 7-26.

- Niklas-Salminen Aïno (2010), « La définition dans le cadre de la glose spontanée », *Publifarum* 11, [dostęp online](http://publifarum.farum.it/index.php/publifarum/article/view/199) 27.08.2021: <http://publifarum.farum.it/index.php/publifarum/article/view/199>.
- Noailly Michèle (1991), „«L'énigmatique Tombouctou» : nom propre et position de l'épithète”, *Langue française* 92, 104-112.
- Noailly Michèle (1999), „La querelle des noms propres”, *Modèles linguistiques* 20-1, 107-112.
- Noailly Michèle (2000), „Apposition, coordination, reformulation dans les suites de deux GN juxtaposés”, *Langue française* 125, 46-59.
- Noailly Michèle (red.) (1995), *Nom propre et nomination*, Klincksieck, Paris.
- Nowakowska Maria Magdalena (2013), „Polak i Polska w wybranych podręcznikach do nauki języka polskiego jako obcego w konfrontacji z postrzeganiem tychże przez Słoweńców”, *Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 20, 141-147.
- Ogden Charles Kay, Richards Ivor Armstrong (1923), *The meaning of meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science symbolism*, Harcourt, New York.
- Osu Sylvester N. et al. (red) (2010), *Construction d'identité et processus d'identification*, Peter Lang, Berne, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Mein, New York, Oxford, Wien.
- Pachocińska Elżbieta (2019), „L'actualité mise en mots dans le discours journalistique. Le cas du conflit de Notre-Dame-des-Landes”, *Białostockie Archiwum Językowe* 19, 253-269.
- Panas Agata (2011), „Polak, czyli kto? Obraz Polaka na podstawie artykułów niemieckojęzycznych opublikowanych w tygodniku *Forum*”, *Kultura, Media, Teologia* 5, 8-19.
- Partyka Ewa (2014), „À propos du sens des internationalismes en linguistique. Quelques remarques sur « discours » et « dyskurs »”, *Orbis Linguarum* 41, 135-149.
- Paveau Marie-Anne (2008), „Le toponyme, désignateur souple et organisateur mémoriel. L'exemple du nom de bataille”, *Mots. Les langages du politique* 86, 23-35.
- Paveau Marie-Anne, Sarfati Georges-Élia (2009), *Wielkie teorie językoznawcze. Od językoznawstwa historyczno-porównawczego do pragmatyki*, tłum. Iwona Piechnik, Flair/Avalon, Kraków.
- Paveau Marie-Anne, Sarfati Georges-Élia (2011 [2003]), *Les grandes théories de la linguistique. De la grammaire comparée à la pragmatique*, Armand Colin, Paris.

- Pêcheux Michel (1969), *Analyse automatique du discours*, Dunod, Paris.
- Pêcheux Michel (1973), „L'application des concepts de la linguistique à l'amélioration des techniques d'analyse de contenu”, *IDERIC* 3, 101-118.
- Pêcheux Michel (1975), „Introduction”, *Langages* 37, 3-6.
- Pêcheux Michel (1982), „Lire l'archive d'aujourd'hui”, *Histoire Épistémologie Langage* 2, 35-45.
- Pêcheux Michel *et al.* (1982), „Présentation de l'analyse automatique du discours (AAD69) : théories, procédures, résultats, perspectives”, *Mots. Les langages du politique* 4, 95-123.
- Pêcheux Michel, Fuchs Catherine (1975), „Mises au point et perspectives à propos de l'analyse automatique du discours”, *Langages* 37, 7-80.
- Pétillon Sabine (2004), „Parenthèse et tiret double : pour une polyphonie mouvante”, *L'Information grammaticale* 102, 46-50.
- Pétillon Sabine (2008), „Décrochement, prédication et modalités d'énonciation : autour du groupe nominal”, *Faits de Langues* 31-32, 347-355.
- Pétillon-Boucheron Sabine (2002), *Les détours de la langue : étude sur la parenthèse et le tiret double*, Peeters, Louvain, Paris.
- Peytard Jean, Jacobi Daniel, Pétrouff André (red.) (1984), *Français technique et scientifique : reformulation, enseignement, Langue française* 64.
- Piekot Tomasz (2014), „Trzy sposoby rozumienia słowa dyskurs”, [w:] Irina Uchwanowa-Szmygowa *et al.* (red.), *Dyskurs w perspektywie akademickiej. Materiały z międzynarodowego okrągłego stołu, 3-5 kwietnia 2009 r., Mińsk, Białoruś*, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, 16.
- Piotrowski Jacek (2012), „Obraz Polski jako nowego członka Unii Europejskiej na łamach *Die Welt* w pierwszych latach po akcesji 2004-2006”, *Res Historica* 34, 165-189.
- Pisarkowa Krystyna (1976), „Konotacja semantyczna nazw narodowości”, *Zeszyty Prasoznawcze* XVII(1), 5-26.
- Plantin Christian (2003), „Des polémistes aux polémiqueurs”, [w:] Gilles Declercq, Michel Murat, Jacqueline Dangel (red.), *La parole polémique*, Honoré Champion, Paris, 377-408.
- Provost Geneviève (1969), „Approche du discours politique : « socialisme » et « socialiste » chez Jaurès”, *Langages* 13, 51-68.

- Quéré Louis (2006), „Entre fait et sens, la dualité de l'événement”, *Réseaux* 139, 183-218.
- Recanati François (1983), „La sémantique des noms propres : remarques sur la notion de « désignateur rigide »”, *Langue française* 57, 106-118.
- Rębkowska Agata (2018), „Czy język mediów da się zmierzyć? W poszukiwaniu metodologii badań porównawczych nad dyskursem prasowym”, [w:] Bogusław Skowronek, Ewa Horyń, Agnieszka Walecka-Rynduch (red.), *Język a media. Wzory języka we współczesnych mediach*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków, 13-23.
- Rębkowska Agata (2020), „*La Russie, elle, ce grand pays...* L'anaphore locative et actancielle et la construction du sens social de la Russie dans la presse écrite”, *Academic Journal of Modern Philology* 9, 171-184.
- Rębkowska Agata (2021), „Négation et le non-dit. Vers le sens social de la Russie dans la presse écrite française”, *Academic Journal of Modern Philology* 12, 125-135.
- Reboul Olivier (1989), „La figure et l'argument”, *Rhétoriques* 9, 9-28.
- Ricœur Paul (1991), „Événement et sens”, *Raisons pratiques* 2, 41-56.
- Riegel Martin (2001), „Une tautologie est une tautologie. Tautologies logiques et logique des énoncés tautologiques attributifs”, *Revue d'Etudes Romanes* 6, 135-145.
- Rioul René (1983), „Les appositions dans la grammaire française”, *L'information grammaticale* 18, 21-29.
- Romano Claude (1988), *L'événement et le monde*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Russel Bertrand (1919), *Description*, [w:] *Meaning and Reference*, Oxford University Press, Oxford, 192-207.
- Sarale Jean-Marc (2015), „Formule discursive, argumentation et dialogisme transdiscursif : le « plombier polonais » dans le débat public de 2005 sur l'Europe”, [w:] Julien Auboussier, Toni Ramoneda (red.), *L'Europe en contre-discours*, Presses Universitaires de Franche-Comté, Besançon, 95-114.
- Saussure de Ferdinand (1995), *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris.
- Searle John Rogers (1967), „Imiona własne”, [w:] Jerzy Pelc (red.), *Logika i język. Studia z semiotyki logicznej*, PWN, Warszawa, 523-535.
- Searle John Rogers (1972), *Les actes du langage. Essai de philosophie du langage*, Hermann, Paris.

- Searle John Rogers (1985), *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sémon Jean-Paul (1994), „Les conjonctions de coordination et la construction du sens”, *Revue des Études Slaves* 66 (3), 643–668.
- Sériot Patrick (1986), „Langue russe et discours politique soviétique : analyse des nominations”, *Langages* 81, 11-41.
- Sériot Patrick (2007), „Généraliser l’unique : genres, types et sphères chez Bahktine”, *Linx* 56, dostęp online 25.06.2020 <https://journals.openedition.org/linx/356>.
- Siblot Paul (1987), „De la signifiante du nom propre”, *Cahiers de praxématique* 8, 97-114.
- Siblot Paul (1997), „Nomination et production de sens : le praxème”, *Langages* 127, 38-55.
- Siblot Paul (2001), „De la dénomination à la nomination : les dynamiques de la signifiante nominale et le propre du nom”, *Cahiers de praxématique* 36, 189-214.
- Simon Justine (2011), „Les retentissements du « 21 avril 2002 » dans un espace sémio-discursif mixte”, [w:] Anna Jaubert *et al.* (red.), *Citations II. Citer pour quoi faire ? Pragmatique de la citation*, L’Harmattan-Academia, Louvain-la-Neuve, 161-176.
- Skibińska Elżbieta (2005), „Obraz Polaka i Rosjanina w języku francuskim i w świadomości francuskiej młodzieży”, *Etnolingwistyka* 17, 213-232.
- Skibińska Elżbieta, Kaufman Stefan (1991), „Énonciation – ku metodzie analizy tekstu. Próba wykorzystania propozycji lingwistyki francuskiej”, *Studia Linguistica* XIII, 21-49.
- Stach Łukasz (2006), „Obraz Polski w tygodniku *The Economist* w okresie od 1 maja 2003 roku do 1 maja 2004 roku”, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis* 2, 219-239.
- Stachurska-Kounta Marta (2004), „Obraz Polski w prasie norweskiej 1914-1918”, *Rocznik Gdański* 64 (1-2), 61-72.
- Stankiewicz Katarzyna, Żurek Anna (2010), „Obraz Polaka/Polki w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego *Hurra!!! Po polsku*”, *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 17, 495-505.
- Steuckardt Agnès (2006), „Du discours au lexique : la glose”, *Seminaire ATILF*, Nancy, dostęp online 29.06.2020 <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01275136>.
- Steuckardt Agnès (2009a), „Décrire la reformulation : le paramètre rhétorique”, *Cahiers de praxématique* 52, 159-172.

- Steuckardt Agnès (2009b), *Les mots dans l'histoire*, Université de Provence, Aix-Marseille.
- Steuckardt Agnès (2018), „Les marqueurs de reformulation formés sur *dire* : exploration outillée”, *Langages* 212, 17-34.
- Steuckardt Agnès, Niklas-Salminen Aïno (red.) (2003), *Le mot et sa glose*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.
- Steuckardt Agnès, Niklas-Salminen Aïno (red.) (2005), *Les marqueurs de glose*, Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence.
- Strzelecka Aneta (2011), „Obraz polskiej rodziny w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego”, *Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 18, 327-333.
- Strzelecka Aneta (2014), „Językowy obraz Polaków w podręcznikach *Polski, krok po kroku*”, *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców* 2, 97-105.
- Tamba-Mecz Irène (1994), *La sémantique*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Tiersky Ronald (2004), *Europe today: national politics, European integration, and European security*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Todorov Tzvetan (1970), „Problèmes de l'énonciation”, *Langages* 17, 3-11.
- Tognini-Bonelli Elena (2001), *Corpus Linguistics at Work*, Benjamins, Amsterdam.
- Tomaszewski Jerzy (1976), „Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia: cechy charakterystyczne i granice regionu”, *Ekonomia* 36, 129-139.
- Vagts Elke (1997), „Obraz Polski w podręcznikach szkolnych NRD w latach 1945-1989”, *Przegląd Zachodni* 3, 175-186.
- Vassiliadou Hélène, Steuckardt Agnès (2017), „La glose, ses gloses et leurs instruments : que nous apprend le Français préclassique ?”, *Le Français préclassique (1500-1650)* 19, 117-141.
- Veniard Marie (2008), „Écrire « ce qui ne va pas » dans le champ de l'enfance en danger : les mots *problème(s)* et *difficulté(s)*”, *Les Carnets du Cediscor* 10, 57-77.
- Veniard Marie (2009), „La dénomination propre « la guerre d'Afghanistan » en discours : une interaction entre sens et référence”, *Les Carnets du Cediscor* 11, 61-76, dostęp online 8.04.2020: <https://journals.openedition.org/cediscor/753>.

- Veniard Marie (2013a), *La nomination des événements dans la presse : essai de sémantique discursive*, Presses Universitaires de Franche-Comté, Besançon.
- Veniard Marie (2013b), „Du profil lexico-discursif de *crise* à la construction du sens social d'un événement”, [w:] Danielle Londei *et al.*, *Dire l'événement. Langage, mémoire, société*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris, 221-232.
- Viviand Aline (2014), *La compréhension des gentilés Polacy, Niemcy, Francuzi et Europejczycy par la jeunesse polonaise contemporaine*, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem Elżbiety Biardzkiej i Oliviera Gallanda, Uniwersytet Wrocławski/Université Paris IV Sorbonne, Wrocław.
- Viviand Aline (2016), „Europejczycy. Konceptualizacja i ewaluacja wyobrażeń ukrytych za nazwą wspólnoty”, *Etnolingwistyka* 28, 169-186.
- Viviand Aline (2021), *Polonais, Allemands, Français et Européens. Une étude ethnolinguistique*, L'Harmattan, Paris.
- Volochinov Valentin Nikolaevich (1981), „La structure de l'énoncé”, [w:] Tzvetan Todorov, *Mikhaïl Bakhtine. Le principe dialogique*, Seuil, Paris, 287-316.
- Wawrzyczek Irmina, Mazur Zbigniew, Szewczyk Hanna (2010), *Oswajanie Innego: obraz Polski i Polaków w prasie brytyjskiej w latach 2002-2007*, Gaudium, Lublin.
- Winnicki Zdzisław Julian (2017), „Europa Środkowa czy Europa Środkowo-Wschodnia? Europejskie kręgi cywilizacyjne”, *Wschodnioznawstwo* 11, 11-20.
- Wodianka Stephanie, Neumeister Sebastian (2015), „Localisations de l'Europe : sémiotiques culturelles des points cardinaux”, *Babel. Littératures plurielles* 32, 11-17, dostęp online 23.03.2022: <https://journals.openedition.org/babel/4180>.
- Wojtczak Karolina (2021), „"Wieża Eiffla" (*la tour Eiffel*), "francuski Elvis" (*Elvis Presley de l'Hexagone*), "mój brat" (*mon frère*) – o społecznym znaczeniu nominacji osób zmarłych w dyskursie prasowym. Na przykładzie śmierci Johnny'ego Hallydaya”, [w:] Anna Krzypiet, Sebastian Medoń (red.), *Memento mori – wątki tanatologiczne w humanistyce i naukach społecznych*, Wydawnictwo Rys, Poznań, 125-147.
- Ziątkowski Leszek (2009), „Obraz Polski i Polaków we wrocławskiej prasie żydowskiej w okresie I wojny światowej (1914-1918)”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 64 (2/3), 475-481.

Indeks skrótów

ACPM = L'Alliance pour les Chiffres de la Presse et des Médias

L = Libération

LF = Le Figaro

LM = Le Monde

TLFi = Trésor de la Langue Française informatisé

WSJP = Wielki Słownik Języka Polskiego

Streszczenie

Przedmiotem zainteresowania w niniejszej rozprawie jest zjawisko nadawania *znaczenia społecznego* (*sens social*) nazwie własnej *Pologne* (Polska) w dyskursie francuskiej wielkonakładowej prasy informacyjnej. W centrum rozważań sytuuje się zatem znaczenie wytworzone w wyniku społecznej interpretacji, powstające w ściśle zdeterminowanym kontekście społeczno-politycznym oraz poprzez odwołanie się do pamięci zbiorowej (*mémoire collective*) członków pewnej wspólnoty (ich wiedzy, przekonań, wierzeń, zwyczajów, które pozwalają na intersubiektywną interpretację rzeczywistości). Relacja, jaka powstaje pomiędzy nazwą *Pologne* a znaczeniem tego toponimu, nie daje się sprowadzić do saussurowskiego *signifiant – signifié*. Stanowi ona rezultat negocjacji, odbywających się poprzez praktyki językowe i odzwierciedlających punkt widzenia danej społeczności.

Podstawę materiałową badania stanowią teksty prasowe zawierające wyjściowe słowo analizy – *Pologne* – i opublikowane w ciągu piętnastu lat po przystąpieniu przez Polskę do Unii Europejskiej w trzech opiniotwórczych dziennikach o najwyższym nakładzie: *Le Monde*, *Le Figaro* i *Libération*. Analiza kontekstów, zarówno syntagmatycznych jak i paradygmatycznych słowa wyjściowego pozwala, z jednej strony, odpowiedzieć na pytanie o to, *jak* coś zostało powiedziane. Z drugiej – *co* zostało powiedziane. Tym samym w pracy zostały postawione dwa główne cele badawcze: ustalenie właściwych gatunkowi prasowemu mechanizmów nadawania znaczenia społecznego toponimom, stanowiącym specyficzny element zasobów języka, oraz odtworzenie samego znaczenia społecznego, jakie zostało nadane *Pologne*. Rozprawa wpisuje się zatem z jednej strony w nurt semantyki dyskursywnej (*sémantique discursive*), jeden z trendów francuskiej analizy dyskursu, który skupia się na dynamicznej koncepcji znaczenia, z drugiej strony podejmuje także rozważania z zakresu onomastyki, stawiającej za przedmiot badań funkcjonowanie nazw własnych.

Pierwsza część rozprawy, podzielona na pięć rozdziałów, obejmuje ramy teoretyczno-metodologiczne pracy. Pierwsze dwa rozdziały sytuują pracę w dwóch, ściśle ze sobą powiązanych nurtach francuskiego językoznawstwa: językoznawstwie wypowiedzenia (*linguistique de l'énonciation*), nazywanym również francuską pragmatyką, oraz francuskiej lingwistycznej analizie dyskursu (*analyse linguistique du discours*). Tym samym zostają przedstawione kluczowe rozstrzygnięcia terminologiczne, obejmujące takie terminy jak *wypowiedzenie* (*énoncé*) / *wypowiedanie* (*énonciation*), *znaczenie* (*signification*) / *znaczenie kontekstowe* (*sens*) oraz *dyskurs* (*discours*). Następnie poruszone zostaje zagadnienie znaczenia jako elementu znaku językowego. Szczególną zaś uwagę poświęcono problemowi znaczenia

nazw własnych, stanowiącemu przedmiot trwającej do dziś debaty filozoficzno-językoznawczej. Kolejny, czwarty, rozdział pracy syntetyzuje dotychczasowe wyniki badań pokrewnych z niniejszą pracą pod względem tematycznym. Omówione zostają opracowania podejmujące kwestię nazw krajów i narodowości w ramach różnych podejść badawczych. Ostatni rozdział pierwszej części wprowadza założenia badawcze, obejmujące inspiracje metodologiczne pracy, pojęcia ukierunkowujące analizę, skorelowane z tymi pojęciami etapy pracy oraz opis korpusu, scharakteryzowanego na dwóch poziomach: jako korpus tekstów (czyli homogeniczna kolekcja tekstów powstałych w pewnych warunkach społeczno-historycznych) i korpus przykładów (to jest sekwencji tekstu modelujących znaczenie wyjściowego słowa analizy).

Część druga, o charakterze empirycznym, stanowi analizę mechanizmów nadawania znaczeń społecznym nazwom własnym. Został w niej zaproponowany autorski podział na trzy typy narzędzi, wpływające na konstrukcję znaczeń w odmienny sposób. Pierwszy rozdział tej części obejmuje narzędzia służące aktualizacji semantyczno-referencyjnego potencjału (*potentiel sémantico-référentiel*) nazw państw, które – w zależności od kontekstu wystąpienia – mogą przyjmować postać personifikacji i odsyłać do *państwa-instytucji* lub mieć naturę metonimiczną, sprowadzającą się do bycia nazwą *miejsca, mieszkańców, szeroko rozumianych rządzących, podmiotów ekonomicznych, reprezentacji sportowej* lub części którejś z tych domen odniesienia. Wybór jednej z powyższych domen nie ma charakteru arbitralnego, jest determinowany dyskursywnie poprzez syntagmatyczny kontekst wystąpienia nazwy własnej, obserwowalny w obrębie całego zdania (w tym wypadku nazwa najczęściej przyjmuje pozycję podmiotu poprzedzającego orzeczenie właściwe rzeczownikom ożywionym i osobowym) lub w obrębie rozbudowanej grupy rzeczownikowej (w której miejsce przydawki, występującej w prepozycji lub postpozycji względem charakteryzowanego rzeczownika, warunkuje interpretację całej syntagmy). W drugim rozdziale opisane zostały narzędzia kategoryzacji, których wspólnym mianownikiem jest aktywność nominacyjna, polegająca na wielokrotnym i różnorodnym nazywaniu jednego elementu świata rzeczywistego. Innymi słowy, w rozdziale zostaje podjęty problem mechanizmów ustalających relację koreferencji nazwy *Pologne* z innymi nominacjami, co może się odbywać na osi syntagmatycznej – w oparciu o wskaźniki leksykalne (jak ma to miejsce w przypadku zdań definicyjnych i glosy) lub z wykorzystaniem znaków typograficznych (przecinka, dwukropka, nawiasu oraz podwójnego myślnika) – oraz na osi paradygmatycznej tekstu (za sprawą tworzonej w dyskursie sieci diaforycznej, obejmującej diafory zaimkowe, diafory przysłówkowe oraz diafory nominalne). W efekcie zastosowania tego typu narzędzi dyskurs wytwarza rodzaj relacji „leksykalnych” –

(para)synonimii i hiperonimii/hiponimii – które nie są trwale wpisane w system języka francuskiego (wyklucza to zresztą specyfika wyjściowego słowa analizy – toponimu), lecz powstają w określonej sytuacji komunikacyjnej. Substytucja i kategoryzacja dyskursywna, które powstają w wyniku takiej aktywności nominacyjnej, mogą dodatkowo zostać wzmocnione i ten właśnie problem rozwija ostatni rozdział części poświęconej narzędziom nadawania znaczeń, uwzględniający zaobserwowane w korpusie różnorodne konfiguracje gramatyczno-funkcjonalne (predykcję wtórną, reklasyfikację przymiotnika, współrzędność składniową, prepozycję przymiotnika), figuratywność nominacji, wskaźniki dialogiczności oraz formułę (*formule*), rozumianą zgodnie z propozycjami teoretycznymi Krieg-Planque. Wspólnym mianownikiem mechanizmów opisanych w tym rozdziale jest przedstawianie cech przypisywanych *Pologne* jako charakterystycznych, istotnych i immanentnych właściwości desygnatu, wychodzących poza ramy analizowanego dyskursu.

Trzecia część pracy, także o charakterze empirycznym, jest poświęcona samemu znaczeniu nazwy *Pologne*, które stanowi niejako wypadkową użycia narzędzi opisanych w części drugiej. Jest to zatem znaczenie nadane toponimowi wielotorowo: poprzez aktualizację komponentów jego semantyczno-referencyjnego potencjału, powtarzające się w dyskursie nazywanie (a tym samym kategoryzowanie) tych komponentów oraz uwypuklenie cech przypisanych w wyniku aktywności nominacyjnej w selektywnej sieci znaczeń. Obserwacja tych mechanizmów pozwoliła na odtworzenie znaczenia *Pologne* obejmującego komponent geograficzny (oparty o domenę odniesienia *miejsce*), komponent społeczny (domena *mieszkańcy*), komponent polityczny (*instytucja / rządzący*) oraz komponent gospodarczo-ekonomiczny (*podmiot ekonomiczny*), których opisom towarzyszy egzemplifikacyjna lista odnotowanych nominacji.

Przeprowadzona analiza doprowadziła do wniosku, że wbrew swojej gatunkowej funkcji dyskurs prasy informacyjnej nie tylko *informuje*, ale także *komentuje*, pozycjonując się wobec podejmowanych tematów, a tym samym wpływając na kształtowanie opinii publicznej. W wyniku zastosowania różnorodnych narzędzi francuskie media wytwarzają znaczenie nazwy *Pologne* w obrębie i na potrzeby własnej wspólnoty językowej, a efekt tej konfiguracji semantycznej nie przystaje do jakiegokolwiek definicji encyklopedycznej. Szczególnie interesujące w tej kwestii okazały się kolizje semantyczne pojawiające się w obrębie niemal wszystkich komponentów znaczenia toponimu (geograficznym, politycznym i ekonomiczno-gospodarczym) oraz zjawisko wartościowania systemowo neutralnych jednostek leksykalnych. Znaczenie społeczne nazwy *Pologne*, jakie się rysuje w prasie, nie tyle zatem przybliży desygnat, do którego nazwa ta się odnosi, co staje się narzędziem dziennikarskiej argumentacji.

Summary

The subject of interest in the present dissertation is the phenomenon of giving a social meaning (*sens social*) to the name *Pologne* (Poland) in the discourse of the French high-circulating news press. Thus, at the center of considerations is the meaning generated as a result of social interpretation, created in a strictly determined socio-political context and by referring to the collective memory (*mémoire collective*) of members of a certain community (their knowledge, beliefs and customs which allow for an intersubjective interpretation of reality). The relation which arises between the name *Pologne* and the meaning of this toponym cannot be reduced to the Saussurean *significant – signifié*. It is the result of negotiation, taking place through language practice and reflecting the point of view of a given community.

The research material is based on press texts containing the initial word of analysis – *Pologne* – and published in the fifteen years after Poland's accession to the European Union in three of the opinion-forming dailies with the highest circulation: *Le Monde*, *Le Figaro* and *Libération*. The analysis of the syntagmatic as well as paradigmatic contexts of the initial word allows, on the one hand, to answer the question of *how* something was said. On the other hand – *what* has been said. Therefore, the study has two main research goals: to identify the press mechanism of assigning social meanings to toponyms, which are a specific part of language resources, and to recreate the very social meaning that was given to the name *Pologne*. Thus, the dissertation is part of the trend of discursive semantics (*sémantique discursive*), one of the approaches in French discourse analysis, which focuses on the dynamic concept of meaning, and on the other hand it also deals with onomastics, which concentrates on the functioning of proper names.

The first part of the dissertation, divided into five chapters, contains the theoretical and methodological framework of the study. The first two chapters situate the study in two closely related trends in French linguistics: enunciation linguistics (*linguistique de l'énonciation*), also known as French pragmatics, and French linguistic discourse analysis (*analyse linguistique du discours*). Thus, these chapters present the key terminological solutions, including terms such as *utterance (énoncé) / act of producing an utterance, the act of enunciation (énonciation), meaning (signification) / contextual meaning (sens)* and *discourse (discours)*. The next chapter raises the issue of meaning as an element of a linguistic sign. Particular attention is paid to the problem of the meaning of proper names, which is the subject of the philosophical and linguistic debate that continues to this day. The subsequent, fourth, chapter synthesizes previous results of research related to the present thesis in terms of topics. It discusses the studies on country

and nationality names carried out under different approaches. The last chapter of the first part introduces research assumptions, including methodological inspirations of the study, research concepts guiding the analysis, stages of analysis correlated with these concepts and a description of the corpus, characterized on two levels: as a corpus of texts (i.e., a homogeneous collection of texts created under certain socio-historical conditions) and as a corpus of examples (that is text sequences modeling the meaning of the initial word of analysis).

The second part, of an empirical nature, constitutes an analysis of the mechanisms of assigning social meanings to proper names. It proposes an original division into three types of tools influencing the construction of meanings in a different way. The first chapter of this part deals with the tools for actualizing the semantic-referential potential (*potential sémantico-référentiel*) of the names of states, which – depending on the context of the occurrence – may take the form of personification and refer to the *state-institution*, or have a metonymic nature, consisting in being the name of a *place, inhabitants*, broadly understood *rulers, economic entities, sports representation* or being the name of part of one of these reference domains. The choice of one of the above domains is not arbitrary, it is determined discursively through the syntagmatic context of the occurrence of the proper name, observable within the entire sentence (in this case, the name most often takes the position of the subject preceding the predicate proper to animate and personal nouns) or within a complex noun group (in which the place of an epithet, appearing in preposition or postposition to the noun being characterized, determines the interpretation of the entire syntagm). The second chapter describes the categorization tools, the common denominator of which is nomination activity, consisting in multiple and various naming of one element of the real world. In other words, the chapter deals with the problem of mechanisms establishing the relation of coreference between the name *Pologne* and other nominations, which can take place on the syntagmatic axis – it may be based on lexical indicators (this is the case of definition sentences and glosses) or with the use of typographic signs (comma, colon, parenthesis and double dash) – and on the paradigmatic axis of the text (thanks to the diaphoric network created in the discourse and including pronominal, adverbial and nominal diaphors). As a result of the use of this type of tools, discourse builds a kind of “lexical” relations – of (para)synonymy and hypernymy/hyponymy – which are not permanently inscribed in the French language system (it is excluded by the specificity of the initial word of the analysis – toponym), but arise in a specific situation of communication. The discursive substitution and categorization that result from such nomination activity may be additionally strengthened, and this problem is developed in the last chapter of the part devoted to the tools of assigning meanings. This chapter takes into account the various grammatical and

functional configurations observed in the corpus (secondary predication, reclassification of the adjective, syntactic coordination, adjective preposition), figurativeness of nominations, indicators of dialogism, and the formula (*formule*) understood in accordance with the theoretical propositions of Krieg-Planque. The common denominator of the mechanisms described in this chapter is the presentation of the features attributed to *Pologne* as characteristic, significant and immanent properties of the designate, going beyond the framework of the analyzed discourse.

The third part of the dissertation, also of an empirical nature, is devoted to the very meaning of the name *Pologne*, which is a resultant of the use of the tools described in the second part. Thus, this is the meaning given to the toponym in a multifaceted manner: by actualizing the components of its semantic-referential potential, repeatedly naming (and therefore categorizing) these components and emphasizing the features assigned as a result of nomination activity in a selective network of meanings. The observation of these mechanisms made it possible to recreate the meaning of *Pologne* including the geographic component (based on the *place* reference domain), the social component (*inhabitants* reference domain), the political component (*institution / rulers*) and the economic component (*economic entity*), the description of which are accompanied by an exemplifying list of recorded nominations.

The conducted analysis led to the conclusion that, contrary to its genre function, the discourse of the information press does not only inform, but also comments, positioning itself in relation to the discussed topics, and thus influencing the public opinion. As a consequence of the use of various tools, the French media shape the meaning of the name *Pologne* within and for the needs of their own community, and the effect of this semantic configuration does not fit with any encyclopedic definition. This is especially due to interesting semantic collisions appearing within almost all components of the meaning of the toponym (geographic, political and economic) and the phenomenon of evaluation systemically neutral lexical units. Therefore, the social meaning of the name *Pologne*, as drawn in the press, does not sever to present the referent to which the name refers, but becomes a tool of journalistic argumentation.